

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ»
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Σχέσεις εξουσίας στο έργο της Άλκης Ζέη

Διπλωματική εργασία
του Κωνσταντίνου Μυλωνά
Α. Μ.: 69

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Καρπόζηλου Μάρθα

Ιωάννινα 2010

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΕΡΓΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΕΡΓΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΕΡΓΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

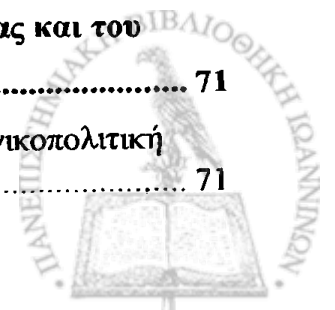
Copyright © Κωνσταντίνος Μυλωνάς, 2010
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της μεταπτυχιακής εργασίας από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής
Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει απαραίτητως και
αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

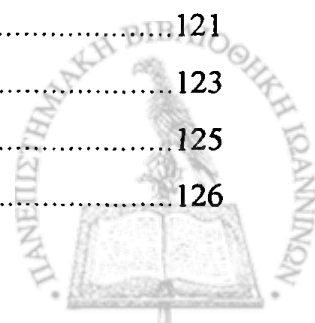

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	6	
Εισαγωγή	7	
Μέρος Α': Θεωρητικό πλαίσιο		
Κεφάλαιο 1: Το ιδεολογικό πλαίσιο της παιδικής λογοτεχνίας		
1.1 Λογοτεχνία και παιδική λογοτεχνία.....	12	
1.2 Ιδεολογία και παιδική λογοτεχνία	13	
Κεφάλαιο 2: Το εννοιολογικό πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας		
2.1 Η έννοια της εξουσίας	19	
2.2 Σχέσεις εξουσίας.....	22	
Κεφάλαιο 3: Η εξουσία/δύναμη στην παιδική λογοτεχνία		
3.1 Εξουσία και παιδική λογοτεχνία.....	28	
3.2 Μορφές εξουσίας και δύναμης στην ελληνική παιδική λογοτεχνία και η εξουσία/δύναμη των μυθιστορηματικών χαρακτήρων.....	33	
Μέρος Β'		
Κεφάλαιο 1: Το έργο της Άλκης Ζέη		38
Κεφάλαιο 2: Διαπροσωπικές σχέσεις εξουσίας		
2.1 Οικογενειακές διαπροσωπικές σχέσεις.....	40	
2.1.1 Πατέρας vs. μητέρα	40	
2.1.2 Πατέρας vs. παιδιά.....	45	
2.1.3 Πατέρας vs. κόρη.....	53	
2.1.4 Μητέρα vs. παιδιά	54	
2.1.5 Μεγαλύτερα αδέρφια vs. μικρότερα αδέρφια	60	
2.2 Διαπροσωπικές σχέσεις τρίτης ηλικίας	64	
2.2.1 Παππούς vs. πατέρας	64	
2.2.2 Γιαγιά/πεθερά vs. πατέρας	64	
2.2.3 Παππούς vs. παιδιά/εγγόνια	65	
2.2.4 Γιαγιά vs. παιδιά/εγγόνια	67	
2.2.5 Ηλικιωμένοι vs. νέοι.....	70	
2.3 Διαπροσωπικές σχέσεις των υπόλοιπων μελών της οικογένειας και του οικογενειακού περιβάλλοντος.....	71	
2.3.1 Ενδοοικογενειακές σχέσεις επηρεασμένες από την κοινωνικοπολιτική κατάσταση	71	

2.3.2 Διαπροσωπικές σχέσεις επηρεασμένες από την παράδοση και τις σύγχρονες αντιλήψεις.....	74
2.3.3 Οικιακή βοηθός vs. μητέρα.....	79
2.3.4 Οικιακή βοηθός vs. παιδιά.....	80
2.4 Διαπροσωπικές σχέσεις των παιδιών.....	81
2.4.1 Οικογένεια και ανατροφή των παιδιών.....	81
2.4.2 Παιδιά vs. ενήλικοι.....	84
2.4.3 Παιδιά vs. πρότυπό τους.....	98
2.4.4 Παιδιά vs. θεία.....	99
2.4.5 Παιδιά vs. παιδιά.....	99
2.4.6 Παιδιά πλουσίων οικογενειών vs. παιδιά φτωχών οικογενειών.....	100
2.4.7 Παιδιά ελληνικής καταγωγής vs. παιδιά αλλοδαπών.....	102
2.5 Σχέσεις εξουσίας και φύλο.....	104
2.5.1 Άντρες vs. γυναίκες.....	104
2.5.2 Συζυγικές σχέσεις και πολιτική.....	106
2.5.3 Ερωτικές σχέσεις και πολιτική.....	107
2.5.4 Αγόρια vs. κορίτσια.....	108
2.6 Σχέσεις εξουσίας και πολιτική.....	110
2.6.1 Παλαιοί επαναστάτες vs. νέοι επαναστάτες.....	110
2.6.2 Αριστεροί της Δύσης vs. αριστεροί της Ελλάδας.....	111
2.6.3 Αντίσταση, αντάρτες, πρόσφυγες.....	112
2.6.4 Δεσμοφύλακες vs. κρατούμενοι.....	112
2.7 Φιλικές και ανταγωνιστικές διαπροσωπικές σχέσεις.....	113
2.7.1 Σχέσεις αλληλεγγύης.....	113
2.7.2 Κοινωνική δύναμη και διαπροσωπικές σχέσεις.....	113
2.8 Άνθρωποι και φύση.....	115
2.8.1 Άνθρωποι vs. ζώα.....	115
Κεφάλαιο 3: Κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές σχέσεις εξουσίας	
3.1 Σχέσεις εξουσίας στην εκπαίδευση.....	118
3.1.1 Εξουσιαστικά χαρακτηριστικά του σχολείου.....	118
3.1.2 Ταξικό σχολείο.....	121
3.1.3 Δημόσιο σχολείο vs. ιδιωτικό σχολείο.....	123
3.1.4 Διεύθυνση σχολείου vs. δάσκαλοι.....	125
3.1.5 Σχολείο/δάσκαλοι vs. παιδιά.....	126

3.1.6 Σχολείο vs. οικογένεια παιδιών.....	128
3.2 Πολιτικές ιδεολογίες και σχέσεις εξουσίας.....	129
3.2.1 Σχέσεις ανάμεσα σε υποστηρικτές διαφορετικών πολιτικών ιδεολογιών	129
3.2.2 Κόμμα vs. μέλη κόμματος	131
3.2.3 Αντάρτες, πολιτικοί πρόσφυγες	133
3.2.4 Καπιταλιστική Δύση vs. Ε.Σ.Σ.Δ.	135
3.3 Κρατική εξουσία.....	139
3.3.1 Κρατικές αρχές/κρατικοί αξιωματούχοι vs. πολίτες του κράτους και πολιτικοί αντίπαλοι του καθεστώτος.....	139
3.3.2 Κρατικές αρχές vs. παιδιά.....	143
3.3.3 Αστυνομικές αρχές	144
3.4 Εκκλησιαστικές αρχές.....	145
3.4.1 Εκκλησιαστικοί παράγοντες vs. παιδιά	145
3.5 Οικονομικές σχέσεις εξουσίας.....	147
3.5.1 Οικονομική κατάσταση και οικογενειακές σχέσεις	147
3.5.2 Οικονομικές σχέσεις και παιδιά	151
3.5.3 Πλούσιοι vs. φτωχοί/κοινωνικά αποκλεισμένοι.....	151
3.6 Κοινωνική και ιστορική κατάσταση.....	153
3.6.1 Ιστορικά γεγονότα vs. ανθρώπινες σχέσεις	153
3.6.2 Κοινωνικά ήθη vs άνθρωποι	157
3.6.3 Έθνος	157
3.7 Πολιτισμικές σχέσεις.....	158
3.7.1 Θέατρο vs. τηλεόραση	158
3.7.2 Πολιτισμός vs. επαγγελματικός αθλητισμός.....	159
3.7.3 Δράση vs. λόγος	160
Επιλεγόμενα.....	162
Βιβλιογραφία	177

Πρόλογος

Η αξία που δίνουμε ως κοινωνία στην ανάπτυξη των παιδιών αποτελεί στην εποχή μας μία ύψιστη προτεραιότητα. Τουλάχιστον για όλους όσοι θεωρούν πως οι αξίες της μελλοντικής κοινωνίας, σφυρηλατούνται μέσα από τις αδιάκοπες σχέσεις που αναπτύσσουν τα παιδιά, κατά τις πρώτες επαφές της ζωής τους, με τους ανθρώπους γύρω τους και με το περιβάλλον.

Η κοινωνική προσωπικότητα του παιδιού διαμορφώνεται, εκτός των άλλων, και από την επαφή του παιδιού με τα έργα του πολιτισμού. Η λογοτεχνία για παιδιά συμβάλλει στη μόρφωση του νέου ανθρώπου. Είτε αυτή είναι η γνωστική είτε η αισθητική μόρφωση. Το θέμα της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας επιλέχτηκε να είναι τέτοιο, ώστε να μπορεί να συμβάλει σε αυτήν την προοπτική.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε να αποδώσουμε στην καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Μάρθα Καρπόζηλου για τον προσανατολισμό και την καθοδήγηση που παρείχε όσον αφορά την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εργασίας. Η ολοκλήρωση της εργασίας επιτυγχάνεται ως επιστέγασμα του κύκλου των μαθημάτων στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής».

Ακόμα, δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε τη συνεισφορά του επίκουρου καθηγητή τού Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου κ. Γεώργιο Παπαντωνάκη, για δύο λόγους: Πρώτον, γιατί ήταν αυτός που μας έφερε σε μία πρώτη επαφή με το αντικείμενο της Παιδικής Λογοτεχνίας, κάτω από την οπτική της επιστημονικής θεώρησης. Δεύτερον, για την παραχώρηση από μέρους του, δημοσίευτου υλικού από τον υπό έκδοση τόμο των πρακτικών, σχετικού με το αντικείμενο της εργασίας μας, συνεδρίου.

Όμως πάνω απ' όλα, θα έπρεπε να ευχαριστήσουμε την ίδια τη συγγραφέα για την προσφορά των όμορφων λογοτεχνικών εικόνων που μας έχει προσφέρει. Λογοτεχνικά έργα τα οποία αποτελούν τροφή για την καλαισθησία και την σκέψη μας.

Εισαγωγή

Με την παρούσα εργασία εξετάζουμε τα έργα της συγγραφέως Άλκης Ζέη αναζητώντας τις σχέσεις εξουσίας που διακρίνονται μέσα στα κείμενα. Το αντικείμενο της μελέτης μας περιλαμβάνει το σύνολο του λογοτεχνικού έργου της συγγραφέως.

Η θεματική αυτή έχει απασχολήσει τους μελετητές όπως δείχνει η διεξαγωγή του 18^{ου} διεθνούς συνεδρίου της IBBY στο Κιότο της Ιαπωνίας. Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στις 25-29 Αυγούστου 2007 και είχε ως θέμα *Δύναμη και Παιδική Λογοτεχνία: Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*. Σε αυτό εξετάστηκαν οι αναπαραστάσεις της δύναμης στην Παιδική Λογοτεχνία, η παραγωγή και η δύναμη στην Παιδική Λογοτεχνία, οι οπτικές εικόνες και η δύναμη στην Παιδική Λογοτεχνία και οι θεωρίες και η δύναμη στην Παιδική Λογοτεχνία.

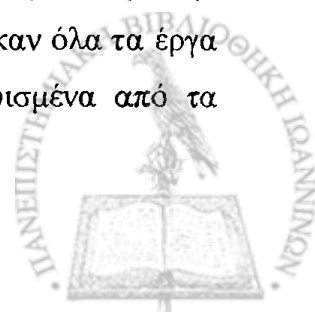
Στον ελληνικό χώρο το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου διοργάνωσε στις 1-2 Νοεμβρίου 2007, στη Ρόδο, ένα συνέδριο με θέμα *Εξουσία/Δύναμη και Ελληνική Παιδική/Νεανική Λογοτεχνία*. Στις σχετικές εισηγήσεις διερευνήθηκαν οι αναπαραστάσεις της εξουσίας/δύναμης, η παραγωγή της εξουσίας/δύναμης και οι οπτικές εικόνες που έχουν σχέση με την εξουσία/δύναμη στην Παιδική και Νεανική Λογοτεχνία.

Η ανάγνωση έργων της παιδικής λογοτεχνίας μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να δημιουργήσουν διαφορετικές και ελεύθερες εικόνες του Εγώ τους και να αναγνωρίσουν τη διαδικασία ανάπτυξης και σχηματισμού της ταυτότητάς τους. Μπορεί επίσης να τους δώσει παρηγοριά και ζωτική ενέργεια.

Η οπτική όμως που προκάλεσε το ενδιαφέρον των μελετητών για την εξουσία/δύναμη στην παιδική λογοτεχνία είναι η υποστήριξη και διαίونيση, μέσω της παιδικής λογοτεχνίας, ποικίλων καταστάσεων προπαγάνδας. Υποστηρίζεται ότι αναπαράγει και ενσωματώνει κοινωνικούς και ηθικούς κώδικες της κυρίαρχης κουλτούρας και ιδεολογίας. Με αυτόν τον τρόπο στερεί από τα παιδιά-αναγνώστες τη δύναμη της φαντασίας, την ευαισθησία και την ικανότητα σκέψης.¹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η δική μας εργασία. Ερευνούμε την παρουσία της εξουσίας/δύναμης στα έργα της Άλκης Ζέη. Μελετήθηκαν όλα τα έργα της συγγραφέως. Μέσα από την έρευνά μας εντοπίσαμε πως ορισμένα από τα

¹ Βλ. *Bookbird* (2007), 45, 2, σ. 5.

μυθιστορήματα της συγγραφέως επικαλύπτουν τα περιορισμένης έκτασης διηγήματά της. Έτσι, επικεντρωθήκαμε στα έργα *Το καπλάνι της βιτρίνας*, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, *Η μωβ ομπρέλα*, *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, *Ο ψεύτης παππούς*. Εμφανείς είναι οι εξουσιαστικές σχέσεις και στο μυθιστόρημα *Κοντά στις ράγες* το οποίο αποτελεί διασκευή του έργου της Α. Μπρουστίν *Ο δρόμος που ξανοίγεται μπροστά*, καθώς και στα δύο θεατρικά κείμενα του *Θεάτρου για παιδιά* τα οποία αποτελούν ελεύθερη διασκευή από το μυθιστόρημα της Άστριντ Λίντκρεν *Ο Κάρλσον και ο Μπόμπιρας στη στέγη* και από το μυθιστόρημα του Γιάννου Κόρτσικ *Ματίας ο Πρώτος*. Δεν παραλείψαμε όμως να διερευνήσουμε κείμενα από τα οποία θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε αυτοβιογραφικά στοιχεία της συγγραφέως μέσα στα λογοτεχνικά της έργα. Έτσι, μελετήθηκαν δημοσιευμένα βιβλία, όπως το *Άλλοι καιροί-άλλα παιδιά*, συνεντεύξεις της συγγραφέως σε λογοτεχνικά περιοδικά, εφημερίδες και ηλεκτρονικά μέσα.

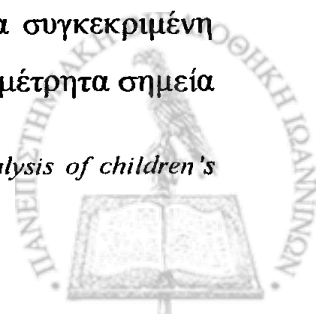
Η ανάγνωση των κειμένων της Ζέη πραγματοποιήθηκε έχοντας ως στόχο την ομαδοποίηση σε κυρίαρχα μοτίβα των συμπεριφορών των λογοτεχνικών χαρακτήρων. Κινηθήκαμε με οδηγό τον εντοπισμό των κυρίαρχων θεμάτων με τα οποία ασχολείται η συγγραφέας και το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά εντάσσονται. Οι σχέσεις ανάμεσα στους μυθιστορηματικούς χαρακτήρες αναλύθηκαν με βάση τη δύναμη και την απορρέουσα από αυτήν εξουσία.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στις διαπροσωπικές σχέσεις των λογοτεχνικών χαρακτήρων, καθώς και στις σχέσεις οι οποίες επηρεάζονται από το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα το οποίο εκτυλίσσεται η πλοκή των μυθιστορημάτων.

Δεν επιχειρήσαμε να προβούμε σε μία *ανάλυση περιεχομένου*. Αυτή δεν κρίνεται κατάλληλη για τη συγκεκριμένη έρευνα. Χρησιμοποιούμε ως μεθοδολογικό μοντέλο την *ανάλυση του Μισέλ Φουκό* για την σχέση της εξουσίας και των υποκειμένων σε αυτήν. Επίσης, χρήσιμο αποδεικνύεται το θεωρητικό πλαίσιο της *Κριτικής Πολυπολιτισμικής Ανάλυσης (Critical Multicultural Analysis)*.²

Ο Μισέλ Φουκό επικεντρώνει την ανάλυσή του στο πλήθος των σχέσεων εξουσίας οι οποίες ενυπάρχουν στο χώρο όπου αυτές ασκούνται. Η έννοια της εξουσίας δεν περιορίζεται σε ένα θεσμό ή μία δομή, ούτε είναι μία συγκεκριμένη δύναμη που κατέχουν μερικοί. Η άσκησή της πραγματοποιείται από αμέτρητα σημεία

² Βλ. Maria Jose Botelho-Masha Kabakow Rudman, *A critical multicultural analysis of children's literature: Mirrors, windows and doors*, Routledge, New York 2009.

μέσα από σχέσεις εξουσίας οι οποίες ενυπάρχουν μέσα σε οικονομικές, μορφωτικές και άλλου τύπου σχέσεων.

Η Κριτική Πολυπολιτισμική Ανάλυση είναι ένα θεωρητικό πλαίσιο με το οποίο δύναται να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί η εξουσία υποδεικνύοντας τρόπους για να εξετάσουμε την ιστορική και κοινωνικοπολιτική δυναμική που επηρεάζουν τις κοινωνικές πρακτικές.³ Είναι μία προσέγγιση που βοηθάει στον εντοπισμό καταπιεστικών κοινωνικών πρακτικών. Η ανάλυση που προτείνει βοηθά στην κατανόηση του πώς οι κοινωνικές πρακτικές μπορούν να γίνουν κοινωνικά δίκαιες.⁴ Η Κριτική Πολυπολιτισμική Ανάλυση βοηθάει στον εντοπισμό των σχέσεων εξουσίας. Η εξουσία αυτή μπορεί να εξεταστεί σε ένα συνεχές της δύναμης της κυριαρχίας (domination), της αθέμιτης ή θεμιτής συνέργειας/σύμπραξης (collusion), της δύναμης της αντίστασης (resistance) και της ικανότητας για δράση (agency).⁵

Οι ιδέες του Φουκό συνδέονται με την Κριτική Πολυπολιτισμική Ανάλυση. Σε αυτήν εντοπίζονται οι ισχυρισμοί για το πλέγμα, το οποίο δημιουργείται αλλά και δημιουργεί τα κοινωνικά υποκείμενα, μέσα στο οποίο μαθαίνουμε για το πώς μπορούμε ή δεν μπορούμε να έχουμε πρόσβαση στην εξουσία, πώς μπορούμε να ασκούμε αυτή την εξουσία, όπως η εξουσία ασκείται πάνω σε μας.⁶

Κατά την κριτική ανάλυση των κειμένων, είναι σημαντικό να εντοπιστούν ποιανού τα συμφέροντα υπηρετούνται από τέτοιες παραστάσεις και αναγνώσεις.⁷ Ο όρος *text beneficiaries* χρησιμοποιείται για τον χαρακτηρισμό των ατόμων ή των ομάδων, τα συμφέροντα των οποίων υπηρετούνται από τις ιδεολογίες ενός κειμένου. Είναι σημαντικό να προσδιοριστούν ποιοι χαρακτήρες επωφελούνται και πώς, δεδομένου ότι αυτή η εικόνα στέλνει ξεκάθαρα μηνύματα στα παιδιά για το πώς λειτουργεί η κοινωνία.⁸

Η θεματική των παιδικών βιβλίων περιλαμβάνει τις διαπροσωπικές, διαφυλικές, ενδοοικογενειακές, ενδοσχολικές σχέσεις και τα ατομικά προβλήματα του παιδιού.

³ Maria Jose Botelho-Masha Kabakow Rudman, «Shock of hair: Hair as a cultural theme in children's literature», *The Dragon Lode*, 24.1 (2005), σ. 11.

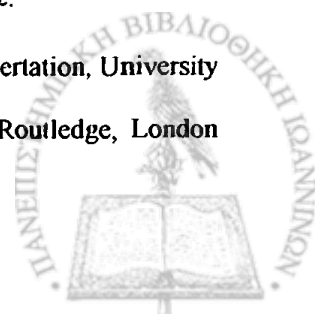
⁴ Jane E. Kelley, «Power Relationships in Rumpelstiltskin: A Textual Comparison of a Traditional and a Reconstructed Fairy Tale», *Children's Literature in Education* (2008), 39, σ. 32.

⁵ *Ο.π.*, σ. 33.

⁶ Botelho Maria Jose, *Reading class: Disrupting power in children's literature*, Dissertation, University of Massachusetts 2004, σ. 75.

⁷ Βλ. Morgan Wendy, *Critical literacy in the classroom: The art of possibility*, Routledge, London 1997.

⁸ Jane E. Kelley, *ό.π.*, σ. 33.

Εμπερικλείει τα προβλήματα που αφορούν το ευρύτερο μικρο-κοινωνικό περιβάλλον και τέλος, περιέχονται τα οικουμενικά προβλήματα.⁹

Το πρώτο μέρος της εργασίας καλύπτει το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο σχετίζεται με τις εξουσιαστικές σχέσεις και τη δύναμη στην παιδική λογοτεχνία. Ξεκινώντας από την ιδεολογική διάσταση των κειμένων, αναφέρουμε τις εννοιολογικές διαστάσεις της εξουσίας και επικεντρωνόμαστε στις σχέσεις εξουσίας ως τη μορφή μέσα από την οποία εντοπίζεται η δύναμη.

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο λογοτεχνικό έργο της Άλκης Ζέη και στις διαστάσεις τής ζωής της οι οποίες δείχνουν να έχουν επηρεάσει τη γραφή της και αποτυπώνονται μέσα στα κείμενα.

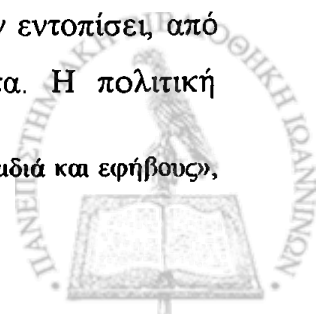
Οι διαπροσωπικές σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες τής Άλκης Ζέη ερευνώνται στο επόμενο κεφάλαιο. Αναπτύσσονται οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, οι σχέσεις με τα υπόλοιπα μέλη του οικογενειακού περιβάλλοντος, οι διαπροσωπικές σχέσεις των παιδιών, καθώς και οι διαπροσωπικές σχέσεις οι οποίες σχετίζονται με το φύλο, τις αντιλήψεις, την πολιτική, τη φύση, τη φιλία ή την αντιπαλότητα.

Το επόμενο κεφάλαιο αναφέρεται στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο το οποίο επηρεάζεται και επηρεάζει συνεχείς σχέσεις εξουσίας. Τα εξουσιαστικά χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης και του σχολείου κατέχουν περίοπτη θέση στο έργο της Ζέη. Οι πολιτικές ιδεολογίες, η κρατική εξουσία, η θρησκευτική εξουσία, η οικονομική εξουσία γίνονται το αντικείμενο της μελέτης μας, κάτω από την ανάλυση των επιμέρους σχέσεων οι οποίες αναπτύσσονται μέσα στα παραπάνω πλαίσια. Τέλος, οι συμπεριφορές και οι αντιλήψεις των ατόμων στα πλαίσια της κοινωνίας και η παροχή των πολιτισμικών αγαθών φαίνονται να είναι έμπλεα εξουσίας.

Οι σχέσεις εξουσίας μελετώνται μέσα από τις πράξεις και τη συμπεριφορά των χαρακτήρων, μέσα από τα επεισόδια της πλοκής που δομούν τα μυθιστορήματα. Η προσπάθεια ανάδειξης του εξουσιαστικού στοιχείου μέσα από τα κείμενα επιχειρείται μέσω της καταγραφής και ερμηνείας τής δύναμης, κάθε είδους και προέλευσης.

Η επιλογή της συγκεκριμένης συγγραφέως δεν έγινε τυχαία. Η υπόθεση της εργασίας μας προήρθε από την σπουδαιότητα του έργου της Άλκης Ζέη, καθώς και από τα στοιχεία που οι θεωρητικοί για την παιδική λογοτεχνία έχουν εντοπίσει, από την πρώτη κιόλας εμφάνιση της Ζέη στα λογοτεχνικά πράγματα. Η πολιτική

⁹ Βλ. Γιάννης Παπαδάτος, «Η θεματολογία του σύγχρονου μυθιστορήματος για παιδιά και εφήβους», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 7 (1992), σσ. 15-38.

διαδρομή τής ίδιας της συγγραφέως μέσα στα σπουδαία ιστορικά γεγονότα που έχει ζήσει, μας οδήγησαν στην υπόθεση πως η εξουσία/δύναμη αποτυπώνεται στο λογοτεχνικό της έργο.

Δεν θεωρήσαμε σκόπιμο να αναφερθούμε με αναλυτικό τρόπο στο περιεχόμενο του κάθε έργου ξεχωριστά. Λαμβάνουμε ως δεδομένη τη γνώση τού αναγνώστη αυτής της εργασίας για την θεματική τού κάθε έργου στο οποίο αναφερόμαστε. Για αυτό το λόγο χρησιμοποιούμε τα ονόματα των χαρακτήρων χωρίς περαιτέρω εξήγηση για αυτούς. Η προβληματική μας εντοπίζεται στην παρουσία της δύναμης όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από το ποικίλο πλήθος των σχέσεων εξουσίας.

Μέρος Α': Θεωρητικό πλαίσιο

Κεφάλαιο 1

Το ιδεολογικό πλαίσιο της παιδικής λογοτεχνίας

1.1 Λογοτεχνία και παιδική λογοτεχνία

Η λογοτεχνία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των παιδιών. Έχει γίνει πλέον αποδεκτή η σημασία της στην γνωστική και αισθητική καλλιέργεια των παιδιών.¹

Η σημασία της λογοτεχνίας εντοπίζεται και στην κοινωνικοποίηση των παιδιών στα οποία μεταφέρει μοντέλα ζωής όσον αφορά αξίες και διαπροσωπικές συμπεριφορές.² Η λογοτεχνία προτείνει τρόπους δράσης και συμπεριφοράς.³ Τα λογοτεχνικά κείμενα έχουν την τάση να παρεμβαίνουν στη ζωή των παιδιών.⁴ Η λογοτεχνία δεν λειτουργεί ως κάτι το ξεχωριστό από τη ζωή, αλλά ως βοηθός και συμπλήρωμά της. Μέσα από τη γλώσσα, αποτελεί από πολύ παλιά βασικό μέρος του κοινωνικού μηχανισμού, καθώς τα παιδιά κοινωνικοποιούνται στους κανόνες και από τις συμπεριφορές της κοινωνίας στην οποία ανήκουν.⁵ Το παιδί, ως αυτόνομη ύπαρξη που είναι, έχει ανάγκη να έρθει σε επαφή με την γύρω του κοινωνική, ιδεολογική και πολιτική πραγματικότητα.⁶ Η λογοτεχνία μπορεί να φανεί χρήσιμη στα παιδιά να κατανοήσουν τον κόσμο και να ταυτιστούν με οικουμενικούς ανθρώπινους αγώνες.⁷

Η παιδική λογοτεχνία σχετίζεται άμεσα με την «πραγματικότητα». Η γλώσσα είναι κάτι παραπάνω από ένα εργαλείο για την αποκάλυψη της καθημερινής «πραγματικότητας». Είναι αυτή που πλάθει την πραγματικότητα. Η γλώσσα είναι ένα

¹ Οι μελέτες για την παιδική λογοτεχνία έχουν τονίσει την αναγκαιότητα της στην ανάπτυξη των παιδιών. Για τις νεότερες αναλύσεις βλ. Γιώργος Δ. Παπαντωνιάκης, *Θεωρίες λογοτεχνίας και ερμηνευτικές προσεγγίσεις κειμένων για παιδιά και για νέους*, Πατάκης, Αθήνα 2009.

² J. Richards, «The School Story», στο D. Butts (επιμ.), *Stories and Society. Children's Literature in its Social Context*, Macmillan, London 1992, σ. 1.

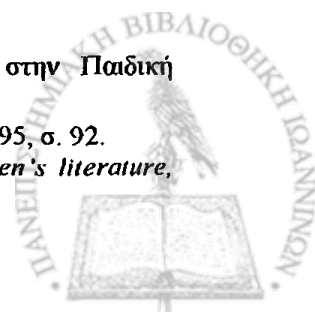
³ Jane E. Kelley, «Power Relationships in Rumpelstiltskin: A Textual Comparison of a Traditional and a Reconstructed Fairy Tale», *Children's Literature in Education* (2008), 39, σ. 31.

⁴ John Stephens, *Language and Ideology in Children's Fiction*, Longman, 1992, σ. 8.

⁵ Γεώργιος Αμπαζής-Δημήτριος Νομικός, «Ηρώες και πρότυπα συμπεριφοράς στην Παιδική Λογοτεχνία», *Γλώσσα και λογοτεχνία*, σ. 115.

⁶ Ηρακλής Καλλέργης, *Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995, σ. 92.

⁷ D.E. Norton-S.E. Norton, *Through the eyes of a child: An introduction to children's literature*, Pearson Merrill Prentice Hall, Upper Saddle River NJ 2007, σ. 12.

ανεξάρτητο, αυτόνομο σύστημα που δημιουργεί τα δικά του νοήματα. Η κατανόηση του κόσμου περνά μέσα από το φίλτρο της γλώσσας. Τα λογοτεχνικά κείμενα είναι κόσμοι κατασκευασμένοι από γλώσσα και μπορούν να αποκαλύψουν τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η πραγματικότητα.⁸

1.2 Ιδεολογία και παιδική λογοτεχνία

Η ιδεολογία αποτελεί στα έργα της παιδικής λογοτεχνίας μία σημαντική παράμετρο η οποία διαπερνά τα κείμενα. Η έννοια της ιδεολογίας στη λογοτεχνία για παιδιά και νέους έχει γίνει αντικείμενο μελέτης από αρκετούς ερευνητές.⁹

Οι αξίες και τα ιδανικά που ισχύουν σε κάθε εποχή καθρεπτίζονται στο παιδικό βιβλίο. Οι κώδικες που χρησιμοποιεί μία κοινωνία για την αυτό-οργάνωσή της επιχειρείται να διοχετευτούν στα παιδιά, ώστε αυτά να ενταχθούν στην κοινωνία. Η διοχέτευση των ιδεολογιών αναλαμβάνεται από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς τού κράτους. Αναφερόμαστε είτε στους κρατικούς θεσμούς με έκδηλη την καταπιεστική τους λειτουργία, όπως το εκπαιδευτικό σύστημα, το αστικό δίκαιο, τα κρατικά Μ.Μ.Ε., είτε στους κοινωνικούς θεσμούς, όπως την οικογένεια, την εκκλησία, τους διάφορους συλλόγους.¹⁰

Οι αξίες και οι αντιλήψεις μίας κοινωνίας καταδεικνύονται, επίσης, μέσα από τη χρήση της γλώσσας. Θεωρείται αυτονόητη η ύπαρξη ιδεολογίας μέσα σε ένα αφήγημα, καθώς «η ιδεολογία σχηματίζεται μέσα σε και από γλώσσα, τα νοήματα μέσα στη γλώσσα κατασκευάζονται κοινωνικά και τα αφηγήματα κατασκευάζονται από γλώσσα».¹¹

⁸ Βλ. Κωνσταντίνος Νάτσας, «(1980-2000)-20 χρόνια ελληνικό παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Μεταμοντέρνες εκφάνσεις σ' ένα περιβάλλον νεωτερικότητας», εισήγηση στο συνέδριο Το ελληνικό παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα από το 1980 έως σήμερα, ΚΕΠΙΒ, (9-11 Μαΐου 2003), <http://dipe.thesp.sch.gr/neanikomithistorima.pdf> [προσπ. 05-10-2009].

⁹ Βλ. Peter Hollindale, *Ideology and the Children's Book*, στο Peter Hunt, *Literature for children. Contemporary criticism*, Routledge, London 1992, σσ. 19-40, John Stephens *Language and Ideology in Children's Fiction*, Longman, 1992, Ηρακλής Καλλέργης, *Προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995, Αλεξάνδρα Ζερβού, *Λογοκρισία και αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων*, Οδυσσεύς, Αθήνα 1996, Μένη Κανατσούλη, *Ιδεολογικές διαστάσεις της παιδικής λογοτεχνίας*, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000, Σούλα Οικονομίδου, *Χίλιες και μία ανατροπές. Η νεωτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000, Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, *Ιδεολογία και παιδική λογοτεχνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.

¹⁰ Βλ. Λουί Αλτουσέρ, *Θέσεις*, Θεμέλιο, 1977.

¹¹ Βλ. Σούλα Οικονομίδου, *Χίλιες και μία ανατροπές. Η νεωτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000, σσ. 47-48, όπου παρουσιάζονται οι ιδέες για τη σχέση

Η αντίληψη που εκφράζει η ιδεολογία, ως σύστημα ιδεών, για τον κόσμο και την ιστορία είναι μίας συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης ή πολιτικής παράταξης. Η ιδεολογία στηρίζεται σε κάποιες εσωτερικές αρχές, έχοντας την τάση για μεταβολή της κοινωνικής πραγματικότητας. Μέσα στις επιδιώξεις της ιδεολογίας βρίσκεται η ερμηνεία αλλά και η αλλαγή του κόσμου.¹²

Η μελέτη της ιδεολογίας στη λογοτεχνία καθιστά πιο χρήσιμη την έννοια της ιδεολογίας όσον αφορά τις απόψεις για τις κοινωνικές και τις πολιτισμικές αξίες που διατυπώνονται με φανερό ή καλυμμένο τρόπο. Επίσης, με τη μελέτη της ιδεολογίας διακρίνεται ό,τι αποτυπώνεται ως ιδεολογία στην κοινή λογική, που καθορίζει την καθημερινότητα, χωρίς να έχει, φανερά τουλάχιστον, σχέση με πολιτικές θεωρήσεις ή διεκδικήσεις. Αναγνωρίζεται ο αξιολογικός και συνεπώς ιδεολογικός ρόλος που έχει η γλώσσα της λογοτεχνίας. Η προβολή ή η παραγωγή αξιών μέσα από τη γραφή, τη συνδέει με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο έχει τη δική του ιδεολογία.¹³ Άλλωστε, έχει υποστηριχθεί η άποψη πως η καλή λογοτεχνία δεν αρνήθηκε αλλά ούτε και δέχτηκε αδιαμαρτύρητα τις «λογοκριτικές και μονοσήμαντες, ηθικές και πολιτικές, εντολές της εξουσίας»,¹⁴ ορίζοντας και μεταβάλλοντας η ίδια το περιεχόμενό της.

Η ιδεολογία διαπερνάται μέσα στα κείμενα με τρεις τρόπους. Πρώτον, απροκάλυπτα, όπου οι κοινωνικές, οι πολιτικές και οι ηθικές πεποιθήσεις του συγγραφέα προβάλλουν ξεκάθαρες. Η προώθησή τους στα παιδιά είναι φανερή. Η ιδεολογία αυτή είναι συνειδητή, εσκεμμένη και «κατευθυνόμενη». Δεν αφορά μόνο βιβλία που επιχειρούν να ενσταλάξουν την κυρίαρχη ιδεολογία και αντιδραστικές ιδέες. Η σκόπιμη και επιφανειακή ιδεολογία εμφανίζεται και σε βιβλία που προβάλλουν νέες ιδέες ή αντικομφορμιστικές αντιλήψεις και συμπεριφορές. Όμως, η εικόνα της πραγματικότητας που δίνεται μέσα από αυτή την ιδεολογική παρέμβαση είναι εξωπραγματική και εξωραϊσμένη. Το παιδί-αναγνώστης δύσκολα μπορεί να πειστεί από μία τέτοια εικόνα.¹⁵

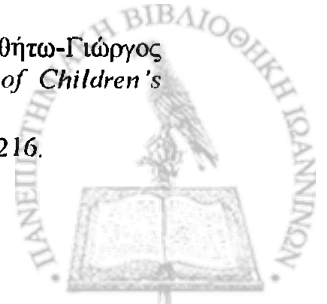
γλώσσας, ιδεολογίας και παιδικής λογοτεχνίας όπως έχουν διατυπωθεί στο John Stephens *Language and Ideology in Children's Fiction*, Longman, 1992.

¹² Ηρακλής Καλλέργης, «Το πρόβλημα της ιδεολογίας στα παιδικά λογοτεχνήματα», στο *Προσεγγίσεις στην Παιδική λογοτεχνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995, σ. 138.

¹³ Βλ. Μένη Κανατσούλη, *Ιδεολογικές διαστάσεις της παιδικής λογοτεχνίας*, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2004, σ. 18 και C. Sarland, «Ideology», στο *Encyclopedia of Children's Literature* (επιμ. Peter Hunt), Routledge, London-New York 1996, σ. 43.

¹⁴ Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Μέτρια και μικρά. Περιοδικά και εφημέρα*, Κέδρος, Αθήνα 1987, σ. 216.

¹⁵ Peter Hollindale, *Ideology and the Children's Book*, Thimble Press 1988, σσ. 10-11.

Ο δεύτερος τρόπος διείσδυσης της ιδεολογίας επιτυγχάνεται μέσω των ανεξέταστων παραδοχών που κάνει ο συγγραφέας. Είναι η παθητική ιδεολογία η οποία μπορεί να αντιφάσκει με τη συνειδητή ιδεολογία του συγγραφέα. Τέτοιες παθητικές αξίες είναι οι ευρέως αποδεκτές αξίες τις οποίες η σιωπηλή και ασυνείδητη ιδεολογία αναπαράγει. Με αυτό τον τρόπο τις επικυρώνει και τις ενδυναμώνει.¹⁶

Το τελικό κείμενο ενός βιβλίου καθορίζεται από τη συλλογική ιδεολογία. Είναι το πλήθος των ιδεολογικών θέσεων του ευρύτερου συνόλου οι οποίες σχετίζονται με τον τόπο και το χρόνο που ζει ο συγγραφέας. Η ιδεολογία εκφέρεται από την ίδια τη γλώσσα τού κειμένου η οποία περιορίζει τα νοήματα, με αποτέλεσμα όσα αντιτίθενται στις κυρίαρχες εξουσίες της κοινωνίας να συγκαλύπτονται και να αποσιωπώνται. Γίνεται κατανοητό πως «ένα μεγάλο μέρος οποιουδήποτε βιβλίου γράφεται όχι από το συγγραφέα του, αλλά από τον κόσμο στον οποίο ο συγγραφέας ζει» καθώς «σχεδόν πάντα είμαστε φυλακισμένοι στα νοήματα άλλων ανθρώπων».¹⁷

Η συγκρότηση του συγγραφέα δομείται μέσα από τη γλώσσα, την ιδεολογία και τις κοινωνικές σχέσεις. Ωστόσο διατηρεί μία κεντρική σημασία σε σχέση με το νόημα του κειμένου και με το πλαίσιο της κοινωνιολογικής κατανόησης της λογοτεχνίας.¹⁸ Η μορφή της ιδεολογίας των κειμένων καθορίζεται από την προσωπικότητα του συγγραφέα, αλλά και από τις συμβάσεις και τις καθιερωμένες αρχές των λογοτεχνικών ειδών.¹⁹ Οι δυνατότητες της πλοκής είναι αποτέλεσμα των ιδεολογικών επιλογών του συγγραφέα. Ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο τελειώνει ένα παιδικό βιβλίο έχει σίγουρα μια συγκεκριμένη ιδεολογική σημασιοδότηση.²⁰

Τα βιβλία χωρίς φανερή διδακτική πρόθεση είναι πιο ισχυρά ιδεολογικά, καθώς η ιδεολογία υφέρπει και υπονοείται μέσα στο κείμενο, γεγονός που την καθιστά αόρατη. Η εντύπωση που δημιουργείται είναι ότι τα πράγματα απλά περιγράφονται ως έχουν, προβάλλοντας ως νόμιμες τις ιδεολογικές θέσεις του κειμένου.²¹

Σύμφωνά με τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι τα κείμενα που απευθύνονται σε παιδιά δεν είναι «αθώα». Οι αντιλήψεις που έχουν οι ενήλικοι για το παιδί και την παιδική ηλικία επηρεάζουν τα αγαθά με τα οποία έρχεται σε επαφή το παιδί. Ένα από

¹⁶ *Ο.π.*, σσ. 12-13.

¹⁷ *Ο.π.*, σσ. 14-15.

¹⁸ Janet Wolff, *The Social Production of Art*, Macmillan, 1981, σ. 136. Υποσημείωση στο Σούλα Οικονομίδου, *ό.π.*, σ. 53.

¹⁹ Μένη Κανατσούλη, *ό.π.*, σ. 26.

²⁰ *Ο.π.*, σ. 36.

²¹ *Ο.π.*, σ. 28 και John Stephens, *ό.π.*, σ. 9.

αυτά είναι και το βιβλίο. Η κατάλληλη κοινωνική συμπεριφορά και σκέψη συγκροτείται μέσα σε πλαίσια τα οποία θέτει η κοινή γνώμη.²² Η αποδοχή κάποιου είδους κοινωνικών κανόνων συμπεριφοράς μπορεί να πραγματοποιείται χωρίς να το συνειδητοποιούμε.²³ Οι κοινωνικοί περιορισμοί δεσμεύουν καταρχήν το συγγραφέα ο οποίος στη συνέχεια αποδέχεται κι άλλους έμμεσους ή φανερούς περιορισμούς.²⁴ Άλλωστε, επιχειρώντας μία ιστορική διαδρομή, η σκιαγράφηση των διαφόρων ηρώων-προτύπων είχε πάντα άμεση σχέση με τις παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις και τα πολιτικά-θρησκευτικά ιδεώδη τής συγκεκριμένης εποχής.²⁵

Το παιδί αναγνώστης, από την πλευρά του, δυσκολεύεται να αντιληφθεί τους «φυλετικούς, σεξουαλικούς και ταξικούς στόχους ενός κείμενου». Μπορεί να ταυτιστεί με ένα φαινομενικά αθώο κείμενο το οποίο όμως ενδέχεται να είναι «φορέας φθοροποιών νοημάτων»²⁶ που δεν είναι ικανό να διακρίνει. Η ιδεολογία των παιδικών βιβλίων δεν είναι εμφανής, ενώ «συχνά μεταμφιέζεται στο αντίθετο από αυτό που πραγματικά είναι».²⁷ Μάλιστα, η χειραγώγηση του αναγνώστη είναι πιο πιθανή, όσο πιο πολύ ο αναγνώστης απορροφάται από το κείμενο.²⁸

Η χρησιμοποίηση του βιβλίου ως κανονικό όπλο ή η διατήρησή του όπως έχει δημιουργεί ένα ιδεολογικό αδιέξοδο. Η υπέρβασή του είναι δυνατή με τον πειραματισμό και τις καινοτομίες στη μορφή και τη θεματολογία των βιβλίων που προορίζονται για παιδιά. Ωστόσο, η ιδεολογική αλλαγή δεν είναι βέβαιη με την αλλαγή του περιεχομένου.²⁹

Το ζητούμενο για τα παιδικά βιβλία πρέπει να είναι αν διευρύνουν αληθινά το πνεύμα. Μία τέτοια εξέταση οφείλει να συμπεριλάβει «τους όρους του κόσμου που τα δημιουργεί και του κόσμου που τα πλαισιώνει».³⁰ Γιατί εκτός από το συγγραφέα και τους κοινωνικούς περιορισμούς, η κριτική ασκεί επίσης έναν διαμορφωτικό ρόλο στα κείμενα της λογοτεχνίας για παιδιά.

²² Patrick Shannon, "Unconscious censorship of social and political ideas in children's books", *Children's Literature Association Quarterly*, (1987), 12, 2, σ. 105.

²³ Πίτερ Χαντ, *Κριτική, θεωρία και παιδική λογοτεχνία*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 192.

²⁴ *Ο.π.*, σ. 193.

²⁵ Γεώργιος Αμπαζής-Δημήτριος Νομικός, *ό.π.*, σ. 123.

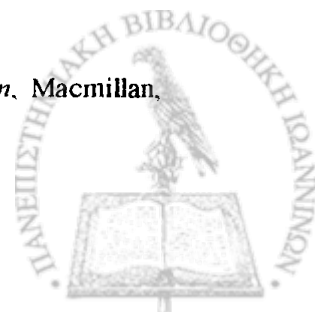
²⁶ Πίτερ Χαντ, *ό.π.*, σ. 194.

²⁷ *Ο.π.*, σ. 195.

²⁸ Jacqueline Rose, *The Case of Peter Pan, or, the impossibility of children's fiction*, Macmillan, London 1984, σσ. 1-2, Υποσημείωση στο Πίτερ Χαντ, *ό.π.*, σ. 209.

²⁹ Πίτερ Χαντ, *ό.π.*, σ. 209.

³⁰ *Ο.π.*, σ. 210.

Υπάρχει η κριτική που επικεντρώνεται στη σπουδαιότητα του κειμένου, υπερτονίζοντας την οπτική του ενηλίκου. Το λογοτεχνικό κείμενο αντιμετωπίζεται μονοδιάστατα. Το παιδί ως αναγνώστης αγνοείται. Η κριτική βασίζεται μόνο στις αξιολογήσεις των ενηλίκων.

Από την άλλη, υπάρχει η κριτική που επικεντρώνεται στο παιδί-αναγνώστη. Λαμβάνει υπόψη τις κρίσεις των παιδιών για το λογοτεχνικό κείμενο. Επικεντρώνεται στη μελέτη των επιρροών που επιφέρουν τα κείμενα στη διαίωσιση, την εμπέδωση ή την ανατροπή των κοινωνικών και πολιτικών αξιών.³¹

Η μελέτη της ιδεολογίας στην παιδική λογοτεχνία περιορίζεται από την μη συνειδητοποίηση των στάσεων απέναντι στα κείμενα, στην πολιτική και στα παιδιά.³² Επίσης, περιορίζεται από την κριτική αντιπαράθεση η οποία εμμένει σε επιφανειακά χαρακτηριστικά των κειμένων τη στιγμή που η λογοτεχνική θεωρία έχει δείξει ότι η πανταχού παρούσα, σε όλη τη λογοτεχνία, ιδεολογία είναι αδύνατον να εντοπιστεί σε εμφανώς επιφανειακά χαρακτηριστικά του κειμένου.³³

Οι αναλύσεις των ενηλίκων όσον αφορά τα βιβλία για παιδιά μπορούν να θεωρηθούν ως «ύποπτες». Τέτοιες αναλύσεις εμφανίζονται να αντικατοπτρίζουν την οπτική του παιδιού. «Μπορεί να αρέσει στα παιδιά», «θα πρέπει να αρέσει», «αρέσει» και «θα αρέσει» είναι κρίσεις που προέρχονται από έναν ενήλικο κόσμο, με διαθέσεις κατήχησης. Στην καλύτερη περίπτωση, προέρχονται από την μακρόχρονη και προσεκτική παρατήρηση των παιδιών.³⁴

Πολλές φορές όμως οι προκαταλήψεις της ενήλικης κουλτούρας είναι εμφανείς: αρσενικό σε αντίθεση με το θηλυκό, μαύρος εναντίον λευκού, αριστερός εναντίον δεξιού, καθαρός εναντίον βρόμικου, αποδεκτός σε αντίθεση με τον μη αποδεκτό.³⁵

Οι παραπάνω δυσκολίες κάνουν επιτακτική την «ανάγνωση των κειμένων μέσα από την οπτική γωνιά του παιδιού, λαμβάνοντας υπόψη τις προσωπικές διαφορές, τις διαφορές ανάμεσα στις υποκουλτούρες, τις εμπειρικές και ψυχολογικές διαφορές ανάμεσα στα παιδιά και στους μεγάλους – εν ολίγοις, το δικαίωμα του αναγνώστη να προηγείται έναντι του βιβλίου».³⁶ Τα παιδιά είναι ικανά να προσεγγίσουν

³¹ Αναφερόμαστε στην κατηγοριοποίηση των κριτικών, κυρίως στις αγγλόφωνες χώρες, ως «book people» και «child people». Βλ. Peter Hollindale, *ό.π.*, σσ. 4-5.

³² Πίτερ Χαντ, *ό.π.*, σ. 210.

³³ Peter Hollindale, "Ideology and the children's book", *Signal*, (1988), 55, σ. 7.

³⁴ Πίτερ Χαντ, *ό.π.*, σ. 253-254.

³⁵ *Ο.π.*, σ. 255.

³⁶ *Ο.π.*, σσ. 264-265.

λογοτεχνικά κείμενα, ειδικά τα νεωτερικά βιβλία.³⁷ Οφείλουμε να ξεκινήσουμε από εκεί που βρίσκεται το παιδί και από την δική του, συχνά μη εκφρασμένη, ιδεολογία.³⁸

Να συμβεί δηλαδή ένα πέρασμα του βιβλίου στον πραγματικό κόσμο. Το κείμενο να προσεγγιστεί ως μέρος ενός ευρύτερου πλαισίου. Να εξεταστεί βάσει των τριών ειδών αξιών: πολιτισμικών, προσωπικών, εκπαιδευτικών, όπου καμιά τους δεν πρέπει να θεωρηθεί σημαντικότερη από την άλλη.³⁹ Η πολυσημία του καλού λογοτεχνικού κειμένου και η διαθεσιμότητά του για ενεργητική αναδημιουργία αποτελεί ένα εγγενές ποιοτικό χαρακτηριστικό του.⁴⁰

Η πολλαπλότητα και η πολυμορφία του λογοτεχνικού βιβλίου και του παιδιού, μέσα στον κοινωνικό κόσμο στον οποίο παίρνουν επιμέρους μορφές, ευθύνονται για το αναπόφευκτο της ιδεολογίας και για τον ανεξέλεγκτο παράγοντα που αυτή αποτελεί ανάμεσα στο βιβλίο και τα παιδιά. Επομένως, στη λογοτεχνία για παιδιά το ζητούμενο δεν είναι η προώθηση της ιδεολογίας αλλά η κατανόησή της. Έτσι ώστε να βρούμε τρόπους να την κατανοήσουν και τα ίδια τα παιδιά.⁴¹

---

³⁷ Σούλα Οικονομίδου, *ό.π.*, σ. 62.

³⁸ Peter Hollindale, *ό.π.*, σ. 17.

³⁹ Πίτερ Χαντ, *ό.π.*, σ. 265.

⁴⁰ Βλ. Θ. Ανθογαλίδου, «Η “λογοτεχνία” ως ιδεολογικό και πολιτικό διακύβευμα», *Virtual School, The sciences of Education Online*, 2, 1, <http://www.auth.gr/virtualschool/2.1/TheoryResearch/AnthogalidouEnjeu> [προσπ. 01-09-2009].

⁴¹ Peter Hollindale, *ό.π.*, σ. 10.

Κεφάλαιο 2

Το εννοιολογικό πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας

2.1 Η έννοια της εξουσίας

Η εξουσία είναι ένας «κατ' ουσία προσβαλλόμενος και πολύπλοκος όρος»¹ που απαντάται στο σύνολο των κλάδων των κοινωνικών επιστημών. Η βιβλιογραφία για την εξουσία χαρακτηρίζεται από μία βαθιά διαφωνία για το βασικό ορισμό της εξουσίας. Μερικοί θεωρητικοί ορίζουν την εξουσία ως το γεγονός να καθορίζεις κάποιους άλλους να κάνουν ότι εσύ θέλεις να κάνουν. Σε αυτή την περίπτωση αναφερόμαστε στην *εξουσία πάνω σε*. Άλλοι την ορίζουν πιο ευρέως ως μία δυνατότητα ή ικανότητα να δρας, είναι η *εξουσία προς*.²

Ο Thomas Hobbe ορίζει την εξουσία ως «τα παρόντα μέσα ενός ατόμου για να επιτύχει κάποια μελλοντικά να εμφανίζονται καλά»³

Ο ορισμός της Hannah Arendt για την εξουσία αναφέρεται στην «ανθρώπινη ικανότητα όχι μόνο να δρα, αλλά να δρα σε συνεννόηση».⁴

Οι φεμινιστικές θεωρίες για την εξουσία την ορίζουν ως την λιγότερο ή περισσότερο μονόπλευρη πατριαρχική ικανότητα να ελέγχεται η ζωή των γυναικών μέσω των ενεργειών των ανδρών πάνω σε αυτές.⁵ Περιγράφουν μοντέλα στα οποία οι άνθρωποι έχουν δύναμη να ενεργούν σωστά παρά να έχουν δύναμη πάνω σε άλλους ανθρώπους και να τους εξουσιάζουν.

Ο Max Weber τονίζει τη διάκριση ανάμεσα στην αναγκαστική εξουσία και στην εξουσία που βασίζεται σε διάφορους τύπους της αρχής (authority): Η χαρισματική, όπου τα χαρισματικά στοιχεία ενός ατόμου ή μίας κοινωνικής ομάδας οδηγούν στην ανάληψη θέσεων εξουσίας από άτομα με τέτοια ηγετικά χαρακτηριστικά τα οποία γίνονται αντιληπτά από τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Η παραδοσιακή, όπου συνεπάγεται την αποδοχή κανόνων που συμβολίζουν τελετουργικές ή αρχαίες τελετές, όπως είναι η θρησκεία. Η λογική του νόμου, σύμφωνα με την οποία η δύναμη της γραφειοκρατίας, όπως η δημόσια διοίκηση,

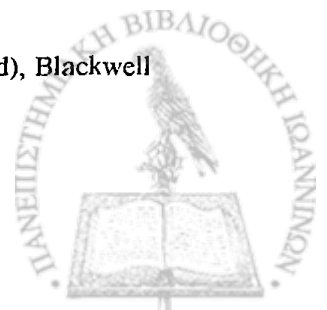
¹ Steven Lukes, *Power: A Radical View*, Macmillan, London 1974, σ. 7.

² Βλ. Jason L. Powell, «Power», *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Ritzer George (ed), Blackwell Publishing 2007, Blackwell Reference Online, 23 July 2009.

³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Penguin, New York 1985[1641], σ. 150.

⁴ Hannah Arendt, *On Violence*. Harcourt Brace, New York 1970, σ. 44.

⁵ Margaret Stacey-Marion Price, *Women, Power and Politics*. Tavistock, London 1983.

νομιμοποιείται μέσω των επίσημων διαδικαστικών κανόνων που έχει θεσπίσει.⁶ Η εστίαση του Weber εντοπίζεται στην οικονομική δύναμη η οποία λειτουργεί ως η θεσμική δύναμη που κυριαρχεί στους περισσότερους λαούς.

Οι πλουραλιστικές θεωρίες (pluralist theories) εντοπίζουν την εξουσία σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, μερικές από τις οποίες είναι πιο δυνατές από άλλες, και οι οποίες ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Από τη στιγμή που καμία ομάδα ή τάξη δεν είναι ικανή να κυριαρχήσει σε όλες τις άλλες ομάδες, εξαιτίας των ελέγχων και των ισορροπιών που χτίζονται σε ένα δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, τότε οι δημοκρατικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από μία «πολυφωνία» των ανταγωνιστικών ομάδων ή των πολιτικών κομμάτων.

Διαφορετική ερμηνεία δίνει η συντηρητική θεωρία των ελίτ. Αντί των ανταγωνιστικών κοινωνικών ομάδων, προβάλλει την ύπαρξη κάποιων ανταγωνιστικών μεταξύ τους ελίτ οι οποίες είναι ισχυρές ομάδες που επιβάλλουν τη βούλησή τους στην υπόλοιπη κοινωνία. Κατ' επέκταση δημιουργείται μία εξουσιαστική ελίτ από την κυριαρχία κάποιων ελίτ σε βάρος άλλων λόγω της μεγαλύτερης ισχύς τους. Για παράδειγμα η οικονομική ελίτ είναι πιο ισχυρή από την εκπαιδευτική ελίτ.

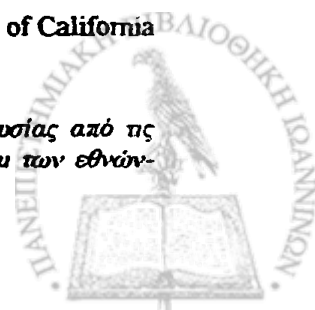
Η Μαρξιστική θεωρία προσδιορίζει μία άρχουσα τάξη η οποία ελέγχει τα οικονομικά μέσα σε μία καπιταλιστική κοινωνία και κυριαρχεί στα όργανα της πολιτικής εξουσίας.⁷

Ο *Michael Mann* επιχειρεί να συναιρέσει το μαρξικό με το βεμπεριανό μοντέλο. Διαχωρίζει τις μορφές κοινωνικής εξουσίας σε τέσσερις βασικούς ιδεοτύπους: τη στρατιωτική, πολιτική, ιδεολογική και οικονομική χωρίς όμως να αποκλείει και άλλα είδη. Αποκρυπτογραφεί τις δομές, με τις οποίες εκδηλώνεται η εξουσία μέσα στις κοινωνίες, ως δίκτυα, συνήθως ανταγωνιστικά, κυρίαρχα και εμβόλιμα. Ορίζει στην πράξη την ιστορική «εξέλιξη» ως ανταγωνισμό μεταξύ αυτών των δικτύων, αναλύει τη συγκρότηση, τις παλινδρομήσεις και τη γενικότερη εξέλιξη των σχηματισμών του εξουσιαστικού φαινομένου μέσα στο χρόνο με εντυπωσιακό τρόπο.⁸

⁶ Βλ. Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, University of California Press, Berkeley, CA 1978.

⁷ Jason L. Powell, *ό.π.*

⁸ Βλ. Michael Mann, *Οι πηγές της κοινωνικής εξουσίας-Τόμος Α' Μια ιστορία της εξουσίας από τις αρχές ως το 1760 μ.Χ.*, Πόλις, Αθήνα 2008 και *Τόμος Β' Η ανάπτυξη των τάξεων και των εθνών-κρατών 1760-1914*, Πόλις, Αθήνα 2009.

Ο Robert Dahl αντιλαμβάνεται την εξουσία ως τη δύναμη του Α' πάνω στον Β' που μπορεί να τον υποχρεώσει να κάνει κάτι το οποίο διαφορετικά δεν θα έκανε.⁹ Οι Bachrach και Baratz υποστήριξαν ότι η εξουσία δεν είναι αποκλειστικά ένα ζήτημα όπου ο Β' εξαναγκάζεται να κάνει κάτι που δεν επιθυμεί, αλλά μπορεί επίσης να ασκηθεί για να αποτρέψει τον Β' να κάνει αυτό που θέλει. Η δημιουργία ή η ενίσχυση των κοινωνικών και πολιτικών αξιών και των θεσμικών πρακτικών που είναι αβλαβείς για τον Α' υποδηλώνουν άσκηση εξουσίας.¹⁰ Οι δύο παραπάνω αντιλήψεις χαρακτηρίζονται από την κοινή ιδέα της εξουσίας ως μία εμφανή ή συγκαλυμμένη σχέση αντίθεσης μεταξύ των συμφερόντων δύο δρώντων πλευρών. Οι όψεις αυτές της εξουσίας αντιπροσωπεύουν την φιλελεύθερη αντίληψη, επειδή περιγράφουν την σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ αυτο-προσδιοριζόμενων προσώπων.¹¹

Μία τρίτη όψη για την έννοια της εξουσίας αναφέρει την ύπαρξη τρόπων άσκησης εξουσίας οι οποίοι διαφεύγουν από τις δύο παραπάνω αντιλήψεις, καταδεικνύοντας την ανεπάρκεια των περιγραφών τους. Ένας τέτοιος τρόπος άσκησης εξουσίας συμβαίνει στην περίπτωση που ο Β' πρόθυμα πράττει αυτό που ο Α' επιθυμεί να κάνει ο Β'. Η αυτόβουλη ενέργεια του Β', για τις δύο πρώτες ερμηνείες της έννοιας της εξουσίας, δείχνει ότι η παραπάνω σχέση του Α' με τον Β' δεν συνιστά μία σχέση εξουσίας, καθώς δεν υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων. Αντιθέτως, ο Lukes υποστήριξε πως μπορεί να ασκείται εξουσία ακόμα κι αν ο Β' συνειδητά πράττει αυτό που ο Α' επιθυμεί. Ισχυρίστηκε ότι αν οι πράξεις του Β' είναι αντίθετες προς τα πραγματικά του συμφέροντα, τότε υπάρχει άσκηση εξουσίας. Η μορφή αυτή της εξουσίας χειραγωγεί τις επιθυμίες και τις ανάγκες του Β'.¹² Η προβολή των συμφερόντων τα οποία δεν καθορίζονται από τα ίδια τα άτομα επεκτείνει την σκέψη του Lukes πέρα από την φιλελεύθερη αντίληψη της εξουσίας σε αυτό που καλείται ριζοσπαστική αντίληψη της εξουσίας.

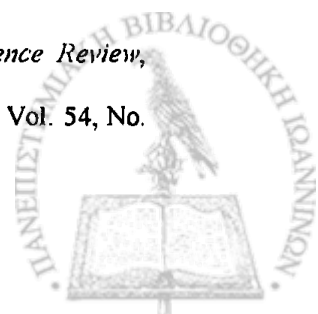
Ένα από τα αποτελέσματα της εξουσίας είναι η αμφιθυμική σχέση του κοινωνικού με το ψυχικό. Οι κοινωνικές διεργασίες της εξουσίας παράγουν την ψυχική ζωή, ενώ στη συνέχεια αποκρύπτονται και ενδυναμώνονται μέσω του παραγόμενου ψυχισμού.

⁹ Robert A. Dahl, «The Concept of Power», *Behavioral Science*, (1957), 2, σσ. 202-203.

¹⁰ Peter Bachrach-Morton S. Baratz, «Two Faces of Power», *American Political Science Review*, (1962), 56, σ. 948.

¹¹ Peter Digeser, «The Fourth Face of Power», *The Journal of Politics*, (Νοέμβριος 1992), Vol. 54, No. 4, σ. 979.

¹² Steven Lukes, *ό.π.*, σ. 23.

Η εξουσία δεν εσωτερικεύεται από ένα προϋπάρχον υποκείμενο, αλλά το υποκείμενο γεννιέται ως ένα αμφιθυμικό αποτέλεσμα της εξουσίας. Η δυνατότητα της εξουσίας να αποκτά ψυχική μορφή και να καθυποτάσσει τα υποκείμενα έρχεται σε σύγκρουση με τη δυνατότητα των υποκειμένων να αντιστέκονται στη μελαγχολία που τους καλλιεργεί η εξουσία. Η Judith Butler αναφέρει πως η εξουσία που εμφανίζεται ως μία εξωτερική πραγματικότητα η οποία επιβάλλεται στο υποκείμενο και το υποχρεώνει να υποταχτεί, προσλαμβάνει μία ψυχική μορφή. Αυτή συγκροτεί την ταυτότητα του υποκειμένου με τον εαυτό του.¹³ Η διαδικασία αυτή περιγράφεται στη συνέχεια της εργασίας μας.

Ο Alain Renault¹⁴ επιχειρεί, κατά τη γνώμη μας, μία συνηγορία υπέρ της εξουσίας. Προτείνει την ανάγκη για τη διάθεση στηριγμάτων στην εξουσία π.χ. του δασκάλου ή του δικαστή, ώστε αυτή να μην καταρρεύσει με το τέλος των μηχανισμών εξουσίας που ήταν οργανωμένοι για να λειτουργούν κατά το πρότυπο της αυθεντίας, όπου δεν αναγνωρίζονται δικαιώματα και λειτουργεί με μία μορφή υπερεξουσίας. Προτείνει την αναθεώρηση και την αναδιοργάνωση της εξουσίας στο εσωτερικό ενός θεσμού. Η άσκηση της εξουσίας εξετάζεται με το βαθμό συμβατότητάς της με τις έννοιες της ισότητας και της ελευθερίας.

Θεωρούμε όμως ότι παρόμοιες θεωρήσεις αφήνουν ανέγγιχτες τις προβληματικές εκφάνσεις των εξουσιαστικών πρακτικών που προέρχονται όχι από την μία μεγάλη εξουσία, αλλά από τις σχέσεις εκείνες που ορίζουν τα ίδια τα άτομα και ουσιαστικά επιβεβαιώνουν την ίδια την εξουσία που οδηγεί σε ένα ανελεύθερο εγώ των υποκειμένων.

Άλλωστε, η χειραγωγή των υποκειμένων δεν απαιτεί την ύπαρξη ενός αυστηρού πλαισίου ελέγχου, αλλά η δήμευση των ελευθεριών των υποκειμένων γίνεται συχνά με τη δική τους συγκατάθεση.

2.2 Σχέσεις εξουσίας

Η έννοια της εξουσίας, όπως γίνεται αντιληπτή από τις απόψεις που έχουμε παραθέσει, διαφέρει από την αντίληψη για την εξουσία η οποία παρουσιάζεται στο έργο του Μισέλ Φουκό. Οι διαφορές αφορούν τα ζητήματα σχετικά με τη

¹³ Judith Butler, *Η ψυχική ζωή της εξουσίας*, Πλέθρον, Αθήνα 2009, σσ. 11-12.

¹⁴ Βλ. Alain Renault, *Το τέλος της αυθεντίας*, Πόλις, Αθήνα 2007.

μεταχείριση των υποκειμένων από την εξουσία, όταν αυτή διαπιστώνεται, και σχετίζονται με το πώς η εξουσία ασκείται, μελετάται και εκδηλώνεται.¹⁵ Ο Φουκό υποστηρίζει ότι προκειμένου να κατανοήσουν πώς η εξουσία ορθολογικοποιείται στο παρόν, πρέπει να μάθουν πώς η εξουσία υπήρξε στην ιστορία.¹⁶

Η ριζοσπαστική αντίληψη χρησιμοποιεί την έννοια της εξουσίας για να εξηγήσει όχι μόνο δράσεις, αλλά και πεποιθήσεις. Ο Φουκό επεκτείνει το συλλογισμό αυτό, επιδεινώνοντας το πρόβλημα του εντοπισμού της άσκησης εξουσίας. Οι τρεις πρώτες όψεις της εξουσίας που παραθέσαμε παραπάνω, δέχονται ότι ο Α' ασκεί εξουσία στο Β', όταν ο Α' επηρεάζει τον Β' με τρόπο ο οποίος αντιτίθεται στα συμφέροντα του Β'. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο Α' και ο Β' θεωρούνται ως κάτι δεδομένο. Αντιθέτως, αυτή η προϋπόθεση δεν είναι δεδομένη στη θεώρηση του Φουκό. Η υποκειμενικότητα ή ατομικότητα δεν θεωρείται βιολογικά δεδομένη. Τα υποκείμενα γίνονται κατανοητά ως κοινωνικές κατασκευές, ο σχηματισμός των οποίων μπορεί να περιγραφεί ιστορικά. Η χρήση της έννοιας της εξουσίας γίνεται μέσα στα πλαίσια αυτού του σχηματισμού.

Η πρώτη αντίληψη για την εξουσία ενδιαφέρεται για το ποιος, αν υπάρχει κάποιος, ασκεί εξουσία. Η δεύτερη ερευνά τα ζητήματα που ενεργοποιούνται στην καθημερινότητα και από ποιον. Η ριζοσπαστική αντίληψη επικεντρώνεται στο ερώτημα για το ποια τα συμφέροντα βλάπτονται.

Το κρίσιμο ζήτημα στην αντίληψη του Φουκό είναι τι είδους υποκείμενο παράγεται.¹⁷ Η εξουσία δεν παράγει μόνο υποκείμενα, αλλά βρίσκεται στη βάση όλων των κοινωνικών πρακτικών μας: στην πολιτική, στην ιατρική, στη θρησκεία, στη ψυχιατρική, στην εργασία. Αυτές οι πρακτικές βρίσκονται σε ένα πλαίσιο στο οποίο η εξουσία είναι παντού χωρίς να υπάρχει δυνατότητα διαφυγής από αυτήν. Δεν υπάρχει χώρος ελευθερίας από την εξουσία μέσα στο δίκτυο του κοινωνικού πλέγματος.¹⁸ Δεν υπάρχει η δυνατότητα για ανθρώπινες σχέσεις χωρίς να μεσολαβεί η εξουσία, όπως δέχεται η φιλελεύθερη και η ριζοσπαστική αντίληψη.

Το άτομο συγκροτείται είτε σε υποκείμενο μίας ορισμένης συμπεριφοράς μέσα από τις τεχνικές υποκειμενοποίησης, είτε σε αντικείμενο μίας εξουσίας που δίνει έδαφος σε μία δυνατή γνώση η οποία στη συνέχεια επαναφέρει και ενισχύει τα

¹⁵ Peter Digiesser, *ό.π.*, σ. 979.

¹⁶ Michel Foucault, *The history of sexuality*, Vintage Books, New York 1980, σ. 242.

¹⁷ Peter Digiesser, *ό.π.*, σ. 980.

¹⁸ Michel Foucault, «Power and Strategies», στο *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Pantheon, New York 1980, σ. 142.

αποτελέσματα της εξουσίας.¹⁹ Για τον Φουκό, η γνώση και η εξουσία είναι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Δεν μπορεί να υπάρξει αλήθεια έξω από την εξουσία. Η αλήθεια, ως στοιχείο αυτού του κόσμου, παράγεται από πολλαπλές μορφές καταναγκασμού.²⁰ Δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς ένα πεδίο γνώσης και δεν υπάρχει γνώση που να μην προϋποθέτει σχέσεις εξουσίας.²¹ Γι' αυτό το λόγο, το ζήτημα δεν είναι η αλλαγή των συνειδήσεων των ανθρώπων, αλλά η αλλαγή του πολιτικού, οικονομικού, θεσμικού καθεστώτος το οποίο παράγει την αλήθεια.²²

Το ποιοι είμαστε, τι πιστεύουμε, πώς πρέπει να συμπεριφερόμαστε, σχετίζεται με την έννοια της εξουσίας. Όλες οι πολιτικές, οικονομικές, νομικές και οι θρησκευτικές πρακτικές μας φύονται μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο το οποίο διέπεται από διάφορους κανόνες οι οποίοι σφυρηλατούνται από τις εξουσιαστικές σχέσεις. Ανάμεσα σε κάθε σημείο της κοινωνίας, μεταξύ ενός άνδρα και μίας γυναίκας, μεταξύ των μελών μίας οικογένειας, μεταξύ του δασκάλου και του μαθητή, μεταξύ ενός μορφωμένου και ενός αμόρφωτου, υπάρχουν σχέσεις εξουσίας. Αυτές οι σχέσεις δεν είναι αντικατοπτρίζουν απλώς και μόνο τη μεγάλη δύναμη του κυρίαρχου απέναντι στο μεμονωμένο άτομο. Αποτελούν το έδαφος στο οποίο βασίζεται η δύναμη του κυρίαρχου, καθώς και τις προϋποθέσεις οι οποίες καθιστούν δυνατή τη λειτουργία της κυρίαρχης δύναμης.²³

Η εξουσία είναι συνεχώς παρούσα. Μπορεί να ασκείται χωρίς εκούσιες ενέργειες και αντικρουόμενα συμφέροντα, όπως θεωρεί η φιλελεύθερη αντίληψη, ή χωρίς αντικειμενικά συμφέροντα και κατασταλτικά φαινόμενα, τα οποία αποτελούν για τη ριζοσπαστική αντίληψη ενδείξεις άσκησης εξουσίας.²⁴

Ο Φουκό υποστηρίζει ότι η εξουσία με την ουσιαστική έννοια του όρου δεν υπάρχει.²⁵ Ένα άτομο δεν μπορεί να κατέχει εξουσία. Η εξουσία σε κάποιο βαθμό, συνεπάγεται οργανωμένες ιεραρχικές σχέσεις που έχουν ενεργοποιηθεί και διατηρηθεί διαμέσου μικρο-σχέσεων και μπορούν να προκλήθηκαν από πάνω προς τα κάτω ή από κάτω προς τα πάνω.²⁶ Υπάρχουν απειροελάχιστες σχέσεις και όχι μεγάλα

¹⁹ Σωκράτης Δεληβογιατζής, *Προς μια ερμηνευτική κριτική: Η περίπτωση Foucault*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 95.

²⁰ Μισέλ Φουκό, *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Ύψιλον, Αθήνα 1987, σ. 34.

²¹ Peter Digeiser, *ό.π.*, σ. 986.

²² Μισέλ Φουκό, *ό.π.*, σσ. 36-37.

²³ Μισέλ Φουκό, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, Αθήνα 1991, σσ. 123-124.

²⁴ Peter Digeiser, *ό.π.*, σ. 984.

²⁵ Michel Foucault, *The history of sexuality*, *ό.π.*, σ. 198.

²⁶ *Ο.π.*, σσ. 198-201.

σύνολα ή μεγάλοι άνθρωποι. Οι ιδέες των μικρών ανθρώπων εκφράζουν την επενέργεια μίας δύναμης σε άλλες δυνάμεις.

Η εξουσία, κατά τον Φουκό, μπορεί να οριστεί μόνο μέσα από το πλαίσιο των σχέσεων δυνάμεων που ενυπάρχουν στο χώρο όπου ασκούνται. Τις σχέσεις δηλαδή των υποκειμένων, των τάξεων, των κρατών, των συμμαχιών, των στρατοπέδων. Η εξουσία είναι μία πολυσύνθετη κατάσταση μέσα σε μία κοινωνία. Δεν είναι απλά ένας θεσμός, μία δομή ή μία συγκεκριμένη δύναμη που κατέχουν μερικοί. Δεν οικοδομείται από τις ατομικές ή συλλογικές «θελήσεις» και δεν απορρέει από συμφέροντα. Πολλές ιδιαίτερες εξουσίες και μυριάδες αποτελέσματα εξουσίας αποτελούν τη βάση στην οποία κατασκευάζεται και λειτουργεί η εξουσία.²⁷ Η δύναμη έχει μόνο ως αντικείμενο άλλες δυνάμεις και υπάρχει μόνο ως σχέση. Ορίζεται από την ικανότητα να επηρεάζει άλλες δυνάμεις ή να επηρεάζεται από αυτές.

Πίσω από την εξουσία των νόμων, των θεσμών, των ιδεολογιών, πίσω από τους μηχανισμούς ή τις δομές εξουσίας, αναγνωρίζονται σχέσεις ανάμεσα σε «συμπαίκτες» όπου κάποιοι ασκούν εξουσία σε άλλους.²⁸ Η εξουσία αυτή που ασκείται είναι ένας «τρόπος δράσης κάποιων πάνω σε κάποιους άλλους».²⁹ Εξουσία υπάρχει μόνο ασκούμενη στα πλαίσια μίας σχέσης. Είναι ένας τρόπος ενέργειας πάνω σε υποκείμενα που ενεργούν ή ενδέχεται να ενεργήσουν.

Ο τρόπος δράσης δεν ενεργεί ευθέως και άμεσα στους άλλους. Είναι μία «δράση πάνω στη δράση», ενεργεί δηλαδή στην ίδια τη δράση των άλλων. Όχι όμως μόνο πάνω σε πραγματικές και παρούσες δράσεις, αλλά και σε μελλοντικές και σε ενδεχόμενες δράσεις. Μία σχέση εξουσίας είναι «δόμηση του ενδεχόμενου πεδίου δράσης των άλλων»³⁰ και η άσκηση της εξουσίας είναι ο τρόπος να δομήσουν το πεδίο τής δυνατής δράσης των άλλων.³¹

Με αυτή την έννοια, η εξουσία δεν μπορεί να αποκτιέται, να μεταβιβάζεται ή να διεκδικείται. Μπορεί να ασκείται από αμέτρητα σημεία σε ένα παιχνίδι σχέσεων. Εφόσον η εξουσία είναι μία δράση που ασκείται και όχι κάτι που κατέχεται, τότε αυτό που έχει σημασία είναι οι μορφές, τα μέσα και οι μέθοδοι άσκησης τής δράσης.

Το φάσμα της κυριαρχίας διευρύνεται. Όλα είναι εξουσία. Η αμοιβαιότητα των δράσεων θεμελιώνει τον κοινωνικό χαρακτήρα τού εξουσιαστικού φαινομένου,

²⁷ Μισέλ Φουκό, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, ό.π., σ. 124.

²⁸ *Ο.π.*, σ. 88.

²⁹ *Ο.π.*, σ. 91.

³⁰ *Ο.π.*, σ. 170.

³¹ *Ο.π.*, σ. 95.

καθώς όλοι ενεργούν πάνω στις πράξεις όλων.³² Η καταπιεστική φύση της δύναμης έγκειται στην πανταχού παρούσα ύπαρξή της. Η δύναμη υπάρχει παντού, όχι επειδή αγκαλιάζει τα πάντα, αλλά επειδή έρχεται από παντού.

Οι ιδεολογικές και οι παραγωγικές σχέσεις θεμελιώνονται από τις πρακτικές της εξουσίας. Οι πρακτικές ατομικοποίησης ωθούν το άτομο προς συμμόρφωση σε κανόνες εξουσίας. Με τις πρακτικές ολοποίησης συνδέεται η συμμόρφωση αυτή με μία καθολικά αναγνωρισμένη ταυτότητα που βαραινει πιστικά.³³

Η εξουσία που επιβάλλεται στα άτομα, υπό την πίεση της ισχύος της εσωτερικεύεται και οι όροι της γίνονται αποδεκτοί από τα άτομα. Η έννοια της εξουσίας μπορεί να κατανοηθεί ως κάτι που διαμορφώνει το υποκείμενο, αυτό που προσφέρει στο υποκείμενο τη συνθήκη ύπαρξής του και τις επιθυμίες τους.

Ο εντοπισμός των εξουσιαστικών σχέσεων είναι δυνατός μέσα από μία σειρά πρακτικών τις οποίες αυτή η μορφή της εξουσίας μπορεί να αποκαλύψει. Η εξουσία πρέπει να αναζητηθεί στα πολυσύνθετα κοινωνικά πλαίσια: στο εργοστάσιο, στο άσυλο, στην εκκλησία, στην οικογένεια, στο σχολείο, στο δικαστήριο και στο στρατό.³⁴ Οι σχέσεις εξουσίας ενυπάρχουν μέσα σε άλλους τύπους σχέσεων. Είναι το άμεσο αποτέλεσμα των ανισοτήτων που εμφανίζονται μέσα σε σχέσεις οικονομικές, γνώσης, ερωτικές.

Η εξουσία μπορεί να εντοπιστεί στα ακραία σημεία άσκησής της. Καίρια σημασία για τον εντοπισμό της εξουσίας έχει η υποκειμενοποίηση του ανθρώπινου όντος, η βαθμιαία συγκρότησή του μέσω μιας πολλαπλότητας δράσεων. Η αναζήτηση των αιτιών, των σκοπών και των στρατηγικών όσων ανθρώπων θέλουν να κυριαρχούν δεν οδηγεί στην ουσιαστική ερμηνεία του εξουσιαστικού φαινομένου.

Τα άτομα είναι οι φορείς της εξουσίας. Δεν είναι μόνο στόχος της. Ένα άτομο έχει συγκροτηθεί από την εξουσία, αλλά είναι συγχρόνως και φορέας της. Η ανάλυση της εξουσίας μπορεί να είναι επιτυχής, εφόσον ξεκινήσει από τους απειροελάχιστους μηχανισμούς της και μετά να οδηγηθεί στις γενικότερες μορφές κυριαρχίας.³⁵ Οι σχέσεις εξουσίας κινούνται περιφερειακά και όχι κεντρικά, ακολουθώντας μία πολλαπλότητα στρατηγικών.³⁶

³² Σωκράτης Δεληβογιατζής, *ό.π.*, σ. 108.

³³ *Ο.π.*, σ. 94.

³⁴ Michel Foucault, *The history of sexuality*, *ό.π.*, σ. 158.

³⁵ Μισέλ Φουκό, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, *ό.π.*, σσ.102-108.

³⁶ Σωκράτης Δεληβογιατζής, *ό.π.*, σ. 12.

Ο ορισμός της εξουσίας δεν μπορεί να αντιτίθεται με την έννοια της ελευθερίας. Η απελευθέρωση γίνεται κατανοητή ως μία πράξη η οποία ξεφεύγει από την εξουσία και δίνει τη δυνατότητα να βρεθούμε σε έναν χώρο όπου η δύναμη της εξουσίας παύει να υφίσταται. Κατά μία έννοια, η εξουσία θεωρείται εντελώς ασύμβατη με την ελευθερία.³⁷ Ωστόσο, η ελευθερία μπορεί να νοηθεί ως αντίσταση στην επιβολή της εξουσίας, σαν την «αντιύλη της εξουσίας».³⁸

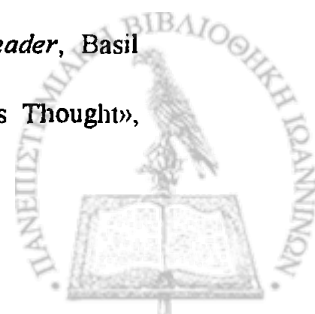
Μέσα στο δίκτυο των εξουσιαστικών σχέσεων υπάρχουν σημεία αντίστασης. Εκεί όπου η αντίσταση είναι μεγαλύτερη, η άσκηση εξουσίας μπορεί να είναι σαφέστερη. Όπως δεν υπάρχει η Εξουσία, έτσι δεν μπορούμε να μιλάμε για την μία Αντίσταση. Αντιθέτως δεχόμαστε την ύπαρξη αντιστάσεων κάθε είδους μέσα στο στρατηγικό πεδίο των σχέσεων εξουσίας. Τα σημεία αντίστασης, μοιρασμένα με ακανόνιστο τρόπο, αποτελούν τον άλλο όρο στις σχέσεις εξουσίας. Είναι η δυνατότητα για τροποποίηση της επιρροής της εξουσίας.³⁹

Η προβληματική της αντίστασης συνδέεται με την πολιτική, την οικονομική εξουσία/δύναμη και τις κοινωνικές μορφές εξουσίας, όπως είναι η ρατσιστική και η εθνικιστική. Το σύστημα που γεννά τις μορφές εξουσίας συναντάει σημεία αντίστασης, όταν η πάλη στρέφεται ενάντια στις σχέσεις εξουσίας που εμφανίζονται στις διάφορες κοινωνικές πρακτικές.

³⁷ Charles Taylor, «Foucault on Freedom and Truth», στο *Foucault: A Critical Reader*, Basil Blackwell, Oxford 1986, σ. 92.

³⁸ Leslie Paul Thiele, «The Agony of Politics: The Nietzschean Roots of Foucault's Thought», *American Political Science Review* (1990), 84, σ. 907.

³⁹ Μισέλ Φουκό, *Εξουσία, γνώση και ηθική*, ό.π., σσ. 84-85.

Κεφάλαιο 3

Η εξουσία/δύναμη στην παιδική λογοτεχνία

3.1 Εξουσία και παιδική λογοτεχνία

Είναι μία κοινή λανθασμένη αντίληψη ότι η παιδική λογοτεχνία είναι μη πολιτική και κατά συνέπεια ότι απουσιάζουν οι σχέσεις εξουσίας. Το ζήτημα της εξουσίας, στις διάφορες μορφές της, είναι συχνά κεντρικό θέμα σε ιστορίες γραμμένες για παιδιά.¹ Εξάλλου η «γραφή σημαίνει να έχεις εξουσία, ενώ η ανάγνωση είναι μόνον η ψευδαίσθηση της εξουσίας»². Αυτό αποτυπώνεται στην εξουσιαστική λειτουργία του βιβλίου πάνω στην κοινωνία.

Η γνώση αποτελεί τη βάση για τη συγκρότηση εκείνου του είδους των ανθρώπινων σχέσεων οι οποίες καθιστούν εφικτή την οικοδόμηση του εαυτού. Η γλώσσα μπορεί να είναι μέσο για την εξουσία πάνω σε άλλους, αλλά μπορεί να γίνει μία πλούσια εσωτερική πηγή που αντιτίθεται στην χειραγώγηση και τον έλεγχο.³ Είναι φανερό πως η δομή και τα νοήματα της γλώσσας δύναται να αναιρέσουν τις έννοιες της αρχής (authority).⁴

Ο σκοπός της πρώιμης παιδικής λογοτεχνίας ήταν η σαφής και άμεση διάδοση της ιδεολογίας. Όμως, η λογοτεχνία έχει από τη φύση της ανατρεπτικό χαρακτήρα που είναι σιωπηρός και έμμεσος.⁵ Η παιδική λογοτεχνία είναι η λογοτεχνία που ισχυρίζεται ότι είναι απαλλαγμένη από το πλαίσιο που καθορίζεται από τους ενήλικους, ωστόσο κρύβεται μέσα σε αυτό το πλαίσιο.⁶ Μερικές φορές η επιρροή των ενηλίκων αμφισβητείται.⁷ Ωστόσο, η παρουσία του «κρυφού ενηλίκου» στην παιδική

¹ Jane E. Kelley, «Power Relationships in Rumpelstiltskin: A Textual Comparison of a Traditional and a Reconstructed Fairy Tale», *Children's Literature in Education* (2008), σ. 31.

² Πίτερ Χαντ, *Κριτική, θεωρία και παιδική λογοτεχνία*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 206.

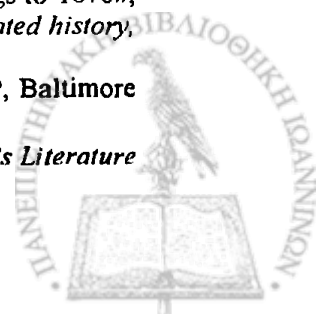
³ Sue Ann Cairns, «Power, Language, and Literacy in The Great Gilly Hopkins», *Children's Literature in Education* (2008), 39, σσ. 9-19, σ. 10.

⁴ Joy M. Leighton, (Review) Eyal Peretz, *Literature, Disaster, and the Enigma of Power: A Reading of 'Moby-Dick.'*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2003, στο *Studies in the Novel*, Vol 38, 1 (Spring 2006), σσ. 129-131.

⁵ Βλ. Anne Scott MacLeod, «Children's literature in America: From the Puritan beginnings to 1870», στο Hunt P.-Butts D.-Heins E.-Kinnell M.-Watkins T., *Children's literature: An illustrated history*, Oxford University Press, New York 1995, σσ. 102-129.

⁶ Perry Nodelman, *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*, Johns Hopkins UP, Baltimore 2008, σ. 341.

⁷ Richard Flynn, «Children's Literature and the Authority that "Lurks Within"», *Children's Literature Association Quarterly* (Καλοκαίρι 2009), 34, 2, σ. 97.

λογοτεχνία είναι ένα αναπόφευκτο χαρακτηριστικό τού είδους.⁸ Μία μορφή της εξουσίας των ενηλίκων στα λογοτεχνικά κείμενα είναι η λογοκρισία. Οι έντονες λογοκριτικές τάσεις των ενηλίκων στο παιδικό βιβλίο οφείλονται στην αναγνώριση της επιρροής και της επιβολής που ασκούν τα κείμενα στα παιδιά.

Η δύναμη και η εξουσία που απορρέει από αυτήν καταδεικνύουν μία οπτική της παιδικής λογοτεχνίας. Η εξουσία μπορεί να αποτελεί μία εξωτερική διαμορφωτική παράμετρος και ένα εσωτερικό στοιχείο που επηρεάζει ή ρυθμίζει εσωτερικά στοιχεία ή γνωρίσματα ενός κειμένου για παιδιά.⁹ Η δύναμη της κυριαρχίας υποδηλώνει μία ανισότητα στην δυνατότητα της έκφρασης, της συμμετοχής, της λήψης αποφάσεων και της πρόσβασης.¹⁰

Η δύναμη συναντάται σε κείμενα που αναφέρονται σε αδύναμες κοινωνικές ομάδες, στη λειτουργία των θεσμών και στη γλώσσα.¹¹ Το ζήτημα της δύναμης συνδέεται με την χειραγώγηση του ανήλικου αναγνώστη. Η ανάπτυξη των παιδιών αναπαριστάνεται αναπόφευκτα με ό,τι ο νεαρός αναγνώστης μαθαίνει για τη δύναμη. Η σπουδαιότητά της έγκειται στην ανάγκη των νέων να προσδιορίσουν τη θέση τους στις δομές δύναμης και να αποκτήσουν την ικανότητα για κριτική αντιμετώπιση των ποικίλων κατεστημένων που τους διαμορφώνουν όπως η οικογένεια, το σχολείο, η κυβέρνηση, η θρησκεία, η κοινωνική και η πολιτική ταυτότητα κ.ο.κ. Επίσης, τα παιδιά «πρέπει να μάθουν να εξισορροπούν τη δύναμή τους ανάμεσα στην εξουσία/δύναμη των γονέων τους και στη δύναμη άλλων μορφών εξουσίας στη ζωή τους. Πρέπει ακόμα να μάθουν ποια μορφή δύναμης μπορούν να χρησιμοποιήσουν στην άσκηση εξουσίας εκ μέρους τους ή επιρροής, ακόμα και σε περιπτώσεις βιολογικών κανόνων, όπως είναι η σεξουαλικότητα και ο θάνατος».¹² Τα κείμενα

⁸ Ο.π., σ. 98.

⁹ Οι μελέτες για τη δύναμη/εξουσία στην παιδική λογοτεχνία παρουσιάζονται στην εισαγωγή του αδημοσίετου τόμου των πρακτικών της διημερίδας «Εξουσία/Δύναμη και Ελληνική Παιδική/Νεανική Λογοτεχνία» η οποία διοργανώθηκε στις 1-2 Νοεμβρίου 2007, στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, στη Ρόδο. Η εισαγωγή του Γ. Παπαντωνάκη και οι εισηγήσεις των 17 καθηγητών που διδάσκουν Παιδική Λογοτεχνία στα Πανεπιστήμια της Ελλάδας περιλαμβάνονται στον υπό δημοσίευση τόμο «Τα εξουσιαστικά πρότυπα και η ανατροπή τους σε σύγχρονα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά» από τις εκδόσεις Πατάκη.

¹⁰ Βλ. M.J Botelho-K.R. Masha, *A critical multicultural analysis of children's literature: Mirrors, windows and doors*, Lawrence Erlbaum Associates, New York 2008.

¹¹ Γεώργιος Παπαντωνάκης, «Εκταγραφώντας την Εξουσία και τη Δύναμη στο [ελληνικό] παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Οριοθέτηση της θεματικής του συνεδρίου», στο Γεώργιος Παπαντωνάκης (επιμ.), *Τα εξουσιαστικά πρότυπα και η ανατροπή τους σε σύγχρονα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά*, Πατάκης, Υπό έκδοση, σ. 1.

¹² Roberta Sellinger Trites, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, University of Iowa P, USA, 2000, χ.α.

μπορούν να εφοδιάζουν με δύναμη και να δίνουν εξουσία στους νέους αλλά και να τους χειραγωγούν.

Οι σχέσεις εξουσίας είναι πράγματι ενσωματωμένες ή κρυμμένες στην παιδική λογοτεχνία και κατά συνέπεια προωθούν πολιτική ιδεολογία. Οι σχέσεις εξουσίας παρέχουν παραδείγματα και μοντέλα κοινωνικής και ηθικής συμπεριφοράς για τα παιδιά.¹³ Τα παραμύθια δεν απαλλάσσονται από σχέσεις εξουσίας με πολιτικό υπόβαθρο. Παρέχουν κατευθυντήριες γραμμές για τα ήθη, τις αξίες και τη δύναμη σε μία διαδικασία ενστάλαξης πολιτισμικών προτύπων.¹⁴

Η έρευνα στα κείμενα με πολιτικό χαρακτήρα καταδεικνύει πως η δόμηση της ιστορίας πραγματοποιείται «γύρω από ένα διπολισμό ανάμεσα στην αποικιοκρατία-απολυταρχία και στη δημοκρατία-ουτοπία, η οποία ανάγεται στο κοσμικής δύσης διπολικό ζεύγος καλό εναντίον κακό».¹⁵ Οι συγκρούσεις-αντιθέσεις στα παιδικά βιβλία μπορεί να είναι τεσσάρων ειδών: διαμάχη του ατόμου με έναν αντίπαλο, διαμάχη του ατόμου με τον εαυτό του, διαμάχη με την κοινωνία και διαμάχη του ατόμου με τη φύση.¹⁶

Οι σχέσεις εξουσίας στην παιδική λογοτεχνία είναι ένα από τα ζητήματα που πρέπει να εξετάζεται από όσους ασχολούνται με τη παιδική λογοτεχνία. Ο σκοπός είναι να δειχθούν οι σχέσεις εξουσίας, επειδή οι ιστορίες με τις οποίες έρχονται σε επαφή τα παιδιά είναι κάτι περισσότερο από ηθικά εργαλεία διδασκαλίας. Αντανακλούν την κοινωνία και την κουλτούρα δείχνοντας διαφορετικούς τρόπους για να ζήσει κάποιος.¹⁷

Εκτός από τους δασκάλους, τους γονείς και τους κριτικούς της παιδικής λογοτεχνίας, τα παιδιά πρέπει να μάθουν στρατηγικές για να εξετάζουν τα κείμενα τα ίδια. Οι ιστορίες των βιβλίων θα πρέπει να χρησιμεύουν ως απαρχές συζήτησης, ανοίγοντας το δρόμο στη μάθηση και στην οικοδόμηση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Απαραίτητα συστατικά για τη θέσπιση της είναι η κοινωνικοπολιτική συνείδηση και

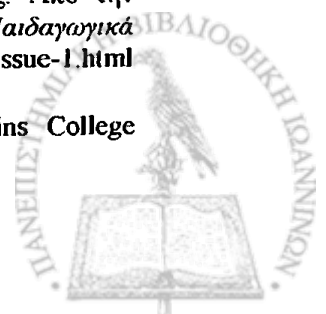
¹³ Herbert Kohl, *Should we burn Babar?*, The New Press, New York 1995, σσ. 4-5.

¹⁴ Jack Zipes, *Fairy tale as myth/myth as fairy tale*, University Press of Kentucky, Lexington 1994, σ. 8.

¹⁵ Γεώργιος Παπαντωνάκης, «Ελληνική παιδική λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας. Από την αποικιοκρατία και την απολυταρχία στη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση των παιδιών», *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο* (Οκτώβριος 2005), 1, <http://www.rhodes.aegean.gr/ptde/revmata/issue-1.html> [προσπ. 14-07-2009], σ. 24.

¹⁶ Rebecca J. Lukens, *A Critical Handbook of Children's Literature*, Harper Collins College Publishers, New York 1995, σ. 66.

¹⁷ Jane E. Kelley, *ό.π.*, σ. 40.

το θάρρος για δράση.¹⁸ Η ανάλυση και η κριτική των βιβλίων για παιδιά διευκολύνεται από την εφαρμογή διαφόρων μεθοδολογικών και ερμηνευτικών εργαλείων, όπως είναι η *Κριτική Πολυπολιτισμική Ανάλυση*. Μέσα από παρόμοιες αναλύσεις καταδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο ορισμένα άτομα επωφελούνται από τις κυρίαρχες ιδεολογίες που απεικονίζονται στα κείμενα. Με την εξέταση των ενεργειών των χαρακτήρων, οι αναγνώστες μπορούν να κατανοήσουν πώς η εξουσία ωφελεί ορισμένους από τους χαρακτήρες. Έτσι, δίνεται η δυνατότητα για μία διαφορετική ερμηνεία των κειμένων με την διατύπωση κοινωνικών πρακτικών που είναι κοινωνικά δίκαιες.¹⁹

Οι ιδεολογίες που παρουσιάζουν την πραγματικότητα ως την καλύτερη εκδοχή που θα μπορούσε να υπάρξει, απόρροια της κοινής λογικής, αποτελούν τα πολιτιστικά πρότυπα τα οποία κατανέμουν και συντηρούν τις διάφορες εξουσίες. Η μη αμφισβήτηση αυτών των ιδεολογιών συντελεί στην μετατροπή της κατανομής της εξουσίας σε μία πολιτιστική νόρμα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η εξουσία εμφανίζεται ενσωματωμένη σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των λογοτεχνικών κειμένων. Με την ανάλυση των κειμένων, χρησιμοποιώντας την *Κριτική Πολυπολιτισμική Ανάλυση* οι αναγνώστες μπορούν να εξετάσουν πώς τα κείμενα διατηρούν, εξουδετερώνουν, ή προωθούν εναλλακτικές συστημικές δομές εξουσίας.²⁰

Θεωρίες που έχουν αξιοποιηθεί στη λογοτεχνία, όπως η θεωρία της αναγνωστικής ανταπόκρισης, ο ιστορικισμός, η πολυπολιτισμικότητα, ο φεμινισμός, οι μπαχτιανές αναγνώσεις, η ψυχαναλυτική θεωρία, ο μαρξισμός, η θεωρία της αφήγησης, δύναται «να χαρτογραφήσουν τα εξουσιαστικά συστήματα ή τις αναπαραστάσεις δύναμης στο μικροσύστημα ενός λογοτεχνικού κειμένου».²¹ Ο Γ. Παπαντωνάκης υποστηρίζει πως «μια δομική ανάλυση των δυνάμεων εξουσίας και των κωδίκων (ενδεικτικά κώδικες κυριαρχίας και υποταγής, υπερηφάνειας και ταπεινοφροσύνης), καθώς και των αξιακών συστημάτων που τις διέπουν θα ταίριαζε απόλυτα σε ένα κείμενο τις παιδικής και νεανικής ηλικίας, παρά τις δυσκολίες που παρουσιάζει μια

¹⁸ Ο.π., σ. 40.

¹⁹ Ο.π., σ. 40.

²⁰ Ο.π., σ. 40.

²¹ Γεώργιος Παπαντωνάκης, «Σκιαγραφώντας την Εξουσία και τη Δύναμη στο [ελληνικό] παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Οριοθέτηση της θεματικής του συνεδρίου», ό.π., σ. 19.

δομική προσέγγιση» και πως «ιδιαίτερα πρόσφορες κρίνονται η *καρναβαλική* και *μετααποικιακή θεωρία*»²²

Η *καρναβαλική θεωρία* χρησιμοποιείται για την αμφισβήτηση παγιωμένων καταστάσεων, εννοιών και αξιών λόγω της άρνησης ή της αντίθεσης που περιλαμβάνουν μέσα τους τα σύμβολά της. Με παρόμοιο τρόπο συμβαίνει η ανατροπή των αξιών με σκοπό την αμφισβήτηση στο ίδιο το καρναβάλι. Η κατάρρευση των ιεραρχικών ορίων με τα οποία διαχωρίζονται οι άνθρωποι οδηγούν σε ανατροπή των δομών εξουσίας. Ο τυπικός πολιτισμός αμφισβητείται στην παιδική λογοτεχνία μέσα από την ευθυμία, τη μη συμμόρφωση, την αντίθεση ανάμεσα στη σοβαρότητα και στις παραδοσιακές αξίες και με τον εμπαιγμό ή την πρόκληση των αυταρχικών μορφών και δομών της κοινωνίας των ενηλίκων²³

Η προσέγγιση του λογοτεχνικού κειμένου μέσα από την *αποικιακή/μετααποικιακή θεωρία* επιτυγχάνεται με σχέσεις δυαδικών αντιθέσεων, όπως αποικιοκράτης/αποικιοκρατούμενος, δύναμη/αδυναμία, εξουσία/υποταγή.

Πολλά βιβλία για παιδιά περιλαμβάνουν στην πλοκή τους μυθιστορηματικούς χαρακτήρες παιδιών στους οποίους εντοπίζονται αντιλογοκριτικές τάσεις ως μία μορφή αντίδρασης στην προσπάθεια των ενηλίκων να χειραγωγήσουν τα παιδιά. Επίσης, οι τάσεις αυτές συνιστούν μία αντίσταση στην ηγεμονικότητα και στις εξουσιαστικές τάσεις ενηλίκων (πραγματικών ή λογοτεχνικών) και των συγγραφέων, καθώς και μία απόπειρα αποτίναξης της εξουσίας των ενηλίκων από τους νεαρούς μυθιστορηματικούς χαρακτήρες.²⁴

Η αμφισβήτηση των βασικών πιστεύω των ενηλίκων από τα παιδιά είναι επιθυμητή, ώστε να μην «εγκλωβιστούν στην ανιστόρητη ψευδαίσθηση ότι το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον ήταν, είναι και θα είναι ακριβώς έτσι, όπως αντιλαμβανόμαστε την ύπαρξή μας σήμερα».²⁵ Η υιοθέτηση της κατάλληλης κοινωνικής συμπεριφοράς και σκέψης επιτυγχάνεται με την άσκηση της εξουσίας των ενηλίκων η οποία έχει παιδαγωγικό χαρακτήρα και ευνοεί την δημιουργία αυτόνομης συνείδησης.²⁶ Όμως «όσο τα παιδιά γίνονται σταδιακά πιο ελεγχόμενα, τόσο θα

²² Ο.π., σ. 19

²³ John Stephens, *ό.π.*, σσ. 121-122.

²⁴ Γεώργιος Παπαντωνάκης, «Σκιαγραφώντας την Εξουσία και τη Δύναμη στο [ελληνικό] παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Οριοθέτηση της θεματικής του συνεδρίου», *ό.π.*, σ. 2.

²⁵ Patrick Shamon, *ό.π.*, σ. 139.

²⁶ Γεώργιος Παπαντωνάκης, «Σκιαγραφώντας την Εξουσία και τη Δύναμη στο [ελληνικό] παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Οριοθέτηση της θεματικής του συνεδρίου», *ό.π.*, σ. 3.

αυξάνεται και η ανάγκη για βιβλία που στρέφονται στην επιθυμία για ελεύθερη βούληση και δράση».²⁷

Όπως έχουμε αναφέρει στην προηγούμενη ενότητα, τα υποκείμενα ενεργοποιούνται μέσα από την κοινωνική δύναμη, τις συνεχείς σχέσεις εξουσίας. Τα παιδιά και οι νέοι ορίζονται μέσα σε διαρκείς δυνάμεις (forces) δύναμης (power). Η δύναμη (power) αυτή «τους θεσπίζει για να υπάρχουν».²⁸

Η δύναμη (power) είναι μια δύναμη (force) που ενεργεί μέσα στο υποκείμενο και πάνω στο υποκείμενο στην παιδική λογοτεχνία. Οι έφηβοι καταπιέζονται και επιπρόσθετα απελευθερώνονται από τη δύναμή (power) τους και από τη δύναμη (power) των κοινωνικών δυνάμεων (forces) που τους περιβάλλουν στα βιβλία αυτά.²⁹

3.2 Μορφές εξουσίας και δύναμης στην ελληνική παιδική λογοτεχνία και η εξουσία/δύναμη των μυθιστορηματικών χαρακτήρων³⁰

Η εξουσία/δύναμη μπορεί να είναι εσωτερική-ενδοκειμενική ή εξωτερική-εξωκειμενική. Στις εσωτερικές μορφές εξουσίας εντάσσονται οι αφηγηματικοί χειρισμοί του αφηγητή και η ιδεολογία του κειμένου. Οι κυρίαρχες εξουσιαστικές σχέσεις οι οποίες δεν είναι παρά μεταβατικές, ιστορικές καταστάσεις «παρουσιάζονται σα να είναι αιώνιες, φυσικές και σταθερές».³¹

Θετική επίδραση ασκεί η αισθητική του κειμένου. Αντιθέτως, η εξουσία που ασκεί η εικονογράφηση του κειμένου αποτρέπει το παιδί να δημιουργεί το δικό του εικονοποιητικό σύστημα μέσα από το κείμενο.

Η θεματολογία ασκεί εξουσία όταν ταυτίζεται με την ιδεολογία. Επίσης, όταν συνδέεται με τις νέες τεχνολογίες. Οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες και κατ' επέκταση οι αναγνώστες εξουσιάζονται από τις νέες τεχνολογίες με την αφαίρεση πρωτοβουλιών από τα άτομα και την καταδυνάστευσή τους.

Ο χώρος επηρεάζει τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες και τη γενικότερη συμπεριφορά τους. Οι προδιαγραφές που τους παρέχει ο τόπος, η φυσιογνωμία του

²⁷ Ο.π., σ. 21.

²⁸ Roberta Sellinger Trites, *ό.π.*, σ. 7.

²⁹ Γεώργιος Παπαντωνάκης, «Σκιαγραφώντας την Εξουσία και τη Δύναμη στο [ελληνικό] παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Οριοθέτηση της θεματικής του συνεδρίου», *ό.π.*, σ. 20.

³⁰ Η κατηγοριοποίηση αυτή παρουσιάζεται στο Γεώργιος Παπαντωνάκης (επιμ.), *Τα εξουσιαστικά πρότυπα και η ανατροπή τους σε σύγχρονα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά*, Πατάκης, Υπό έκδοση.

³¹ Murray Knowles-Kristen Malmkjær, *Language and Control in Children's Literature*, Routledge, London-New York 1996, σ. 59.

χώρου και η μορφή του τοπίου διαμορφώνουν το χαρακτήρα των προσώπων. Η ζωή τους κινείται ανάλογα με τις δυνατότητες που τους παρέχει ο χώρος και όλα τα στοιχεία που εγκλείονται σε αυτόν.

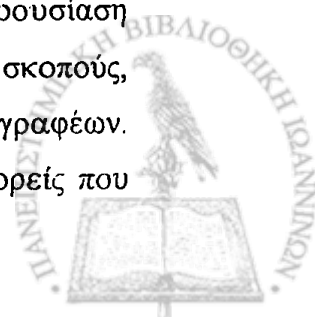
Σημαντικός παράγοντας εξουσίας και δύναμης στα παιδικά μυθιστορήματα αποτελούν τα στερεότυπα, οι πεποιθήσεις και οι προκαταλήψεις. Τα στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο, την επαγγελματική δραστηριότητα, αλλά και τα γενικότερα στερεότυπα, επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την ανάγνωση των κειμένων. Οι εξουσιαστικές αναπαραστάσεις αποτυπώνονται στη συνείδηση του παιδιού από τις επιρροές των διαφόρων μέσων κοινωνικοποίησης και από τις εξουσιαστικές τάσεις και στάσεις στα λογοτεχνικά κείμενα.

Οι εξωτερικές – εξωκειμενικές μορφές εξουσίας εντοπίζονται καταρχάς στο πρόσωπο του συγγραφέα. Αυτός μπορεί να αποτελεί έναν εξωτερικό παράγοντα επιρροής, αλλά και εσωτερικό φορέα εξουσίας με τη διαχείριση της ιστορίας και των λογοτεχνικών χαρακτήρων.

Άλλοι παράγοντες άσκησης εξουσίας είναι οι διάφοροι εμπλεκόμενοι με το παιδικό βιβλίο. Οι σύλλογοι παιδικού βιβλίου, μέσω των διαγωνισμών, προωθούν και καθορίζουν τα θεματικά και αισθητικά κριτήρια των κειμένων. Ο θεσμός των βραβείων καθορίζει τις συγκεκριμένες προδιαγραφές των λογοτεχνικών κειμένων οι οποίες καθορίζονται από όσους ασχολούνται με το παιδικό βιβλίο. Οι εκδοτικοί οίκοι κατευθύνουν τους συγγραφείς και υποδεικνύουν θέματα τα οποία ανταποκρίνονται στις επενδυτικές τους προθέσεις. Σε συνάφεια με τους εκδοτικούς οίκους, βρίσκεται η διαφήμιση και γενικότερα όλη η διαδικασία διάδοσης του παιδικού βιβλίου ως μία μορφή άσκησης εξουσίας.

Η εξουσία/δύναμη στην παιδική λογοτεχνία ασκείται και από τους διάφορους θεσμούς. Σε αυτούς μπορεί να ενταχθεί και η οικογένεια. Η Πολιτεία ασκεί εξουσία με την πολιτική που ακολουθεί σε σχέση με την παιδική λογοτεχνία. Λειτουργεί όμως και ως εσωτερικό θεματικό στοιχείο των κειμένων με την εμφανή ή την συγκαλυμμένη εξουσία των οργάνων της. Η δύναμη/εξουσία της πολιτικής αναδύεται με την παρουσίαση του άλλου, της διαφορετικότητας και τις ρατσιστικές διαιρέσεις.

Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας δεν συνάδει με την προώθηση της σωστής διάστασης της παιδικής λογοτεχνίας. Η κριτική και η βιβλιοπαρουσίαση πολλές φορές δεν υπολογίζουν το λογοτεχνικό κανόνα, έχοντας άλλους σκοπούς, εκτός της ανάλυσης των κειμένων, όπως η ενθάρρυνση των νέων συγγραφέων. Εξουσία ασκούν επίσης οι κοινωνικές και οι οικονομικές δυνάμεις και φορείς που

σχετίζονται με το παιδικό βιβλίο και ορίζουν τι είναι λογοτεχνία και παιδική λογοτεχνία.

Σημαντική μορφή εξουσίας αποτελεί ο θεσμός της εκπαίδευσης. Τα αναλυτικά προγράμματα (Α.Π.) καθορίζουν τη διδακτέα ύλη, άρα και τα παρεχόμενα πρότυπα. Επομένως, και το είδος των πολιτών που θέλουν να διαμορφώσουν. Επίσης, τα Α.Π. καθορίζουν τις προδιαγραφές στις οποίες θα πρέπει να ανταποκρίνονται τα βιβλία των ανθολογίων με κείμενα παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας.

Το σχολείο συνδέεται με το θεσμό της εκπαίδευσης. Παρουσιάζεται στα κείμενα με την θεσμική και νομική εξουσία που διαθέτει, λειτουργώντας με βάση τις υπαγορεύσεις της δημοκρατικής ή αυταρχικής πολιτικής εξουσίας και παρέχει ελεγχόμενη παιδεία. Μερικές εκδοχές του σχολείου που απαντώνται μέσα σε κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας περιλαμβάνουν τα στοιχεία ενός ιδανικού εκπαιδευτικού συστήματος, απαλλαγμένο από εξουσία.

Ο εκπαιδευτικός διαθέτει δύναμη λόγω της εξουσιοδοτημένης εξουσίας του. Αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη διδασκαλία της παιδικής λογοτεχνίας, είτε με θετικά, είτε με αρνητικά αποτελέσματα. Η υπόδειξη λογοτεχνικών έργων προς ανάγνωση ή η επιλογή κειμένων για τη διδασκαλία μέσα στην τάξη μπορεί να επιτύχει θετικά αποτελέσματα, όταν έχει ως στόχο την αισθητική καλλιέργεια των παιδιών ή την διαμόρφωση στάσεων σε ζητήματα της κοινωνίας ή της ανθρωπότητας με γνώμονα πανανθρώπινες και οικουμενικές αξίες. Ο δάσκαλος ως εσωτερικός παράγοντας εξουσίας αναπτύσσει την προσωπική ιδεολογία του, τη φιλοσοφική στάση του απέναντι στη ζωή και λειτουργεί ως φορέας των θεσμών.

Οι τρεις διαστάσεις της δύναμης των δασκάλων και της εξουσίας που ασκούν είναι πάνω στα παιδιά, για τα παιδιά και με τα παιδιά.³² Η χρήση δύναμης πάνω στα παιδιά, αναφέρεται στις υποδείξεις του δασκάλου στα παιδιά των λογοτεχνικών κειμένων για μελέτη ή στην επιβολή των ερμηνευτικών απόψεών του.

Η δύναμη που δείχνει ο δάσκαλος και η εξουσία που ασκεί για τα παιδιά, πραγματοποιείται όταν τους παρέχει μαθήματα που αποβλέπουν, ανεξάρτητα από το αναλυτικό πρόγραμμα, στην ενστάλαξη ανθρωπιστικών ιδεωδών και στη διαμόρφωσή τους σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα, έστω και αν η φωτισμένη αυτή εξουσία συγκρούεται με την επίσημη εκπαιδευτική πολιτική και την κυρίαρχη

³² Βλ. Elizabeth Jones, *Teaching Adults An Active Learning Approach*, National Association for Education of Young Children, 1986.

ιδεολογία. Η χρησιμοποίηση της δύναμης για τα παιδιά εμφανίζει το δάσκαλο να αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της κοινότητας.

Η δύναμη και εξουσία με τα παιδιά αποτελεί έκφραση μιας συνεργατικής ομαδοκεντρικής διάστασης των σκέψεων ανάμεσα σε ενήλικες και παιδιά και αντιμετώπισης των τελευταίων ως ισότιμων μελών της ανθρώπινης κοινωνίας. Η εξουσία δεν επιβάλλεται αλλά ούτε αποτελεί «χάρισμα».

Τέλος, μορφή εξουσίας αποτελεί η κοινωνία και οι αντιλήψεις της στο διαχωρισμό και στη διάκριση μαθημάτων η οποία είναι μία μορφή ρατσισμού, καθώς και στον τρόπο αντιμετώπισης των πολιτών.

Οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες μπορεί να ασκούν εξουσία ή να υπόκεινται σε εξουσία. Τα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας με κριτήριο την εξουσία/δύναμη των χαρακτήρων μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες.

Τα έργα τα οποία έχουν γραφτεί ειδικά για συγκεκριμένες ηλικίες και στα οποία οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες ασκούν εξουσία με ή χωρίς τη συνεργασία των ενηλίκων. Όταν εμπλέκονται και οι γονείς στη δράση και την εξέλιξη της ιστορίας, τότε η δύναμη εξουσία είναι *in parentis*.³³ Όταν η οικογένεια υποκαθίσταται από κάποιο άλλο πρόσωπο, τότε έχουμε δυναμη/εξουσία *in loco parentis*. Η υποκατάσταση της οικογένειας δεν είναι πάντα αποτελεσματική. Τα παιδιά αυτής της κατηγορίας, λόγω της απουσίας γονικής καθοδήγησης, έχουν ευκαιρίες να αυτονομηθούν και να αυτοεξουσιάζονται. Απορρίπτουν την εξουσία του υποκατάστατου του γονέα ατόμου και ενδυναμώνουν τη δική τους εξουσία.³⁴ Όταν απουσιάζει η οικογένεια, τα παιδιά δημιουργούν φαντασιακούς γονείς εναντίον των οποίων επαναστατούν. Σε κείμενα που η οικογένεια είναι απύσχα, η δράση των παιδιών είναι *in logos parentis*.³⁵

Η δεύτερη κατηγορία αποτελείται από τα κείμενα εκείνα στα οποία οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες είναι παιδιά ή έφηβοι, ανεξάρτητα από το γένος τους, και τα οποία υπόκεινται σε εξουσία ή είναι αποδέκτες οποιασδήποτε δύναμης που εκπηγάει από οποιαδήποτε πηγή ή κοινωνικό θεσμό (λ.χ. οικογένεια, σχολείο, πολιτεία, θρησκεία κ.ά.) ή ασκούν εξουσία οποιασδήποτε μορφής.

Την τρίτη κατηγορία αποτελούν τα λογοτεχνικά κείμενα τα οποία ενδιαφέρουν κυρίως τους νέους, λόγω της θεματογραφίας τους ή για άλλους λόγους, και στα οποία

³³ Βλ. R.S. Trites, *ό.π.*, σσ. 57-60.

³⁴ *Ο.π.*, σσ. 60-61.

³⁵ *Ο.π.*, σσ. 61-69.

μία εξουσία ασκείται ή η δύναμη που εμπεριέχουν εκπορεύεται από ποικίλες πηγές
_ ενηλίκων, σύμφωνα με τους κείμενους θεσμούς της κοινωνίας τους.

Μέρος Β'

Κεφάλαιο 1

Το έργο της Άλκης Ζέη

Τα βιβλία της Άλκης Ζέη ανήκουν στα έργα της περιόδου που σήμανε μία διαφοροποίηση και επέφερε σημαντικές αλλαγές στη λογοτεχνία για παιδιά. Στα έργα αυτά δίνεται βάρος στη διαμόρφωση παιδιών και νέων που είναι συνειδητοποιημένοι κοινωνικά και επιστημονικά, η ανάπτυξη και ο χαρακτήρας των οποίων διαμορφώνεται σε συσχετισμό με τις κοινωνικές σχέσεις.

Η Άλκη Ζέη είναι πρωτοπόρος στη νέα αυτή αντίληψη. Μία τολμηρή τομή στην παιδική λογοτεχνία επέρχεται το 1963 με το *Καπλάκι της βιτρίνας*, όπου πρόσφατα ιστορικά γεγονότα δίνονται στο παιδί σφαιρικά, και για πρώτη φορά «ακούγεται» και η άποψη «της άλλης πλευράς». Με το έργο της Άλκης Ζέη εισάγεται στο παιδικό βιβλίο και η πολιτική σκέψη.¹ Θέματα τα οποία αντλούνται από ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα αποτελούν συχνό σκηνικό των μυθιστορημάτων της.

Οι διαπιστώσεις αυτές αφορούν τα έργα που προορίζονται είτε για παιδιά είτε για μεγάλους. Το πρώτο μυθιστόρημα για μεγάλους, *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*, εξιστορεί την εμπειρία της ηττημένης Αριστεράς και παρουσιάζει τη ζωή των Ελλήνων εξόριστων κομμουνιστών στην Τασκένδη. Η εκδοτική επιτυχία του είναι ανάλογη των μυθιστορημάτων της συγγραφέως τα οποία απευθύνονται στα παιδιά.²

Χαρακτηριστικό στοιχείο των έργων της Ζέη αποτελούν οι δυναμικοί παιδικοί χαρακτήρες και η ωριμότητα που διακρίνει τις πράξεις των παιδιών. Όμως, η βασική επιδίωξη της συγγραφέως είναι οι περιγραφές στα κείμενά της να αντανακλούν και να αποτυπώνουν, όσο γίνεται πιστότερα, την παιδική ηλικία και η οπτική των κειμένων να ταυτίζεται με την οπτική των παιδιών.

Βασικό στοιχείο των λογοτεχνικών έργων της Άλκης Ζέη αποτελεί το αυτοβιογραφικό στοιχείο. Οι χαρακτήρες, ο τόπος, ο χρόνος, τα περιστατικά που περιγράφονται στα κείμενα έχουν αναλογία με τα αντίστοιχα της ζωής της συγγραφέως.

¹ Άντα Κατσιίκη-Γκίβαλου, «Το παιδί και ο έφηβος στη λογοτεχνία για παιδιά του 20^{ου} αιώνα», *Διαβάζω* (07-02-1990), 232, 23, σσ. 70-71.

² Robert Beaton, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα 1996, σ. 359.

Οι ρεαλιστικές περιγραφές αποτυπώνουν τις ιστορικές και τις κοινωνικές διεργασίες. Οι προσωπικές περιπέτειες των ηρώων αναδύονται μέσα από την όσμωση του ιστορικού με το κοινωνικό.³ Η όσμωση της μυθοπλασίας και της πραγματικότητας θεμελιώνουν την αισθητική, κοινωνική και παιδαγωγική αξία των έργων της Ζέη. Η σοβαρότητα των θεμάτων με τα οποία καταπιάνεται η συγγραφέας δεν αναιρεί την αισιόδοξη αντίληψη για τη ζωή, καθώς και την ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης του αναγνώστη.⁴

Η συγγραφική αξία της συγγραφέως καταδεικνύεται και από την αναγνώριση της προσφοράς της στην άνθηση του παιδικού βιβλίου.⁵ Η συμβολή της στην άνδρωση και στην αρτίωση του σύγχρονου παιδικού μυθιστορήματος έχει αναγνωριστεί. Τα μυθιστορήματά της αγγίζουν «όλες τις πλευρές της ζωής του παιδιού και της κοινωνίας».⁶

Η προσφορά του λογοτεχνικού έργου της Άλκης Ζέη έγκειται στην εξοικείωση των παιδιών με την κοινωνική πραγματικότητα, την προβολή των πανανθρώπινων ιδανικών, την τολμηρή παρουσία μέσα στα κείμενα των κοινωνικών συγκρούσεων. Η αισθητική αξία συμβαδίζει με το ρεαλισμό, τη γνώση, τη διασκέδαση, τη συγκίνηση.⁷

Οι ανθρώπινες σχέσεις και οι συγκρούσεις διατυπώνονται με ρεαλισμό. Αναφέρονται σε συνάρτηση με κοινωνικά προβλήματα είτε μέσα στην οικογένεια, είτε στον «έξω κόσμος».⁸ Στα επόμενα κεφάλαια θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τις σχέσεις και τις συγκρούσεις των χαρακτήρων κάτω από το πρίσμα της έννοιας της δύναμης και των σχέσεων εξουσίας που αυτή παράγει.

³ Ανδρέας Καρακίτσιος, «Φαντασία, Μνήμη και Παρατήρηση στο σύγχρονο παιδικό μυθιστόρημα», στο συλλογικό τόμο Τασούλα Τσιλιμένη (επιμ.), *Το σύγχρονο ελληνικό παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα, Σύγχρονοι ορίζοντες*, Αθήνα 2004, σσ. 83-102.

⁴ Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, *Το Θαυμαστό ταξίδι-Μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*, Πατάκης, Αθήνα 1995, σσ. 142-143.

⁵ Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, «Τάσεις στη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία», στο συλλογικό τόμο *Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την παιδική λογοτεχνία*, Ψυχογιός, Αθήνα 1991, σ. 101.

⁶ Αντώνης Μπενέκος, *Τομές στην εξέλιξη της παιδικής μας λογοτεχνίας-Η περίπτωση του Ζαχαρία Παπαντωνίου*, Καστανιώτης, 2000, σ. 284.

⁷ Νικολέτα Γκλιού, *Οικογένεια και σχολείο στα έργα της Άλκης Ζέη*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1993, σσ. 176-177.

⁸ Λότη Πέτροβιτς-Ανδροντσπούλου, «Ο ρεαλισμός στην Παιδική Λογοτεχνία», *Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους* (Άνοιξη 1993), 29, σσ. 28-29.

Κεφάλαιο 2

- Διαπροσωπικές σχέσεις εξουσίας

2.1 Οικογενειακές διαπροσωπικές σχέσεις

Σε αυτή την ενότητα πραγματευόμαστε τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσουν τα μέλη της οικογένειας και στις οποίες αποτυπώνονται εξουσιαστικές συμπεριφορές. Οι σχέσεις των παιδιών, είτε με τα μέλη των οικογενειών τους, είτε με τα πρόσωπα του ευρύτερου περιβάλλοντός τους, καθώς αντιμετωπίζονται μέσα από την παιδική οπτική, απομυθοποιούνται στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες τα ίδια τα παιδιά βιώνουν την εξουσιαστική συμπεριφορά απέναντί τους. Παράλληλα, η Ζέη προβάλλει λογοτεχνικούς χαρακτήρες οι οποίοι φέρονται να ενσαρκώνουν τα ιδανικά με τα οποία τα παιδιά φέρονται να συμφωνούν.

2.1.1 Πατέρας vs. μητέρα

Ο πατέρας είναι το πρόσωπο που εμφανίζεται αρκετά συχνά να ασκεί εξουσία στη μητέρα. Η συμπεριφορά τού πατέρα προς τη μητέρα εκδηλώνεται με μία σειρά καταπιεστικών πρακτικών.

Καταρχάς επιβάλλει στη μητέρα να σωπαίνει στις περιπτώσεις εκείνες που διαφωνεί με αυτήν. Όταν δυσανασχετεί με ένα πολιτικό σχόλιό της, της κάνει νόημα να σταματήσει. Η εναντίωση της μητέρας στον πρόξενο εκνευρίζει τον πατέρα¹ ο οποίος την προτρέπει να μην εκφράζει τη γνώμη της μπροστά στους άλλους και να την κρατάει μόνο για τον εαυτό της.²

Η μητέρα αποδέχεται τις υποδείξεις τού πατέρα και δεν συνεχίζει να μιλάει. Το τελευταίο σχόλιό της αναγκάζεται να το εκφράσει ψιθυριστά. Η καταπιεστική συμπεριφορά τού πατέρα γίνεται αντιληπτή από την κόρη τους, τη Λέτρω, η οποία δυσανασχετεί για αυτήν.³

Οι αποφάσεις για διάφορα ζητήματα που αφορούν την οικογένεια παίρνονται αποκλειστικά από τον πατέρα. Οι συζητήσεις μεταξύ των γονέων για τον τρόπο και

¹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, Κέδρος, Αθήνα ¹⁰1980, σ. 21.

² Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, Κέδρος, Αθήνα ⁵1995, σ. 71.

³ *Ο.π.*, σ. 72.

το χρόνο μετάβασης της οικογένειας στην Τήνο, δεν αποφέρουν κάποια κοινή συμφωνημένη απόφαση. Εκείνος που τελικά αποφασίζει είναι ο πατέρας. Η μητέρα, προβαίνοντας σε μία μη συνήθη για εκείνη συμπεριφορά, τολμάει να διαμαρτυρηθεί. Ο πατέρας, όμως, δε δίνει βάση στα λεγόμενά της.⁴

Η στάση των γονέων προς τα παιδιά καθορίζεται από τις αποφάσεις του πατέρα. Αυτός δεν επιτρέπει στη μητέρα να μιλάει μπροστά στα παιδιά. Όταν το κάνει και δε συμφωνεί με τα λεγόμενά της, την καλεί με αυστηρό τρόπο να σταματήσει.⁵

Η μητέρα δεν δύναται να επέμβει στην ανατροφή των παιδιών και να εκφράσει την άποψή της, ειδικά εάν οι απόψεις της έρχονται σε αντίθεση με αυτές του συζύγου της. Η αυστηρή φωνή του πατέρα διακόπτει οποιαδήποτε πρόθεση της μητέρας να εκφραστεί. Μπροστά στις πράξεις του πατέρα, στέκει σιωπηλή.⁶ Ακόμα και ένα γεμάτο θυμό βλέμμα του, αναγκάζει τη μητέρα να σταματήσει να μιλάει, όταν αντιλαμβάνεται ότι εκείνος διαφωνεί μαζί της.⁷

Ο πατέρας επιρρίπτει ευθύνες στη μητέρα, όσον αφορά την ανατροφή των παιδιών, για οποιοδήποτε ζήτημα στο οποίο έχει αντιρρήσεις. Την κατηγορεί για το γεγονός πως η Λέτρω διαβάσει εξωσχολικά βιβλία και πως μέσα από αυτά τα βιβλία μαθαίνει ανάρμοστες λέξεις. Η προσπάθεια της μητέρας να απαντήσει στις αιτιάσεις του, δε φέρνει αποτέλεσμα, καθώς δεν την αφήνει να ολοκληρώσει την άποψή της. Ο πατέρας θεωρεί πως υποχρέωση της μητέρας είναι να μάθει στην κόρη τους τις δουλειές του σπιτιού και να την αποτρέψει από το διάβασμα.⁸ Της επιβάλλει την υποχρέωση να βρει μία χρήσιμη δραστηριότητα για την κόρη τους με την οποία να ασχοληθεί, έτσι ώστε να μην προβαίνει σε δραστηριότητες για τις οποίες ο πατέρας δεν συμφωνεί, όπως είναι ο χορός.⁹

Ο πατέρας κατακρίνει τη μητέρα για την υποχωρητικότητά της με την οποία αντιμετωπίζει την Τσιτσιλχεν. Τα λόγια του είναι αυστηρά και υποδηλώνουν νεύρα. Ο πατέρας συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο, επειδή η διατήρηση της Τσιτσιλχεν ως

⁴ Ο.π., σ. 176.

⁵ Ο.π., σ. 32.

⁶ Ο.π., σ. 76.

⁷ Ο.π., σ. 159.

⁸ Ο.π., σ. 119.

⁹ Ο.π., σ. 149.

δασκάλα τής Σάσας έχει αρνητικές επιπτώσεις στο παιδί τους.¹⁰ Αλλά ακόμα και οι πιο ήπιες υποδείξεις τού πατέρα προκαλούν στενοχώρια στη μητέρα.¹¹

Η μητέρα αναλαμβάνει την υποχρέωση να μεριμνεί, ώστε να τηρούνται οι επιθυμίες του πατέρα. Έτσι, διατάζει τα παιδιά να κάνουν ησυχία τα μεσημέρια, για να μην ενοχλούν τον πατέρα που κοιμάται.¹²

Η μητέρα είναι υπόλογη στον πατέρα για οποιαδήποτε πράξη των παιδιών. Είναι υποχρεωμένη να λογοδοτεί για τις σκανδαλιές των αγοριών και για τα ανάρμοστα, όπως θεωρεί ο πατέρας, διαβάσματα της Λέτρως.¹³ Η μητέρα είναι το πρόσωπο στο οποίο μπορεί, ευκολότερα από οποιονδήποτε άλλον, να επιρριφθεί η ευθύνη για οτιδήποτε συμβαίνει μέσα στο σπίτι. Ο πατέρας αποποιείται τις δικές του ευθύνες. Προβάλλεται ως αλάνθαστος. Τυχόν λάθος του, θεωρείται ότι προέρχεται από παραλείψεις ή πράξεις άλλων προσώπων, κυρίως της μητέρας.¹⁴

Η θέση της μέσα στην οικογένεια αποτελεί τον ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ των παιδιών και του πατέρα. Αναλαμβάνει προσπάθειες για την τήρηση ορισμένων δικαιωμάτων των παιδιών, αλλά και για την αναγνώριση της ευθύνης του πατέρα όσον αφορά την παροχή σωστής ανατροφής στα παιδιά. Έτσι, όταν η «ατμόσφαιρα» στην οικογένεια δεν έχει εντάσεις, συμβουλεύει τον πατέρα να μη δέρνει τα παιδιά. Αλλά βρίσκει και να τον δικαιολογήσει για αυτές του τις πράξεις, προβάλλοντας την έλλειψη υπομονής τού πατέρα λόγω των ενεργειών άλλων προσώπων.¹⁵

Η μητέρα προσπαθεί να βρίσκεται κοντά στα παιδιά, να μην αντιτίθεται στις επιθυμίες τους, αλλά χωρίς να δημιουργηθεί πρόβλημα στις σχέσεις της με τον πατέρα. Δέχεται να μην τους κλειδώσει ένα μεσημέρι, με τη συμφωνία να μην κάνουν κάτι για το οποίο η μητέρα θα περιέλθει σε δύσκολη θέση. Τα παιδιά, αντιλαμβανόμενα τη βοήθεια της μητέρας, για να την ανταμείψουν προτιμούν να δεχτούν αυτά τη σωματική τιμωρία από τον πατέρα, παρά να βρει αυτή το μπελά της.¹⁶

Το παραπάνω ενδεχόμενο, δείχνει πως η μητέρα, μοιάζει να υπόκειται στο ίδιο καθεστώς ελέγχου όπως και τα παιδιά. Η συμπεριφορά την οποία ο πατέρας

¹⁰ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, Κέδρος, Αθήνα 1986, σσ. 38-39.

¹¹ *Ο.π.*, σ. 205.

¹² Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 29.

¹³ *Ο.π.*, σ. 205.

¹⁴ *Ο.π.*, σ. 205.

¹⁵ *Ο.π.*, σ. 78.

¹⁶ *Ο.π.*, σσ. 234-235.

επιβάλλει να ακολουθήσει η Λέτρω, είναι αντίστοιχη με τη συμπεριφορά που επιτρέπει στη σύζυγό του. Θεωρεί ότι είναι αδιανόητο για εκείνη να κάνει μαθήματα γαλλικών. Η θέση της σχετίζεται μονάχα με τις ασχολίες του σπιτιού και τις ανάγκες της οικογένειας.¹⁷ Δραστηριότητες, όπως το να κάνει πατίνια, δεν επιτρέπονται για την μητέρα. Η αυστηρότητα του πατέρα είναι τέτοια, ώστε η μητέρα τρέμει, ύστερα από την επίπληξη του.¹⁸

Οι σχέσεις του πατέρα και της μητέρας, στα έργα της Άλκης Ζέη, κινούνται μέσα στα παραδοσιακά πλαίσια των ρόλων του άντρα και της γυναίκας, όπως αυτά έχουν προσδιοριστεί εντός της οικογένειας. Στα *Παπούτσια του Αννίβα* αν και οι δύο οι γονείς είναι εργαζόμενοι, όταν επιστρέφουν στο σπίτι, η μητέρα καταπιάνεται με τις δουλειές του σπιτιού, ενώ ο πατέρας ξεκουράζεται καπνίζοντας.¹⁹ Η μητέρα κάνει όλες τις δουλειές του σπιτιού. Οι Κυριακές και οι αργίες μοιάζουν γι' αυτήν όπως όλες οι υπόλοιπες ημέρες εξαιτίας των εργασιών της μέσα στο σπίτι.²⁰

Μία παρόμοια εικόνα, με διαφορετική όμως κατάληξη, παρουσιάζει η συγγραφέας σε διήγημα με αυτοβιογραφικά στοιχεία. Περιγράφει το σύζυγό της να διαφωνεί στην πρόταση των υπόλοιπων μελών του θιάσου να αντικαταστήσει η ίδια την άρρωστη τραγουδίστρια. Αρχικά εμφανίζεται αρνητικός ως προς τις ικανότητες της Άλκης να μπορεί να τραγουδήσει. Ο Γιώργος ασκεί έντονη κριτική προς την Άλκη και της εφιστά την προσοχή ως προς την ανάγκη βελτίωσης και διόρθωσης των αβλεψιών τις οποίες θεωρεί ότι έχει. Η ίδια όμως παραβλέπει τις αντιρρήσεις του και τελικά πραγματοποιεί τη βούλησή της.²¹

Ιστορικές όμως συνθήκες ανατρέπουν την ισχύουσα κατάσταση της οικογενειακής ζωής και επιφέρουν αλλαγές στις σχέσεις ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα. Η εμπόλεμη κατάσταση της χώρας, επηρεάζει τους συζύγους. Αντιδικούν συνεχώς, μιλάνε θυμωμένα και απότομα ο ένας στον άλλον. Η μητέρα καταλογίζει στον πατέρα αδιαφορία για τις τρέχουσες καθημερινές ανάγκες της οικογένειας. Ως εκ τούτου, αναγκάζεται να είναι αυτή η οποία μεριμνά για την εξεύρεση των αναγκαίων μέσων για την επιβίωση της οικογένειας.

¹⁷ Ο.π., σ. 120.

¹⁸ Ο.π., σσ. 131-133.

¹⁹ Άλκη Ζέη, *Τα παπούτσια του Αννίβα*, Κέδρος, Αθήνα 1986, σσ. 11, 29.

²⁰ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, Κέδρος, Αθήνα 2004 (293^η χιλιάδα), σ. 26.

²¹ Άλκη Ζέη, «Γράμμα σε φίλη που δεν στάλθηκε ποτέ», στο *Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα...*, Κέδρος, Αθήνα 2001, σσ. 62-63.

Ο πατέρας του Πέτρου λαμβάνει υπόψη του τη γνώμη της μητέρας και αποδέχεται ό,τι του λέει. Οι προτροπές της όμως να σταματήσει να γράφει και να κρύβει τα χαρτάκια με τις ειδήσεις που ακούει από το ραδιόφωνο, δεν τον βρίσκουν σύμφωνο και δεν τις ακολουθεί.²² Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος είναι οι ανησυχίες της μητέρας για τις επιπτώσεις που ενδέχεται να έχουν οι πράξεις του πατέρα για την ασφάλεια της οικογένειας.²³

Η ρήξη στις σχέσεις του ανδρόγυνου έχει επιπτώσεις στα παιδιά. Η στάση της μητέρας εκλαμβάνεται από τον Πέτρο ως αντιηρωική. Η ενασχόληση και οι καβγάδες της για τα τρόφιμα, ενώ την ίδια στιγμή δείχνει να αδιαφορεί για την έκβαση του πολέμου, κάνουν τον Πέτρο να λυπάται για τη μητέρα του²⁴ και να φτάνει στο σημείο να αναρωτιέται μήπως δεν την αγαπάει πια.²⁵

Οι διαφωνίες και οι εντάσεις ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα έχουν ως αρχή τη διαφορετική θεώρηση του καθενός για τον τρόπο αντιμετώπισης της καινούργιας κατάστασης στην οποία έχουν περιέλθει μετά την κήρυξη του πολέμου και τη γερμανική κατοχή. Ο πατέρας, απασχολούμενος συνεχώς με το να ακούει τα νέα του πολέμου στο ραδιόφωνο, αισιοδοξεί για την έκβαση του πολέμου. Αυτός είναι ο λόγος με τον οποίο δικαιολογεί την απραξία του και για το γεγονός ότι δεν λαμβάνει μερίμνα για το μέλλον.²⁶

Η μητέρα έχει μία πιο πλήρη αντίληψη της πραγματικότητας και ρεαλιστική αντιμετώπιση των νέων συνθηκών. Συνεχές αντικείμενο της σκέψης και της δραστηριότητάς της είναι η εύρεση των προς των ζην για την οικογένεια.

Η ηγετική θέση του πατέρα μέσα στην οικογένεια, με την έναρξη του πολέμου, αρχίζει να υποχωρεί. Η μητέρα αναλαμβάνει πρωτοβουλίες μη αρεστές στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, ακολουθώντας το δύσκολο δρόμο της σύγκρουσης με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς της.

Οι σχέσεις ανάμεσα στους συζύγους στο διήγημα *Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες* είναι συγκρουσιακές. Η Αμαλία δεν είναι η γυναίκα που ο πατέρας ήθελε για σύζυγό του. Η μητέρα δεν επιθυμεί τον Λεωνίδα. Αυτή που ασκεί εξουσία στο σύζυγό της είναι η γυναίκα. Η καταπίεση που ασκεί εντοπίζεται σε μία σειρά καθημερινών ζητημάτων, όπως το πλύσιμο με ζεστό νερό και την ερωτική επαφή. Ο

²² Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 193.

²³ *Ο.π.*, σ. 183.

²⁴ *Ο.π.*, σσ. 35-36.

²⁵ *Ο.π.*, σ. 193.

²⁶ *Ο.π.*, σ. 82.

πατέρας δεν τολμάει να ικανοποιήσει κάποια επιθυμία του, φοβούμενος τις ειρωνείες της γυναίκας του.²⁷ Όταν ο πατέρας μένει άνεργος, η μητέρα τον πιέζει και του φωνάζει για να βρει κάποια δουλειά.

Ενώ στα υπόλοιπα έργα της Άλκης Ζέη, οι σχέσεις του ανδρόγυνου παρουσιάζονται σε συνάρτηση με το γονικό τους ρόλο και τη σχέση τους με τα παιδιά, στο προαναφερθέν διήγημα, εντοπίζονται εκφράσεις συναισθηματικών καταστάσεων ανάμεσα στο ζευγάρι. Η μητέρα διατηρεί μία εξωσυζυγική σχέση. Ο πατέρας δείχνει ανήμπορος να αντιδράσει μπροστά σε αυτό το γεγονός και μένει άπραγος.²⁸ Ο πατέρας παρουσιάζεται ως ένα άβουλο πρόσωπο που συμφωνεί συνεχώς με τα λεγόμενα των άλλων.²⁹ Δεν εμπνέει σεβασμό σε κανένα μέσα στο σπίτι του.³⁰ Η συζυγική απιστία της μητέρας επέρχεται ως επιβεβαίωση του δυναμικού της ρόλου στη σχέση της με το σύζυγό της.

Καταλήγοντας, οι σχέσεις του πατέρα και της μητέρας κυριαρχούνται από την άσκηση της εξουσίας του άνδρα. Η εξουσία του πατέρα επιβεβαιώνεται με την υπακοή της μητέρας στις βουλές του. Ο παραδοσιακός ρόλος ισχύος του πατέρα διακρίνεται στα περισσότερα έργα της Άλκης Ζέη.

Η περιγραφή των εξουσιαστικών συμπεριφορών του πατέρα, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και της μητέρας, και ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται από τη συγγραφέα, προκαλούν στον αναγνώστη αμφιβολίες για την ορθότητα των ρόλων αυτών.

Θεωρούμε πως οι σχέσεις ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα, αποτυπώνονται με τέτοιο τρόπο, ώστε οδηγούν σε κατηγορία και κατάκριση των εξουσιαστικών συμπεριφορών.

2.1.2 Πατέρας vs. παιδιά

Ο πατέρας αποτελεί το πρόσωπο το οποίο διαθέτει τη δύναμη να ελέγχει τη ζωή των παιδιών. Οι σχέσεις τους είναι συχνά σχέσεις αντιμαχίας. Ο πατέρας μπορεί να επιβάλλει τιμωρίες. Αυτόν επικαλείται η θεία Δέσποινα για εκφοβισμό των παιδιών.³¹

²⁷ Άλκη Ζέη, «Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες», στο *Αρβυλάκια και γόβες*, Κέδρος, Αθήνα 2008 (29^η χιλιάδα), σσ. 93-94.

²⁸ *Ο.π.*, σ. 101.

²⁹ *Ο.π.*, σ. 89.

³⁰ *Ο.π.*, σ. 94.

³¹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, *ό.π.*, σ. 92.

Η άσκηση της εξουσίας τού πατέρα εντοπίζεται μέσα από ένα πλήθος συμπεριφορών του. Ο πατέρας θεωρεί ότι η θέση του τού δίνει τη δυνατότητα να προσβάλει τα παιδιά, πιστεύοντας ότι κάτι τέτοιο βρίσκεται μέσα στα πλαίσια του ρόλου του ως πατέρα. Οι κακοί βαθμοί στο σχολείο αντιμετωπίζονται από τον πατέρα με υποτίμηση των ικανοτήτων των παιδιών.³² Έννοιες, όπως ενθάρρυνση ή υποστήριξη, δεν βρίσκονται μέσα στο αξιακό σύστημα του πατέρα, ως προς τη στάση που οφείλει να τηρεί για την ανατροφή των παιδιών. Παρόμοιες έννοιες ο πατέρας τις θεωρεί ασύμφωνες με τη θέση ισχύος που βρίσκεται σε σχέση με τα παιδιά, αλλά και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Θεωρώντας τους κακούς βαθμούς ως «σκέτη καταστροφή» και ως ένδειξη αδυναμίας προόδου των διδύμων,³³ ο πατέρας δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να «υποθηκεύει» τη σχολική πρόοδο των παιδιών. Οι πράξεις του έχουν σε μεγαλύτερο βαθμό αρνητικές συνέπειες απ' ότι η ίδια η βαθμολογική αξιολόγηση του σχολείου.

Ο πατέρας, πολλές φορές, προκαλεί τον τρόμο στα παιδιά. Είναι αυτός που εγκρίνει ή όχι τα δώρα που θα λάβουν τα παιδιά. Εάν δεν του αρέσουν, διατάζει να επιστραφούν. Δεν εξετάζεται εάν αρέσει ή όχι το δώρο στο παιδί. Η δύναμη του πατέρα είναι τόσο ισχυρή που τα παιδιά δεν μπορούν να έχουν την οποιαδήποτε αντίδραση στις προσταγές του. Περιγραφές, όπως της αδυναμίας της Λέτρως να κουνήσει το χέρι της, το γεγονός ότι παγώνει ή ότι τα δάχτυλά της έχουν ασπρίσει, ύστερα από τις φωνές του πατέρα της, καταδεικνύουν την καταλυτική επίδραση της δύναμης του πατέρα πάνω στα παιδιά.³⁴ Ο πατέρας κατονομάζεται ως τύραννος.³⁵

Η συμπεριφορά των παιδιών χαρακτηρίζεται από ανειλικρίνεια. Τα ψέματα των παιδιών προς τον πατέρα δεν αποτελούν μέρος μιας ανάλογης συμπεριφοράς των παιδιών προς όλους τους ενήλικους. Επέρχονται ως απόρροια της εξουσίας που ασκείται σε αυτά από τον πατέρα. Τα ψεύδη λειτουργούν ως άμυνα των παιδιών στη βίαιη αντίδραση του πατέρα, όταν αυτός πληροφορείται για συμπεριφορές τις οποίες δεν εγκρίνει, όπως είναι οι διάφορες αταξίες των διδύμων, αλλά και η ανάγνωση εξωσχολικών βιβλίων από τη Λέτρω. Η βίαιη συμπεριφορά του πατέρα προς τα παιδιά αποτελεί μια συνήθης πρακτική.³⁶

³² Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 32.

³³ *Ο.π.*, σ. 41.

³⁴ *Ο.π.*, σ. 52.

³⁵ Άλκη Ζέη, *Νεανική φωνή*, Καστανιώτης, Αθήνα 1996, σ. 62.

³⁶ *Ο.π.*, σ. 23.

Η άσκηση σωματικής βίας από τον πατέρα στα παιδιά θεωρείται ως κάτι δεδομένο μέσα στην οικογένεια. Όταν τα δίδυμα κάνουν κάποια αταξία, μπροστά στην οργή του πατέρα και χωρίς διαμαρτυρία, παίρνουν τη συνήθη θέση για την τιμωρία που θα επακολουθήσει. Η αμφισβήτηση των πρακτικών βίας του πατέρα θεωρείται αδιανόητη.³⁷

Η ένταση του δαρσίματος που θα υποστούν από τον πατέρα αποτελεί το μέτρο σύγκρισης με το οποίο τα παιδιά υπολογίζουν οτιδήποτε άσχημο μπορεί να τους συμβεί. Τα παιδιά έχουν εξοικειωθεί τόσο με την ιδέα της σωματικής τιμωρίας, ώστε η Λέτρω αναρωτιέται αν αυτή η τιμωρία είναι προτιμότερη από άλλες ανεπιθύμητες για αυτήν καταστάσεις, όπως η καταναγκαστική ασχολία της με το πλέξιμο.³⁸

Η δύναμη του πατέρα τρομοκρατεί τα παιδιά. Η συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο πατέρας και ο τυχόν θυμός του, προκαλεί στα παιδιά μεγάλη ανησυχία. Καθώς επιστρέφουν σπίτι και αναμένουν να τον αντικρύσουν νιώθουν ένα «σφίξιμο», επειδή μέσα στο σπίτι βρίσκεται ο πατέρας και αγωνιούν για τις αντιδράσεις του. Ένας πατέρας που προκαλεί παρόμοια συναισθήματα λειτουργεί ως δυνάστης και η σχέση του με τα παιδιά χαρακτηρίζεται ως καταπιεστική.³⁹

Οι απαγορεύσεις τις οποίες επιβάλλει ο πατέρας στα παιδιά επεκτείνονται σε πολλά πεδία δραστηριοτήτων των παιδιών. Κλασικά παιδικά παιχνίδια, όπως το πατίνι, δεν επιτρέπεται να παίζουν τα παιδιά. Τους απαγορεύει ακόμα και να τρώνε πασατέμπο.⁴⁰ Η λαχτάρα όμως των παιδιών για παιχνίδι ξεπερνάει τον τρόπο που νιώθουν μπροστά στον πατέρα. Παίζουν κρυφά με τα πατίνια, έχοντας όμως τον φόβο, μήπως χτυπήσουν σε κάποιο εμφανές σημείο και το αντιληφθεί ο πατέρας τους.⁴¹

Ο πατέρας με την εξουσία που ασκεί δύναται να καθορίζει τις διασκεδάσεις των παιδιών. Του είναι αδιανόητο τα παιδιά να χορεύουν και να διαβάζουν εξωσχολικά βιβλία. Έτσι, διακόπτει το χορό της Λέτρω και παραλίγο να καταστρέψει το δίσκο της μουσικής, αν δεν έβγαζε την στριγκλιά η Λέτρω. Η παρουσία ενός ξένου παιδιού, του Μπενουά, τον υποχρεώνει να μη συνεχίσει το μάλωμα. Η επιεικής τιμωρία του πατέρα παραξενεύει τη Λέτρω και την εξηγεί σαν να βαρέθηκε ο πατέρας να μαλώνει.

³⁷ Ο.π., σ. 75.

³⁸ Ο.π., σ. 150.

³⁹ Ο.π., σ. 223.

⁴⁰ Ο.π., σ. 170.

⁴¹ Ο.π., σ. 126.

Το παραπάνω περιστατικό μπορεί να ερμηνευτεί ως μία υπόνοια για ενδεχόμενες αμφιβολίες του πατέρα όσον αφορά την ακολουθούμενη από αυτόν τακτική στην ανατροφή των παιδιών. Όμως, η επίδειξη της εξουσίας στην οποία ο πατέρας βασιλεύει στη σχέση του με τα παιδιά, δεν επιτρέπει να εκληφθούν από τα παιδιά οι αμφιβολίες του πατέρα ως αδυναμία. Για αυτό το λόγο, το γεγονός πως δεν προβαίνει σε σωματική τιμωρία δικαιολογείται από την παρουσία του Μπενουά.⁴²

Ψήγματα περιορισμού της δυναμικής εικόνας που επιδεικνύει ο πατέρας εμφανίζονται και στην περίπτωση της φυλάκισης των γονιών του Μπενουά. Ο πατέρας προτρέπει τη Λέτρω να πάει στο δωμάτιο του Μπενουά για να παρασταθεί στο παιδί.⁴³

Οι συναισθηματικές διαχύσεις μεταξύ του πατέρα και των παιδιών δεν είναι επιτρεπτές. Τα συναισθήματα των παιδιών για τον πατέρα τους δεν μπορούν να εκφραστούν.⁴⁴ Τα παιδιά δεν τον φιλούν.⁴⁵ Προβάλλεται ένας «απόμακρος» τύπος πατέρα που δεν εκφράζει τι τον ευχαριστεί και τι του αρέσει. Η συμμόρφωση στο πρότυπο του αυστηρού πατέρα ενέχει την υποχρέωση να προβαίνει σε συνεχείς παρατηρήσεις και συστάσεις προς τα παιδιά. Η εκδήλωση ευχάριστων συναισθημάτων φανερώνει ευαισθησία, η οποία θεωρείται ανεπίτρεπτη για τον αυστηρό πατέρα.⁴⁶

Τα παιδιά οφείλουν να συμμορφώνονται στην τάξη την οποία επιβάλλει ο πατέρας. Όταν γυρίζει από τη δουλειά, όλοι πρέπει να βρίσκονται όπου ο πατέρας τους έχει ορίσει να βρίσκονται.⁴⁷ Η σχέση των παιδιών με τον πατέρα τους κυριαρχείται από το συναίσθημα του φόβου. Τα παιδιά, μπροστά στον πατέρα στέκονται βουβά, με τα μάτια τους να έχουν «μεγαλώσει» από το φόβο.⁴⁸ Όταν τους διατάζει να σωπάσουν και να σταματήσουν να γελούν, τα παιδιά υπακούουν αμέσως.⁴⁹ Όταν απευθύνεται προς αυτά, τα παιδιά οφείλουν να στέκουν ακίνητα, ακόμα κι όταν ενημερώνονται για μία ξαφνική, εντυπωσιακή είδηση, όπως η

⁴² Ο.π., σ. 145.

⁴³ Ο.π., σ. 171.

⁴⁴ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 74.

⁴⁵ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 203.

⁴⁶ Ο.π., σ. 226.

⁴⁷ Ο.π., σ. 129.

⁴⁸ Ο.π., σ. 132.

⁴⁹ Ο.π., σ. 180.

εγκυμοσύνη της μητέρας. Η Λέτρω συγκρατείται από το να τρέξει να αγκαλιάσει τη μητέρα της, επειδή ο πατέρας δεν πρόσταξε ότι είναι ελεύθεροι να κινηθούν.⁵⁰

Τα παιδιά, αλλά και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας οφείλουν να εφαρμόζουν τις αποφάσεις του πατέρα χωρίς αντιδράσεις. Θεωρείται αυτονόητο ότι μία απόφαση του πατέρα θα γίνει αποδεκτή. Ο πατέρας αποφασίζει για ζητήματα που αφορούν τη ζωή των παιδιών, χωρίς προηγουμένως να χρειάζεται να ζητήσει τη γνώμη τους.⁵¹

Οι εμπειρίες της ίδιας της Άλκης Ζέη παραπέμπουν στην εξουσία του πατέρα. Ο πατέρας της αποφασίζει το μέρος που θα πάνε διακοπές το καλοκαίρι, χωρίς να ζητάει τη γνώμη των υπόλοιπων μελών της οικογένειας.⁵²

Ο πατέρας διακρίνεται για την ιεραρχική ανωτερότητά του μέσα στα πλαίσια των ενδοοικογενειακών σχέσεων. Ένα γεύμα ολοκληρώνεται, μόλις τελειώσει να τρώει ο πατέρας. Μόνο τότε μπορεί κάποιος άλλος να σηκωθεί από το τραπέζι, κι αν έχει τελειώσει νωρίτερα.⁵³

Η αυταρχική άσκηση της εξουσίας του πατέρα πάνω στα παιδιά δεν επιφέρει τα αποτελέσματα που επιδιώκει ο πατέρας. Τα παιδιά εμφανίζονται φαινομενικά υπάκουα μπροστά στον πατέρα, αλλά κρυφά επιδιώκουν και πράττουν αυτά που η παιδική του φύση τους «επιβάλλει». Η προβολή μέσα στο κείμενο αυτής της στάσης των παιδιών δείχνει το ανώφελο και τη λανθασμένη φύση της αυταρχικής αγωγής.

Τα παιδιά προβληματίζονται για την καταπίεση που υφίστανται από τον πατέρα. Η Λέτρω, αδυνατώντας να εκφραστεί μπροστά στον πατέρα της, στέλνει γράμμα στο περιοδικό. Εκεί, εκφράζει όσα δεν τολμάει να πει μπροστά στον πατέρα. Μέσα από το γράμμα της Λέτρω, η συγγραφέας σκιαγραφεί τη σχέση πατέρα και παιδιών. Η Λέτρω, και κατ' επέκταση όλα τα παιδιά, εκφράζουν το παράπονο τους για την άδικη προς αυτά συμπεριφορά του πατέρα που δεν τους αφήνει να χαρούν τη ζωή τους, όπως τα παιδιά επιθυμούν. Προσπαθούν να αναζητήσουν τα αίτια για τη στάση του πατέρα απέναντί τους. Έχουν φτάσει σε σημείο να αμφισβητούν τα κίνητρά του. Η εξουσία που ασκείται στα παιδιά από τον πατέρα είναι τόσο καταπιεστική, ώστε να αναρωτιούνται αν η συμπεριφορά του πατέρα προέρχεται από κακότητα.

Η συγγραφέας προσπαθεί να παρουσιάσει το εύρος των διαστάσεων που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις του πατέρα και των παιδιών. Παραθέτει, μέσω των

⁵⁰ Ο.π., σ. 203.

⁵¹ Ο.π., σ. 173.

⁵² Άλκη Ζέη, «Ένα αξέχαστο καλοκαίρι», στο *Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα...*, ό.π., σ. 83.

⁵³ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 134.

απόψεων του κυρίου Μαρσέλ, τα επιχειρήματα που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την συμπεριφορά του πατέρα προς τα παιδιά. Η κακή οικονομική κατάσταση, ο επερχόμενος πόλεμος και οι έργοι για την επιβίωση των παιδιών είναι οι παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στον πατέρα με αποτέλεσμα να συμπεριφέρεται στα παιδιά με άσχημο τρόπο. Η αυταρχικότητα του πατέρα δεν προέρχεται από την έλλειψη αγάπης, αλλά από την υποχρέωσή του να μεριμνά για την προστασία και την ανατροφή των παιδιών.

Η παιδική όμως σκέψη δεν μπορεί να κατανοήσει πώς γίνεται κάποιος που αγαπάει να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο, να μην ενδιαφέρεται για τις επιθυμίες των παιδιών. Είναι τόσο ευρεία η αντίθεση παιδιών και πατέρα, ώστε ό,τι αρέσει στα παιδιά, ο πατέρας το απαγορεύει, ενώ ό,τι θέλει ο πατέρας να κάνουν τα παιδιά, αυτά το θεωρούν βαρετό. Έτσι, επέρχεται η ρήξη στις σχέσεις τους. Ανάμεσά τους εισχωρούν τα ψέματα και οι κρυφές από τον πατέρα πράξεις των παιδιών.⁵⁴ Μία προσπάθεια δικαιολόγησης των πράξεων του πατέρα επιχειρείται και από τη μητέρα η οποία ερμηνεύει τη συμπεριφορά του συζύγου της λόγω της στενοχώριας του.⁵⁵

Μία ακόμη επιβεβαίωση της ισχύς του πατέρα εντοπίζεται και από την οικονομική του δύναμη. Ο πατέρας, που έχει πάρει διαζύγιο, βλέπει τα παιδιά του για ένα μήνα κάθε καλοκαίρι. Προσπαθεί να κερδίσει την αγάπη των παιδιών προσφέροντάς τους πλουσιοπάροχες διακοπές σε ένα ξενοδοχείο «σούπερ πολυτελείας».⁵⁶ Η εξουσία του πατέρα αναγνωρίζεται με την επιλογή του μέρους και του χρόνου των διακοπών. Προσπαθεί να επιβάλει την αποδοχή του από τα παιδιά. Αυτά όμως δεν ενθουσιάζονται από την πολυτέλεια. Στο κείμενο αποτυπώνεται η αντίληψη περί της μη παντοδυναμίας του χρήματος.

Τα χαρακτηριστικά των σχέσεων πατέρα και παιδιών, όπως η άσκηση βίας, η αυστηρή συμπεριφορά, η υποτίμηση των δυνατοτήτων του παιδιού, που εντοπίσαμε στα παραπάνω αναφερόμενα κείμενα δεν αποτελούν τη μοναδική εκδοχή σύμφωνα με την οποία διαμορφώνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις πατέρα και παιδιών. Οι παραδοσιακές αντιλήψεις περί της ανικανότητας του παιδιού, λόγω της φύσης του, να διαθέτει δική του κρίση και η επακόλουθη υποτίμηση των επιθυμιών και των απόψεων των παιδιών από τους γονείς του, και κυρίως από τον έχοντα ηγετική θέση

⁵⁴ Ο.π., σ. 133.

⁵⁵ Ο.π., σ. 181.

⁵⁶ Άλκη Ζέη, *Γατοκουβέντες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2006, σ. 14.

μέσα στην οικογένεια πατέρα, δεν απαντώνται στη σχέση του Πέτρου με τον πατέρα του.

Ο πατέρας του Πέτρου τού συμπεριφέρεται όπως και σε έναν μεγάλο. Αυτό γίνεται δεκτό με ικανοποίηση από το γιο του. Όμως, ο Πέτρος καταλογίζει έλλειψη αποφασιστικότητας στον πατέρα του. Το γεγονός ότι ο πατέρας του παραμένει σιωπηλός και δε μιλάει πολύ, το εκλαμβάνει ως αρνητικό χαρακτηριστικό. Αυτό όμως το χαρακτηριστικό, στα μάτια του Πέτρου, υποσκελίζεται από την καλοσύνη που εκφράζει ο πατέρας του, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι δεν τον μαλώνει σχεδόν ποτέ.⁵⁷

Ο πατέρας που δουλεύει και φέρνει το μεσημέρι ψωμί στο σπίτι, η μητέρα στην κουζίνα που μαγειρεύει, ο παππούς που μένει μαζί τους είναι εικόνες από μία παραδοσιακή και πατριαρχική οικογένεια. Η εξουσία που απορρέει από την ηγετική θέση του πατέρα μέσα στην οικογένεια ασκείται με σκοπό την παροχή βοήθειας στο παιδί. Η σχέση πατέρα και γιου διαμορφώνεται από τη συμπαράσταση και τη βοήθεια του δυνατού πατέρα προς το παιδί.⁵⁸

Ο πατέρας της Σάσας δίνει εξηγήσεις στην κόρη του για πολλές από τις απορίες της. Όποια κι αν είναι τα ερωτήματα της, εκείνος συνεχώς προσπαθεί να δώσει απαντήσεις.⁵⁹ Υπάρχουν όμως ζητήματα που αναγνωρίζει πως θα μπορούσαν να τα συζητήσουν μονάχα όταν η Σάσα μεγαλώσει.⁶⁰ Συμπαραστέκεται στην κόρη του και την ενθαρρύνει, κατανοώντας την αγωνία της πριν από τις εξετάσεις.⁶¹ Όμως, δεν χρησιμοποιεί κανάκια και υπερβολική προσοχή για να μην γίνει «κακομαθημένη», αλλά και για να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες του σχολείου και της κοινωνίας γενικότερα, αξιοποιώντας τις δικές της ικανότητες.⁶²

Ο πατέρας της Ίρας και του Βάνια βοηθάει τα παιδιά στην πορεία της ανάπτυξής τους. Τους προσφέρει ευκαιρίες⁶³ πέρα από τις τυπικές υποχρεώσεις που θα ζητούσε ένας «απόμακρος» από τα παιδιά του πατέρας, όπως αυτός που περιγράψαμε παραπάνω. Ο πατέρας θεωρεί τη φαντασία αναγκαία για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Αυτή η διαφορετική αντιμετώπιση των παιδιών από τον

⁵⁷ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 163.

⁵⁸ Άλκη Ζέη, *Τα παπούτσια του Αννίβα*, ό.π.

⁵⁹ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σσ. 9, 12.

⁶⁰ *Ό.π.*, σ. 14.

⁶¹ *Ό.π.*, σ. 120.

⁶² *Ό.π.*, σ. 128.

⁶³ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 18.

πατέρα διαφοροποιεί και την στάση των παιδιών απέναντί του. Τα παιδιά σε έναν πατέρα που προσπαθεί να κατανοήσει και να υλοποιήσει τις ανάγκες τους, δεν χρειάζεται να λένε ψέματα, αλλά μπορούν να εκφράζουν ό,τι τους απασχολεί, όπως η Κωνσταντίνα που λέει όλα τα μυστικά στον πατέρα της κατά τη διάρκεια των περιπάτων τους.⁶⁴

Η σκιαγράφηση των παραπάνω χαρακτηριστικών του πατέρα, καταγράφει έναν τύπο σχέσης του πατέρα με τα παιδιά διαφορετικό από τον κυρίαρχο. Η θετική διάσταση που δίνεται σε αυτόν τον τύπο σχέσης διαγράφει τα χαρακτηριστικά που μία πρόποσα σχέση πατέρα και παιδιών θα όφειλε να έχει. Ο πατέρας που υιοθετεί τα παραπάνω χαρακτηριστικά είναι ένας πολιτικός πρόσφυγας του οποίου η θεώρηση για τον κόσμο είναι διαφορετική από την κυρίαρχη. Η ενστάλαξη πατρικών χαρακτηριστικών που σέβονται και αναγνωρίζουν την προσωπικότητα του παιδιού σε πρόσωπα που εκφράζουν την επιθυμία για μία διαφορετική κοινωνική οργάνωση μπορεί να εκληφθεί από τον αναγνώστη ως επακόλουθη αποδοχή των γενικότερων ιδεολογικών κατευθύνσεων των προσώπων αυτών. Εντοπίζουμε δηλαδή τις ιδεολογικές επιρροές της συγγραφέως οι οποίες διαπερνούν τα κείμενά της.

Τα έργα της Άλκης Ζέη περιγράφουν τύπους σχέσεων πατέρα και παιδιών που εμπεριέχουν δύναμη. Η δύναμη αυτή ασκείται στο παιδί που αναγνωρίζεται ως το αδύναμο μέλος της οικογένειας. Η οπτική όμως της συγγραφέως καταδεικνύει την αρνητική διάσταση με την οποία καταγράφονται οι εξουσιαστικές συμπεριφορές.

Ο πατέρας δεν εξηγεί τα κίνητρα της συμπεριφοράς του. Οι πράξεις του που φανερώνουν την άσκηση εξουσίας στα παιδιά εμφανίζονται ως έκφραση του ενδιαφέροντος και της υποχρέωσής του να μεριμνά για το μέλλον των παιδιών και την επιβίωσή τους σε δύσκολες κοινωνικές συνθήκες.

Όμως, η αυστηρότητα του πατέρα δεν επιτυγχάνει την ασφαλή διαβίωση των παιδιών. Η καταπιεστική κυριαρχία του πάνω στα παιδιά, τα οδηγεί σε αντιδράσεις οι οποίες τα φέρνουν πιο κοντά σε διάφορους κινδύνους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η φυγή των διδύμων στο βουνό, που πραγματοποιείται ύστερα από την προτροπή, όπως τα παιδιά την εξέλαβαν, του πατέρα να βόσκουν πρόβατα.⁶⁵

Η άσκηση εξουσίας του πατέρα δεν λειτουργεί προς όφελος των παιδιών. Ο χαρακτήρας που ωφελείται από αυτήν είναι ο πατέρας ο οποίος διατηρεί την ηγετική

⁶⁴ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, Κέδρος, Αθήνα 172008 (41^η χιλιάδα), σ. 23.

⁶⁵ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 76.

του θέση μέσα στην οικογένεια, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί μέσα από τις παραδοσιακές αντιλήψεις που κυριαρχούν στην κοινωνία και την εποχή.

2.1.3 Πατέρας vs. κόρη

Η άσκηση της πατρικής εξουσίας είναι περισσότερο εμφανής και σε πιο έντονο βαθμό στην περίπτωση που το παιδί είναι κορίτσι. Η σχέση ανάμεσα στον πατέρα και την κόρη του προσλαμβάνει ξεκάθαρα καταπιεστικό χαρακτήρα στη *Μωβ ομπρέλα*.

Οι περισσότερες επιθυμίες της Λέτρως είναι απαγορευμένες από τον πατέρα της. Οι ιδέες και οι αντιλήψεις του πατέρα θεωρούν τις επιθυμίες αυτές αταίριαστες με τη γυναικεία φύση, ειδικά όταν πρόκειται για ένα κορίτσι υπό ωρίμαση.

Έτσι, απαγορεύεται στη Λέτρω η παρακολούθηση μίας θεατρικής παράστασης,⁶⁶ η ανάγνωση βιβλίων που «δεν είναι του σχολείου»,⁶⁷ το διάβασμα μίας εφημερίδας,⁶⁸ ο χορός,⁶⁹ η οποιαδήποτε αναφορά που παραπέμπει στις σχέσεις των δύο φίλων, όπως η λέξη «ερωτευτώ»,⁷⁰ το άνοιγμα της πόρτας σε ένα αγόρι με το νυχτικό,⁷¹ να κοιμηθεί στο δωμάτιο του αδελφικού φίλου της, ακόμα κι αν είναι η πιο ενδεδειγμένη λύση για να αποφύγει να κολλήσει μαγουλάδες,⁷² η φοίτηση σε σχολή για να μάθει γαλλικά, όχι λόγω των διδασκτρων, αλλά επειδή θα έχει συμμαθητές αγόρια.⁷³ Ο πατέρας πιστεύει ότι τα κορίτσια δεν πρέπει να βγαίνουν συχνά από το σπίτι.⁷⁴

Η κόρη φοβάται τον πατέρα της. Δεν τολμάει να ζητήσει από αυτόν εξηγήσεις για τις αποφάσεις που παίρνει. Ομολογεί πως δεν τον αγαπάει.⁷⁵ Φτάνει στο σημείο να σκέφτεται τη δολοφονία του πατέρα.⁷⁶ Σε μία περίπτωση όπου αυτός τη χτυπάει, η κόρη του ανταποδίδει τα χτυπήματα και του γρατσουνίζει τα χέρια.⁷⁷

⁶⁶ Ο.π., σ. 36.

⁶⁷ Ο.π., σ. 119.

⁶⁸ Ο.π., σ. 177.

⁶⁹ Ο.π., σ. 149.

⁷⁰ Ο.π., σ. 119.

⁷¹ Ο.π., σ. 185.

⁷² Ο.π., σσ. 186-187.

⁷³ Ο.π., σ. 244.

⁷⁴ Ο.π., σ. 200.

⁷⁵ Άλκη Ζέη, Νεανική φωνή, ό.π., σ. 58.

⁷⁶ Ο.π., σ. 63.

⁷⁷ Ο.π., σ. 73.

Ζητήματα, όπως το να κοιμηθεί η Λέτρω στο ευρύχωρο δωμάτιο του Μπενουά για να μην κολλήσει μαγουλάδες από τα αδέρφια της, αποτελούν για τον πατέρα απαγορεύσεις τις οποίες δεν θέτει σε διάλογο. Ο πατέρας δεν αφήνει την κόρη του να εκφράσει την άποψή της και να επιχειρηματολογήσει για τέτοια ζητήματα. Οι αυστηρές αρχές του πατέρα τίθενται υπεράνω ακόμα και ζητημάτων που άπτονται θέματα υγείας.⁷⁸

Η κόρη και ο πατριός εμφανίζονται επίσης ως αντίμαχοι. Το κορίτσι που είναι αναγκασμένο να έχει πατριό χαρακτηρίζεται δυστυχισμένο και παρομοιάζεται με τον Δαβίδ Κόπερφιλντ. Η κόρη δυσανασχετεί με τις πράξεις του πατριού της: με την εσωτερική δασκάλα που θα της φέρει, με τις κολόνιες που μυρίζει ο πατριός. Αλλά τα πραγματικά αίτια της αντίθεσής της εκφράζονται στη συνέχεια: «δε θέλω να φιλάει τη μαμά μου».⁷⁹

Τα κορίτσια επιθυμούν η σχέση τους με τον πατέρα να αλλάξει μορφή. Επιζητούν μία οικογένεια με σχέσεις αλληλοκατανόησης μεταξύ των μελών της. Μία παρόμοια επιθυμία της Λέτρωσ αποτυπώνεται στο όνειρό της μέσα στο ταξί. Εκεί φαντάζεται μία οικογένεια να περνάει ευχάριστες ώρες στην εξοχή, ένας πατέρας να μην φωνάζει και μαλώνει, μία μητέρα να γελάει και όλοι μαζί να τραγουδάνε.⁸⁰

Η Λέτρω, μέσα από τα περιστατικά που περιγράφονται στο κείμενο, ξεπερνάει τους παιδικούς της φόβους και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες που τη φέρνουν αντιμέτωπη με την πατρική εξουσία. Ο παραλληλισμός της με την Αντιγόνη δείχνει την αντιεξουσιαστική φύση της.⁸¹ Η κορύφωση της έκφρασης για αυτονόμησή της από την εξουσία του πατέρα επέρχεται με την απόφασή της να εμφανιστεί μπροστά του, ύστερα από την επίπληξη του πατέρα για την μεσημεριανή φασαρία.⁸²

2.1.4 Μητέρα vs. παιδιά

Η σχέση της μητέρας με τα παιδιά δεν εμφανίζει τα εμφανή εξουσιαστικά χαρακτηριστικά, όπως η σχέση του πατέρα με τα παιδιά. Σε αρκετές περιπτώσεις όμως είναι ευδιάκριτη η δύναμη της μητέρας που απορρέει από τον κρίσιμο για την ανατροφή των παιδιών ρόλο της.

⁷⁸ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 186.

⁷⁹ *Ο.π.*, σ. 68-69.

⁸⁰ *Ο.π.*, σ. 87.

⁸¹ *Ο.π.*, σ. 232.

⁸² *Ο.π.*, σ. 238.

Η μητέρα απαγορεύει στα παιδιά να τρώνε πρόχειρο φαγητό, επιδιώκοντας να τρέφονται με υγιεινές τροφές. Η γιαγιά Λέτρω, όμως, θεωρεί ότι μπορούν μία φορά την εβδομάδα να τρώνε τέτοιου είδους τρόφιμα.⁸³

Η μητέρα της Λέτρω, διακρίνει τα παιδιά ανάλογα με το φύλο. Η συμπεριφορά της προς τα δύο αγόρια είναι περισσότερο ανεκτική, απ' ό,τι στη Λέτρω. Δεν τους μαλώνει, γιατί θεωρεί ότι οι σκανδαλιές είναι στη φύση τους. Αυτή η διάκριση γεμίζει τη Λέτρω με αισθήματα αδικίας.⁸⁴

Ο ρόλος της μητέρας για την τήρηση της τάξης μέσα στο σπίτι, έρχεται σε αντίθεση με πολλές επιθυμίες των παιδιών. Η μητέρα φωνάζει και απαγορεύει στην κόρη της να φέρει το γατάκι στο σπίτι τους. Με την αρνητική της αντίδραση, δείχνει πως δεν λαμβάνει υπόψη της την επιθυμία της κόρης της.⁸⁵

Η μητέρα είναι επιφορτισμένη με την υποχρέωση να προετοιμάζει τα παιδιά για τις ασχολίες τους και να επιβλέπει την εκπλήρωσή τους. Φωνάζει στις κόρες της, επειδή έχουν αργήσει να ετοιμαστούν για το μάθημα με τον παππού. Τις εκφοβίζει ότι αν δεν πάνε σχολείο, δεν θα «στρώσουν».⁸⁶ Στα κείμενα, η μητέρα δεν εμφανίζεται να αναλαμβάνει διαπαιδαγωγικό ρόλο, όπως ο πατέρας ή ο παππούς. Δεν απαντάει, ίσως και από αδυναμία, στις ερωτήσεις της Σάσας.⁸⁷ Ωστόσο, εκφράζει τη στεναχώρια της για τις διακρίσεις που επιφυλάσσει το σχολείο στα παιδιά, εξαιτίας της κοινωνικής τάξης από την οποία προέρχεται το κάθε παιδί.⁸⁸

Τα δύο κορίτσια δεν αισθάνονται άνετα να συνομιλούν με τη μητέρα τους και να την ρωτούν σχετικά με τις διάφορες απορίες τους. Θεωρούν πως δεν γνωρίζει πολλά πράγματα. Η εντύπωσή τους αυτή έχει να κάνει και με τη μικρή σωματική διάπλαση της μητέρας, αλλά, κυρίως, είναι απόρροια της αντίληψης που έχουν για το ρόλο της μητέρας. Τα παιδιά έχουν ταυτίσει το πρόσωπο της μητέρας με τις ασχολίες του σπιτιού. Οτιδήποτε συμβαίνει έξω από το σπίτι θεωρούν πως δεν μπορεί να το γνωρίζει.⁸⁹

Τα παιδιά ψέγουν τη μητέρα για τις υπέρμετρες προσδοκίες που έχει για αυτά. Η Ίρα θεωρεί πως οι μητέρες δεν πιστεύουν πως τα παιδιά τους ανταποκρίνονται στο

⁸³ Ο.π., σ. 12.

⁸⁴ Ο.π., σ. 31.

⁸⁵ Αλκη Ζέη, *Γατοκουβέντες*, ό.π., σσ. 9-10.

⁸⁶ Αλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 16.

⁸⁷ Αλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 9.

⁸⁸ Ο.π., 142.

⁸⁹ Αλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σσ. 86-87.

πρότυπο που αυτές θα ήθελαν. Διακρίνεται το παράπονο των παιδιών για την εικόνα που έχουν οι μητέρες τους για αυτά. Τίθεται το ζήτημα της αποδοχής των παιδιών όπως αυτά είναι και όχι όπως οι γονείς τους θα ήθελαν ή όπως ονειρεύονταν να είναι.⁹⁰ Η μητέρα της Σάσας προβάλλει στην κόρη της ως καλό παράδειγμα ένα άλλο κορίτσι,⁹¹ κάτι που δεν μπορούμε να το θεωρήσουμε ως μία παιδαγωγικά ορθή συμπεριφορά.

Οι μητέρες υποχρεώνουν τις κόρες τους να ερωμιστούν τις δουλειές του σπιτιού, όταν οι ίδιες δεν προλαβαίνουν να τις ολοκληρώσουν επειδή έχουν άλλες ασχολίες. Η μητέρα δίνει εντολή στην κόρη της να ασχοληθεί με τις δουλειές του σπιτιού, για να μπορέσει η μητέρα να διαβάσει για το σχολείο της.⁹²

Η σχέση μητέρας και παιδιού δεν εμφανίζεται στα κείμενα να είναι κυρίαρχη στη ζωή της μητέρας. Η ύπαρξη των παιδιών δεν αναστέλλει την επαγγελματική δραστηριότητα της μητέρας. Η μητέρα στα *Παπούτσια του Αννίβα* δουλεύει. Μόλις επιστρέφει σπίτι, αναλαμβάνει το μαγείρεμα στην κουζίνα. Η μητέρα της Μαργαρίτας, γυρίζει από τη δουλειά της αργά το βράδυ. Ο διαθέσιμος χρόνος της μητέρας είναι περιορισμένος, κάτι που δημιουργεί την ανάγκη για τη διάθεση κάποιου ενήλικου που θα προσέχει τα παιδιά.

Η μητέρα δουλεύει εκτός σπιτιού, αλλά επιβαρύνεται και με τις δουλειές μέσα στο σπίτι. Οι αυξημένες υποχρεώσεις δεν της επιτρέπουν να ασχοληθεί σε ικανοποιητικό βαθμό με τα προβλήματα του παιδιού της. Όταν ο Μάνος την φωνάζει, με επιτακτικό τρόπο, αυτή αργεί να του απαντήσει. Κι όταν το κάνει, θεωρεί ότι η ερώτηση του Μάνου δεν είναι άξια για να ασχοληθεί περαιτέρω με το γιο της. Έτσι, συνεχίζει τις ασχολίες της, χωρίς καν να του απαντήσει. Ο Μάνος, όπως και κάθε άλλο παιδί σε παρόμοιες καταστάσεις, μπορεί να αισθανθεί πως τα προβλήματά του δεν γίνονται σεβαστά από τη μητέρα του και πως αυτή δεν ασχολείται μαζί του, καθώς δείχνει πως θεωρεί λιγότερο σημαντικά αυτά που τον απασχολούν.

Η επαγγελματική δραστηριότητα της μητέρας επηρεάζει τις σχέσεις με το παιδί και στο *Ψεύτη παιπού*. Ο Αντώνης έχει παράπονο που η μητέρα του τον έχει αφήσει για αρκετές μέρες για να βρίσκεται αυτή στη δουλειά της. Βλέπει ανταγωνιστικά τις ανασκαφές της μητέρας του, καθώς θεωρεί ότι εκείνη αγαπάει πιο πολύ τη δουλειά

⁹⁰ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 14.

⁹¹ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 169.

⁹² Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 23.

της από τον ίδιο.⁹³ Σε άλλο σημείο, η μητέρα διαφωνεί με την αποκάλυψη της αλήθειας στο παιδί. Θεωρεί πως είναι μικρός και θα τον επηρεάσει αρνητικά το γεγονός.⁹⁴

Το κρύψιμο του Ιταλού στρατιώτη μέσα στο σπίτι προκαλεί τη σύγκρουση ανάμεσα στη μητέρα και τα παιδιά. Οι έγνοιες της μητέρας φαίνεται να εξαφανίζονται. Δηλώνεται έμμεσα μία ένδειξη αδιαφορίας της μητέρας προς τα παιδιά, όταν σε άλλη, ανάλογη περίπτωση η ίδια είχε πει με θυμό: «Δε σκέφτηκε τα παιδιά της;».⁹⁵ Η συμπεριφορά αυτή έρχεται σε αντίθεση με όλες τις προηγηθείσες πράξεις της, όπου το κύριο μέλημά της ήταν η επιβίωση των παιδιών της.

Η πρόκριση της ερωτικής σχέσης της μητέρας από την ανατροφή των παιδιών γίνεται πράξη από τη μητέρα του Σωτήρη, η οποία αφήνει το γιο της μόνο του στην κατοχική Αθήνα, για να ζήσει σε άλλη πόλη με τον νέο της σύζυγο.⁹⁶

Η ίδια η συγγραφέας, έρχεται αντιμέτωπη με το γιο της και τον πατέρα του, όταν οι δυο τους αποφασίζουν να φέρουν για κατοικίδιο ένα χάμστερ, χωρίς να την ρωτήσουν. Εκλαμβάνει το ζήτημα ως συνομωσία και προβάλλει διάφορες δικαιολογίες για να χαρακτηρίσει ως λανθασμένη την ενέργεια του πατέρα και του γιου. Όμως η ένταση γρήγορα υποχωρεί. Η μητέρα αντιλαμβάνεται το παράλογο των διαμαρτυριών της. Η αίσια κατάληξη της διαμάχης οφείλεται στο γεγονός πως η μητέρα, ο γιος και ο πατέρας περιόρισαν τις όποιες εξουσιαστικές συμπεριφορές ο ένας προς τον άλλο. Δεν αναγνώρισαν στον εαυτό τους την κατοχή υπέρτερης δύναμης σε σχέση με τα άλλα μέλη της οικογένειας.⁹⁷

Το πρόσωπο της μητέρας δεν είναι πάντα αυτό που στέκεται με επιείκεια δίπλα στα παιδιά. Η μητέρα εμφανίζεται πιο αυστηρή από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Σε αυτήν στρέφεται ο Μάνος για να δει αν αρνείται την πρόταση του παππού για την αγορά των παπουτσιών. Η μητέρα νευριάζει και φωνάζει, όταν αλλάζουν θέση στα πράγματα μέσα στο σπίτι. Γι' αυτό ο Μάνος περιμένει η μητέρα να φωνάξει, όταν αυτός προπονεύεται μέσα στο σπίτι. Πιστεύει πως η μητέρα δεν κατανοεί τα προβλήματά του. Όμως, η μητέρα, παρόλο που δεν πρωταγωνιστεί στην εύρεση της λύσης για το ζήτημα του Μάνου, δεν διαφωνεί με τις πράξεις του πατέρα

⁹³ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, Κέδρος, Αθήνα 2007 (18^η χιλιάδα), σ. 70.

⁹⁴ *Ο.π.*, σ. 118.

⁹⁵ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, *ό.π.*, σ. 78.

⁹⁶ *Ο.π.*, σ. 225.

⁹⁷ Άλκη Ζέη, «Ο Ευριπίδης», *Η λέξη*, (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 2003), 177-178, σσ. 755-761.

και του παππού. Αυτή τη φορά βλέποντας τις μεγάλες αλλαγές μέσα στο σπίτι, χαμογελάει, καθώς αντιλαμβάνεται ότι γίνεται για το καλό του παιδιού της.⁹⁸

Η μητέρα αγκαλιάζει τα δίδυμα με ανακούφιση, μόλις αυτά επιστρέφουν από το βουνό. Δεν σκέφτεται να τα μαλώσει. Η ικανοποίησή της για την θετική εξέλιξη της εύρεσης των παιδιών, υπερτερεί από τις όποιες σκέψεις για τιμωρία τους.⁹⁹ Η ίδια αγωνία για τα παιδιά εκφράζεται στο διήγημα *Μάνα* όπου η μητέρα ησυχάζει μόνο όταν έχουν επιστρέψει όλοι το βράδυ στο σπίτι.¹⁰⁰

Η δύναμη της μητέρας στη σχέση της με τα παιδιά αποτυπώνεται με πιο εμφανή τρόπο στο *Μεγάλο περίπατο του Πέτρου*. Η σχέση αυτή διαμορφώνεται μέσα από τα γεγονότα του πολέμου και της κατοχής. Πριν από τον πόλεμο, η μητέρα συχνά εξιστορεί στο γιο της ιστορίες από τα παλιά, συνήθως αργά το βράδυ στην κουζίνα. Του μιλάει για τη ζωή της, όταν ήταν μικρή. Η σχέση τους ήταν τέτοια που του μιλούσε ακόμα και για την πρόταση γάμου που της είχε κάνει ένας ηθοποιός. Η σχέση τους είχε την αμοιβαία εμπιστοσύνη πως ότι λένε θα μείνει μυστικό. Η μητέρα ήταν ειλικρινής και ευθεία προς τον Πέτρο. Το μάλωμά της στις αργοπορίες του Πέτρου είναι ψεύτικο. Δεν του κρύβει πως η αιτία που δεν θέλει να καθυστερεί είναι η ανησυχία της για αυτόν.¹⁰¹

Μετά την κήρυξη του πολέμου η μητέρα φωνάζει στα παιδιά, όταν αυτά μπαίνουν στην κουζίνα. Όταν τα παιδιά της ζητούν το λόγο για το γεγονός ότι συνεχίζει να χαιρετάει τις Λεβένταινες, αυτή δεν τους δίνει τις εξηγήσεις που ζητούν. Τους μιλάει απότομα και τους διώχνει με φωνές από την κουζίνα, σπρώχνοντας βιαίως την Αντιγόνη. Πριν τον πόλεμο, το μάλωμά της ήταν να παίρνει αγκαλιά τον Πέτρο και να του εξηγεί με γλυκό τόνο το λόγο της ανησυχίας της. Κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής, φωνάζει στα παιδιά, χωρίς να ελέγχει τα λόγια της. «Τι χάζεψες», λέει στον Πέτρο και τον διατάζει να φύγει από την κουζίνα, εκεί όπου άλλοτε συνομιλούσαν οι δυο τους.¹⁰²

Η σχέση της μητέρας με τα παιδιά έχει αλλάξει μετά τον πόλεμο. Ο Πέτρος ήταν περήφανος για τη μητέρα του, επειδή αυτή είχε ενδιαφέροντα και γνώριζε αρκετά πράγματα.¹⁰³ Η αδιαφορία της όμως για την εξέλιξη του πολέμου και η

⁹⁸ Άλκη Ζέη, *Τα παπούτσια του Αντίβα*, ό.π.

⁹⁹ Άλκη Ζέη, *Η μοιβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 91.

¹⁰⁰ Άλκη Ζέη, *Νεανική φωνή*, ό.π., σ. 21.

¹⁰¹ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σσ. 162-163.

¹⁰² *Ο.π.*, σσ. 164-165.

¹⁰³ *Ο.π.*, σ. 196.

υπερβολική της ενασχόληση με την αναζήτηση τροφής, ρούχων και παρόμοιων τρεχουσών αναγκών δεν αρέσει στον Πέτρο. Συνέπεια των παραπάνω είναι η εξαφάνιση των εκδηλώσεων αγάπης μεταξύ τους. Ο Πέτρος δε φιλάει τη μητέρα του, προβάλλοντας ως δικαιολογία το ότι είναι πια μεγάλος. Αυτό όμως δεν είναι αληθές, γιατί ο ίδιος θα ήθελε να είχε την ίδια σχέση με τη μητέρα του όπως και πριν από τον πόλεμο. Ο Πέτρος αναγνωρίζει πως η μεταξύ τους σχέση έχει διαταραχθεί, επειδή η μητέρα δεν ανταποκρίνεται στο πρότυπο του αντιστασιακού ανθρώπου που έχει στο μυαλό του ο Πέτρος.¹⁰⁴ Γι' αυτό το λόγο προτιμάει να κρυώνει, από το να χωθεί στην αγκαλιά της μητέρας του, όπως έκανε πριν τον πόλεμο.¹⁰⁵

Η εξουσία της μητέρας στη σχέση της με τα άλλα μέλη της οικογένειας, κατά τη διάρκεια της κατοχής, αναβαθμίζεται. Είναι αυτή που, σίγουρη και δυνατή, ανοίγει την πόρτα στους καραμπινιέρους. Αντιδρώντας αστραπιαία, προσπαθεί να προστατέψει την Αντιγόνη. Τραβάει τον Πέτρο από τον Ιταλό και πέφτει μπροστά στο όπλο του, όταν αυτός το στρέφει προς τον Πέτρο. Και είναι αυτή που πρώτη αναλαμβάνει πρωτοβουλία για να επανέλθουν τα πράγματα στη φυσική τους ροή, όπως πριν την εισβολή των Ιταλών στο σπίτι τους. Σκεπάζει με την κουβέρτα τον Πέτρο και τον πηγαίνει στο κρεβάτι.¹⁰⁶

Η μητέρα είναι το πρόσωπο που προσπαθεί να βοηθήσει την οικογένεια στις δύσκολες καθημερινές στιγμές της κατοχής. Θεωρεί πως προέχει η επιβίωση από την εκδήλωση τρυφερών συναισθημάτων προς τα παιδιά της. Κατανοεί, όμως, τη δύσκολη ψυχολογική τους κατάσταση. Περιορίζει τις αυστηρές συστάσεις της και τους μιλάει με πιο ήρεμο τρόπο, όταν τα παιδιά είναι συναισθηματικά φορτισμένα.¹⁰⁷

Κύριο μέλημα της μητέρας αποτελεί η προστασία των παιδιών. Δεν αφήνει την Αντιγόνη να την βοηθήσει στις δουλειές του σπιτιού για να μην βγάλει χιονίστρες. Η μητέρα βάζει στο δικό της πιάτο φαγητού μικρότερες ποσότητες.¹⁰⁸ Άλλες φορές προσπαθεί να βοηθήσει τα παιδιά, ώστε να μην βρεθούν αντιμέτωπα με την οργή του πατέρα, όταν έχουν κάνει κάποια παρασπονδία.¹⁰⁹

Η σχέση της μητέρας με την έφηβη κόρη της στην *Αρραβωνιαστική του Αχιλλέα* χαρακτηρίζεται από εντάσεις και διαφωνίες. Η κόρη κατηγορεί τη μητέρα για

¹⁰⁴ Ο.π., σσ. 195-196.

¹⁰⁵ Ο.π., σ. 97.

¹⁰⁶ Ο.π., σσ. 202-204.

¹⁰⁷ Ο.π., σ. 204.

¹⁰⁸ Ο.π., σσ. 97-98.

¹⁰⁹ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 168.

έλλειψη επαναστατικότητας και για υπερβολικό μικροαστισμό. Η μητέρα έχει βιώσει από τα χρόνια που ήταν παιδί την άσκηση σωματικής βίας. Όταν εκνευρίζεται με την κόρη της, της περνάει από το μυαλό να αντιδράσει με βίαιο τρόπο. Όμως δεν το κάνει. Όπως και δεν συμμετέχει στους καβγάδες της κόρης της με την Μαρί-Τερέζ.

Οι έντονες ιστορικές στιγμές που έχει ζήσει η Ελένη κατά τα νεανικά της χρόνια, έχουν επιδράσει πάνω της και έχουν διαμορφώσει τη στάση της ως προς την έφηβη κόρη της. Τα χρόνια εκείνα, τα οποία η κόρη της θεωρεί «παλιά και σκουριασμένα», «βαραίνουν» πάνω στην Ελένη, ώστε να δυσκολεύεται να κατανοήσει και να βρεθεί πιο κοντά με τους νέους του 1968. Η στάση της όμως δεν είναι απαγορευτική προς τη Δαφνούλα να πράττει όπως αυτή νομίζει. Προσπαθεί να μην καταπιέζει την κόρη της.¹¹⁰

Η αναγνώριση της αξίας της μητέρας υποδηλώνεται από τα αισθήματα της Κωνσταντίας για τη μητέρα της. Η Κωνσταντίνα είναι περήφανη για αυτήν. Αν και δεν θα ήθελε να την είχε ως δασκάλα στην τάξη της, επειδή θα ένιωθε παράξενα, τη θεωρεί σπουδαία και χαίρεται που είναι η μητέρα της.¹¹¹

Η σχέση της μητέρας και των παιδιών επικεντρώνεται στις προσπάθειες της μητέρας να εξασφαλίσει στα παιδιά την ικανοποίηση των βιολογικών και των συναισθηματικών αναγκών τους. Οι περισσότερες περιπτώσεις κατά τις οποίες ασκεί εξουσία στα παιδιά αιτιολογούνται από τον παραπάνω σκοπό. Υπάρχουν όμως και οι περιγραφές μέσα από το κείμενο κατά τις οποίες διαφαίνονται η ανάγκη της ίδιας της μητέρας να αποστασιοποιηθεί από το ρόλο της μέσα στο σπίτι και την οικογένεια.

2.1.5 Μεγαλύτερα αδέρφια vs. μικρότερα αδέρφια

Μία μορφή της εξουσίας αποτυπώνεται στη δύναμη των μεγαλύτερων σε ηλικία αδερφών στις σχέσεις τους με τα μικρότερα αδέρφια. Τα μεγαλύτερα αδέρφια χρησιμοποιούν σωματική βία απέναντι στα μικρότερα αδέρφια τους. Ο Μπόμπιρας φοβάται πως αν δεν ικανοποιηθεί η επιθυμία του αδερφού του να δει το σίριαλ στην τηλεόραση, θα τον βαραίει δύο φορές την ημέρα. Ο Κίκος έχει απαγορεύσει στον Μπόμπιρα να παίζει με τα παιχνίδια, όταν αυτός λείπει. Πιστεύει πως είναι μικρός και θα τα χαλάσει.¹¹² Η μητέρα τους δεν προβαίνει σε κάποια ενέργεια για να ανατρέψει

¹¹⁰ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, Κέδρος, Αθήνα ¹⁹1987, σσ. 114-117.

¹¹¹ *Ο.π.*, σ. 26.

¹¹² Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», *Θέατρο για παιδιά*, Κέδρος, Αθήνα ⁶1992, σ. 14.

αυτή την κατάσταση. Αντιθέτως, δέχεται το σκεπτικό του μεγαλύτερου αδερφού. Θεωρεί ότι ο μικρότερος αδερφός είναι ο ίδιος υπεύθυνος για τη βία που δέχεται από τον μεγαλύτερο αδερφό, επειδή παρακούει τις εντολές τους.¹¹³

Τα μεγαλύτερα αδέρφια πιστεύουν πως η σωματική βία είναι αναγκαία για το συνεισμό των μικρότερων αδερφών τους. Όταν τα παιδιά βρίσκονται σε αδύναμη θέση, θεωρούν πως το γεγονός της καταπίεσής τους αποτελεί μία άδικη συμπεριφορά απέναντί τους. Μόλις αποκτούν τη διακυβέρνηση της χώρας, αποφασίζουν να μην επιτρέψουν στους μεγάλους να τους δέρνουν. Όταν όμως τα παιδιά βρίσκονται σε θέση δύναμης ως προς τα μικρότερα παιδιά, τότε θεωρούν πως είναι δίκαιο και συνετό να μπορούν να τα δέρνουν.¹¹⁴ Μέσα από τα δύο -θεατρικά κείμενα, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται η συμπεριφορά των ανθρώπων ανάλογα με τη δυνατότητα άσκησης εξουσίας ή μη που έχουν. Οι ενέργειες των λογοτεχνικών χαρακτήρων διαμορφώνονται και μεταβάλλονται από τη θέση εξουσίας στην οποία βρίσκονται οι χαρακτήρες αυτοί στις σχέσεις τους με τα υπόλοιπα πρόσωπα.

Τα κείμενα αποτυπώνουν την προτεραιότητα που δίδεται στην εκπλήρωση των επιθυμιών των μεγάλων αδερφών. Οι επιθυμίες των μικρότερων παιδιών δεν έχουν πρωτεύουσα σημασία. Τα μικρότερα παιδιά είναι αναγκασμένα να δέχονται τις εντολές των μεγαλύτερων αδερφών. Ο Βάνια, όταν βρίσκεται μαζί με την αδερφή του δεν μιλάει πολύ. Αισθάνεται ότι μπορεί να εκφραστεί πιο άνετα όταν αυτή λείπει.¹¹⁵

Ο μικρός αδερφός παρομοιάζεται σαν ένα παιχνίδι. Οφείλει να ακολουθεί τις βουλές των μεγάλων. Αυτοί είναι που καθορίζουν τις καθημερινές ασχολίες του παιδιού. Η Ίρα είναι το πρόσωπο που επηρεάζει και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον Βάνια. Βρίσκεται περισσότερες ώρες μαζί με τον αδερφό της απ' ό,τι βρίσκονται οι γονείς τους. Οι επιθυμίες του Βάνια καθορίζονται από την Ίρα. Τον συμπεριλαμβάνει στα σχέδιά της για παραμονή τους στη Μόσχα, χωρίς να τον ρωτήσει αν κι αυτός επιθυμεί το ίδιο. Δεν δέχεται αντιρρήσεις για τις αποφάσεις που η ίδια παίρνει και για τους δύο.

Η πρωτότοκη Μυρτώ ανταγωνίζεται τη Μέλια. Η ματαιοδοξία της την φέρνει σε σύγκρουση με την αδερφή της η οποία εξακολουθεί να διατηρεί δημοκρατικές πεποιθήσεις. Η Μυρτώ δίνει προτεραιότητα στις εκτός της οικογένειας ομάδες, οι

¹¹³ Ο.π., σ. 15.

¹¹⁴ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», *Θέατρο για παιδιά*, ό.π., σσ. 107-108.

¹¹⁵ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 39.

οποίες της υπόσχονται τιμές και ικανοποίηση των φιλοδοξιών της. Μπροστά σε αυτές τις τάσεις, η μικρότερη αδερφή της αποτελεί εμπόδιο. Η Μέλια δεν συμφωνεί με τις επιθυμίες της αδερφής της. Η συμπεριφορά της Μυρτώς μετά την επιβολή της δικτατορίας είναι μία συνέχεια των τάσεων για επίδειξη γνώσεων που είχε από πριν. Γεγονός που συνδέεται με το ότι είναι το μεγαλύτερο παιδί στην οικογένεια.

Άλλες φορές, τα μικρότερα αδέρφια αποτελούν τα μέσα για την επίτευξη διαφόρων σκοπών των μεγαλύτερων αδερφών. Ο Κίκος υποχρεώνει τον Μπόμπιρα να φωνάζει στο παράθυρο πως τον δέρνει για να τον ακούσουν τα άλλα παιδιά στο δρόμο. Επίσης, τα μικρότερα αδέρφια εξυπηρετούν τα μεγαλύτερα σε υποχρεώσεις που αυτά που έχουν αναλάβει. Το σκούπισμα των δωματίων που η μητέρα ανέθεσε στον Κίκο, αυτός το αναθέτει στον Μπόμπιρα. Αυτή τη φορά δεν χρησιμοποιεί τη δύναμή του. Ο Μπόμπιρας αναλαμβάνει τη δουλειά με αντάλλαγμα ένα παγωτό.¹¹⁶ Η μεγαλύτερη αδερφή του Πέτρου τον υποχρεώνει να ντυθεί όπως αυτή θέλει για να του επιτρέψει να έρθει μαζί της στον κινηματογράφο. Τον απειλεί πως δεν θα τον πάρει μαζί της αν δεν ακολουθήσει τις επιθυμίες της.¹¹⁷

Τα μικρότερα αδέρφια αναγκάζονται να συμμορφωθούν στις απαιτήσεις των μεγαλύτερων αδερφών τους. Η διαφωνία τους στην κατάσταση αυτή εκδηλώνεται χωρίς να έρθουν σε άμεση σύγκρουση. Τα δίδυμα, όταν θυμώνουν με τη Λέτρω, την φωνάζουν με διάφορα παρατσούκλια.¹¹⁸

Τα παιδιά υποχρεώνονται να συνάπτουν ορισμένες συμφωνίες, ώστε να επιτύχουν μία καλύτερη εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Η Λέτρω και τα δύο αδέρφια της έχουν προχωρήσει σε μία τέτοιου είδους συμφωνία. Η Λέτρω αποκρύπτει τις αταξίες των διδύμων από τον πατέρα για να μην τους δέρνει. Τα δίδυμα δεν αποκαλύπτουν πως η Λέτρω διαβάζει τα βράδια λογοτεχνικά βιβλία, κάτω από τα σκεπάσματα του κρεβατιού της.¹¹⁹ Τα μεσημέρια, τα παιδιά πρέπει να μην κάνουν κανέναν θόρυβο για να μην ενοχλούν τον πατέρα που έχει επιστρέψει από τη δουλειά. Η συμμαχία όμως των παιδιών λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε και τα δύο μέρη, η Λέτρω και τα δίδυμα, να είναι ευχαριστημένοι. Η Λέτρω βοηθάει τα αδέρφια της να βγαίνουν κρυφά από το δωμάτιο και να καλύψει τα σημάδια στα σώματά τους

¹¹⁶ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 24.

¹¹⁷ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 16.

¹¹⁸ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 21.

¹¹⁹ *Ο.π.*, σ. 23.

από τα χτυπήματά τα οποία θα αποκάλυπταν την παράβαση. Η ίδια κερδίζει την ησυχία της για να μπορεί διαβάσει και να σκέφτεται.¹²⁰

Η Λέτρω θεωρεί πως το να είναι μοναχοπαίδι, όπως η φίλη της η Βίτω, είναι μία ζηλευτή κατάσταση. Οι ώρες του μεσημεριού δεν της είναι αρκετές για να διαβάσει. Πιέζεται από την απουσία προσωπικού χώρου μέσα στο σπίτι. Όμως και η ίδια, επισημαίνει μερικά πλεονεκτήματα της ύπαρξης αδερφών: τις βραδινές συζητήσεις πριν αποκοιμηθούν, τα πολύωρα παιχνίδια τους. Τα παιχνίδια της Λέτρω με τα αδέρφια της γίνονται και αυτά αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Τα ενδιαφέροντά τους είναι διαφορετικά όπως και τα παιχνίδια που θέλουν να παίζουν. Έτσι, συμφωνούν να παίζουν στην αρχή τα παιχνίδια που αρέσουν στα δίδυμα και ύστερα τα παιχνίδια που θέλει η Λέτρω, συνήθως το δικηγόρο.¹²¹ Αυτή η θετική διάσταση της ύπαρξης μικρότερων αδερφών, οδηγούν τη Λέτρω να προσπαθεί να δικαιολογεί τις αταξίες των αδερφών στον πατέρα.¹²²

Οι αδελφικές σχέσεις διαμορφώνονται από την παρουσία της δύναμης, χωρίς όμως να απουσιάζει η προσπάθεια για ανάδειξη μίας πιο ισότιμης αντιμετώπισης των μικρότερων αδερφών από τα αδέρφια τους. Η Ίρα μοιράζει δίκαια τον Πλάτωνα με τον αδερφό της. Θα τον έχει από μία ημέρα ο καθένας. Δεν χρησιμοποιεί τη δύναμη της ως μεγαλύτερης αδερφής προς όφελός της.¹²³

Η Λέτρω προσπαθεί να συμπαραστέκεται και να βοηθάει τα αδέρφια της, ακόμα και παραβαίνοντας τις εντολές του πατέρα. Όταν ο πατέρας τιμωρεί τα δίδυμα, τους φέρνει φαγητό στο δωμάτιο. Προσπαθεί να περιορίσει τον πόνο τους και να τους συμβουλέψει, ώστε να βρουν τρόπους για να μην τους δέρνει ο πατέρας.¹²⁴ Έρχεται όμως η στιγμή που η Λέτρω εξανίσταται για τη συμπεριφορά των αδερφών της. Θεωρεί πως γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, όσο δεν αποκαλύπτει στον πατέρα τα καμώματά τους.¹²⁵ Αργότερα όμως ανακαλύπτει πως τα δίδυμα είναι περήφανα για εκείνη.¹²⁶

¹²⁰ Ο.π., σ. 30.

¹²¹ Ο.π., σ. 37.

¹²² Ο.π., σ. 39.

¹²³ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 31.

¹²⁴ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, Κέδρος, ό.π., σ. 76-77.

¹²⁵ Ο.π., σ. 169.

¹²⁶ Ο.π., σ. 196.

2.2 Διαπροσωπικές σχέσεις τρίτης ηλικίας

-2.2.1 Παππούς vs. πατέρας

Το πρόσωπο του παππού εμφανίζεται με μεγάλη συχνότητα στα έργα της Άλκης Ζέη. Πολλές φορές η παρουσία του είναι καταλυτική για την εξέλιξη της πλοκής.

Ο παππούς δεν εκτιμάει τον πατέρα. Θεωρεί ότι δεν είναι ικανός να καταφέρει πράγματα ώστε να βοηθήσει την οικογένειά του. Τον κατακρίνει στη μητέρα για το γεγονός πως ακούει συνεχώς ραδιόφωνο για να μαθαίνει τα νέα του πολέμου, αντί να ασχοληθεί με τις άμεσες καθημερινές ανάγκες της οικογένειας.¹²⁷

Όσο περιορίζονται οι αντίξοες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της ζωής τους, τόσο βελτιώνονται οι σχέσεις των μελών της οικογένειας. Το συσσίτιο και το δελτίο του μπακάλη αναπτρώνουν τη διάθεση του παππού. Δεν γκρινιάζει για τις πράξεις του πατέρα, αλλά τον βοηθάει να γράφει τα χαρτάκια με τις ειδήσεις του πολέμου.¹²⁸

Ο πατέρας, όπως και η μητέρα, αποκαλούν τον παππού με το μικρό του όνομα.¹²⁹ Ο παππούς απέχει από τον τύπο του ηλικιωμένου όπου λόγω του γήρατος οφείλει να ακολουθεί τις υποδείξεις του πατέρα. Ο πατέρας προτείνει στον παππού να μετακομίσει σε ένα σπίτι κοντά στο δικό τους. Τον θεωρεί σημαντικό και χρήσιμο μέλος της οικογένειας. Επίσης, θέλει να τον προστατέψει από τους κινδύνους των καθημερινών μετακινήσεων και από τη μοναχική διαμονή, καθώς βρίσκεται σε προχωρημένη ηλικία. Αυτός όμως αρνείται. Το σπίτι του είναι γεμάτο με θύμησης της παρελθούσας ζωής του. Η βαθύτερη αιτία είναι πως ο παππούς επιθυμεί να διατηρήσει ένα ποσοστό αυτονομίας από την οικογένεια του.¹³⁰

Όταν ο παππούς δε συμφωνεί με τις απόψεις των γονέων όσον αφορά ζητήματα που σχετίζονται με τον εγγονό του, δεν υποχωρεί. Υποστηρίζει τη δική του άποψη και τελικά πολλές φορές οι γονείς είναι αυτοί που υποκύπτουν.¹³¹

2.2.2 Γιαγιά/Πεθερά vs. πατέρας

¹²⁷ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 182.

¹²⁸ *Ο.π.*, σ. 194.

¹²⁹ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 94.

¹³⁰ *Ο.π.*, σσ. 16-17.

¹³¹ *Ο.π.*, σ. 93.

Η γιαγιά Υπατία έχει άσχημη γνώμη για τον πρώην άντρα της κόρης της. Δεν επιτρέπει στην εγγονή της να πηγαίνει στο σπίτι του πατέρα της και ούτε επιτρέπει στον ίδιο να έρθει στο σπίτι τους. Οι εβδομαδιαίες συναντήσεις της Βίτως με τον πατέρα της γίνονται στο υπόγειο του σπιτιού τους εξαιτίας της αρνητικής στάσης της γιαγιάς Υπατίας.¹³²

Η γιαγιά έχει αναθέσει στην νταντά να παρακολουθεί τις συναντήσεις του πατέρα και της κόρης με σκοπό να πληροφορείται οτιδήποτε λέγεται στις συζητήσεις τους. Η συμπεριφορά της γιαγιάς απέναντι στον πρώην γαμπρό της, γίνεται η αιτία για τις υποψίες της Βίτως πως η γιαγιά είναι η υπεύθυνη για το χωρισμό των γονιών της. Η γιαγιά θεωρεί βρομερό το επάγγελμα του ηθοποιού το οποίο ασκεί ο πατέρας, για αυτό το λόγο του έχει απαγορεύσει να το αποκαλύψει στη Βίτω.¹³³ Η γιαγιά Υπατία έχει φτάσει στο σημείο να απαγορεύσει σε όλους να αναφέρονται στον πρώην γαμπρό της. Επιθυμεί να ξεχαστεί τελείως η ύπαρξή του. Για αυτό και οι όποιες αναφορές σε αυτόν γίνονται όταν η γιαγιά είναι απύουσα.¹³⁴

Η θέση της γιαγιάς είναι κυρίαρχη μέσα στην οικογένεια της Βίτως, τουλάχιστον μέχρι να παντρευτεί ξανά η κόρη της. Τότε, ο άντρας καταλαμβάνει την κυρίαρχη θέση, χωρίς όμως να περιορίζεται εντελώς η δύναμη της γιαγιάς.

2.2.3 Παππούς vs. παιδιά/εγγόνια

Η σημαντική παρουσία του παππού στα κείμενα της Ζέη υποδηλώνεται, εκτός των άλλων, μέσα από τον επηρεασμό που ασκεί στα παιδιά κατά τη διαδικασία της ωρίμασής τους.

Ο παππούς στο *Κατλάμι της βιτρίνας* είναι φορέας γνώσης και παιδαγωγικών ιδεών. Αναλαμβάνει την κατ' οίκον διδασκαλία των δύο εγγονών του. Πιστεύει πως εξαιτίας της πληθώρας των μαθητών στο δημόσιο σχολείο, η ποιότητα της εκπαίδευσης σε αυτό είναι χαμηλή. Αυτός είναι ο λόγος που οι δύο αδελφές δεν πηγαίνουν σχολείο, αλλά κάνουν τα μαθήματά τους στο σπίτι με δάσκαλο τον παππού. Η γνώμη του παππού έχει βαρύνουσα σημασία και καθορίζει το μέλλον των παιδιών.

¹³² Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 16.

¹³³ Ο.π., σ. 18.

¹³⁴ Ο.π., σ. 20.

Ο παππούς αποφασίζει για την ώρα του ύπνου των παιδιών. Η εξέταση των μαθημάτων από τον παππού συνεχίζεται και τις Κυριακές. Ο παππούς διώχνει τα παιδιά για να κοιμηθούν, όταν απαντούν λανθασμένα στις ερωτήσεις του.¹³⁵

Η εξουσία/δύναμη του παππού αποτυπώνεται στο *Ψεύτη παππού*. Το παιδί είναι το τελευταίο που ερωτάται για ένα ζήτημα που τον αφορά άμεσα: το αν θα παρακολουθήσει το ολοήμερο πρόγραμμα του σχολείου του. Ο παππούς είναι αυτός που αποφασίζει πως ο Αντώνης πρέπει να πάει στο ολοήμερο και πείθει τους γονείς για αυτό. Η γνώμη του παιδιού ζητείται στο τέλος, μάλλον προσχηματικά, αφού η απόφαση έχει ήδη παρθεί.¹³⁶

Παρόλο τον δυναμικό και επεμβατικό ρόλο του παππού μέσα στην οικογένεια, δεν έρχεται σε σύγκρουση με τα παιδιά. Οι ηθικές αξίες τις οποίες μεταδίδει προκαλούν το σεβασμό των άλλων απέναντι στο πρόσωπό του. Ο παππούς, αν και είναι το πρόσωπο που μπορεί να καθορίζει τις δραστηριότητες των παιδιών, αναγνωρίζεται ως συμπαραστάτης τους. Προσπαθεί με τον τρόπο του να προειδοποιήσει τα παιδιά να μην αναφέρουν σε κανέναν το μυστικό τους. Αυτό το επιτυγχάνει με φυσικό τρόπο, χωρίς να φανεί κάτι αξιοπερίεργο, μέσω των ιστοριών που ανέκαθεν λέει στις εγγονές του.¹³⁷

Ο παππούς εξηγεί και λύνει τις απορίες του παιδιού. Γίνεται αντικείμενο θαυμασμού και αποτελεί πρότυπο λόγω των εμπειριών που έχει αποκομίσει από τη ζωή του. Συμμετέχει ως οργανικό μέλος της οικογένειας στις δραστηριότητές της. Ο παππούς αντιπαραθέτει τις δικές του εμπειρίες, όταν ήταν μικρός, με σκοπό να άρει τον προβληματισμό του Μάνου για τα παπούτσια. Δείχνει την αποστροφή του για το γεγονός ότι τα σημερινά παιδιά δίνουν σημασία σε ελάχιστον σημασίας ζητήματα. Παρόλη τη διαφορά των γενεών, αντιλαμβάνεται ότι για το Μάνο το ζήτημα είναι σημαντικό και του υπόσχεται πως θα του αγοράσει τα παπούτσια. Αυτή η υπόσχεση δε λειτουργεί ως λύση του προβλήματος, παρά σαν μια πρόσκαιρη ανακούφιση της αγωνίας του παιδιού. Ο παππούς, μαζί με τον πατέρα του παιδιού, δείχνουν στο παιδί ποια θεωρούν την καταλληλότερη αντιμετώπιση του προβλήματος: την προπόνηση.

Ο παππούς βρίσκεται κοντά στο παιδί. Προσπαθεί να επιλύσει τα προβλήματά του, όχι με το να του κάνει τα χατίρια, αλλά με τη διδαχή του τρόπου με τον οποίο μπορεί το ίδιο το παιδί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προκύπτουν στη ζωή

¹³⁵ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 12.

¹³⁶ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 14.

¹³⁷ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 83.

του, βασιζόμενο στις δικές του δυνάμεις. Η δύναμη του παππού, να λειτουργεί με αυτό τον τρόπο στη σχέση του με τον εγγονό του, προκύπτει από την πείρα της ζωής, από το ότι «έχει περάσει πολλά στη ζωή του». Είναι μια σχέση παιδαγωγική, μέσα στην οποία ο παππούς λειτουργεί προς το παιδί ως δάσκαλος της ζωής.¹³⁸

Αν και τον χωρίζουν πολλά χρόνια από την ηλικία των παιδιών, ο παππούς κατανοεί ορισμένες συμπεριφορές τους. Τα χτυπήματα και οι τραυματισμοί των παιδιών δικαιολογούνται λόγω της ιδιαίτερης φύσης της παιδικής ηλικίας.¹³⁹

Είναι ένας παππούς προσιτός και φιλικός. Μπορούν και του μιλάνε στον ενικό και τον αναφέρουν με το μικρό του όνομα. Ο ίδιος αισθάνεται περήφανος για τον εγγονό του.¹⁴⁰

Διαφορετική είναι η εικόνα του παππού στο διήγημα *Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες*. Ο παππούς είναι ένας παροπλισμένος άνθρωπος που ζει με τις αναμνήσεις. Σπαταλάει το χρόνο του, νευριάζει με το παραμικρό και ασφυκτιά με την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί μέσα στην οικογένεια. Τον κατατρώει το πόσο διαφορετικά θα ήταν τα πράγματα αν δεν είχαν συμβεί ορισμένα συγκεκριμένα περιστατικά στο παρελθόν, όπως ο τραυματισμός του Γιάννη στον πόλεμο.¹⁴¹

Η δύναμη του παππού διατηρείται στα μυθιστορήματα της Ζέη είτε αναφέρονται στην εποχή του μεσοπολέμου, είτε στην σύγχρονη εποχή. Το *Καπλάνι της βιτρίνας*, το πρώτο βιβλίο της Άλκης Ζέη, και ο *Ψεύτης παππούς*, το τελευταίο της έργο, διαπερνώνται από την εξουσία του παππού η οποία εκτείνεται στις οικογενειακές του σχέσεις, αλλά και στις σχέσεις του με πρόσωπα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Λιγότερο εμφανής είναι η δύναμη του παππού στο σύγχρονο μυθιστόρημα, ίσως λόγω της αλλαγής των κοινωνικών συνθηκών. Όμως η δύναμη του παππού συνεχίζει να υπάρχει. Μπορεί να εντοπιστεί από τα αποτελέσματά της. Αυτά έγκεινται στο ότι ο παππούς καταφέρνει να επιβάλει τις δικές του απόψεις και επιθυμίες.

2.2.4 Γιαγιά vs. παιδιά/εγγόνια

¹³⁸ Άλκη Ζέη, *Τα παπούτσια του Αννίβα*, ό.π.

¹³⁹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 92.

¹⁴⁰ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 57.

¹⁴¹ Άλκη Ζέη, «Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες», ό.π., σ. 83.

Το πρόσωπο της γιαγιάς δεν έχει στα έργα της Άλκης Ζέη την εκτεταμένη παρουσία με την οποία εμφανίζεται ο παππούς. Δεν λείπουν όμως τα κείμενα στα οποία η γιαγιά ασκεί εξουσία στα παιδιά και κυρίως στις εγγονές της.

Η γιαγιά της Βίως, η Υπατία, δε συμμερίζεται τις παιδικές επιθυμίες. Έχει δημιουργήσει ένα οικογενειακό περιβάλλον, όπου τα παιδιά οφείλουν να υπακούν στις εντολές των μεγάλων. Μιλάει στα παιδιά με αυστηρότητα και τα υποχρεώνει να κρατούν τους τρόπους ευγένειας που πιστεύει πως αρμόζουν αλλά και οφείλουν να τηρούν τα παιδιά προς τους μεγαλύτερους.¹⁴² Επεμβαίνει ακόμα και στις σχέσεις μεταξύ των παιδιών. Επικρίνει τη Βίτω για το γεγονός πως φιλάει τη Λέτρω και τα δίδυμα, όταν αυτοί έρχονται για επίσκεψη στο σπίτι τους, ύστερα από τις πολλές μέρες που είχαν να ειδωθούν. Η έκφραση χαράς της Βίως και οι ασπασμοί με τους φίλους της, θεωρούνται από τη γιαγιά ως «υπερβολικές διαχύσεις».¹⁴³

Η καταπίεση της γιαγιάς Υπατίας έχει ως αποτέλεσμα να εξαναγκάζεται η Βίτω να της λέει ψέματα.¹⁴⁴ Για να μπορέσει οποιοδήποτε παιδί να παίξει μαζί της, πρέπει να περάσει από τον έλεγχο της γιαγιάς, ώστε να εγκρίνει αν τον θεωρεί κατάλληλο για να κάνει παρέα με τη Βίτω. Για αυτό το λόγο, ο άγνωστος στην Υπατία Μπενουά, δεν μπορεί να έρθει μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά στο σπίτι της Βίως.¹⁴⁵

Η Κωνσταντίνα πιστεύει πως ανάμεσα σε αυτήν και τη γιαγιά της δεν υπάρχουν αισθήματα αγάπης. Η γιαγιά εμφανίζεται να δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση προς την εγγονή της την Βενετία, απ' ό,τι στην Κωνσταντίνα. Το γεγονός πως η Βενετία πέθανε, ενώ η Κωνσταντίνα ζει, κάνει την Κωνσταντίνα να πιστεύει πως η γιαγιά της δεν ενδιαφέρεται για αυτήν.¹⁴⁶ Νομίζει ότι η Φάρμουρ χάρηκε, όταν έμαθε πως θα φύγει στην Γερμανία.¹⁴⁷ Έτσι, δείχνει να εκπλήσσεται, όταν η γιαγιά εκφράζει την έγνοια της μήπως καμπουριάσει η Κωνσταντίνα.¹⁴⁸

Η Φάρμουρ θεωρεί την Κωνσταντίνα κακομαθημένη. Εκλαμβάνει τη στάση της ως απειθής απέναντί της.¹⁴⁹ Δεν χρησιμοποιεί εκφράσεις συμπάθειας, όταν

¹⁴² Άλκη Ζέη, *Η μαβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 26.

¹⁴³ *Ο.π.*, σ. 151.

¹⁴⁴ *Ο.π.*, σ. 23.

¹⁴⁵ *Ο.π.*, σ. 146.

¹⁴⁶ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σσ. 14-15.

¹⁴⁷ *Ο.π.*, σ. 16.

¹⁴⁸ *Ο.π.*, σ. 70.

¹⁴⁹ *Ο.π.*, σ. 68.

απευθύνεται στην Κωνσταντίνα,¹⁵⁰ ούτε προβαίνει σε εκδηλώσεις αγάπης. Γιαγιά και εγγονή δεν φιλάει την άλλη.¹⁵¹

Η ένταση της καταπίεσης που αισθάνεται η Κωνσταντίνα γίνεται αντιληπτή μέσα στο κείμενο από τη χαρά που νιώθει όταν, λόγω της ασθένειας του καπετάν Παγίδα, μένει για μία ημέρα μόνη της. Η ζωή της Κωνσταντίνας με τη γιαγιά της εκλαμβάνεται από την ίδια ως μία διαρκής επιτήρηση.¹⁵²

Το ταξίδι της Κωνσταντίνας στον Προυσό, το μπάνιο της στο ποτάμι, το τσίπουρο που πίνει με τους Γερμανούς, αντιμετωπίζονται από τη Φάρμουρ και την Ασπασία «που στύβει πέτρα» με ένα χαστούκι.¹⁵³

Η Κωνσταντίνα και η Φάρμουρ χάνουν κάθε ελπίδα για βελτίωση της συμπεριφοράς της μίας απέναντι στην άλλη. Νιώθουν απογοήτευση και δυσαρέσκεια από τη μεταξύ τους σχέση και αδυνατούν να βρουν σημεία επαφής.¹⁵⁴ Η αντίδραση της Κωνσταντίνας στις συνεχείς επιπλήξεις της Φάρμουρ είναι ανάλογη της εφηβικής φύσης της. Όταν η γιαγιά της απαγορεύει να ξαναχτενίσει τα μαλλιά της σαν «κοκοράκι»,¹⁵⁵ η Κωνσταντίνα ξυρίζει το κεφάλι της.¹⁵⁶

Η σχέση της Λεωνής με τη γιαγιά της χαρακτηρίζεται από τους συχνούς τσακωμούς τους, «σαν το σκύλο με τη γάτα».¹⁵⁷

Διαφορετική από τις παραπάνω περιγραφές των σχέσεων ανάμεσα σε γιαγιά και εγγονή είναι η σχέση της Λέτρως με τα εγγόνια της. Η Λέτρω όταν ήταν παιδί είχε βιώσει την καταπίεση που ασκούσε η γιαγιά Υπατία στη Βίτω. Ως γιαγιά πλέον η ίδια, προσπαθεί να μην επαναλάβει τις ίδιες συμπεριφορές απέναντι στα εγγόνια της. Δεν χάνει ευκαιρία να βρεθεί μαζί με τα δίδυμα. Θυσιάζει την παρακολούθηση μίας θεατρικής παράστασης για να μείνει το βράδυ με τον Φίλιππο και τον Ορέστη. Η σχέση της μαζί τους στηρίζεται στην ειλικρίνεια. Δεν προσπαθεί να κρύψει από τα παιδιά την αλήθεια. Δεν προκαλεί σύγχυση στα παιδιά, αποκρύπτοντάς τους το γεγονός του θανάτου του παππού, όπως κάνουν οι άλλοι μέσα στην οικογένειά της.¹⁵⁸ Επιθυμεί τα παιδιά να μη μεγαλώνουν μέσα σε ένα περιβάλλον με συνεχείς

¹⁵⁰ Ο.π., σ. 70.

¹⁵¹ Ο.π., σ. 206.

¹⁵² Ο.π., σ. 84.

¹⁵³ Ο.π., σ. 96.

¹⁵⁴ Ο.π., σ. 111.

¹⁵⁵ Ο.π., σ. 119.

¹⁵⁶ Ο.π., σ. 122.

¹⁵⁷ Άλκη Ζέη, «Λεωνή», στο *17 ιστορίες που ξεχωρίζουν*, Γνώση, Αθήνα ³1990, σσ. 39-40.

¹⁵⁸ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 10.

απαγορεύσεις. Έτσι, επιτρέπει στα εγγόνια της να τρώνε μία φορά την εβδομάδα, τις τροφές που τόσο θέλουν.¹⁵⁹

Ο χαρακτήρας της γιαγιάς Λέτρως λειτουργεί ως μία αντίσταση στην εικόνα της καταπιεστικής γιαγιάς που αποτυπώνεται στα κείμενα. Τα χαρακτηριστικά που συγκεντρώνει και η μορφή της σχέσης της με τα εγγόνια της καταδεικνύουν την εξουσιαστική μορφή των λοιπών σχέσεων γιαγιάς και παιδιών που καταγράφονται στο έργο της Άλκης Ζέη. Διαβλέπουμε ότι η μορφή της γιαγιάς Λέτρως ενσαρκώνει μία δύναμη αντίστασης η οποία δρα κατά των καταπιεστικών πρακτικών που συνηθίζονταν σε ανάλογους τύπους σχέσεων.

2.2.5 Ηλικιωμένοι vs. νέοι

Τα άτομα που ανήκουν στην τρίτη ηλικία γίνονται αποδέκτες μεγάλης πίεσης, όταν στην κοινωνία επικρατούν δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Οι νέοι εμφανίζονται πιο δυνατοί στην προσπάθεια τους να επιβιώσουν μέσα σε συνθήκες ανέχειας.

Η ανάγκη της επιβίωσης κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής, φέρνει τους νέους και τους ηλικιωμένους ανθρώπους να προσπαθούν να προμηθευτούν τα προς το ζην. Σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης και μεγάλων κινδύνων για τη ζωή των ανθρώπων, αναπτύσσεται η προβληματική για το αν υπάρχει προτεραιότητα στην παροχή των μέσων επιβίωσης. Κατά πόσο δηλαδή οι νεότεροι προηγούνται των μεγαλύτερων στην παροχή τροφής και των λοιπών μέσων επιβίωσης. Το περιστατικό με τη γιαγιά του Σωτήρη, δείχνει την προτεραιότητα που δίδεται για την εξεύρεση φαγητού, από την αξιοπρεπή αντιμετώπιση της νεκρής γιαγιάς. Οι νέοι φαίνεται να συμπεριφέρονται με σκληρότητα στους ηλικιωμένους.¹⁶⁰ Ο παππούς νομίζει πως τα νεότερα σε ηλικία μέλη της οικογένειας επιζητούν το θάνατό του, για να κερδίσουν μία παραπάνω μερίδα ψωμιού, όπως συνέβη με τη γιαγιά του Σωτήρη. Η αντιμετώπιση της νεκρής γιαγιάς από την οικογένεια του Σωτήρη, τρομοκρατεί τον παππού.¹⁶¹

Η σωματική εξασθένηση των ηλικιωμένων επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους νεότερους ακόμα και όταν επικρατούν πιο ομαλές κοινωνικές συνθήκες. Οι

¹⁵⁹ Ο.π., σ. 12.

¹⁶⁰ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 142.

¹⁶¹ Ο.π., σ. 148.

ηλικιωμένοι εμφανίζονται αδύναμοι. Τις αποφάσεις πλέον τις παίρνουν οι νεότεροι. Ο παππούς έρχεται σε αντιπαράθεση με τον πατέρα και τη μητέρα, όταν αυτοί σχεδιάζουν, μετά την έξοδό του από το νοσοκομείο, να τον πάνε σε ένα ίδρυμα.¹⁶²

Η αγωνία των υπερήλικων για το θάνατο εκφράζεται με την επιθυμία τους να μην ξεχαστούν. Η ανάμνηση του νεκρού από τους ζωντανούς αποτελεί ένα είδος αιώνιας ζωής. Ο παππούς ζητάει να τον θυμούνται. Η σκέψη πως η μνήμη του θα ανακαλείται συνεχώς από τα αγαπημένα του πρόσωπα, απαλύνει το επερχόμενο θάνατό του.¹⁶³

2.3 Διαπροσωπικές σχέσεις των υπόλοιπων μελών της οικογένειας και του οικογενειακού περιβάλλοντος

2.3.1 Ένδοοικογενειακές σχέσεις επηρεασμένες από την κοινωνικοπολιτική κατάσταση

Η πολιτική κατάσταση που επικρατεί αποτελεί ένα πεδίο προστριβών μέσα στην οικογένεια. Ο παππούς συγκρίνει τη δημοκρατία με τη βασιλεία για να τονίσει τα θετικά στοιχεία της πρώτης. Η θεία Δέσποινα παινεύει το βασιλιά.¹⁶⁴ Στη μία πλευρά βρίσκεται ο παππούς, με το κρύο δωμάτιό του και τους μύθους που εξιστορεί. Στην άλλη, η θεία Δέσποινα με τους βασιλιάδες, το ζεστό δωμάτιο και το γεμάτο με λιχουδιές ντουλάπι. Στο δωμάτιο του παππού πηγαίνει η Μέλια, ενώ στις Δέσποινας η Μυρτώ. Η θεία Δέσποινα τούς μαθαίνει τις ιστορίες των βασιλιάδων, ο παππούς τούς διηγείται τους αρχαίους μύθους και τις περιπέτειες της δημοκρατίας με τους ξενόφερτους βασιλιάδες.¹⁶⁵

Με την επιβολή της δικτατορίας, οι διαφορές ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας οξύνονται. Ενώ μέχρι το καλοκαίρι του 1936 κανείς δε μιλούσε άσχημα στον άλλο, η αλλαγή του καθεστώτος, διαφοροποιεί τις συμπεριφορές των μελών της οικογένειας. Ο παππούς για πρώτη φορά μιλάει άσχημα στη θεία Δέσποινα. Της λέει θυμωμένος να μη μιλάει για τα πολιτικά πράγματα.¹⁶⁶ Δε διστάζει να την διακόψει, όταν αυτή εκφράζει τα φιλικά της αισθήματα προς τη δικτατορία του Μεταξά. «Λες

¹⁶² Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 140.

¹⁶³ *Ο.π.*, σ.109.

¹⁶⁴ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 22.

¹⁶⁵ *Ο.π.*, σ. 108.

¹⁶⁶ *Ο.π.*, σσ. 70-71.

ανοησίες» της λέει, φανερά εκνευρισμένος. Δεν συγκρατείται, παρόλο που τα παιδιά είναι παρόντα.¹⁶⁷ Η Μέλια αντιλαμβάνεται τη διάσταση των απόψεών ανάμεσα στη θεία Δέσποινα, τον πατέρα και τον παππού με τον οποίο συμφωνεί και η μητέρα.¹⁶⁸

Οι τσακωμοί και οι φωνές έχουν τέτοια ένταση, ώστε οι ενήλικοι διώχνουν τα παιδιά στο δωμάτιό τους για να μην είναι παρόντα στους λεκτικούς διαπληκτισμούς ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας.¹⁶⁹ Γίνεται κατανοητό πως δεν επιθυμούν να διασαλευτεί η εικόνα που έχουν τα παιδιά για την αξία της οικογένειας και να μην αισθανθούν τα παιδιά πως τα μέλη της οικογένειας δεν αποτελούν πλέον ικανό στήριγμα για τα παιδιά.

Η θεία Δέσποινα επικρίνει την αντιστασιακή δράση του Νίκου.¹⁷⁰ Όταν, την πρώτη ημέρα της δικτατορίας, ο Νίκος φεύγει ξημερώματα από το σπίτι χωρίς να αποχαιρετήσει κανέναν, τα παιδιά και η θεία Δέσποινα κατηγορούν τη Σταματίνα για το γεγονός ότι συνέργησε στη διαφυγή του. Η θεία Δέσποινα διώχνει τα παιδιά, όταν ο παππούς εκφράζει την ανησυχία του για την τύχη του Νίκου.¹⁷¹ Η συμπεριφορά της απορρέει από την αυξημένη εξουσία της μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον η οποία εντείνεται από τον άβουλο και παθητικό χαρακτήρα της μητέρας.

Η προτροπή του διευθυντή Καρανάση προς τη Μυρτώ να γίνει αρχηγός της οργάνωσης νέων του σχολείου, προκαλεί συζητήσεις μέσα στην οικογένεια.¹⁷² Ο πατέρας υποχωρεί από τη θέση της οικογένειας να μην επιτρέψουν στη Μυρτώ να γίνει φαλαγγίτισσα, όταν προκύπτει κίνδυνος για την δουλειά του. Ο παππούς θεωρεί ντροπή για τη Μυρτώ και την οικογένεια ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Η θεία Δέσποινα αντιθέτως το θεωρεί σπουδαία τύχη.¹⁷³

Όταν η Μυρτώ χαιρετάει φασιστικά στη γιορτή του σχολείου, η μητέρα βάζει τα κλάματα. Προτιμάει να χάσει τη δουλειά ο πατέρας παρά να δει τη Μυρτώ φαλαγγίτισσα. Ο παππούς συμφωνεί. Ο πατέρας όμως αυτές τις ευαισθησίες τις θεωρεί «παιδιάστικα πράγματα». Θεωρεί πως θα πρέπει να κοιτάζουν το συμφέρον τους. Η θεία Δέσποινα υποστηρίζει τις απόψεις του πατέρα.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Ο.π., σ. 114.

¹⁶⁸ Ο.π., σ. 109.

¹⁶⁹ Ο.π., 127.

¹⁷⁰ Ο.π., σ. 71.

¹⁷¹ Ο.π., σσ. 72-73.

¹⁷² Ο.π., σ. 109.

¹⁷³ Ο.π., σ. 127.

¹⁷⁴ Ο.π., σσ. 146-147.

Η παραμονή ή όχι του πατέρα στην εργασία του συσχετίζεται με τις πολιτικές πεποιθήσεις. Ο πατέρας ανησυχεί για την έκφραση δημοκρατικών ιδεών από τις κόρες του, γι' αυτό τις συμβουλεύει να μη μιλούν, όπως έκαναν πριν από την επιβολή της δικτατορίας, για ζητήματα των μεγάλων, για τη δημοκρατία και άλλα παρόμοια.¹⁷⁵

Οι σχέσεις μεταξύ των προσώπων επηρεάζονται από την κοινωνική κατάσταση η οποία και δύναται να μεταβάλλει την εξουσία/δύναμη του κάθε χαρακτήρα. Τα παιδιά λυπούνται για το γεγονός πως ο πατέρας τους δεν πηγαίνει στον πόλεμο, όπως ο πατέρας και ο αδερφός της Ρίτας ή ο θείος Άγγελος.¹⁷⁶ Μετά την κήρυξη του πολέμου βλέπουν τον παππού σαν ένα «μικρό φοβισμένο γεροντάκι».¹⁷⁷ Ο Πέτρος ανακαλύπτει πως ο παππούς κλέβει από τις μερίδες του ψωμιού των υπολοίπων και πως θα ήθελε να φάνε τη χελώνα. Συγκλονίζεται από την αλλαγή που έχει επιφέρει ο πόλεμος στη συμπεριφορά του παππού αλλά και των άλλων προσώπων.¹⁷⁸ Τα παιδιά συγκρούονται με τον παππού τους, όταν μαθαίνουν πως αυτός ζητιανεύει. Η Αντιγόνη παίρνει κρυφά από την τσέπη του παππού το κουταλάκι που χρησιμοποιούσε για το συσσίτιο. Οι αγωνιώδεις προσπάθειες του παππού να εξοικονομήσει όσο γίνεται περισσότερη τροφή, αντιπαρατάσσονται με τη στάση της Δροσούλας και του Αχλλέα, οι οποίοι στερούνται μέρος από το δικό τους φαγητό, ώστε να ταΐσουν το σκύλο.¹⁷⁹

Η αλλαγή στη συμπεριφορά της μητέρας επέρχεται με το κρύψιμο του Ιταλού στην αποθήκη. Ο παππούς και η Αντιγόνη έχουν τις ενστάσεις τους για το κρύψιμο του Ιταλού. Ο πατέρας όμως συμφωνεί πως δεν μπορούν να τον παραδώσουν στους Ιταλούς. Η σύγκρουση των συμφερόντων είναι εμφανής. Από τη μία η διάθεση για προστασία απέναντι στους Γερμανούς και από την άλλη ο ανταγωνισμός για την καρδιά της μητέρας. Το ειρωνικό στοιχείο έγκειται στην συγκατάθεση του πατέρα για την είσοδο του Ιταλού στο σπίτι που προκαλεί τα αισθήματα συμπάθειας της μητέρας για τον Ιταλό. Ο Πέτρος αναγνωρίζει σε αυτή την αλλαγή της συμπεριφοράς, τη μητέρα που γνώριζε πριν από τον πόλεμο, με τη θεατρικότητά της και την ένθερμη

¹⁷⁵ Ο.π., σ. 71.

¹⁷⁶ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 26.

¹⁷⁷ Ο.π., σ. 42.

¹⁷⁸ Ο.π., σσ. 116-117.

¹⁷⁹ Ο.π., σ. 158.

και αποφασιστική διάθεση.¹⁸⁰ Ο Ιταλός αναλαμβάνει όλες τις δουλειές του σπιτιού που πριν τις έκανε η μητέρα.¹⁸¹

Ο πόλεμος και κυρίως η εμφύλια διαμάχη επηρεάζει τις σχέσεις των συγγενικών προσώπων. Κανείς συγγενής δε δέχεται να βοηθήσει την κυνηγημένη Ελένη.¹⁸²

Οι διαταραγμένες σχέσεις των μελών της οικογένειας και η άσχημη κατάσταση που επικρατεί μέσα στο σπίτι δεν αναιρούν την παρουσίαση του σπιτιού ως το χώρο όπου το παιδί μπορεί να επιστρέψει και να αισθανθεί ασφαλές από ένα κοινωνικό περιβάλλον εχθρικό και επικίνδυνο.¹⁸³

2.3.2 Διαπροσωπικές σχέσεις επηρεασμένες από την παράδοση και τις σύγχρονες αντιλήψεις

2.3.2.1 Πατέρας παραδοσιακών αρχών vs. θείος σύγχρονων αντιλήψεων

Το πρόσωπο του πατέρα ενσωματώνει τα κυρίαρχα κοινωνικά και οικογενειακά πρότυπα της εποχής του Μεσοπολέμου. Σε αντιδιαστολή με τον πατέρα, ο θείος Μίλτος εμφανίζεται να αποδέχεται και να εφαρμόζει πιο σύγχρονες ιδέες και συμπεριφορές. Μέσα από την αντιπαράθεση των δύο αυτών χαρακτήρων αναδύεται η σύγκρουση των εξουσιών των δύο αντίθετων αντιλήψεων και στάσεων για τη ζωή: της παραδοσιακής που μπορούμε να την ταυτίσουμε με την συντηρητική θεώρηση και την σύγχρονη ή προοδευτική θεώρηση. Αν και η τελευταία δεν διακρίνεται ξεκάθαρα, καθώς οι παραδοσιακές μορφές οργάνωσης της οικογένειας δεν αποδομούνται εντελώς.

Η συμπεριφορά των δύο αδερφών διαφέρει σε αρκετά σημεία. Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τις παιδικές αταξίες αποτελεί ένα πεδίο όπου εκφράζεται η δύναμη των δύο πατεράδων. Ο πατέρας αντιδράει δέροντας τα παιδιά. Αντιθέτως, ο θείος Μίλτος δε τα μαλώνει. Καμαρώνει για την επαναστατικότητα τους.¹⁸⁴ Δεν επιδιώκει τη διατήρηση ενός αυστηρού προφίλ. Χορεύει με τη γυναίκα του και τη φωνάζει με χαϊδευτικό όνομα. Ο πατέρας είναι ο μόνος που δεν αποδέχεται αυτό το όνομα και συνεχίζει να την αποκαλεί με το βαφτιστικό της όνομα.¹⁸⁵ Τραγουδάει, ενώ

¹⁸⁰ Ο.π., σσ. 229-231.

¹⁸¹ Ο.π., σ. 241.

¹⁸² Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 27.

¹⁸³ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 136.

¹⁸⁴ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 47.

¹⁸⁵ Ο.π., σσ. 45-46.

αποκαλύπτει στα παιδιά ότι ο πατέρας τους τραγουδάει πιο όμορφα. Τα παιδιά όμως δεν έχουν ακούσει ποτέ τον πατέρα τους να τραγουδάει,¹⁸⁶ ούτε και να γελάει.¹⁸⁷

Ο θείος Μίλτος μιλάει στα παιδιά με γλυκό τρόπο. Ο πατέρας ποτέ δεν αποκαλεί την κόρη του «καρδούλα μου», όπως ο αδερφός του. Οι εκδηλώσεις αγάπης, όπως το να στέλνει φιλιά¹⁸⁸ ή να πηδάει η Λέτρω στο λαιμό του και να τον φιλάει,¹⁸⁹ είναι αδιανόητες για τον πατέρα.

Η άποψη του πατέρα που θέλει τα κορίτσια να έχουν ως μοναδικό σκοπό την προετοιμασία τους για να γίνουν καλές νοικοκυρές, δε βρίσκει σύμφωνο τον θείο Μίλτο. Αυτός γράφει τη Λέτρω συνδρομήτρια στη *Διάπλαση των Παίδων*, διαβλέποντας την έφεσή της προς τη λογοτεχνία και τα γράμματα γενικότερα.¹⁹⁰ Αναγνωρίζει την αξία της γνώμης των παιδιών. Ακούει τις απόψεις τους. Δεν θεωρεί πως ο έρωτας είναι απαγορευμένη λέξη για ένα κορίτσι, όπως πιστεύει ο πατέρας της Λέτρω.¹⁹¹

Ο πατέρας δεν ασχολείται με καμία δουλειά του σπιτιού. Η μητέρα είναι επιφορτισμένη να φέρει σε πέρας ό,τι χρειάζεται να γίνει, ώστε να επιτελούνται οι εργασίες μέσα στο σπίτι. Έτσι, σε μία πιθανή απουσία της μητέρας, ο πατέρας αδυνατεί να ετοιμάσει το γεύμα του. Κάτι τέτοιο όμως για το θείο Μίλτο δεν αποτελεί πρόβλημα.¹⁹²

Ο θείος Μίλτος εκφράζει την εύθυμη πλευρά της ζωής. Επιδιώκει την αισιόδοξη αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανακύπτουν. Στην οικογένειά του καταφέρνουν ακόμα και στις δύσκολες οικονομικές συνθήκες να διασκεδάζουν.

Η εικόνα που έχει η Λέτρω για τον πατέρα της είναι αυτή της συνεχούς κακής ψυχικής διάθεσης και της διαρκούς δυσαρέσκειας για οποιοδήποτε ζήτημα ανακύπτει στην οικογένεια.¹⁹³ Αυτή η αντίθεση των δύο αδερφών είναι εμφανής στον τρόπο που αντιμετωπίζεται η φυλάκιση του θείου Μίλτου. Ο πατέρας εξανίσταται όταν μαθαίνει πως ο αδερφός του μαθαίνει αγγλικά και πλέκει καλαθάκια στη φυλακή. Θυμώνει με την εύθυμη αντιμετώπιση του ζητήματος από την Πουπέτα και τους υπόλοιπους.¹⁹⁴

¹⁸⁶ Ο.π., σ. 86.

¹⁸⁷ Ο.π., σ. 160.

¹⁸⁸ Ο.π., σσ. 100-101.

¹⁸⁹ Ο.π., σ. 166.

¹⁹⁰ Ο.π., σ. 102.

¹⁹¹ Ο.π., σ. 118.

¹⁹² Ο.π., σ. 103.

¹⁹³ Ο.π., σ. 108.

¹⁹⁴ Ο.π., σ. 180.

Ο θεός Μίλτος κατακρίνει την αυστηρότητα που επιβάλλεται από την τήρηση των παραδοσιακών συμπεριφορών. Πιστεύει στο δίκαιο των δικών του αντιλήψεων γι' αυτό επιδιώκει να επηρεάσει τον αδερφό του και να τον κάνει να αλλάξει συμπεριφορά.¹⁹⁵

2.3.2.2 Ελληνικές παραδόσεις vs. ευρωπαϊκές αντιλήψεις

Η άσκηση της εξουσίας του πατέρα μέσα στην οικογένεια αντιμετωπίζει μία έμμεση αντίσταση από τη θεώρηση που προβάλλει ο κύριος Μαρσέλ. Οι φιλελεύθερες απόψεις του έρχονται σε αντίθεση με την πατριαρχική μορφή της οικογένειας της Λέτρως.

Ο Μαρσέλ επεμβαίνει όταν η μητέρα και ο πατέρας μαλώνουν τα παιδιά. Υπερασπίζεται την παιδική ηλικία και την ανάγκη των παιδιών να διαμορφώσουν την προσωπικότητά τους, χωρίς εκφοβισμούς,¹⁹⁶ άσκηση βίας¹⁹⁷ και καταναγκασμούς που αποτελούν μαρτύριο για τα παιδιά.¹⁹⁸

Σέβεται τις απόψεις όλων των παιδιών. Δεν υποτιμάει την αξία των κοριτσιών και είναι ο μόνος που δίνει σημασία στα λόγια της Λέτρως. Την αποδέχεται ως ισότιμο συνομιλήτη. Μπορεί να συζητάει μαζί της τα ζητήματα που την απασχολούν και τα οποία δεν τολμάει η ίδια να τα συζητήσει με τον πατέρα.¹⁹⁹ Οι απόψεις του πατέρα που θέλουν τα παιδιά να είναι ακροατές και υπακούοντες τις βουλήσεις των ενηλίκων, αμφισβητούνται στην πράξη από τον κύριο Μαρσέλ με το διαφορετικό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τα παιδιά.

Όταν η συμπεριφορά του πατέρα προκαλεί σοβαρές επιπτώσεις στα παιδιά, όπως η φυγή των διδύμων στο βουνό, τότε ο κύριος Μαρσέλ δε διστάζει να αμφισβητήσει ευθέως τον πατέρα μπροστά στα παιδιά. «Σίγουρα ο μπαμπάς δεν ξέρει καλά», απαντάει στα δίδυμα, όταν αυτά του αποκαλύπτουν πως ο πατέρας τούς είπε ότι το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να βόσκουν πρόβατα.²⁰⁰

Πιστεύουμε ότι ο θυμός του Μαρσέλ μπορεί να ερμηνευτεί όχι ως απόρροια της ίδιας της πράξης των παιδιών με τη φυγή τους στο βουνό, αλλά από την αντίθεσή του

¹⁹⁵ Ο.π., σ. 106.

¹⁹⁶ Ο.π., σ. 28.

¹⁹⁷ Ο.π., σ. 29.

¹⁹⁸ Ο.π., σ. 125.

¹⁹⁹ Ο.π., σ. 40.

²⁰⁰ Ο.π., σ. 90.

προς τις πράξεις του πατέρα. Αυτές θεωρεί ως υπεύθυνες για τις επικίνδυνες συνέπειες στα παιδιά.

Παρόλα αυτά, η τακτική του Μαρσέλ δεν είναι να κατηγορεί τον πατέρα στα παιδιά. Αντιθέτως, προσπαθεί να δικαιολογήσει, λόγω της στενοχώριας του για τη φυλάκιση τού αδερφού του, τα συνεχή και αναίτια μαλώματα του πατέρα προς τα παιδιά. Η Λέτρω όμως αντιλαμβάνεται πως όλα αυτά αποτελούν δικαιολογίες οι οποίες δεν μπορούν να κρύψουν τις ουσιαστικές διαφορές των δύο αντικρουόμενων αντιλήψεων.²⁰¹

Ο πατέρας διαφέρει από τον κύριο Μαρσέλ στον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται στις συζύγους τους. Ο πατέρας μιλάει άσχημα και μαλώνει τη γυναίκα του. Ο κύριος Μαρσέλ δε διστάζει να μιλήσει τρυφερά για τη γυναίκα του ακόμα και μπροστά στα παιδιά.²⁰²

Επίσης, η αντίθεση ανάμεσα στους δύο χαρακτήρες εντοπίζεται και στην πραγματοποίηση των εργασιών του σπιτιού. Η γαλλική κουλτούρα επιτρέπει ένας άντρας να κάνει δουλειές του σπιτιού και να μαγειρεύει, ενώ για έναν άντρα μίας ελληνικής οικογένειας κάτι τέτοιο θεωρείται ανεπίτρεπτο.²⁰³

Η δύναμη είναι κυρίαρχη στις πράξεις του πατέρα. Η στάση του Μαρσέλ κινείται προς την κατεύθυνση του περιορισμού της έκφρασης εξουσιαστικών συμπεριφορών. Η προβολή των συμπεριφορών που άπτονται μίας σύγχρονης, προοδευτικής και κοσμοπολίτικης κουλτούρας συνιστά μία μορφή αντίστασης στον τύπο της εξουσίας που απορρέει από τις εκφράσεις των παραδοσιακών αντιλήψεων που απορρέουν από μία συντηρητική, ελληνική κοινωνία.

Ωστόσο, το να έχει ζήσει κάποιος στο εξωτερικό δεν εκλαμβάνεται ως ικανή προϋπόθεση για την υιοθέτηση από μέρους του μίας περισσότερο πολιτισμένης συμπεριφοράς απ' ότι έχουν όσοι μένουν στην Ελλάδα. Ο Πάρης, αν και προσπαθεί να εμφανίσει μία σύγχρονη εικόνα, τα χαρακτηριστικά του μοιάζουν περισσότερο στον πατέρα παρά στον κ. Μαρσέλ.

2.3.2.3 Παιδιά και σύγχρονες αντιλήψεις

²⁰¹ Ο.π., σ. 140.

²⁰² Ο.π., σ. 72.

²⁰³ Ο.π., σ. 31.

Όπως έχει επισημανθεί, στα παιδιά ασκείται η εξουσία του πατέρα. Όμως, μέσα από τα χαρακτηριστικά του κυρίου Μαρσέλ αναδεικνύεται ένα διαφορετικό πατρικό πρότυπο. Τα πολιτισμικά στοιχεία του χαρακτήρα του διαφοροποιούνται από τα χαρακτηριστικά της κυρίαρχης παράδοσης της ελληνικής κοινωνίας.

Ο κύριος Μαρσέλ προσπαθεί, σε κάθε ευκαιρία που του δίνεται, να μεταδώσει γνώσεις στα παιδιά. Επιχειρεί να εξηγήσει τις απορίες τους, χωρίς να δυσανασχετεί όπως συνηθίζουν πολλοί ενήλικοι. Πιστεύει πως η μάθηση δεν περιορίζεται στις σχολικές δραστηριότητες. Μιλάει στα παιδιά για θέματα ευρύτερου ενδιαφέροντος που καλύπτουν πολλούς κλάδους της επιστήμης, όπως για την ανακάλυψη του μικροβίου της ελονοσίας,²⁰⁴ για την πρώτη πτήση με αερόστατο από τους αδελφούς Μονγκολφιέρους,²⁰⁵ για την τήβεννο των δικηγόρων. Τα λεγόμενα του Μαρσέλ έχουν άμεση επίδραση στα παιδιά. Η ανακάλυψη του Λαβεράν δίνει την έμπνευση στα δίδυμα για το παρατσούκλι της Λέτρως. Το ταξίδι των αδελφών Μονγκολφιέρων δίνει την έμπνευση για το σχέδιο της πτήσης με την μοβ ομπρέλα της γιαγιάς Υπατίας, το οποίο και αποτελεί τον βασικό αφηγηματικό πρόγραμμα του μυθιστορήματος γύρω από το οποίο αναπτύσσονται τα προγράμματα που παρακολουθούν την καθημερινή ζωή των ενηλίκων και των παιδιών.²⁰⁶

Οι αντιλήψεις του κυρίου Μαρσέλ συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με τις σύγχρονες απόψεις της παιδαγωγικής επιστήμης. Ο Μαρσέλ αναγνωρίζει την αξία των παιδιών και πιστεύει στις δυνατότητές τους. Τα δίδυμα αδέρφια της Λέτρως, κατασυκοφαντημένα από την αυστηρή πατρική αντιμετώπιση, βρίσκουν στον κύριο Μαρσέλ έναν άνθρωπο που πιστεύει στις δυνατότητές τους και διαβλέπει ένα σπουδαίο μέλλον για αυτά. Η Λέτρω παίρνει δώρο από τον κύριο Μαρσέλ ένα βιβλίο. Δώρο που κανείς άλλος δεν θα μπορούσε να της δώσει, αφού ο πατέρας διαφωνεί με τις αναγνώσεις των λογοτεχνικών βιβλίων από την κόρη του.²⁰⁷

Η μόνη περίπτωση κατά την οποία ο κύριος Μαρσέλ τηρεί αυστηρή στάση προς τα παιδιά συμβαίνει όταν τα δίδυμα κατηγορούν τη Λέτρω πως πρόδωσε τη «δραπέτευση» τους στο βουνό για να γίνουν βοσκοί. Αργότερα όμως συζητάει με τα παιδιά για τους λόγους που τους ανάγκασαν να φύγουν από το σπίτι.²⁰⁸

²⁰⁴ Ο.π., σ. 21.

²⁰⁵ Ο.π., σ. 25.

²⁰⁶ Γεώργιος Παπαντωνάκης, *Κώδικες και αφηγηματικά προγράμματα σε κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας*, ό.π., σ. 102.

²⁰⁷ Άλκη Ζέη, *Η μοβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 51.

²⁰⁸ Ο.π., σσ. 89-90.

Ο Γάλλος γείτονας της οικογένειας εμφανίζεται ως φίλος αλλά και ως προστάτης των παιδιών. Κατανοεί και συμπαραστέκεται στα παιδιά. Όταν όμως οι πράξεις των παιδιών εγκυμονούν κινδύνους για τα ίδια, προχωρεί στις κατάλληλες ενέργειες που χρειάζονται να γίνουν για να προστατευτούν τα παιδιά.

Η σύγκριση ανάμεσα στο πρόσωπο του πατέρα και του κύριου Μαρσέλ οδηγεί στην εξαγωγή διαφόρων συμπερασμάτων, όσον αφορά τις ιδεολογικές προεκτάσεις που μπορούν να αναγνωριστούν μέσα από τη δόμηση των λογοτεχνικών χαρακτήρων. Η δύναμη των δύο αυτών προσώπων στη σχέση τους με τα παιδιά τους δίνει τη δυνατότητα να ασκούν εξουσία σε αυτά. Η στάση των παιδιών απέναντί τους υποδεικνύει την σχέση στην οποία κυριαρχούν τα καταπιεστικά χαρακτηριστικά. Οι ενέργειες που αποσκοπούν στον τερματισμό των καταπιεστικών πρακτικών προκύπτουν από τη δύναμη για δράση η οποία με τη σειρά της παραπέμπει στις εξουσιαστικές σχέσεις που δομούνται ανάμεσα στα πρόσωπα.

Επιπροσθέτως, διακρίνονται οι ιδεολογικές κατευθύνσεις της συγγραφέως. Υποδηλώνεται το ανεπαρκές πλαίσιο των συντηρητικών παραδόσεων μέσα στο οποίο έχει οικοδομηθεί η ελληνική κοινωνία. Η δύναμη της αντίστασης των παιδιών δηλώνει την καταπιεστική εξουσία η οποία τους ασκείται. Το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζονται οι απόψεις του κυρίου Μαρσέλ αποτελεί τη βάση χάρις την οποία η δύναμη της αντίστασης δεν είναι αντιδραστική, αλλά συνειδητή και προγραμματισμένη. Η επιβεβαίωση των παραπάνω επέρχεται στο τέλος του μυθιστορήματος όπου η Λέτρω, γιαγιά πλέον, έχει ενστερνιστεί ένα πλαίσιο δράσης το οποίο κινείται πιο κοντά σε αυτό του κυρίου Μαρσέλ παρά στον πατέρα της.

2.3.3 Οικιακή βοηθός vs. μητέρα

Το πρόσωπο της οικιακής βοηθού απαντάται συχνά στα κείμενα της Ζέη. Παρόλο το ελάχιστο κοινωνικό κύρος που απολαμβάνει, η οικιακή βοηθός στα κείμενα της συγγραφέως αποτελεί ένα χαρακτήρα που διαδραματίζει κομβικό ρόλο μέσα στην οικογένεια.

Η Σταματίνα ζητάει από τα παιδιά να μην πουν στη μητέρα τους πως αποκάλεσε το δεσπότη «τράγο». Γνωρίζει πως η μητέρα των παιδιών θα την επιπλήξει για την αναφορά αυτή που έκανε για το πρόσωπο του ιερωμένου μπροστά στα παιδιά.²⁰⁹ Η

²⁰⁹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 18.

Λάρα για να μπορεί να επισκέπτεται τον παππού στο νοσοκομείο, ζητάει την άδεια από τη μητέρα.²¹⁰ Η κυρα-Τασία όμως ψέγει τη μητέρα για το γεγονός πως έμεινε έγκυος σε δύσκολους καιρούς.²¹¹

Η μητέρα είναι αυτή που ελέγχει τις πράξεις της οικιακής βοηθού η οποία υφίσταται την εξουσία των ενήλικων μελών της οικογένειας. Η κοινωνική της θέση δεν της παρέχει τη δύναμη για να μπορέσει να αυτονομηθεί. Οι απόψεις της οικιακής βοηθού καταγράφονται συχνά στα κείμενα. Παρόλο αυτά, γίνεται αντιληπτό πως η σημασία τους είναι περιορισμένη εξαιτίας της αδύναμης θέσης της. Αν και η Σταματίνα συμμετέχει ενεργά στην πλοκή της ιστορίας, ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται τον περιθωριακό ρόλο της που έχει μέσα στα οικογενειακά και τα κοινωνικά πλαίσια.

2.3.4 Οικιακή βοηθός vs. παιδιά

Η οικιακή βοηθός είναι το πρόσωπο που υφίσταται την εξουσία της μητέρας. Τα όποια στοιχεία δύναμης που διαθέτει εντοπίζονται στις σχέσεις της με τα παιδιά. Ο κομβικός ρόλος για τον οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, συνίσταται στο ότι η οικιακή βοηθός αποτελεί το διάμεσο ανάμεσα στα παιδιά και τους γονείς ή τον παππού. Η δύναμη του προσώπου της υπηρέτριας εκφράζεται με έμμεσο τρόπο, καθώς είναι ικανή να επηρεάσει τις καταστάσεις και τους χαρακτήρες, χωρίς αυτό όμως να συμβεί με διαταγές και επιβολή.

Η Σταματίνα λειτουργεί ως συμπαραστάτης των παιδιών. Δεν αρνείται να δώσει φαγητό στην Άρτεμη, η οποία προηγουμένως είχε τσακωθεί με τον πατέρα της και του είχε πει πως δε θα φάει ξανά. Τα παιδιά με τη σειρά τους, βοηθούν στη συνέχεια τη Σταματίνα να πλύνει τα πιάτα. Αυτό το κάνουν γιατί αισθάνονται υποχρέωση από την εξυπηρέτηση της Σταματίνας, αλλά και γιατί στο πρόσωπό της αναγνωρίζουν μία βοηθό και σύμμαχο στα σχέδιά τους.²¹² Όταν η Μυρτώ τραυματίζεται, η Σταματίνα δεν μεγαλοποιεί το γεγονός, όπως κάνει η θεία Δέσποινα.²¹³ Εμφανίζεται να βρίσκεται πιο κοντά στη ψυχοσύνθεση των παιδιών.

²¹⁰ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 138.

²¹¹ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 206.

²¹² Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 77.

²¹³ *Ο.π.*, σ. 92.

Αντίθετα με τη Σταματίνα, το πρόσωπο της υπηρεσίας στη *Μωβ ομπρέλα* δεν διακατέχεται με την ίδια κατανόηση προς τα παιδιά. Η νταντά της Βίτως λειτουργεί ως πληροφοριοδότης της γιαγιάς. Κατασκοπεύει, κατόπιν εντολών, τη Βίτω κατά τις συναντήσεις με τον πατέρα της, για να μεταφέρει στη γιαγιά τις συνομιλίες τους.²¹⁴ Τα παιδιά τη θεωρούν ικανή να μαζέψει τα σκισμένα χαρτάκια του γράμματος της Λέτρως προς τη Βίτω και να τα κολλήσει, για να ανακαλύψει, τυχόν, μυστικά τους.²¹⁵

Η κυρα-Τασία, η υπηρέτρια στο σπίτι της Λέτρως, περιγράφεται ως ένα καθόλου αξιόλογο πρόσωπο. Η σχέση της με τη Λέτρω είναι ανταγωνιστική. Την ψέγει για τα βιβλία που διαβάζει και την καλεί να κάνει δουλειές του σπιτιού. Επίσης, την ξεχωρίζει από τα άλλα παιδιά, λόγω του φύλου της. Το δόσιμο του νεογέννητου παιδιού της για υιοθεσία και το διάβασμα του φλιτζανιού του καφέ συμπληρώνουν την αρνητική εικόνα της.²¹⁶

2.4 Διαπροσωπικές σχέσεις των παιδιών

2.4.1 Οικογένεια και ανατροφή των παιδιών

Η οργάνωση της οικογενειακής ζωής έχει ως επίκεντρο τα ενδιαφέροντα και τις ασχολίες των μεγάλων. Η ζωή των παιδιών βρίσκεται στο περιθώριο της ζωής των ενήλικων μελών της οικογένειας. Το παιδί έχει κεντρικό ρόλο στα κείμενα, αλλά μία πιο προσεκτική εξέταση αποκαλύπτει ότι οι ενήλικοι είναι αυτοί που έχουν την εξουσία. Ακόμα και η διάταξη του χώρου μέσα στο σπίτι είναι σε μεγάλο βαθμό επενδυμένη με ζητήματα εξουσίας και ελέγχου. Η παρουσία του παιδιού στο σπίτι είναι αντίστοιχη της θέσης του μέσα στην οικογένεια.²¹⁷ Ο χώρος είναι οργανωμένος σε σχέση με τη δύναμη.²¹⁸ Η εξουσία δεν ασκείται μόνο στα σχολεία, αλλά επίσης σε μέρη που αφορούν την οικογενειακή ζωή. Αναγνωρίζεται πως η εξουσία είναι ένα ζήτημα που σχετίζεται και με τη διάρθρωση του χώρου.²¹⁹ Το γεγονός αυτό

²¹⁴ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 18.

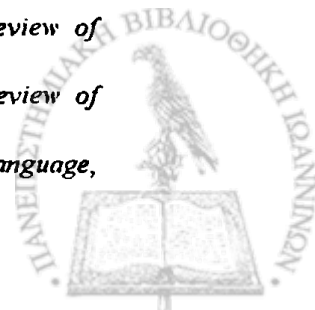
²¹⁵ Ό.π., σ. 220.

²¹⁶ Ό.π., σ. 206.

²¹⁷ Ann Alston, «Your room or mine? Spatial politics in children's literature», *New Review of Children's Literature and Librarianship* (2005), 11, 1, σ. 15.

²¹⁸ Ann Alston, «Your room or mine? Spatial politics in children's literature», *New Review of Children's Literature and Librarianship* (2005), 11, 1, σ. 16.

²¹⁹ Thomas A Markus- Deborah Cameron, *The words between the spaces: Buildings and language*, London and New York, Routledge 2002., σ. 68.

σχετίζεται με την εξουσία του ενήλικου πάνω στο παιδί. Η παιδική φαντασία δημιουργεί έναν κόσμο όπου ο ενήλικος έχει προτεραιότητα.²²⁰

Αρκετά συχνά τα παιδιά αισθάνονται ανία. Γι' αυτό επιθυμούν να ενταχθούν στη σχολική ζωή, όπου οι επιθυμίες και οι προβληματισμοί των παιδιών συναντούν την αποδοχή, καθώς στο σχολείο συναναστρέφονται με παιδιά της ηλικίας τους τα οποία έχουν παρόμοιες ανησυχίες.²²¹ Η ίδια ανία εμφανίζεται και τις Κυριακές, όπου τα παιδιά δεν πηγαίνουν σχολείο, οι μεγάλοι φεύγουν από το σπίτι για επισκέψεις και ο παππούς μελετάει μόνος του στο γραφείο του.²²² «Σκέτη πλήξη» αντιμετωπίζει και η Σάσα, επειδή είναι μοναχοπαιδί.²²³

Οι γονείς προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τη βαρεμάρα των παιδιών με απαγορεύσεις. «Να μη σε ξανακούσω να λες αυτή τη λέξη», λέει η μητέρα του Μπόμπρα.²²⁴ Εφαρμόζει την πρακτική της καταστολής των ανεπιθύμητων για τους ενήλικες συμπεριφορών των παιδιών, αντί να αναζητήσει τις αιτίες που προκαλούν αυτή τη στάση των παιδιών.

Άλλες φορές οι προσπάθειες των μεγάλων να αντιμετωπίσουν την πλήξη που αισθάνονται τα παιδιά μέσα στο σπίτι είναι ανεδαφικές, επειδή οι προσπάθειες αυτές αγνοούν την πηγή της πλήξης των παιδιών. Η Λίζα προτρέπεται από τους μεγάλους να παίζει μέσα στο δωμάτιό της, όταν η πλήξη της προέρχεται ακριβώς από το γεγονός ότι βρίσκεται μόνη της μέσα στο δωμάτιο.²²⁵ Η μη ικανοποίηση της έμφυτης ανάγκης των παιδιών για συνεργατικό παιχνίδι, προκαλεί τη βαρεμάρα των παιδιών.

Το οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών είναι αυτό που ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τα αισθήματα ακηδίας που νιώθουν τα παιδιά. Αυτά παραπέμπουν στη θέση αδυναμίας των παιδιών στις σχέσεις τους με τους ενήλικους χαρακτήρες του οικογενειακού και του κοινωνικού περιβάλλοντος, αλλά και με τους οργανωμένους θεσμούς όπως είναι το σχολείο. Τα κείμενα προβάλλουν μία παιδική ηλικία γεμάτη ανία. Το γεγονός αυτό συνδέεται με την έννοια της παιδικής ηλικίας στην ανθρώπινη κοινωνία. Οι αλλαγές που επήρθαν κατά το 18^ο και τον 19^ο αιώνα οδήγησαν σε μία επαναξιολόγηση των χαρακτηριστικών του παιδιού. Η ανάγκη για την εκπαίδευση

²²⁰ Βλ. Jacqueline Rose, *The case of Peter Pan or the impossibility of children's fiction*, Macmillan, Basingstoke 1994.

²²¹ Ο.π., σ. 96.

²²² Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 7.

²²³ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σσ. 10-11.

²²⁴ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 26.

²²⁵ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 43.

του παιδιού, που αποτελεί συνέπεια της αναγνώρισης της ανωριμότητάς του, οδηγεί στην στέρηση των ελευθεριών που απολάμβανε το παιδί μέσα στην κοινωνία των μεγάλων. Αρχίζει να αναδύεται μια νέας μορφής καταδυνάστευσης του παιδιού η οποία σχετίζεται με την ανάδυση της έννοιας της παιδικής ηλικίας.²²⁶ Η συχνή εμφάνιση της βαρεμάρας στα κείμενα της Ζέη θυμίζει την αιώνια εφηβεία, τη γεμάτη βαρεμάρα, που προκύπτει από την ταλάντευση ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την ωριμότητα. Η νεότητα αποτελεί μία επιθυμία των ανθρώπων που έρχεται σε αντίθεση με τη διαδικασία της ενηλικίωσης. Αυτή η αντίθεση αποτελεί μία επίθεση στην ατομική ολοκλήρωση.²²⁷ Τα αισθήματα της ανίας μπορούν να αναγνωριστούν ως συνέπεια των παραπάνω διαπιστώσεων.

Η κυρία Μηδεγκάνη εγκαλεί τη μητέρα του Μπόμπιρα για την υπερβολική, όπως θεωρεί, ελευθερία που έχουν δώσει στο παιδί τους. Η φυγή του Μπόμπιρα από το σπίτι αποτελεί, κατά την κυρία Μηδεγκάνη, συνέπεια αυτής της ελευθερίας που παρέχεται στο παιδί. Η ίδια, προτείνει ως πρότυπο παιδιού το γιο της. Αγνοεί όμως, πως η υπακοή του Μίκου είναι φαινομενική. Μπροστά στη μητέρα του ακολουθεί τις υποδείξεις της, όμως στη σχέση του με τα άλλα παιδιά είναι ατίθασος και προκλητικός.²²⁸ Παρόμοια φαινομενική υπακοή διακρίνει και τα δίδυμα στη *Μωβ ομπρέλα*.

Η κυρία Μηδεγκάνη εκφράζει τις αντιδραστικές αντιλήψεις για την ανατροφή των παιδιών. Δεν διστάζει να τα βρίζει και να δαιμονοποιεί τις πράξεις των παιδιών που η ίδια θεωρεί ως μη πρόπουσες. Επίσης, εγκρίνει τη σωματική βία εναντίον τους, αποκλείει κάθε ανάληψη πρωτοβουλίας από τα παιδιά και δεν αποδέχεται την ύπαρξη της αυτόνομης βούλησης των παιδιών.²²⁹ Τα παιδιά υπομένουν τη σωματική βία, καθώς την αποδέχονται ως μέρος της αγωγής που δίδεται από τους γονείς τους.²³⁰

Η κατάσταση που επικρατεί μέσα στην οικογένεια έχει επίπτωση στη ζωή των παιδιών. Τα παιδιά είναι αναγκασμένα να ακολουθούν τους γονείς τους όπου αυτοί επιλέγουν ή αναγκάζονται να βρίσκονται. Ο χωρισμός της μητέρας και του πατέρα

²²⁶ Φιλίπ Αριές, *Αιώνες παιδικής ηλικίας*, Γλάρος, Αθήνα 1990, σσ. 368-371. Για μία αναπαράσταση της πιθανής εικόνας του παιδιού και του γονέα στο παρελθόν και τη σύνδεση των ιστορικών αλλαγών με την αλλαγή των τρόπων φροντίδας του παιδιού βλ. Λόντ Ντεμώζ (επιμ.), *Ιστορία της παιδικής ηλικίας*, Θυμάρι, Αθήνα 1999.

²²⁷ Lars Svendsen, *Η φιλοσοφία της βαρεμάρας*, Σαββάλας, Αθήνα 2006, σσ. 224-226.

²²⁸ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχων», *ό.π.*, σ. 48.

²²⁹ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχων», *ό.π.*, σσ. 49-50.

²³⁰ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, *ό.π.*, σ. 75.

γίνεται δεκτός από τα παιδιά ως απόρριψη των ίδιων από τους γονείς. Τα παιδιά αισθάνονται ότι γίνονται «πακετάκι που αποστέλλονται με κούριερ».²³¹

Οι πολυάσχολοι γονείς παραμελούν τα παιδιά τους. Οι δουλειές τους απασχολούν πολλές ώρες της ημέρας. Ο χρόνος για να ασχοληθούν με τα παιδιά τους είναι από ελάχιστος έως ανύπαρκτος.²³²

Τα ναρκωτικά φαντάζουν ως αντίδοτο στα αρνητικά συναισθήματα που προκαλεί στα παιδιά το διαζύγιο των γονέων τους, στην παραμέληση που αισθάνονται και σε ό,τι βιώνουν ως συνέπεια των διαταραγμένων σχέσεων των γονιών τους.

Εκτός από την παραμέληση, η υπερβολική προσοχή μπορεί επίσης να προκαλέσει αρνητικά αποτελέσματα στο παιδί. Όταν κάποιο παιδί είναι το μοναδικό της οικογένειας, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος να «κακομάθει», όπως υποστηρίζει ο πατέρας της Σάσας ότι έχει συμβεί.²³³

Είναι φανερό πως πολλά από τα στοιχεία του χαρακτήρα και των πράξεων των παιδιών αποτελούν συνέπεια της εξουσίας που υφίστανται κατά την διάρκεια της εποχής που βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο των ενηλίκων, είτε είναι οι γονείς του είτε άλλα άτομα του ευρύτερου περιβάλλοντός του παιδιού.

2.4.2 Παιδιά vs. ενήλικοι

Η οικογένεια και οι ενήλικοι γενικότερα αναλαμβάνουν να βοηθήσουν τα παιδιά, ώστε αυτά να αφομοιώσουν τους κοινωνικούς κανόνες και τις πολιτισμικές αξίες για να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία. Η σχέση των ενηλίκων με τα παιδιά δομείται γύρω από το δίπολο κυριαρχίας και υποταγής. Ως απώτεροι στόχοι για την αιτιολόγηση του κώδικα κυριαρχίας των ενηλίκων αναφέρεται η ικανοποίηση των υλικών αναγκών και η υποχρέωση διαπαιδαγώγησης των παιδιών.²³⁴

Οι ενήλικοι επιβάλλουν νόμους στους οποίους τα παιδιά οφείλουν να υπακούν. Σε αρκετές περιπτώσεις δεν κρίνεται το δίκαιο ή το άδικο μίας πράξης. Αυτό που τονίζεται είναι η υπερίσχυση του νόμου των μεγάλων. Τα παιδιά αδυνατούν να διαμαρτυρηθούν για αυτές τις καταστάσεις. Ο Πέτρος δεν τολμάει να εκφράσει τα

²³¹ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 109.

²³² *Ο.π.*, σ. 223.

²³³ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 19.

²³⁴ Γεώργιος Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 77.

αισθήματα της αδικίας που τον κατακλύζουν, όταν έρχεται αντιμέτωπος με αυτό το είδος της δικαιοσύνης όπως έχει διαμορφωθεί από τους μεγάλους.

Η απονομή δικαιοσύνης ως ένας άτυπος εξουσιαστικός μηχανισμός, όσον αφορά τις καθημερινές διαπροσωπικές σχέσεις των χαρακτήρων, αποδίδεται με βάση την ηλικία του κάθε προσώπου, ένα είδος «νόμου ηλικιακής δικαιοσύνης».

Η ισχύς του καλύπτει όχι μόνο τις σχέσεις μεταξύ ενηλίκων και παιδιών, αλλά και τις σχέσεις ανάμεσα σε παιδιά διαφορετικής ηλικίας. Τα μεγάλα παιδιά παλεύουν με παιδιά μικρότερης ηλικίας και συνεπώς μικρότερης σωματικής διάπλασης και δύναμης. Μπροστά σε αυτή την αδικία τα μικρότερα παιδιά αδυνατούν να διαμαρτυρηθούν και κατακυριεύονται από συναισθήματα οργής.

Η εξουσιαστική αυτή συμπεριφορά των πιο δυνατών παραλληλίζεται με τις πολεμικές διαμάχες Ελλάδας, Ιταλίας και Γερμανίας. Η πάλη μεταξύ του Πέτρου και ενός συνομήλικου παιδιού παρομοιάζεται με τον πόλεμο ανάμεσα στους στρατούς της Ελλάδας και της Ιταλίας. Η νίκη του Πέτρου καταπνίγεται από τον ερχομό ενός μεγαλύτερου παιδιού, όπως η νίκη του ελληνικού επί του ιταλικού στρατού δεν καρποφορεί από τον ερχομό του πανίσχυρου γερμανικού στρατού. Η αδικία, λόγω της δύναμης του αντιπάλου δεν μπορεί να εκφραστεί. Έτσι, διοχετεύεται στην αντίσταση εναντίον της γερμανικής κατοχής και αποτελεί τη βάση με την οποία ερμηνεύεται η ένταξη των παιδιών σε αυτή.²³⁵

Οι ενήλικοι δεν είναι ειλικρινείς με τα παιδιά. Επιχειρούν να ελέγχουν όλες τις πληροφορίες που φτάνουν σε αυτά. Αποφεύγουν να συζητούν μαζί τους μια σειρά από ζητήματα τα οποία θεωρούν πως δεν αρμόζουν στην παιδική ηλικία. Η καταλληλότητα ή μη των ζητημάτων αυτών για συζήτηση, ο χαρακτήρας ταμπού σε αυτά δίνεται και κρίνεται από τους ενήλικες. Η κρίση τους διαμορφώνεται από πεποιθήσεις οι οποίες θεωρούν τα παιδιά ως κατώτερους ανθρώπους χωρίς αυτόνομη προσωπικότητα. Απόψεις που συνιστούν μία ξεπερασμένη αντίληψη για την παιδική ηλικία.

Ο θάνατος είναι ένα από τα ζητήματα τα οποία οι ενήλικοι αποκρύπτουν από τα παιδιά. Ο θάνατος του παππού δεν εξηγείται στα παιδιά. Το γεγονός ότι ξαφνικά τα παιδιά σταμάτησαν να βλέπουν τον παππού αντιμετωπίζεται με μία σειρά από ψεύτικες δικαιολογίες.²³⁶ Με παρόμοιο τρόπο αντιμετωπίζεται η λύπη της Ίρας για

²³⁵ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 63.

²³⁶ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 10.

τον θάνατο της Λάικας. Η μητέρα δεν της αποκαλύπτει πως η Λάικα σκοτώθηκε, αλλά της αναφέρει πως συνεχίζει να ζει σε ένα σπιτάκι στο διάστημα.

Όταν όμως τα παιδιά αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα, τούς προκαλείται δυσαρέσκεια για τις ψεύτικες εξηγήσεις των μεγάλων, αλλά και για το γεγονός πως τις είχαν πιστέψει. Δηλώνουν πως τα ίδια θα συμπεριφέρονται διαφορετικά και πως θα λένε την αλήθεια σε μικρότερα παιδιά, όπως πράττει η Ίρα στον μικρότερο αδερφό της, το Βάνια.²³⁷

Ο πατέρας είναι κατηγορηματικός για το τι επιτρέπεται στα παιδιά να συζητούν και να μαθαίνουν. «Δεν είναι κουβέντες για παιδιά»²³⁸ απαντά, όταν η περιέργεια των παιδιών υπερνικά το φόβο τους και τολμούν να τον ρωτήσουν για το γεγονός του θανάτου.

Αυτή η συμπεριφορά του πατέρα ενισχύει τη σύγχυση των παιδιών σχετικά με τις θεωρίες για τις ψυχές των νεκρών. Η απουσία ικανοποιητικής εξήγησης μπερδεύει τη σκέψη των παιδιών για την πραγματική εικόνα του κόσμου και της ζωής. Η ομαλή ανάπτυξη των παιδιών εμποδίζεται με την αποκοπή τους από τις γνώσεις που εξηγούν τη λειτουργία του φαινομένου της ζωής. Η θέση που μένει κενή από την απουσία της επιστημονικής εξήγησης, έρχεται να καλυφθεί από τη φαντασία, η οποία μπορεί σε πολλές περιπτώσεις είναι χρήσιμη και αναγκαία, ιδιαίτερος κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας. Όταν όμως η φαντασία υπεισέρχεται ως η μοναδική μέθοδος ερμηνείας για ζητήματα που απασχολούν έναν ανήλικο κατά την πορεία του προς την ενηλικίωση, τότε η πορεία αυτή κινδυνεύει να υστερήσει.

Η αυταρχική άσκηση της εξουσίας των ενηλίκων σε βάρος των ανηλίκων, υποσκύπτει την ομαλή ένταξη των τελευταίων σε μία κοινωνία που θα σέβεται και θα υπολογίζει τα παιδιά ως ισότιμα μέλη με ιδιαίτερες αναπτυξιακές ανάγκες.

Οι ενήλικοι «φιλτράρουν» τις πληροφορίες που φτάνουν στα παιδιά. Δεν τους εξηγούν τα πραγματικά γεγονότα. Με γενικές και αόριστες εκφράσεις προσπαθούν να αποφύγουν τις απορίες των παιδιών. Οι ενήλικοι απαγορεύουν στα παιδιά ακόμα και τη διατύπωση ερωτήσεων. Τα παιδιά διατάσσονται να αρκούνται σε αυτά που οι μεγάλοι τούς λένε. Ένα κατεξοχήν χαρακτηριστικό των παιδιών, η έκφραση περιέργειας και ερωτημάτων για τον κόσμο που τους περιβάλλει, μέσα στην «ασφυκτική» ατμόσφαιρα που επιβάλλουν οι ενήλικοι, γίνεται ένας αφύσικος νόμος:

²³⁷ Άλκη Ζέη, *Ο θεός Πλάτων*, ό.π., σ. 90

²³⁸ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 164.

«τα παιδιά δεν ρωτάνε».²³⁹ Κύριος εκφραστής αυτής της σκληρής στάσης των μεγάλων είναι ο πατέρας. Κατ' αυτόν τα παιδιά δεν δύναται να εκφράζουν γνώμη.²⁴⁰

Οι ενήλικοι κρίνουν, με βάση την ηλικία του παιδιού, ποιες ερμηνείες ιστορικών γεγονότων θα αναφέρουν. Όταν ο παππούς εξιστορεί τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 1944, αδυνατεί να εξηγήσει στον Αντώνη τις αιτίες για τις διαμάχες μεταξύ των Ελλήνων και την ανάμειξη των Άγγλων. Ξεπερνάει τις απορίες του εγγονού του, με την υπόσχεση ότι οι απαντήσεις θα του δοθούν όταν θα πηγαίνει Γυμνάσιο. Ο παππούς θεωρεί ότι ο Αντώνης δεν βρίσκεται στην ηλικία κατά την οποία θα μπορούσε να καταλάβει την περιπλοκότητα του ιστορικού αυτού γεγονότος.²⁴¹

Οι ενήλικοι στα κείμενα παρουσιάζονται να υποτιμούν τα λόγια των παιδιών και να μη δίνουν ιδιαίτερη σημασία σε αυτά. Με εξαίρεση τον κύριο Μαρσέλ, δεν αφήνουν την Λέτρω να ολοκληρώσει τις σκέψεις της. Προκαταβάλουν ότι δεν έχει να πει κάτι ενδιαφέρον από το οποίο να μπορούν να εξάγουν κάτι θετικό για τη ζωή τους. Ο αυστηρός πατέρας είναι απόμακρος. Τα παιδιά δεν διανοούνται να ανοίξουν μαζί του διάλογο για πολλά θέματα τα οποία τους απασχολούν.²⁴²

Στα έργα της Άλκης Ζέη είναι διάχυτη η αίσθηση που έχουν τα παιδιά πως οι ενήλικοι βρίσκονται απόμακρα από αυτά. Τα παιδιά τα απασχολούν μια πλειάδα ζητημάτων στα οποία οι ενήλικοι δεν δίνουν την πρέπουσα προσοχή. Κυρίαρχη είναι η τάση της αποφυγής των παιδικών ερωτημάτων. Τα παιδιά γνωρίζουν πως το «ύστερα» των μεγάλων στις ερωτήσεις τους, σημαίνει ποτέ. Σημαίνει πως οι μεγάλοι δεν τους δίνουν σημασία και κατ' επέκταση πως δεν κατανοούν τις ανάγκες τους. Η ανίσχυρη θέση των παιδιών να επιβάλουν την ενασχόληση των ενηλίκων με αυτά και με τα θέματα που τα απασχολούν, οδηγεί τα παιδιά στην «αγκαλιά» της φανταστικής εξήγησης.²⁴³

Όταν οι ενήλικοι δεν επιθυμούν τα παιδιά να ακούσουν τις συζητήσεις τους, τα στέλνουν για παιχνίδι. Οι ενήλικοι δεν αναγνωρίζουν την ανάγκη να ενημερώσουν τα παιδιά για σημαντικά ζητήματα που αφορούν αγαπημένα συγγενικά πρόσωπα. Η επικίνδυνη κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο Νίκος ύστερα από την επιβολή της δικτατορίας, δεν κοινοποιείται στα παιδιά, παρόλη τη μεγάλη τους επιθυμία να

²³⁹ Ο.π., σ. 95.

²⁴⁰ Ο.π., σ. 118.

²⁴¹ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σσ. 65-66.

²⁴² Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 40.

²⁴³ Άλκη Ζέη, «Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες», ό.π., σσ. 77-78.

μάθουν τι συμβαίνει. Φορείς αυτής της στάσης των ενηλίκων φέρονται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό τα άτομα που εμφορούνται από συντηρητικές ιδέες, όπως η θεία Δέσποινα. Γι' αυτό και η παράκληση των παιδιών να ενημερωθούν για τον αγαπημένο τους ξάδερφο στρέφεται προς τον παππού των φιλελεύθερων απόψεων.²⁴⁴

Μέσα από τα κείμενα μπορούμε να αποκρυπτογραφήσουμε την αντίληψη πως τα παιδιά, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τελικά μαθαίνουν την αλήθεια. Οι γνώσεις των παιδιών είναι πολύ περισσότερες από αυτές που οι περισσότεροι ενήλικοι νομίζουν πως τα παιδιά διαθέτουν. Υπάρχουν κάποιοι μεγάλοι οι οποίοι ενημερώνουν τα παιδιά με υπεύθυνο τρόπο, χωρίς τις απίθανες ιστορίες με σκοπό την απόκρυψη της αλήθειας που εφευρίσκουν οι πλειονότητα των ενηλίκων. Ο Σεριόζα μιλάει στην Ίρα ειλικρινά για το αληθές του θανάτου.²⁴⁵

Οι ενήλικοι απαγορεύουν στα παιδιά μια σειρά διασκεδάσεων όπως είναι ο κινηματογράφος και το θέατρο. Τα παιδιά όμως, ενώ μπροστά στους γονείς υπακούουν στη βούλησή τους, όταν αυτοί απουσιάζουν προσπαθούν να διεκδικήσουν λίγη από την απαγορευμένη ψυχαγωγία.²⁴⁶

Τα παιδιά εκλαμβάνουν τις συμβουλές των μεγάλων ως καταπίεση. Η συνεχής χρήση της προστακτικής δίνει μία αίσθηση πίεσης προς τα παιδιά: «φόρεσε το ζακετάκι σου... φάε το ρυζογαλάκι σου... μη γεμίζεις τη μπιλιέρα νερό να βάλεις τα караβάκια σου μέσα...».²⁴⁷ Τα επιτακτικά μη των μεγάλων γίνονται αντικείμενο χλεύης από τους μικρούς, καθώς δεν μπορούν να δείξουν την δυσαρέσκειά τους και να αντιδράσουν με τρόπο ευθύ προς τους ενήλικες.

Η παράθεση των απαγορεύσεων προς τους μικρούς μπορεί να φαίνονται λογικές προτροπές για την προστασία των ανηλίκων, όπως είναι η προστασία από το κρύο ή η ανάγκη για υγιεινές τροφές. Δείχνουν όμως ότι αυτή η τάση προστασίας των παιδιών από τους ενήλικες μεταφέρεται και σε ζητήματα που δεν χρήζουν ιδιαίτερης ανάγκης για την επέμβαση των μεγάλων. Έτσι, οι απαγορεύσεις μπορούν να αιτιολογούνται από τους ενήλικες μέσα στα πλαίσια της φροντίδας και του ενδιαφέροντός τους για τα παιδιά, όμως αυτές απλώνονται σε όλο το φάσμα της ζωής των ανηλίκων, ώστε εν τέλει να αποκτούν χαρακτήρα καταδυνάστευσης των παιδιών. Η έκφραση δυσανασχέτησης των παιδιών για αυτές τις απαγορεύσεις αντανακλούν την θέση

²⁴⁴ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 73.

²⁴⁵ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 90.

²⁴⁶ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 34.

²⁴⁷ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 23.

ισχύος στην οποία βρίσκονται οι ενήλικοι σε σχέση με τα παιδιά. Τονίζεται η αδυναμία των παιδιών να αντιδράσουν, λόγω της μειονεκτικής τους θέσης ή αλλιώς της θέσης υποταγής τους προς τις βουλές των ενηλίκων.

Ένα σημείο το οποίο αποτυπώνει την εξουσία που υφίστανται τα παιδιά είναι το γεγονός πως οι απαγορεύσεις τις οποίες θέτουν οι ενήλικοι για τα παιδιά, δεν ισχύουν για τους ίδιους. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται πως ό,τι απαγορεύουν σε αυτά, οι ενήλικοι μπορούν και τα κάνουν.²⁴⁸ Ακόμα και η γλώσσα των νέων που δείχνει να ενοχλεί τους μεγάλους, όταν τα παιδιά δεν είναι παρόντα, αυτοί την υιοθετούν.²⁴⁹ Σε αυτή τη συμπεριφορά αναγνωρίζουμε την δύναμη των ενηλίκων οι οποίοι είναι σε θέση να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις πράξεις των παιδιών. Οι ενήλικοι, μέσα στα πλαίσια του ρόλου τους για την προστασία των ανηλίκων, θέτουν απαγορεύσεις οι οποίες στα μάτια των παιδιών φαντάζουν τουλάχιστον άδικες. Τα παιδιά αδυνατούν να αντιληφθούν πώς γίνεται οι μεγάλοι να προβαίνουν σε μία σειρά πράξεων τις οποίες έχουν προηγουμένως απαγορεύσει στα παιδιά.

Μερικές από αυτές τις απαγορεύσεις, όπως η κατανάλωση αλκοολούχων ποτών μπορούν να αιτιολογηθούν από το διαφορετικό στάδιο ανάπτυξης στο οποίο βρίσκονται οι οργανισμοί των ενηλίκων και παιδιών. Όντως, πολλές απαγορεύσεις ερμηνεύονται από το γεγονός της ιδιαίτερης προσοχής που χρειάζονται οι υπό ανάπτυξη οργανισμοί των παιδιών.

Όμως, στην αντίδραση των νεαρών χαρακτήρων εναντίον των απαγορεύσεων που θέτουν οι μεγάλοι, διακρίνουμε μία εύλογη έκφραση διαμαρτυρίας των παιδιών. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε θρασεία τη στάση των ενηλίκων. Το μήνυμα που στέλνουν προς τα παιδιά είναι αμφίσημο. Οι μεγάλοι μπορούν και παρακολουθούν πολλές ώρες τηλεόραση, τρώνε μη υγιεινές τροφές, βωμολοχούν. Πράξεις τις οποίες έχουν απαγορεύσει στα παιδιά ως βλαβερές. Δικαίως τα παιδιά αναρωτιούνται πώς γίνεται οι ενήλικοι να προβαίνουν σε πράξεις τις οποίες οι ίδιοι έχουν προηγουμένως θεωρήσει ως βλαβερές. Έτσι, μπορούν να οδηγηθούν στο συμπέρασμα πως η θέσπιση των απαγορεύσεων δεν βασίζεται πάνω στο βλαπτικό ή μη της αντίστοιχης πράξης, αλλά πως το χαρακτηριστικό το οποίο βαραίνει για τη θέσπιση μίας απαγόρευσης είναι αυτό της ηλικίας. Θυμίζει τον καπνιστή γονέα ο οποίος κραδαινώντας το τσιγάρο, απαγορεύει στο παιδί του να καπνίσει και προσπαθεί να τον πείσει για το βλαβερό χαρακτήρα του καπνίσματος.

²⁴⁸ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», στο *Θέατρο για παιδιά*, ό.π., σ. 101.

²⁴⁹ Άλκη Ζέη, *Γατοκουβέντες*, ό.π., σ. 26.

Ο χωρισμός των ανθρώπων σε μικρούς και μεγάλους, όπου οι δεύτεροι ασκούν εξουσία στους αδύναμους ανηλίκους, δεν ικανοποιεί τα παιδιά. Το παιδί που παραμένει σιωπηλό όταν μιλάνε οι ενήλικοι, είναι ένα παιδί θυμωμένο. Είναι ένα παιδί το οποίο αρχίζει να γνωρίζει τις κοινωνικές δομές της εξουσίας και της δύναμης που ισχύουν στον κόσμο. Είναι το παιδί που εκφράζει την αγανάκτησή του για το γεγονός πως δεν υπολογίζεται ως άνθρωπος με τις δικές του διακριτές γνώμες, απόψεις και δικαιώματα.²⁵⁰

Η έκφραση αυτής της αγανάκτησης μορφοποιείται μέσα από τα αιτήματα που προβάλλουν τα παιδιά για την επιθυμητή συμπεριφορά των ενηλίκων απέναντί τους. Έτσι, ζητούν να μπορούν να έχουν όποια ονόματα θέλουν, να έχουν κατοικίδια ζώα, να μπορούν να ταξιδεύουν μόνοι τους, να πηγαίνουν το καλοκαίρι στη θάλασσα, να μετατραπούν τα γκαράζ σε παιδότοπους, να υπάρχουν μόνο ποδηλατόδρομοι, οι πλατείες να μετατραπούν σε λούνα παρκ, να διαλέγουν οι ίδιοι τις παρέες τους, να διαβάζουν όποια βιβλία θέλουν, να μην πηγαίνουν στο σχολείο, να τρώνε ό,τι τους αρέσει, να κοιμούνται αργά, να βλέπουν τηλεόραση.²⁵¹ Προκαλείται η εντύπωση πως τα παραπάνω αιτήματα αποτελούν παράλογες απαιτήσεις που αποτυπώνουν την ανωριμότητα των ανηλίκων. Όμως, αποτελούν μία έκφραση της αγανάκτησης των παιδιών από την καταπιεστική συμπεριφορά των μεγάλων οι οποίοι έχουν δημιουργήσει ένα αυστηρά ελεγχόμενο περιβάλλον για τα παιδιά.

Ο χαρακτήρας αυτής της έκφρασης των παιδιών είναι τόσο απόλυτος και ισοπεδωτικός, όσο εντονότερη είναι η δράσα δύναμη των ενηλίκων που ασκείται στα παιδιά και επιβάλλει σε αυτά συμπεριφορές με αυταρχικό τρόπο. Η ανάγνωση των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στους ενήλικους και τα παιδιά, στα κείμενα της Άλκης Ζέη, εκθέτει μία προβληματική σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους υφίστανται οι παραπάνω σχέσεις εξουσίας.

Ο περιορισμός του εξουσιαστικού χαρακτήρα αυτών των σχέσεων μπορεί να επιτευχθεί με μία διαφορετική αντιμετώπιση των παιδιών από τους μεγάλους. Σε αυτή την προοπτική εντάσσεται η αιτιολόγηση της χρησιμότητας των προτροπών στις οποίες προβαίνουν οι ενήλικοι και η υιοθέτηση μίας συμπεριφοράς σύμφωνα με την οποία οι ενήλικοι θα λειτουργούν περισσότερο ως σύμβουλοι και λιγότερο ως εντολείς. Σε αυτή την περίπτωση, η έκφραση των παραπάνω αιτημάτων των παιδιών δεν θα έβρισκε πεδίο έκφρασης.

²⁵⁰ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 102.

²⁵¹ Ο.π., σσ. 108-112.

Τα παιδιά κατακρίνουν την έλλειψη εμπιστοσύνης των μεγάλων προς αυτά. Βρίσκουν τελείως παράλογες τις προφάσεις των γονέων τους πως με τη μη προσοχή τους, τα παιδιά θα προκαλέσουν πολλά δεινά και καταστροφές, όπως να πιάσει φωτιά το σπίτι, να πέσουν από το μπαλκόνι, να κοπούν με το μαχαίρι προσπαθώντας να κόψουν ψωμί, να καούν, να πλημμυρίσει το σπίτι κ.ά.²⁵²

Η παραπάνω συλλογιστική έχει ως συνέπεια τα παιδιά να βρίσκονται κάτω από τη συνεχή επιτήρηση κάποιου ενήλικου προσώπου. Όταν αδυνατούν οι γονείς ή κάποιο άλλο συγγενικό πρόσωπο να προσέχει τα παιδιά, το ρόλο αυτό αναλαμβάνει μία νταντά. Και σε αυτή την περίπτωση διακρίνουμε ένα μέρος λογικής σκέψης που άρχεται από την υποχρέωση των ενηλίκων να προστατεύουν τα παιδιά και να παίρνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφάλειά τους. Κατά μία όμως ανάγνωση, από τη στάση των ενηλίκων για συνεχή επιτήρηση των παιδιών, διακρίνεται η επιθυμία τους για πλήρη έλεγχο της ζωής των παιδιών.

Η συμπεριφορά των μεγάλων προς τους μικρούς, έχει ως αποτέλεσμα να αισθάνονται οι δεύτεροι δυστυχημένοι. Είναι τόσο βαθιά αυτή η αίσθηση των παιδιών, ώστε εκλαμβάνουν τις πράξεις των μεγάλων ως επί τούτοις προσπάθειες για να προκαλέσουν τη δυστυχία στους ανηλίκους.²⁵³

Τα παιδιά ενσωματώνουν το λεξιλόγιο και τη νοηματοδότηση που δίνεται από τους ενηλίκους στη χρησιμοποίηση της κάθε λέξης. Έτσι, τα ίδια τα παιδιά παραδέχονται πως η συμπεριφορά τους η οποία δεν συμμορφώνεται με τις επιταγές των μεγάλων, τα καθιστά «κακά» παιδιά. Η συμπεριφορά αυτή όμως εμφανίζεται να είναι τόσο σύμφυτη με την παιδική ηλικία, ώστε τα παιδιά να αδυνατούν να την απαρνηθούν για περισσότερο από μία ημέρα. Το να γίνουν τα δίδυμα «καλά παιδιά» για μία εβδομάδα το θεωρούν ακατόρθωτο. Οι συμβουλές των ενηλίκων μοιάζουν να αντιτίθενται στην ίδια τη φύση του παιδιού.

Η άσκηση της εξουσίας των ενηλίκων υποδηλώνεται από το μη σεβασμό τους προς τις επιθυμίες των παιδιών. Τα παιδιά δε ρωτούνται για να εκφέρουν τη γνώμη τους για αποφάσεις που πρόκειται να λάβει η οικογένεια. Ως εκ τούτου, η επιθυμία των παιδιών να δουν για πρώτη φορά στη ζωή τους ένα νησί, περιορίζεται σε μισή ημέρα προσκυνήματος στην εκκλησία. Η απόφαση είναι ζήτημα μονάχα του πατέρα.²⁵⁴

²⁵² Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 25.

²⁵³ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 152.

²⁵⁴ Ό.π., σ. 176.

Οι μεγάλοι συζητούν μεταξύ τους, χωρίς οι συζητήσεις αυτές να εμπεριέχουν τα στοιχεία του διαλόγου. Εκφέρει ο καθένας τη δική του άποψη, ενώ κανείς δεν διανοείται να ρωτήσει τα παιδιά. Τα παιδιά δεν μπορούν να συμμετέχουν σε αυτές τις συζητήσεις. Η αιτία βρίσκεται στο ότι «παιδιά είναι».²⁵⁵

Τα παιδιά παρομοιάζονται με παιχνίδι το οποίο οφείλει να δέχεται αδιαμαρτύρητα τις βουλές των κατόχων του. «Οι μεγάλοι σε κάνουν ό,τι θέλουν».²⁵⁶ Θεωρούν πως η ζωή τους είναι γεμάτη δυσκολίες, εξαιτίας των υπερβολικών απαιτήσεων των μεγάλων.²⁵⁷ Η αντίδραση των παιδιών δεν είναι ικανή να αλλάξει η μοίρα τους. Το αποτέλεσμα είναι να αποδέχονται τις επιθυμίες των μεγάλων. Αδιαμαρτύρητα, οπότε και χαρακτηρίζονται σαν καλά παιδιά, με φωνές και αντιδράσεις, οπότε χαρακτηρίζονται σαν κακά. Αυτή η εξουσιαστική σχέση διακρίνεται όχι μόνο μεταξύ ενηλίκων και παιδιών αλλά και ανάμεσα σε παιδιά διαφορετικής ηλικίας. Τα μικρότερα παιδιά δέχονται τις επιθυμίες και τις αποφάσεις των μεγαλύτερων παιδιών, όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω στην παρούσα εργασία.

Πολλές φορές οι αποφάσεις που παίρνουν οι ενήλικοι για τα παιδιά είναι τόσο σοβαρές, ώστε επιφέρουν συγκλονιστικές αλλαγές στη ζωή των παιδιών. Η Δαφνούλα αλλάζει τόπους χωρίς να γνωρίζει σε ποιον τελικά θα μείνει. Οι γονείς της, σχεδιάζουν τη ζωή τους, κατ' επέκταση και τη δική της, χωρίς η ίδια να γίνεται γνώστης αυτών των σχεδίων.

Το τραγικό στοιχείο έγκειται στην εντύπωση που έχουν τα παιδιά για ένα μέλλον διαφορετικό από αυτό που οι ενήλικοι έχουν ήδη αποφασίσει. Μπορούμε να αντιληφθούμε την ψυχολογική κατάσταση της Δαφνούλας, όταν πληροφορείται το Σεπτέμβριο ότι δεν θα πάει στο σχολείο της στη Μόσχα, όπως νόμιζε όλο το καλοκαίρι, αλλά θα παραμείνει στην Ελλάδα. Η συγγραφέας αναφέρει σχετικά: «Τα παιδιά δεν αποφασίζουνε μόνα τους, οι μεγάλοι τα κάνουν ό,τι θέλουν».²⁵⁸ Ως εκ τούτου, γίνεται σαφές το πώς η άσκηση της εξουσίας των ενηλίκων μπορεί να επιφέρει ισοπεδωτικά αποτελέσματα στη ζωή των παιδιών.

Ενήλικοι οι οποίοι αποφασίζουν για ζητήματα που αφορούν τη ζωή των παιδιών χωρίς αυτά να ερωτηθούν, απαντώνται και στα έργα της συγγραφέως τα οποία αναφέρονται στη σημερινή εποχή. Το γεγονός της παραμονής του Αντώνη στο

²⁵⁵ Άλκη Ζέη, *Γατοκουβέντες*, ό.π., σ. 24.

²⁵⁶ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 106.

²⁵⁷ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 136.

²⁵⁸ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 333.

ολοήμερο δημοτικό σχολείο αποφασίζεται από τους γονείς του, κατόπιν της πίεσης του παππού. Ο μαθητής της τετάρτης δημοτικού ρωτάται τελευταίος, χωρίς να μπορεί να επηρεάσει την τελική απόφαση, αφού αυτή έχει προαποφασιστεί.²⁵⁹

Ωστόσο, οι σχέσεις ενηλίκων και παιδιών στα έργα της Άλκης Ζέη δεν είναι πάντα αντίμαχες. Τα δίδυμα και η Λέτρω αγαπούν τον κύριο Μαρσέλ. Η αγάπη αυτή προέρχεται από το γεγονός πως ο αναθρεμμένος στην Ευρώπη γείτονάς τους, δείχνει ένα ειλικρινές ενδιαφέρον για τις επιθυμίες και τις ανάγκες των παιδιών. Τα αντιμετωπίζει όπως και τους μεγάλους, ως ισότιμους ανθρώπους. Η αγάπη του κυρίου Μαρσέλ φαίνεται και από την μεσολάβησή του, ώστε να μην μαλώνουν και να μη δέρνουν οι γονείς τα παιδιά.²⁶⁰ Δείχνει να κατανοεί την ιδιαιτερότητα της παιδικής ηλικίας.

Τα παιδιά επιθυμούν τη διάρρηξη της εξουσιαστικής σχέσης με τους ενηλίκους. Οι απαιτήσεις τους δεν είναι παράλογες, ούτε και ανεφάρμοστες. Αυτό που τους ικανοποιεί είναι οι μεγάλοι να κουβεντιάζουν μαζί τους και να ρωτούν τη γνώμη τους. Οι ενήλικοι που συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο, είναι ικανοί να οικοδομήσουν μία διαφορετική σχέση με τα παιδιά βασισμένη στην ισοτιμία και όχι στη δύναμη και την ισχύ. Όπως είναι η μορφή της σχέσης του Μεμά με το Σάκη, όπου συνέπεια αυτής είναι ο ανήλικος Σάκης να είναι ειλικρινής με το Μεμά και να αισθάνεται ότι μπορεί να του εμπιστευτεί τις μύχιες σκέψεις του.²⁶¹

Η συγγραφέας δεν επιχειρεί μία ισοπέδωση των εννοιών της παιδικής ηλικίας και της ενήλικης ζωής. Αποδέχεται πως η θέση των παιδιών είναι να παίζουν ξέγνοιαστα παιχνίδια. Τονίζεται πως με τη μικρή τους σωματική διάπλαση δεν μπορούν τα παιδιά να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες και τους κινδύνους της ενήλικης ζωής, όπως είναι η βία των χωροφυλάκων. Όταν οι μεγάλοι, για δικά τους ζητήματα, αναγκάζονται να ζητήσουν τη βοήθεια των παιδιών, το κάνουν επειδή η γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στην κοινωνία τους υποχρεώνει να πράξουν με τέτοιο τρόπο.²⁶²

Οι ενήλικοι στηλιτεύουν πολλές συμπεριφορές των παιδιών οι οποίες αποτελούν σημεία έντασης μεταξύ τους και αιτίες διάρρηξης των σχέσεών τους. Οι συμπεριφορές αυτές φαίνεται να πηγάζουν, όχι από τα ίδια τα παιδιά, αλλά από την

²⁵⁹ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 14.

²⁶⁰ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σσ. 28-29.

²⁶¹ Άλκη Ζέη, «Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες», ό.π., σσ. 80-81.

²⁶² Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 89.

στάση των ενηλίκων προς αυτά. Οι κατακριτέες από τους μεγάλους συμπεριφορές των παιδιών αποτελούν ένα είδος αντίδρασης των παιδιών στην αυταρχική και εξουσιαστική συμπεριφορά των ενηλίκων.

Η υπαιτιότητα για την ενασχόληση των παιδιών με ζητήματα τα οποία μπορούν να τα φέρουν αντιμέτωπα με αρκετούς κινδύνους, δεν επιρρίπτεται άμεσα στους ενήλικους. Υπεύθυνοι θεωρούνται όσοι ασκούν με αυταρχικό τρόπο εξουσία προς τους ενηλίκους που αποτελούν το περιβάλλον των παιδιών. Η ευθύνη για την παρεμπόδιση της ομαλής ανάπτυξης των παιδιών εντοπίζεται σε μία άλλη εξουσιαστική σχέση: τη σχέση του κράτους και των θεσμικών φορέων του με τους ιδεολογικούς αντιπάλους του κρατούντος πολιτικού καθεστώτος για την οποία θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο.

Η παρουσίαση ενήλικων χαρακτήρων με διαφορετική από την κυρίαρχη συμπεριφορά δύναμης προς τα παιδιά, δείχνει πως είναι εφικτή η οικοδόμηση μίας διαφορετικής σχέσης ανάμεσά τους. Σε αντίθεση με τους αυταρχικούς πατέρες, τις μητέρες, τους παππούδες, τα αδέρφια κ.ά. υπάρχουν ενήλικοι όπου η σχέση τους με τα παιδιά βασίζεται στην αναγνώριση των ανηλίκων ως ισότιμων συνανθρώπων.

Αυτές τις σχέσεις ο αναγνώστης των έργων της Άλκης Ζέη, τις εκλαμβάνει και ως μία πρόταση για το ξεπέραςμα των εξουσιαστικών συμπεριφορών. Οι ανήλικοι εμφανίζονται να τις επικροτούν, με την προσφορά της ειλικρίνειάς τους στους ενήλικους που υιοθετούν τις παραπάνω αντιλήψεις.

Κατά συνέπεια, η εστίαση της προσοχής μας στη διαφορετική σχέση των παιδιών με τους ενήλικους που αποκαλύπτεται μέσα από ορισμένα σημεία των κειμένων της Ζέη, μπορούν να εκληφθούν ως μία πρόταση για την οικοδόμηση των σχέσεων ανάμεσα στα παιδιά και τους μεγάλους με την αποφυγή εκδήλωσης των εξουσιαστικών πρακτικών.

Όπως έχουμε παρατηρήσει, η συγγραφέας εκθέτει την εξουσία που ασκείται στα παιδιά από τους ενήλικους. Η εξουσία αυτή τα καταπιέζει και εμποδίζει την ομαλή πορεία τους προς μία υγιή ενήλικη ζωή, ενώ ελλοχεύει ο κίνδυνος να αναπαραχθεί αυτή η συμπεριφορά από τα παιδιά ως ενήλικοι πλέον.

Η αντίθεση των παιδιών με τους μεγάλους διακρίνεται και μέσα από τα θέματα τα οποία συζητούνται. Έτσι, οι συζητήσεις των μεγάλων περιστρέφονται γύρα από ορισμένα επαναλαμβανόμενα ζητήματα. Οι ενήλικοι φαίνεται να μιλάνε συνεχώς για τα ίδια. Αντιθέτως, τα παιδιά διαθέτουν μια ποικιλία θεμάτων για τα οποία κάθε φορά

συζητούν. Γι' αυτό το λόγο η συντροφιά με τα παιδιά αναγνωρίζεται ως πιο διασκεδαστική σε σχέση με αυτή των μεγάλων.²⁶³

Οι ενήλικοι έχουν χάσει την ονειροπόληση και τη φαντασία που είχαν ως παιδιά. Δεν καταλαβαίνουν τον τρόπο της ζωής του Στίκη, γι' αυτό δεν πιστεύουν σε αυτόν και δεν μπορούν να τον δουν. Μόνο τα παιδιά είναι ικανά να πιστέψουν σε ένα διαφορετικό κόσμο.²⁶⁴ Ο Πλάτων δεν μπορεί να μιλήσει μπροστά στους μεγάλους. Τα παιδιά όμως δεν θεωρούν αφύσικο να μιλούν με ένα παιχνίδι.²⁶⁵

Οι ενήλικοι που βρίσκονται πιο κοντά στα παιδιά και οι οποίοι πιο συχνά τους ασκούν εξουσία είναι οι γονείς. Τα παιδιά αδυνατούν να αντιδράσουν. Ακολουθούν τους γονείς σε όποιο μέρος αυτοί αποφασίζουν να ζήσουν. Διακόπτουν ευχαριστήσεις, όπως το πιάνο, επειδή έτσι αποφασίζουν οι γονείς. Δεν λαμβάνονται υπόψη, όταν οι γονείς χωρίζουν και ξαναφτιάχνουν τη ζωή τους. Αυτή είναι η εντύπωση που έχουν τα παιδιά για τον τρόπο με τον οποίο τους συμπεριφέρονται οι γονείς τους.²⁶⁶

Οι πράξεις των γονέων με τις οποίες δείχνουν πως ενδιαφέρονται για την Κωνσταντίνα και πως προσπαθούν να περιορίσουν τις αρνητικές επιπτώσεις στο παιδί από το χωρισμό τους, δεν εκλαμβάνονται από την Κωνσταντίνα ως τέτοιες. Οι γονείς ζητούν τη βοήθεια του γιατρού, δύο παιδοψυχολόγων και του Χερ Χάινερ. Οι προσπάθειες αυτές στα μάτια της Κωνσταντίνας μοιάζουν ανώφελες. Υπάρχει διάσταση για το ποιο είναι το καλό της μεταξύ της Κωνσταντίνας και των μεγάλων. Από όλες τις λύσεις από τις οποίες οι ενήλικοι προσπαθούν να βρουν την καλύτερη για την Κωνσταντίνα, η ίδια θεωρεί πως η πιο απλή είναι να συνεχίσουν οι τρεις τους να μένουν μαζί.²⁶⁷

Η ζωή της Κωνσταντίνας μακριά από τους γονείς της έχει ως συνέπεια να συμβαίνουν ορισμένα ατυχή γεγονότα. Η υπόσχεση των γονέων πως θα είναι μαζί για τις γιορτές των Χριστουγέννων δεν πραγματοποιείται. Η επαπειλούμενη εγκυμοσύνη της μητέρας και το σπάσιμο του ποδιού του πατέρα αποτελούν επαρκείς δικαιολογίες. Η Κωνσταντίνα όμως θυμώνει μαζί τους, καθώς πιστεύει πως όλα αυτά δεν θα είχαν συμβεί αν δεν χρειάζονταν να ζουν χωριστά.²⁶⁸

²⁶³ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 88.

²⁶⁴ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 19.

²⁶⁵ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 23.

²⁶⁶ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 104.

²⁶⁷ *Ο.π.*, σσ. 45-46.

²⁶⁸ *Ο.π.*, σ. 53.

Τα παιδιά της σύγχρονης εποχής παρουσιάζονται να εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους γονείς τους, απ' ό,τι τα παιδιά των περασμένων δεκαετιών. Ο πατέρας του Αντώνη, όταν ήταν μικρός, μπορούσε να λειτουργήσει αυτόνομα μέσα στο σπίτι. Εξυπηρετούνταν, ακόμα και στο μαγείρεμα, μόνος του. Αντιθέτως, ο Αντώνης επιζητεί τη μητέρα του και τη θέλει να βρίσκεται περισσότερο χρόνο δίπλα του.²⁶⁹

Οι γονείς, ο παππούς και η αδερφή του Σάκη τού επιτίθενται, ο καθένας με το δικό του τρόπο, όταν τον πιάνουν να είναι κλεισμένος στο πλυσταριό. Ο πατέρας τού τραβάει το αφτί, ο παππούς τον εκφοβίζει πως θα γίνει ηλίθιος, η μητέρα λυπάται πως δεν έχει πια υπόληψη και η αδερφή του απειλεί να τον στείλουν στο αναμορφωτήριο. Ο Σάκης αισθάνεται πως κανείς από την οικογένειά του δεν τον κατάλαβαίνει. Νιώθει τις απειλές ως αφόρητη πίεση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να φτάσει να σκεφτεί μέχρι και τη δολοφονία τους.²⁷⁰

Εκ διαμέτρου αντίθετη συμπεριφορά εκδηλώνουν οι γονείς της Ίρας. Η Ίρα διαφωνεί με την απόφαση να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Όταν το ανακοινώνει στους γονείς της, εκείνοι το αντιμετωπίζουν με κατανόηση. Το ζήτημα που προκύπτει το λύνουν με τη συζήτηση.²⁷¹

Αλλά και τα πρόσωπα που ασκούν την κηδεμονία των παιδιών, εκδηλώνουν τη δύναμή τους στη σχέση τους με τα παιδιά. Η Κωνσταντίνα αισθάνεται πολλές φορές την εξουσία των μεγαλύτερων να καταπιέζει τις επιθυμίες της. Η αποχώρησή της από το μουσείο της Αντίστασης για να πάει σε ένα άλογο, αντιμετωπίζεται με θυμό από τη γιαγιά της. Η συμπεριφορά της γιαγιάς και των Ασπασιών, κάνει την Κωνσταντίνα να αισθάνεται πως είναι ανελεύθερη. Η γιαγιά και οι Ασπασίες, θέλοντας να γίνει η Κωνσταντίνα κοινωνός των σπουδαίων ιστορικών γεγονότων τα οποία αυτές έχουν ζήσει, παραβλέπουν τις τωρινές της ανάγκες και επιθυμίες. Δεν μπορούν να κατανοήσουν πως η επαφή της Κωνσταντίνας με ένα άλογο είναι για την ίδια σημαντικής σημασίας. Όπως αδυνατούν να την καταλάβουν, όταν αυτή φοράει παπούτσια χωρίς κορδόνια.²⁷² Μία δεύτερη τρύπα για σκουλαρίκι στο αφτί της Κωνσταντίνας θεωρείται ανεπίτρεπτο από τη γιαγιά.²⁷³

²⁶⁹ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, Κέδρος, ό.π., σ. 70.

²⁷⁰ Άλκη Ζέη, «Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες», ό.π., σ. 81.

²⁷¹ Άλκη Ζέη, *Ο θεός Πλάτων*, ό.π., σσ. 110-111.

²⁷² Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 81-82.

²⁷³ *Ο.π.*, σ. 87.

Η γιαγιά και οι Ασπασίες θεωρούν πως η Κωνσταντίνα οφείλει να τις υπακούει.²⁷⁴ Οι δικές τους εμπειρίες στην Κατοχή και τον εμφύλιο, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την Κωνσταντίνα και τις επιθυμίες μίας έφηβης σε μία διαφορετική από τη δική τους εποχή. Συνεχώς αντιπαραβάλλουν τις περιπέτειες της Κωνσταντίνας με τις δικές τους.

Με παρόμοιο τρόπο, η Λία αντιπαραβάλλει την επιθυμία της κόρης της να φορέσει ψηλά τακούνια, με τα δικά της αρβυλάκια που φορούσε, όταν ήταν δεκατριών χρόνων στην Κατοχή.²⁷⁵

Η γιαγιά Λέτρω δυσκολεύεται να κατανοήσει το είδος της διασκέδασης που προσφέρουν τα ηλεκτρονικά παιχνίδια με τα οποία παίζουν τα εγγόνια της. Ο Ορέστης και ο Φίλιππος θεωρούν πως η γιαγιά τους δεν μπορεί να καταλάβει τα δικά τους παιχνίδια.²⁷⁶ Η γιαγιά νοσταλγεί τα δικά της απλά παιχνίδια που έπαιζε με τα δίδυμα αδέρφια της.²⁷⁷ Όταν τα εγγόνια της κάθονται πολλές ώρες παίζοντας ηλεκτρονικά παιχνίδια, θυμώνει και τους προστάζει να σταματήσουν και να πάνε για ύπνο. Αντιλαμβάνεται πως τα δικά τους παιχνίδια δεν μπορούν να παιχτούν από τα σημερινά παιδιά, αλλά δεν συμπαθεί τα παιχνίδια μπροστά από την οθόνη.²⁷⁸

Από τα παραπάνω προκύπτει πως μία από τις πηγές της εξουσιαστικής συμπεριφοράς των μεγάλων απέναντι στα παιδιά, αποτελεί το χάσμα που προκύπτει από την διαφορά των ηλικιών τους και των γεγονότων που η κάθε γενιά έχει ζήσει.

Το οδυνηρό ξάφνιασμα της γιαγιάς μόλις πληροφορείται ότι η Κωνσταντίνα παίρνει ναρκωτικά, την έχει κάνει πιο προσεκτική και λιγότερο απότομη προς την Κωνσταντίνα. Η γιαγιά προσπαθεί να πείσει την Κωνσταντίνα να πάει σε ομάδα απεξάρτησης από τα ναρκωτικά. Όμως, η Κωνσταντίνα δεν παύει να την υπολογίζει ως αντίμαχη.²⁷⁹

Η Ασπασία «που στύβει πέτρα» κατανοεί πως οι πράξεις των Ασπasiών και της γιαγιάς δεν βοηθούν την Κωνσταντίνα σε αυτήν τη δύσκολη περίοδο της ζωής της. Παραδέχεται πως αγνοούν πολλά κοινωνικά ζητήματα της τωρινής εποχής. Η γιαγιά αναγνωρίζει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα σημερινά παιδιά, ενώ μέχρι την

²⁷⁴ Ο.π., σ. 124.

²⁷⁵ Άλκη Ζέη, *Αρβυλάκια και γόβες*, δ.π., σ. 34.

²⁷⁶ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, δ.π., σσ. 240-241.

²⁷⁷ Ο.π., σ. 242.

²⁷⁸ Ο.π., σ. 244.

²⁷⁹ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, δ.π., σ. 227.

αποκάλυψη του μπλεξίματος της Κωνσταντίνας με τα ναρκωτικά, θεωρούσε πως η δικιά της εποχή ήταν ασύγκριτα δυσκολότερη.²⁸⁰

Ο αναγνώστης μπορεί να αντιληφθεί πως η αλλαγή της στάσης των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά είναι ικανή αποτελέσει την αρχή για την οικοδόμηση μίας διαφορετικής σχέσης με τα παιδιά. Σχέση η οποία δε θα κυριαρχείται από την άσκηση της εξουσίας των ενηλίκων και την προβολή της δύναμής τους πάνω στα παιδιά.

2.4.3 Παιδιά vs. πρότυπό τους

Ο Νίκος αποτελεί το ηρωικό πρότυπο των παιδιών. Ενσαρκώνει το όραμα, τις προσδοκίες, το όνειρο.²⁸¹ Τα παιδιά μιμούνται και ταυτίζονται με τον ξάδερφό τους, οι προσωπικές απόψεις του οποίου επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης των παιδιών.²⁸² Παρόλα αυτά, έρχονται σε σύγκρουση, όταν ο Νίκος θυμώνει μαζί τους και τους επιπλήττει.

Η παρέα των παιδιών, βρίσκεται σε θέση ισχύος σε σχέση με τη Πιπίτσα. Η μαρτυρία της Πιπίτσας αντιμετωπίζεται εκδικητικά από τα παιδιά. Η πράξη των παιδιών να θάψουν την Πιπίτσα εντάσσεται στην προσπάθειά τους να προστατέψουν τον αγαπημένο τους Νίκο. Ο ξάδερφος όμως παραμένει πιστός στις ιδέες του για μία κοινωνία που θα έχει κεντρικό σημείο αναφοράς την ανθρώπινη ύπαρξη και θα βασίζεται στην ισότητα των ανθρώπων. Δε λειτουργεί με βάση τα προσωπικά του συμφέροντα. Δεν παίρνει το μέρος των ανθρώπων που αγαπάει όπως οι δύο ξαδέρφες του και τα άλλα παιδιά από τα τσαρδάκια. Δε διστάζει να κατακρίνει τα παιδιά για αυτή τους την πράξη, παρόλο που το κίνητρό της ήταν για το δικό του καλό.

Η σχέση των παιδιών με το Νίκο έχει ισχυρές βάσεις. Μετά τις πρώτες στιγμές από το περιστατικό, όπου ο Νίκος δεν είχε μιλήσει με τα παιδιά, όλα επέστρεψαν στην πρωτότερη κατάσταση. Το γεγονός προσπεράστηκε και τα παιδιά συνεχίζουν να είναι οι συμπαραστάτες του Νίκου.²⁸³ Έτσι, η Μέλια και η Άρτεμη λένε ψέματα στους αστυνομικούς για να προστατέψουν το Νίκο.²⁸⁴

²⁸⁰ Ο.π., σ. 248.

²⁸¹ Μαριάννα Δίτσα, «Τα βιβλία για παιδιά της Άλκης Ζέη», στο συλλογικό τόμο *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας-Το παιδικό νεανικό μυθιστόρημα-Αφιέρωμα Β'*, Βιβλιογονία, Αθήνα 1993, σ. 25.

²⁸² Νικολέτα Γκλιόου, *Οικογένεια και σχολείο στα έργα της Άλκης Ζέη*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1993, σ. 112-113.

²⁸³ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 65.

²⁸⁴ Ο.π., σσ. 85-86.

2.4.4 Παιδιά vs. θεία

Η θεία Δέσποινα φοβερίζει και απειλεί τα παιδιά. Το βαλσαμωμένο καπλάνι λειτουργεί ως το φόβητρό της. Ο σκοπός της είναι να μην κάνουν τα παιδιά κάποια ζημιά. Ο εκφοβισμός αυτός βρίσκει πρόσφορο έδαφος, όταν τα παιδιά είναι μικρά.

- Πιο μεγάλα, τα παιδιά όχι μόνο δε φοβούνται το καπλάνι, αλλά περιμένουν με ανυπομονησία να το αντικρύσουν.

Η θεία Δέσποινα θεωρεί ότι έχει την εξουσία να νουθετεί και να επιδιώκει τη φρονιμάδα των παιδιών, με τρόπους όμως που δεν ταιριάζουν σε μία παιδαγωγική προσέγγιση η οποία να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της παιδικής ηλικίας. Η δύναμη αυτή απορρέει από τη μεγαλύτερη ηλικία της και από την ιδιότητά της ως θεία των παιδιών.²⁸⁵

Η αυστηρότητα της θείας προέρχεται από την αδυναμία κατανόησης των χαρακτηριστικών της ηλικίας και της φύσης των παιδιών. Δεν είναι παραδεκτό για την ίδια οι μικροτραυματισμοί των παιδιών. Θεωρεί ότι προκύπτουν από την απουσία αυστηρότερου ελέγχου των μεγαλύτερων πάνω στα παιδιά.²⁸⁶

Η σχέση της με τα παιδιά είναι μία τυπική εξουσιαστική σχέση του παντογνώστη και πανεπόπτη ενηλίκου προς τον ανίδεο ανήλικο που πρέπει συνεχώς να ελέγχεται και να καθοδηγείται σύμφωνα με τις επιθυμίες των μεγάλων και τις επιταγές των κοινωνικών συνηθειών.

2.4.5 Παιδιά vs. παιδιά

Οι σχέσεις εξουσίας που αναπτύσσονται μεταξύ των παιδιών είναι πολυποίκιλες. Στα *Παπούτσια του Αννίβα* τα παιδιά που διαθέτουν τα παπούτσια μίας συγκεκριμένης μάρκας μπορούν να συμμετέχουν στην ομάδα ποδοσφαίρου. Αυτά τα παιδιά ορίζουν το ποιος θα παίξει και ποιος όχι. Ασκούν στα υπόλοιπα παιδιά εξουσία την οποία αντλούν από την οικονομική δύναμη που διαθέτει η οικογένειά τους. Ο Μάνος για να παίξει στην ομάδα του ποδοσφαίρου ζητάει να του αγοράσουν αυτά τα παπούτσια.

Αποδέχεται δηλαδή την ισχύ των συγκεκριμένων παιδιών και το κριτήριο που αυτά θέτουν για τη συμμετοχή στην ομάδα του ποδοσφαίρου.

²⁸⁵ Ο.π., σ. 14.

²⁸⁶ Ο.π., σ. 92.

Τα αγόρια πειράζουν τη Λεωνή για το περίεργο όνομά της. Η Λεωνή, όμως δεν τους μαρτυράει, αλλά τους το ανταποδίδει με τσιμπιές.²⁸⁷

Οι ποικίλες σχέσεις μεταξύ των εφήβων περιγράφονται στο έργο *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*. Τα παιδιά που συμμετέχουν στην επιτροπή κατάληψης παρουσιάζονται να έχουν τη δύναμη, ώστε να μπορούν να καθορίζουν τις διαδικασίες μέσα στο κατειλημμένο σχολείο. Σύμφωνα με αυτά, τα υπόλοιπα παιδιά οφείλουν να δεχτούν οποιαδήποτε απόφαση συμφωνήσει η επιτροπή. Όταν η Κωνσταντίνα επιδιώκει να βγει έξω από το σχολείο, το παιδί στην πόρτα δεν της το επιτρέπει.

Τα παιδιά που έχουν μία ηγετική παρουσία μέσα στο σχολείο και στα γεγονότα της κατάληψης, ασκούν εξουσία στα υπόλοιπα παιδιά του σχολείου. Θεωρούν ότι η εξουσία τους απορρέει από το ενδιαφέρον τους για το σχολείο. Κατηγορούν την Κωνσταντίνα πως δεν δείχνει την ανάλογη σημασία στις υποθέσεις και τα ζητήματα του σχολείου τους.²⁸⁸

Ο Γιαν, η κοπέλα του και η Κωνσταντίνα περνούν μισή μέρα μαζί. Από τις περιγραφές της εκδρομής τους στην Ευρυτανία αναδεικνύεται ένας ερωτισμός. Η περιπέτεια αυτή της Κωνσταντίνας την εισάγει στον κόσμο των εφήβων, με την αντικομφορμιστική συμπεριφορά και τους πειραματισμούς.²⁸⁹

Η Κωνσταντίνα επηρεάζεται από τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά. Η συνήθεια της λήψης των ναρκωτικών χαπιών υιοθετείται ύστερα από την συναναστροφή της με παιδιά εφηβικής και μεταεφηβικής ηλικίας.²⁹⁰ Όμως και το στήριγμα για την απεμπλοκή της από τα ναρκωτικά, το βρίσκει σε νεαρά άτομα, όπως η Μαρίνα και όχι στη γιαγιά και τις φίλες της γιαγιάς της.²⁹¹

2.4.6 Παιδιά πλουσίων οικογενειών vs. παιδιά φτωχών οικογενειών

Τα παιδιά των φτωχών οικογενειών παρουσιάζονται ως ειλικρινή, σε αντίθεση με την πλούσια Πιπίτσα, η οποία λέει ψέματα. Συμπεριφέρονται με τίμιο τρόπο, αν και δεν πηγαίνουν σχολείο στο οποίο θεωρείται ότι μαθαίνουν την κοινωνικά σωστή

²⁸⁷ Άλκη Ζέη, «Λεωνή», ό.π., σ. 39.

²⁸⁸ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σσ. 101-102.

²⁸⁹ Ό.π., σσ. 89-92.

²⁹⁰ Ό.π., σ. 202.

²⁹¹ Ό.π., σσ. 225, 228.

συμπεριφορά. Όταν η Πιπίτσα μαρτυράει στους μεγάλους τα παιχνίδια τους με το καπλάνι, τα παιδιά αποφασίζουν να την εκδικηθούν θάβοντάς την στην άμμο.²⁹²

Τα ενδιαφέροντα των φτωχών παιδιών στο Λαμαγάρι συμπίπτουν. Μέσω της παρέας τους ασκούν εξουσία στην πλούσια Πιπίτσα, η οποία δεν έχει κάποιο παιδί στην ηλικία της ως φίλο. Σε αντιστάθμιση της πίεσης που της ασκείται, η Πιπίτσα αναζητάει τη δύναμη στην εξουσία του πλούσιου πατέρα της. Προσπαθεί να κερδίσει την συντροφιά τους με το να τους προσφέρει πράγματα τα οποία δεν έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν, όπως η βαρέλα.

Τα πλούσια Σαμπανοβάκια εμφανίζονται να μην ανταποκρίνονται με ειλικρίνεια στα φιλικά αισθήματα της Σάσας η οποία αισθάνεται προδομένη λόγω της μη τήρησης από τα Σαμπανοβάκια της συμφωνίας για την απόδειξη της φιλίας τους.²⁹³ Τα αρνητικά χαρακτηριστικά των πλούσιων παιδιών οφείλονται κυρίως στην ανατροφή τους. Η μητέρα απαγορεύει στα Σαμπανοβάκια να δίνουν φαγητό στον Κόλια και την αδερφή του οι οποίοι στέκονται έξω από το παράθυρο των κοριτσιών.²⁹⁴

Η Άρτεμη κοιτάζει με θαυμασμό το εσωτερικό του σπιτιού της Μέλιας και της Μυρτώς. Δεν της προξενεί εντύπωση το καπλάνι, αλλά τα έπιπλα μέσα στο σπίτι.²⁹⁵ Η Μέλια όμως δε διακρίνει τις φίλες της ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα των οικογενειών τους.

Η παρέα των παιδιών που έχουν την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν ακριβά παπούτσια φίρμας, είναι αυτή που ορίζει τις ομάδες στις οποίες θα συμμετέχει κάθε παιδί του σχολείου. Όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω, η δύναμη των παιδιών απορρέει από τα ακριβά παπούτσια που φορούν, δηλαδή από την οικονομική επιφάνεια της οικογένειάς τους. Τα υπόλοιπα παιδιά δέχονται τις αποφάσεις του Αντώνη, του παιδιού που κανονίζει τα πάντα μέσα στην τάξη. Αποδέχονται το χρήμα ως το δείκτη που καθορίζει τις μεταξύ τους σχέσεις. Για αυτό και ο μόνος τρόπος για να μπορέσουν να συμμετάσχουν στη δυνατή ομάδα είναι να αποκτήσουν και αυτοί το ακριβό αξεσουάρ. Αποδέχονται δηλαδή τους όρους που θέτει η δυνατή ομάδα των πλουσίων παιδιών.

²⁹² Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 64.

²⁹³ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σσ. 76-78.

²⁹⁴ Ο.π., 26.

²⁹⁵ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 114.

Το γεγονός αυτό προσπαθούν να ανατρέψουν ο παππούς και ο πατέρας του Μάνου με το να προβάλλουν ένα διαφορετικό κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο θα μπορούσε ο Μάνος να γίνει αποδεκτός στην καλή ομάδα ποδοσφαίρου. Ένα κριτήριο που έγκειται στην ουσία και όχι στην εξωτερική εικόνα του κάθε παιδιού.²⁹⁶

Η Λέτρω και τα αδέρφια της ζηλεύουν τη Βίτω για τις καλύτερες τερεζίνες²⁹⁷ και για τα ομορφότερα παιχνίδια που διαθέτει. Η Βίτω βρίσκεται σε μία οικογένεια που τρώνε ακριβότερα φαγητά. Η Λέτρω αντιλαμβάνεται την αντίθεση με τα γεύματα στην οικογένειά της. Θεωρεί πως σε ένα πλουσιότερο σπίτι υπάρχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον και πως μέσα σ' αυτό συμβαίνουν συγκλονιστικά πράγματα, ενώ στο φτωχικό σπίτι όλα κυλούν μονότονα, χωρίς ξεχωριστά γεγονότα, όπως είναι η κατανάλωση ενός ασυνήθιστου φαγητού.²⁹⁸ Η διαφορά των δύο οικογενειών εντοπίζεται στα σπίτια που διαμένουν. Η Λέτρω ζει σε ένα ισόγειο σπίτι με νοίκι και άλλον ενοικιαστή στον από πάνω όροφο, ενώ η Βίτω σε ιδιόκτητη κατοικία.²⁹⁹

Αν και τα παιδιά των δύο οικογενειών μεγαλώνουν έχοντας διαφορετικές οικονομικές δυνατότητες, δεν παρουσιάζονται εντάσεις και διαφωνίες μεταξύ τους οι οποίες να προέρχονται από αυτές τις διαφορές. Σε αντίθεση με τα παιδιά στο *Κατλάνι της βιτρίνας*, στη *Μοβ ομπρέλα* τα παιδιά είναι σύμμαχοι. Δεν υπάρχει κάποιος παιδικός χαρακτήρας που να ασκεί δύναμη σε βάρος των άλλων παιδιών, δύναμη που να πηγάζει από την οικονομική ευχέρεια της οικογένειάς του.

2.4.7 Παιδιά ελληνικής καταγωγής vs. παιδιά αλλοδαπών

Η διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των παιδιών που ζουν στην Ελλάδα και των παιδιών στη Γαλλία αποτυπώνεται στη *Μοβ ομπρέλα*. Η Λέτρω αναρωτιέται αν τα παιδιά στη Γαλλία λένε τόσα πολλά ψέματα όπως αυτά στην Ελλάδα. Η απάντηση του Μαρσέλ ότι και τα παιδιά στη Γαλλία λένε «καμιά φορά» ψέματα, εντείνει στο νου της Λέτρω την εντύπωση της διαφοροποίησης των παιδιών σε Ελλάδα και σε Γαλλία. Τα ψέματα των παιδιών στην Ελλάδα δικαιολογούνται από τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζουν τα παιδιά. Τα ίδια θεωρούν πως δεν μπορούν να πράξουν διαφορετικά και πως στην ουσία αναγκάζονται να λένε ψέματα από τη συμπεριφορά

²⁹⁶ Άλκη Ζέη, *Τα παπούτσια του Αννίβα*, ό.π.

²⁹⁷ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 15.

²⁹⁸ Ο.π., σ. 17.

²⁹⁹ Ο.π., σ. 27.

των ενηλίκων προς αυτά. Το γεγονός πως τα παιδιά στη Γαλλία δεν υποχρεώνονται να λένε ψέματα, αφήνεται να εννοηθεί πως οι συνθήκες της ζωής των παιδιών στη Γαλλία είναι πιο φιλικές προς τα παιδιά και λιγότερο καταπιεστικές.³⁰⁰

Οι διαφορετικές συνθήκες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά επιδρούν στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς τους. Η Λέτρω υποθέτει πως τα κορίτσια στη Γαλλία μπορούν να διαβάζουν λογοτεχνικά βιβλία στον ελεύθερο χρόνο τους και πως δεν τα αναγκάζουν να μάθαιναν τις δουλειές του σπιτιού. Επίσης, μπορούν τα παιδιά να μιλούν για τους πατεράδες τους και να μην τα υποχρεώνουν να τους διαγράψουν από τη ζωή τους, εφόσον έχουν χωρίσει με τη μητέρα.³⁰¹ Για ένα αγόρι από τη Γαλλία δεν θεωρείται ανήκουστο να γνωρίζει να πλέκει.³⁰²

Ο ερχομός των μεταναστών στην Ελλάδα έχει φέρει σε επαφή τα γηγενή παιδιά με τα παιδιά των μεταναστών από διάφορες χώρες του κόσμου. Το σχολείο είναι ένας από τους χώρους επαφής των παιδιών. Τα παιδιά των αλλοδαπών γίνονται πολλές φορές αντικείμενο χλεύης από τα γηγενή παιδιά τα οποία και απομονώνουν από τις παιδικές παρέες. Μέσα στο κείμενο επιδιώκεται να ερμηνευθεί η συμπεριφορά των ντόπιων παιδιών να μη δέχονται τους ξένους συμμαθητές τους.³⁰³

Οι γονείς των ντόπιων παιδιών υποδηλώνονται ως οι υπεύθυνοι για τη ρατσιστική συμπεριφορά των παιδιών τους λόγω της πίεσης που ασκούν στα παιδιά τους να μην κάνουν παρέα με τα παιδιά από τις άλλες χώρες. Ο Αντώνης, προσπαθώντας να δικαιολογήσει τους συμμαθητές του, τονίζει ότι για την απομόνωση του Ιμράν «δε φταίνε τα παιδιά... Οι γονείς τους δεν τα αφήνουν να τον κάνουν παρέα».³⁰⁴

Τα γηγενή παιδιά ασκούν εξουσία στα παιδιά που προέρχονται από ξένες χώρες. Η δύναμη των ντόπιων παιδιών προέρχεται από το γεγονός ότι ανήκουν στην κυρίαρχη εθνοτική ομάδα του κράτους στο οποίο βρίσκεται το σχολείο. Η άσκηση εξουσίας των γηγενών προς τα ξένα παιδιά σχετίζεται με την προηγούμενη εξουσία που έχει ασκηθεί στα γηγενή παιδιά από τους γονείς τους. Η εξουσία των ντόπιων γονέων που επιβάλλεται στα παιδιά τους θεωρείται υπεύθυνη για την αδύναμη θέση των ξένων παιδιών στη σχέση τους με τους γηγενείς συμμαθητές τους.

³⁰⁰ Ο.π., σ. 22.

³⁰¹ Ο.π., σ. 23.

³⁰² Ο.π., σ. 150.

³⁰³ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 80.

³⁰⁴ Ο.π., σ. 81.

Η ρατσιστική συμπεριφορά του γηγενούς πληθυσμού είναι εμφανής στην αντίδραση της κυρίας Παναγιώτου όσον αφορά το τηγάνισμα των ψαριών από τους Φιλιππινέζους. Η μυρωδιά από τα ψάρια ενοχλεί, όταν τηγανίζουν αλλοδαποί. Το στοιχείο που ενοχλεί δεν είναι η μυρωδιά, αλλά η εθνικότητα των ανθρώπων που μαγειρεύουν. Η όχληση από τους Έλληνες γείτονες, όπως ενόχληση από την ένταση της τηλεόρασης της κυρίας Παναγιώτου, αναγνωρίζεται σαν ένα δικαίωμα των γηγενών, το οποίο δε διαθέτουν οι ξένοι.³⁰⁵

Παρόμοιες συμπεριφορές επισημαίνονται και στη γαλλική κοινωνία. Η οικογένεια και το περιβάλλον τού συζύγου της Μαργκώ περιφρονεί και προσβάλλει τη Μαργκώ, επειδή είναι μαύρη. Η Νικόλ γίνεται αποδεκτή από την πεθερά της Μαργκώ λόγω του λευκού δέρματός της. Αν γεννιόταν μαύρη δεν θα γινόταν αποδεκτή, παρόλο που θα ήταν εγγονή της. Η εξουσία του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος είναι τόσο ισχυρή, ώστε αναγκάζει τη Μαργκώ να εγκαταλείψει το σύζυγό της από το φόβο του ενδεχομένου να γεννήσει ένα μαύρο παιδί. Η Μαργκώ, έχοντας βιώσει αυτή την καταπιεστική συμπεριφορά, προτιμάει να δώσει τέλος στη σχέση της με έναν ακόμα λευκό, παρά την ύπαρξη της μεταξύ τους αγάπης.

Η δύναμη των ρατσιστικών στερεοτύπων επηρεάζει τις σχέσεις ενηλίκων και ανηλίκων και διαμορφώνει το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι πράξεις των προσώπων.

2.5 Σχέσεις εξουσίας και φύλο

2.5.1 Άντρες vs. γυναίκες

Η δύναμη που προκύπτει από το φύλο εντοπίζεται σε αρκετά σημεία στο έργο της Άλκης Ζέη. Στην παρούσα εργασία, οι σχέσεις των δύο φύλων δεν εξετάζονται σε ξεχωριστό κεφάλαιο. Έχουν ενταχθεί στην εξέταση των σχέσεων των προσώπων ανάλογα με το ρόλο του καθενός. Έτσι, οι σχέσεις εξουσίας των συζύγων που απορρέουν από το φύλο έχουν παρουσιαστεί στο μέρος της εργασίας που αναφέρεται στις σχέσεις του πατέρα και της μητέρας. Εδώ, παρουσιάζουμε τις ερωτικές σχέσεις ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες στις οποίες εντοπίζεται η δύναμη/εξουσία που απορρέει από το φύλο του προσώπου.

³⁰⁵ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 85.

Ο έρωτας της Ελένης με τον Ζαν-Πωλ τής προσφέρει τη ξεγνοιασιά που δεν είχε με τον Αχιλλέα. Η συμπεριφορά του Αχιλλέα διαθέτει αρκετά συντηρητικά χαρακτηριστικά.³⁰⁶ Η επανασύνδεσή του με την Ελένη, ύστερα από τα πολλά χρόνια που ήταν αναγκασμένοι να ζουν χωριστά, πραγματοποιείται με την επιβολή του Αχιλλέα να συνεχιστεί η σχέση τους από το σημείο που είχε διακοπεί. Τα γεγονότα που συνέβησαν στο διάστημα που ζούσαν μακριά ο ένας από τον άλλο δεν τα λαμβάνει υπόψη του. Υποβαθμίζει τη σημασία τους και την πιθανή επίδραση που ενδέχεται να έχουν στη σχέση τους.

Ο Αχιλλέας παραδέχεται ότι έχει γνωρίσει άλλες γυναίκες. Το γεγονός αυτό θεωρεί ασήμαντο, επειδή δεν είχε συνάψει δεσμό μαζί τους. Όμως, δεν αναγνωρίζει παρόμοιες ανάγκες στην Ελένη. Αρνείται να συζητήσει για το πώς ήταν η ζωή της τα χρόνια που ζούσαν χωριστά. Λέγοντας πως της έχει εμπιστοσύνη, δε δέχεται περαιτέρω συζήτηση.³⁰⁷ Όταν όμως βρίσκει τη ζωγραφιά του *Κοριτσιού με τον πυράκανθο*, ενοχλείται, εκνευρίζεται και σκίζει το φύλλο. Οι συνεχείς παρακλήσεις της Ελένης να της δώσει το βιβλίο, η υπενθύμιση πως δεν έχει το δικαίωμα να καταστρέψει κάτι που είναι δικό της, δε συγκινούν τον Αχιλλέα. Αυτός σκίζει το χαρτί και καταστρέφει ένα κομμάτι από τη ζωή της Ελένης. Εκμεταλλεύεται την αδύναμη θέση στην οποία βρίσκεται η Ελένη στην Τασκένδη, μόνη, χωρίς «στήριγμα», εξαρτώμενη απολύτως από τον Αχιλλέα.

Η Ελένη αισθάνεται φυλακισμένη στη στέπα της Ρωσίας. Η απογοήτευση που αισθάνεται από τη συμπεριφορά του Αχιλλέα, συνδυάζεται με τη διάψευση των ελπίδων και των προσδοκιών από τον Στάλιν, όταν πληροφορείται για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Σιβηρία.³⁰⁸

Η εξουσία του άντρα στις σχέσεις του με τη γυναίκα, παραλληλίζεται με την εξουσία του κυβερνήτη στις σχέσεις του με τους πολιτικούς του αντιπάλους και τους υφιστάμενούς του.

Η τρυφερότητα που απουσιάζει από τον Αχιλλέα, εκδηλώνεται από τον κύριο Μαρσέλ. Η φυγή στη Γαλλία της γυναίκας τού Μαρσέλ δεν έχει αλλάξει τα αισθήματά του. Μιλάει για αυτήν με αγάπη και δεν εκφράζεται άσχημα για το

³⁰⁶ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 193.

³⁰⁷ Ο.π., σ. 200.

³⁰⁸ Ο.π., σσ. 256-258.

γεγονός ότι έχει φύγει μακριά του. Ελπίζει πως κάποια μέρα θα ξαναγυρίσει κοντά του και την περιμένει, παρόλο που πολλές γυναίκες θέλουν να τον παντρευτούν.³⁰⁹

2.5.2 Συζυγικές σχέσεις και πολιτική

Ο Αχιλλέας δεν συζητάει με την Ελένη για τα ζητήματα που τον απασχολούν. Θεωρεί πως αυτή δεν καταλαβαίνει τους δικούς του προβληματισμούς.³¹⁰ Η σχέση των δύο συζύγων επηρεάζεται από την πολιτική κατάσταση που επικρατεί. Η θέση του Αχιλλέα ως γραμματέα του κόμματος και ο ρόλος του ως συζύγου προκαλούν δυσχέρειες και προσκόμματα στη σχέση του με την Ελένη. Οι συμπεριφορές τις οποίες υιοθετεί ο Αχιλλέας εξαιτίας του κομματικού αξιώματος που κατέχει έρχονται σε αντίθεση με ό,τι αναμένει η Ελένη από το σύζυγό της. Η Ελένη ενοχλείται από τη συνεχώς αυστηρή θεώρηση των πραγμάτων, ακόμα και των πιο καθημερινών, που προβαίνει ο Αχιλλέας.³¹¹

Ο Αχιλλέας θεωρεί αλάνθαστες τις απόψεις του και πιστεύει πως η Ελένη οφείλει να τις ενστερνιστεί. Το κόμμα και το παιδί είναι τα μόνα κοινά σημεία μεταξύ τους για τα οποία όμως η Ελένη αμφιβάλλει αν είναι ικανά από μόνα τους να διατηρήσουν μαζί ένα ανδρόγυνο.³¹²

Ο Αχιλλέας προτιμάει να μείνει χωριστά από την Ελένη, εάν αυτή επιστρέψει στην Ελλάδα, ώστε να μείνει πιστός στην απόφασή του να επαναπατριστεί μόνο όταν το κόμμα γίνει νόμιμο.³¹³

Η προτεραιότητα που φαίνεται να δείχνει ο Αχιλλέας στο κόμμα από τη γυναίκα του εντοπίζεται και στην εμμονή του να καθορίσει τα μελλοντικά χαρακτηριστικά της ζωής της Δαφνούλας. Χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη ζωή της μέσα στο κόμμα. Η Ελένη θεωρεί αδιανόητο να επιβάλεις σε ένα οκτάχρονο παιδί τέτοιες ιδέες.³¹⁴ Σε γενικές γραμμές, η Ελένη εμφανίζεται να καταναγκάζεται για να δεχτεί ζητήματα τα οποία περιορίζουν την ελεύθερη βούλησή της.

³⁰⁹ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 28.

³¹⁰ *Ο.π.*, σ. 218.

³¹¹ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 300.

³¹² *Ο.π.*, σ. 305.

³¹³ *Ο.π.*, σ. 316.

³¹⁴ *Ο.π.*, σ. 319.

2.5.3 Ερωτικές σχέσεις και πολιτική

Οι σχέσεις των δύο φύλων επηρεάζονται από την πολιτική κατάσταση. Ο έρωτας της Ελένης και του Αχιλλέα «γεννήθηκε» και διαμορφώθηκε μέσα στα έντονα γεγονότα του πολέμου. Όταν βρίσκονται ξανά, μετά από χρόνια, στην Τασκένδη, είναι ουσιαστικά οι πρώτες στιγμές που βρίσκονται μαζί, χωρίς να πολεμούν ή να είναι υπό διωγμό.³¹⁵ Αυτός είναι και ο λόγος της αμηχανίας κατά τη διάρκεια του επαναπροσδιορισμού της σχέσης τους.

Η ιστορία του Αντρέα και της Ντίνας επιβεβαιώνει την επίδραση των ιδιαίτερων συνθηκών του πολέμου στις ανθρώπινες σχέσεις. Ο ζωγράφος Αντρέας, «αριστερός του γλυκού νερού»,³¹⁶ αναγκάζεται να ακολουθήσει την Ντίνα στο βουνό. Όμως, η Ντίνα ερωτεύεται τον καπετάνιο της ανάρктиκής ομάδας της. «Εδώ όλα παίρνουνε άλλες διαστάσεις», εξηγεί η Ντίνα στον Αντρέα.³¹⁷ Οι εμπειρίες των προσώπων από τις ιδιαίτερες ιστορικές στιγμές που ζουν διαμορφώνουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους. Η Ντίνα ουσιαστικά υποχρεώνει τον Αντρέα να αλλάξει τη ζωή του και να τον ακολουθήσει στο βουνό. Εκφράζει μία δύναμη απέναντί του η οποία σημειώνεται και στη συνέχεια με την μορφή της εξουσίας/δύναμης του καπετάνιου των ανταρτών.

Οι νεαροί πρωταγωνιστές εκδηλώνουν τις ερωτικές επιθυμίες τους κατά τη διάρκεια της αντιστασιακής δράσης τους. Ο Γρηγόρης και η Λία βρίσκουν την ευκαιρία να εκφραστούν και να βρεθούν πιο κοντά μέσα από την αγωνία των νυχτερινών τους εξορμήσεων για την αναγραφή αντιστασιακών μηνυμάτων στους δρόμους της Αθήνας.³¹⁸

Ο εμφύλιος πόλεμος αποτελεί την αιτία που καταστρέφεται το μαγαζί του πατέρα. Αυτό είχε ως συνέπεια να μην παντρευτεί τη Λούλα, τη γυναίκα με την οποία αγαπιόντουσαν, αλλά την Αμαλία με την οποία δημιούργησε μία αποτυχημένη οικογένεια.³¹⁹

Οι πολιτικές απόψεις των προσώπων αποτελεί ζήτημα το οποίο μπορεί να κρίνει μία ερωτική σχέση. Η Κίτσα χωρίζει με τον Μεμά, επειδή διαφωνούν στα

³¹⁵ Ο.π., σ. 189.

³¹⁶ Ο.π., σ. 184.

³¹⁷ Ο.π., σ. 189.

³¹⁸ Άλκη Ζέη, «Αρβυλάκια και γόβες», ό.π., σσ. 39-42.

³¹⁹ Άλκη Ζέη, «Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες», ό.π., σ. 93.

πολιτικά.³²⁰ Η στάση και οι απόψεις των προσώπων για την πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατεί αποτελούν κριτήριο συμπάθειας ή μη. Η Αντιγόνη δεν ξαναβλέπει το Δημήτρη, επειδή αυτός εκφράστηκε με θετικούς χαρακτηρισμούς για το γερμανικό στρατό. Η δική της άποψη είναι πως οι δύσκολες στιγμές της Κατοχής, δεν αφήνουν περιθώριο για ερωτικές περιπέτειες.³²¹

Κάτι που επιβεβαιώνεται στη σχέση της Ελένης και του Αχιλλέα. Ο γάμος τους δε θυμίζει σε τίποτα το γιορτινό κλίμα μίας γαμήλιας τελετής. Ο Αχιλλέας την ίδια μέρα φεύγει αντάρτης στα βουνά.³²²

2.5.4 Αγόρια vs. κορίτσια

Τα κείμενα της Άλκης Ζέη αποτυπώνουν την κοινωνική συνήθεια της προτίμησης των αρσενικών παιδιών. Ο πατέρας της Λέτρωσ επιθυμεί το παιδί που θα γεννηθεί να είναι αγόρι. Η μητέρα έχει αδυναμία, όπως πιστεύει η Λέτρω, στα δίδυμα αγόρια.³²³ Η επιθυμία το παιδί που θα γεννηθεί να είναι αγόρι εκφράζεται και από τη γιαγιά Υπατία. Για αυτήν, τα αγόρια οφείλουν να γίνουν δυνατά για να πολεμήσουν με τους Τούρκους.³²⁴ Τα κορίτσια ζηλεύουν τον αδερφό τους επειδή αυτός είναι ο αποδέκτης των χαδιών της μητέρας.³²⁵

Μέσα από αρκετά σημεία των κειμένων φανερώνονται στοιχεία τα οποία αποκαλύπτουν τη διαφορετική αντιμετώπιση των αρσενικών παιδιών από τα θηλυκά. Οι αταξίες και η μη τήρηση μίας στοιχειώδους τάξης μέσα στο παιδικό δωμάτιο από τα αγόρια δικαιολογείται ως σύμφυτα χαρακτηριστικά του φύλου τους. Αντιθέτως, τα κορίτσια οφείλουν να συγυρίζουν το σπίτι. Δεν τους επιτρέπονται ενέργειες οι οποίες προκαλούν ακαταστασία μέσα στο σπίτι.³²⁶ Η Λέτρω αναλαμβάνει το ρόλο της βοηθού της μητέρας στην προετοιμασία των γευμάτων, στο πλύσιμο των πιάτων και γενικά των εργασιών που επιτελούνται μέσα στο σπίτι. Τα δίδυμα δεν είναι επιφορτισμένα με κάποια εργασία και έτσι μπορούν να παίζουν, τη στιγμή που η

³²⁰ Ο.π., σ. 89.

³²¹ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 62.

³²² Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 25.

³²³ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 20.

³²⁴ Ο.π., σ. 26.

³²⁵ Άλκη Ζέη, *Νεανική φωνή*, ό.π., σ. 21.

³²⁶ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σσ. 30-31.

Λέτρω είναι αναγκασμένη να στρώνει τα κρεβάτια των αδερφών της.³²⁷ Μαθαίνει να πλέκει ώστε να μην ασχολείται με δραστηριότητες, όπως ο χορός, τις οποίες ο πατέρας θεωρεί ότι δεν είναι χρήσιμες για ένα κορίτσι. Η απουσία διάθεσης της Λέτρω για τα οικοκυρικά, δεν λαμβάνεται υπόψη.³²⁸

Η διαφορετική αντιμετώπιση των κοριτσιών προκαλεί συναισθήματα αδικίας στη Λέτρω τα οποία συμπληρώνονται από τον σχεδιασμό της οικογένειας όσον αφορά τις σπουδές των παιδιών. Τα αγόρια είναι αυτά που προορίζονται για να σπουδάσουν. Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας προβάλλεται ως η αιτία για την αδυναμία να σπουδάσει η Λέτρω. Η προτεραιότητα που δίδεται στα αγόρια εκλαμβάνεται ως αδικία από τη Λέτρω, καθώς αυτή είναι μία άριστη μαθήτρια, ενώ τα αδέρφια της δυσκολεύονται ακόμα και να περάσουν την τάξη στο σχολείο. Η Λέτρω όμως είναι αναγκασμένη να δεχτεί την ισχύουσα τάξη των πραγμάτων, καθώς ο πατέρας, ο οποίος λαμβάνει τις αποφάσεις, ξεκαθαρίζει πως ο προορισμός των κοριτσιών είναι το σπίτι και ο γάμος.³²⁹ Θεωρεί άνωφελα τα διαβάσματα της Λέτρω και βλαβερά οτιδήποτε μαθαίνει από αυτά, καθώς ο σκοπός της είναι να μάθει τις οικοκυρικές εργασίες.³³⁰

Η προτίμηση προς τα αγόρια δεν αποτελεί μία ιδιαίτερη στάση της οικογένειας της Λέτρω, αλλά απηχεί μία γενικότερη κοινωνική συμπεριφορά της εποχής στην οποία αναφέρεται η *Μωβ ομπρέλα*. Η κυρία-Τασία διακρίνει τα αγόρια και τα επαινεί, παρ' όλες τις ζημιές που κάνουν, ενώ μέμφεται τη Λέτρω για το διάβασμα των βιβλίων και τη μειωμένη ενασχόλησή της με τις δουλειές του σπιτιού.³³¹

Ο διαχωρισμός των παιδιών ανάλογα με το φύλο τους απαντάται και σε άλλα κείμενα της συγγραφέως. Τα κορίτσια διαμαρτύρονται για τις αδικίες που υφίστανται στις σχέσεις τους με τα αγόρια. Οι αδικίες αυτές απορρέουν από την εξουσία που ασκούν τα αγόρια επικαλούμενα την υπέρτερη φύση του φύλου τους. Τα αγόρια θεωρούνται αυτοδικαίως οι αρχηγοί στα παιδικά παιχνίδια.³³² Αναγνωρίζουμε σε αυτές τις περιγραφές έναν ενστερνισμό από τα παιδιά των κοινωνικών πρότυπα όπου σπανίζει η παρουσία των γυναικών σε ηγετικές θέσεις.

³²⁷ Ο.π., σ. 33.

³²⁸ Ο.π., σ. 149.

³²⁹ Ο.π., σ. 33.

³³⁰ Ο.π., σ. 119.

³³¹ Ο.π., σ. 206.

³³² Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 71.

Η επαναστατική διάθεση των παιδιών που διαπνέεται στο έργο *Ματίας ο πρώτος* επηρεάζει τα κορίτσια. Δεν αποδέχονται την ανδρική εξουσία που τα θέλει στο περιθώριο των γεγονότων ως άτολμα, χωρίς σοβαρότητα και περιεχόμενο, όντα. Εξανίστανται για την αδικία με την οποία αντιμετωπίζεται το γυναικείο φύλο και επιζητούν ίδια δικαιώματα με τα αγόρια.³³³

Τα κορίτσια κατά την περίοδο της εφηβείας επιζητούν γνωριμία με αγόρια μεγαλύτερης ηλικίας. Δεν έχουν σε ιδιαίτερη εκτίμηση τους συνομήλικούς τους. Η Κωνσταντίνα, στο πρόσωπο του Λουμίνη, βρίσκει ένα άτομο που κατανοεί την κατάστασή της. Τα κοινά στοιχεία των βιωμάτων τους αποτελούν τη βάση για να ευοδωθεί η γνωριμία τους.³³⁴

2.6 Σχέσεις εξουσίας και πολιτική

2.6.1 Παλαιοί επαναστάτες vs. νέοι επαναστάτες

Οι προσωπικές εμπειρίες της Άλκης Ζέη από την αντιστασιακή δράση και τους αγώνες των υποστηρικτών του ΕΑΜ έχουν αποτυπωθεί στο έργο της. Η πορεία των αριστερών αγωνιστών της δεκαετίας του '40 μέσα στο χρόνο και η στάση που υιοθετούν κατά την ήττα της παράταξης που υποστήριζαν αποτελούν ένα από τα ζητήματα που προβληματίζουν τη συγγραφέα.

Ως παλαιούς επαναστάτες θεωρούμε τους αντιστασιακούς του Β' Παγκόσμιου πολέμου και τους αντάρτες του Δημοκρατικού στρατού. Ο χαρακτηρισμός νέοι επαναστάτες αναφέρεται στην επόμενη γενιά από τους αγωνιστές της δεκαετίας του 1940, στους νέους της δεκαετίας του 1960.

Οι αναμνήσεις της Ελένης κυριαρχούνται από τα γεγονότα της αντίστασης στη γερμανική κατοχή, τον εμφύλιο πόλεμο και τους μετεμφυλιακούς διωγμούς από το καθεστώς του ελληνικού κράτους. Η ζωή της έχει καθοριστεί από τους αγώνες ενάντια στις φασιστικές εκφάνσεις της κυβερνητικής εξουσίας. Ο Μάης του 1968 όμως στο Παρίσι της φαίνεται ξένος. Δεν συμμετέχει στις διαδηλώσεις, παρά μόνο ύστερα από τις κατηγορίες της κόρης της για συμβιβασμό της με τον αστικό τρόπο ζωής. Η Δαφνούλα προσάπτει στη μητέρα της και στους φίλους και παλιούς συναγωνιστές της ότι έχουν χάσει την επαναστατικότητά τους. Οι κατηγορίες της

³³³ Ο.π., σ. 113.

³³⁴ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 63

προκαλούν το θυμό της Ελένης. Για να αποδείξει πως κάνει λάθος η κόρη της, συμμετέχει και η ίδια σε μία διαδήλωση.³³⁵ Όμως δεν αισθάνεται όπως το Δεκέμβριο του 1944. Τώρα φοβάται περισσότερο, παρόλο που ο αντίπαλος δεν διαθέτει όπλα, όπως τότε οι Άγγλοι στρατιώτες. Η εξήγηση που δίνει η συγγραφέας για την επιφυλακτικότητα της Ελένης είναι η απόμακρη διάθεση που έχει για τα γεγονότα του Παρισιού. Η ηλικία της δε θεωρείται εμπόδιο για τους αγώνες, αλλά η αίσθηση πως δεν αγωνίζεται για κάτι δικό της.³³⁶

Οι ιδέες των επαναστατών της προηγούμενης γενιάς χαρακτηρίζονται από τη Δαφνούλα ως «παλιές και σκουριασμένες». Οι καβγάδες μεταξύ της Δαφνούλας και της Μαρί-Τερέζ είναι συνεχείς.³³⁷ Η διάσταση των απόψεων μεταξύ των παλαιών και των νέων επαναστατών παρουσιάζεται με αντικειμενικό τρόπο από τη συγγραφέα. Δεν παίρνει θέση υπέρ κάποιας πλευράς. Παραθέτει τα επιχειρήματα και τις αιτιολογήσεις των νέων και των παλαιών για τις ιδέες και τις πράξεις τους.

Τα χρόνια που έχουν περάσει έχουν επιφέρει μία αλλαγή στη συμπεριφορά των παλαιών αγωνιστών. Αυτή αποτυπώνεται πιο καθαρά στα *Αρβυλάκια και γόβες*. Η Λία παραδέχεται πως οι περισσότεροι από τους αντιστασιακούς έχουν ξεχάσει τους προηγούμενους αγώνες και πως τώρα δεν έχει μείνει τίποτα να θυμίζει τους παλιούς φίλους. Οι πόνοι από τα παλιά τραύματα είναι τα μόνα που θυμίζουν τα γεγονότα του παρελθόντος.³³⁸

2.6.2 Αριστεροί της Δύσης vs. αριστεροί της Ελλάδας

Η Άλκη Ζέη θίγει μέσα στα κείμενά της το ζήτημα της αντιμετώπισης των αντιστασιακών αγωνιστών της Ελλάδας στις χώρες της Δύσης. Διακρίνεται μία δυσανασχέτηση της Ελένης, όταν μιλάει για τις συναγωνίστριές της που έχουν σκοτωθεί.³³⁹

Οι άνθρωποι στη Δύση έχουν διαμορφωμένη στο νου τους μία συγκεκριμένη εικόνα για την Ελένη και τους αντιστασιακούς. Η νοσταλγία που μπορεί να προκαλείται από την εξορία δεν είναι το συναίσθημα από το οποίο κυριαρχείται η

³³⁵ Ο.π., σσ. 115-116.

³³⁶ Ο.π., σ. 117.

³³⁷ Ο.π., σ. 117.

³³⁸ Άλκη Ζέη, «Αρβυλάκια και γόβες», ό.π., σ. 44.

³³⁹ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 128.

Ελένη. Όμως ο Ντιντιέ θεωρεί δεδομένο πως η Ελένη έχει νοσταλγήσει τη ζωή της Ελλάδας.³⁴⁰

Η Ελένη πιστεύει πως οι κακουχίες που έχουν περάσει οι Έλληνες αντιστασιακοί τούς διαφοροποιούν από τους ανθρώπους στη Δύση οι οποίοι δεν έχουν κινδυνέψει ή βασανιστεί. Ο θάνατος του Στάλιν συγκλονίζει την Ελένη. Αντιθέτως, ο Ζαν-Πωλ δεν αισθάνεται το ίδιο.³⁴¹

2.6.3 Αντίσταση, αντάρτες, πρόσφυγες

Η απουσία αντιστασιακής δράσης αποτελεί για τον Τάκη ένα αρνητικό χαρακτηριστικό το οποίο του προσάπτει η γυναίκα του, η Λία. Στο κείμενο εκφράζεται μία πικρία για όσους, ευρισκόμενοι μακριά από την Ελλάδα κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής, δεν αγωνίστηκαν εναντίον της. Οι διαφορές αυτές δεν μπορούν να ξεπεραστούν και η Λία νιώθει σαν ξένη με τον Τάκη. Οι εμπειρίες που έχει ζήσει η ίδια είναι τόσο έντονες, που η αγνοία του Τάκη για αυτές την εξοργίζει.³⁴²

Πολλοί αγωνιστές του ΕΛ.Α.Σ., οι ηττημένοι του εμφύλιου πολέμου, ενσωματώνονται στη μετεμφυλιακή αστική κοινωνία που έχει συγκροτηθεί από την νικήτρια ιδεολογική παράταξη. Η σκληρή ζωή την οποία έχουν να αντιμετωπίσουν όσοι από αυτούς έχουν παραμείνει στην Ελλάδα, τους αναγκάζει να προβαίνουν σε πράξεις τις οποίες οι εξόριστοι πολιτικοί πρόσφυγες αδυνατούν να κατανοήσουν και προφανώς διατηρούν τις επιφυλάξεις και τις διαφωνίες τους.³⁴³

2.6.4 Δεσμοφύλακες vs. κρατούμενοι

Ένας δεσμοφύλακας γίνεται ο μεσάζων για να λάβει η Ελένη το μήνυμα από τους συγκατατούμενούς της. Η συγγραφέας δεν παραθέτει περισσότερα στοιχεία για να κατανοηθεί η πράξη αυτή. Περιγράφεται μονάχα ο χωροφύλακας ως έχων

³⁴⁰ Ο.π., σ. 149.

³⁴¹ Ο.π., σ. 113.

³⁴² Άλκη Ζέη, «Αρβυλάκια και γόβες», ό.π., σ. 43.

³⁴³ Ο.π., σ. 63.

παιδιάστικα μάγουλα. Στα χαρακτηριστικά του χωροφύλακα απουσιάζουν τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων τού αστυνομικού σώματος.³⁴⁴

Το πολιτικό καθεστώς στη χώρα έχει προσδώσει μεγάλη εξουσία στους δεσμοφύλακες και γενικότερα στους υπηρετούντες σε σώματα ασφάλειας. Οι καθημερινές σχέσεις αυτών των προσώπων με τους κρατούμενους χαρακτηρίζονται από την ολοκληρωτική άσκηση εξουσίας των πρώτων επί των δεύτερων η οποία μπορεί να φτάσει ως τα όρια της ζωής ή του θανάτου.

2.7 Φιλικές και ανταγωνιστικές διαπροσωπικές σχέσεις

2.7.1 Σχέσεις αλληλεγγύης

Η Δροσούλα εκφράζει ένα ειλικρινές ενδιαφέρον για τους άλλους ανθρώπους. Αποτελεί το στήριγμα των άλλων στις δύσκολες στιγμές τους.³⁴⁵

Η Ελένη αποφυλακίζεται χάρις τη μεσολάβηση ενός φίλου και συμπολεμιστή του πατέρα της.³⁴⁶ Στο γεγονός αυτό διακρίνονται αυτοβιογραφικά στοιχεία της συγγραφέως.

Το Λιοντάρι ζητάει από τη Λίζα, σε περίπτωση που πεθάνει να διαλύσει το πτώμα, ώστε να μην έχει επιπτώσεις και «μπλεξίματα» η ίδια.³⁴⁷

Ο Πάνος και ο Ευγένιος προσπαθούν να αναπληρώσουν την απουσία του πατέρα και βοηθούν την Δαφνούλα κατά τη διαμονή της στο Παρίσι.³⁴⁸

Αλλού όμως, η παιδική φιλία φαντάζει αδύναμη να μπορέσει να διατηρηθεί μπροστά στην τραγικότητα των περιστατικών του εμφύλιου πολέμου. Η Ελένη και η Έρση, φίλες από την πρώτη δημοτικού και για δώδεκα χρόνια, διακατέχονται από μίσος η μία για την άλλη, όταν βρίσκονται, τον Δεκέμβριο του 1944, σε αντιμαχόμενα μέρη.³⁴⁹

Στο έργο *Κοντά στις ράγες* σημειώνεται μία διάκριση των εννοιών του γενναίου και του ήρωα. Η γενναιότητα αντιμετωπίζει την αποδοκιμασία, γιατί δε στοχεύει σε κάποιο ανώτερο σκοπό. Ο ήρωας είναι αυτός που προβαίνει σε πράξεις οι οποίες θα

³⁴⁴ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 47.

³⁴⁵ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 206.

³⁴⁶ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 69.

³⁴⁷ *Ο.π.*, σσ. 84-85.

³⁴⁸ *Ο.π.*, σ. 249.

³⁴⁹ *Ο.π.*, σσ. 28-29.

βοηθήσουν τους άλλους ανθρώπους.³⁵⁰ Η διάκρισή αυτή παραπέμπει στις ιδεολογικές κατευθύνσεις που διαπερνούν το συγκεκριμένο έργο.

2.7.2 Κοινωνική δύναμη και διαπροσωπικές σχέσεις

Η Πιπίτσα, μέσω της εξουσίας του πατέρα της, ο οποίος διορίζεται πρόξενος της Γερμανίας στο νησί, ύστερα από την εκδήλωση της δικτατορίας, προσπαθεί να κερδίσει ή, ακριβέστερα, να επιβάλλει τη συμπάθεια της Μέλιας και της Μυρτώ.³⁵¹

Η κυρία Λεβέντη και η κόρη της επιδιώκουν να βρίσκονται με το μέρος του ισχυρού. Οι σχέσεις τους με τους άλλους διαμορφώνονται ανάλογα με τη θέση εξουσίας που κατέχουν οι άλλοι. Η τακτική αυτή καταφέρνει να τους παρέχει άνετα μέσα για την επιβίωσή τους. Τη μία φορά με τις προμήθειες του Άγγλου,³⁵² την επόμενη με τις κούτες του Γερμανού.³⁵³

Ο Γερμανός αρραβωνιαστικός της Λέλας προσπαθεί να δαμάσει το Στορμ. Ο σκύλος του Άγγλου πρώην αρραβωνιαστικού της Λέλας, πρέπει να τεθεί κάτω από τη γερμανική ισχύ. Πρόκειται για μία άτυπη μονομαχία των δύο αντιπάλων του πολέμου, της Γερμανίας και της Αγγλίας.³⁵⁴

Ένα ζήτημα που τίθεται στο *Μεγάλο περίπατο του Πέτρου* είναι οι σχέσεις των Ελληνίδων γυναικών με τους Γερμανούς και Ιταλούς στρατιώτες. Η μητέρα προσπαθεί να προστατεύσει την κόρη της από τον Γιάουρτερ. Δεν την αφήνει να βρίσκεται αργά το βράδυ εκτός σπιτιού και την περιμένει στην εξώπορτα για να μην συναντηθεί μόνη της με τον Γιάουρτερ.³⁵⁵ Ένα βράδυ ο Πέτρος αντικρίζει ένα ζευγάρι με έναν Ιταλό στρατιώτη και μία Ελληνίδα, την οποία βρίζει από μέσα του.³⁵⁶ Η Αντιγόνη δεν μπορεί να καταλάβει πώς γίνεται η Λέλα να αγαπάει έναν Γερμανό.³⁵⁷

Η θέση ισχύος που κατέχουν ορισμένα άτομα τους παρέχει τη δυνατότητα να προβαίνουν σε εκβιασμούς με σκοπό την αποκόμιση οικονομικών, κυρίως, οφελών. Οι στρατοδίκες και οι μεσάζοντες εκμεταλλεύονται την εξουσία που τυγχάνει να

³⁵⁰ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 82.

³⁵¹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 82.

³⁵² Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 31.

³⁵³ *Ο.π.*, σ. 55.

³⁵⁴ *Ο.π.*, σ. 59.

³⁵⁵ *Ο.π.*, σ. 118.

³⁵⁶ *Ο.π.*, σ. 128.

³⁵⁷ *Ο.π.*, σ. 139.

αποκτούν κατά την περίοδο του εμφύλιου πολέμου και πλουτίζουν, καθώς χρηματίζονται από τους καταδικασμένους αντιφρονούντες, ώστε να μην εκτελεστούν.³⁵⁸

Οι στρατιωτικοί παρουσιάζονται ως αφερέγγυοι και φιλοπόλεμοι. Δεν τους αρκεί η νίκη, αλλά επιδιώκουν να συντρίψουν τους αντιτάλους τους. Όταν η ισχύς τους το επιτρέπει, δε διστάζουν να διατάξουν τη συνέχιση του πολέμου και να αθετήσουν τις συμφωνίες που είχαν κάνει.³⁵⁹

2.8 Άνθρωποι και φύση

2.8.1 Άνθρωποι vs. ζώα

Τα ζώα αποτελούν στοιχείο της πλοκής σε αρκετά έργα της Άλκης Ζέη. Τα ζώα παρουσιάζονται είτε ανθρωποποιημένα, όπου συμπεριφέρονται όπως οι άνθρωποι, με σκοπό να τονιστεί κάποιο μήνυμα, είτε σαν να έχουν τις έλλογες ανθρώπινες ικανότητες, διατηρώντας όμως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του είδους τους, είτε εμφανίζονται με μία αντικειμενική περιγραφή τους.³⁶⁰ Εμείς θα περιοριστούμε στις εκφάνσεις εκείνες όπου εντοπίζονται εξουσιαστικά χαρακτηριστικά όσον αφορά τις σχέσεις των ανθρώπων με τα ζώα και τη φύση γενικότερα.

Οι άνθρωποι εμφανίζονται να κακοποιούν τα ζώα με σκοπό την εκμετάλλευση αυτών στις εργασίες τους. Ο χαρακτηρισμός των γαϊδουριών από τον Πλάτωνα ως «κακόμοιρα», προκαλεί στον αναγνώστη τη συμπάθεια για αυτά τα ζώα, ενώ παράλληλα στηλιτεύεται η εξοντωτική για τα ζώα αυτά συμπεριφορά των ανθρώπων.³⁶¹

Τα ζώα ασκούν μία ιδιαίτερη έλξη στα παιδιά. Δε διαφοροποιούνται από τους ανθρώπους που κινούνται γύρω από τα παιδιά.³⁶² Όμως, η συνύπαρξη των ζώων με τα παιδιά δεν είναι πάντα αρμονική. Όταν ένα μεγάλο σκυλί πέφτει πάνω σε ένα εφτάχρονο κορίτσι, την ίδια τη συγγραφέα, προκαλούνται στο παιδί έντονα δυσάρεστα συναισθήματα για τα ζώα. Οι ιδιοκτήτες του σκυλιού το κρατούν δεμένο, όταν τους επισκέπτονται η συγγραφέας με την οικογένειά της. Η αντιμετώπιση του

³⁵⁸ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 49.

³⁵⁹ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 94.

³⁶⁰ Για την κατηγοριοποίηση αυτή βλ. Βίτω Αγγελολούλου, «Τα ζώα στη λογοτεχνία για παιδιά», *Διαβάζω* (1982), 51, σ. 95.

³⁶¹ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 13.

³⁶² J. Rowe Townsend, *Written for children*, Penguin book, 1987, σ. 103.

σκυλιού προκαλεί διαφωνίες. Οι ιδιοκτήτες του υποστηρίζουν ότι το δέσιμο με τη χοντρή αλυσίδα προκαλεί ψυχολογικά προβλήματα στο σκυλί. Αντιθέτως, η συγγραφέας δεν ενοχλείται από ένα τέτοιο ενδεχόμενο, καθώς διαπιστώνει πως στην ίδια έχουν προκληθεί ψυχολογικά προβλήματα στη θέα των σκυλιών.³⁶³

Τα ζώα υπόκεινται σε πολλές ταλαιπωρίες λόγω διαφόρων συνηθειών των ανθρώπων. Οι ανάγκες των ανθρώπων δεν συμβαδίζουν με τις ανάγκες των ζώων. Οι άνθρωποι αρέσκονται να κρατούν τα ζώα ως κατοικίδια. Τα ζώα όμως υποφέρουν, όταν οι άνθρωποι τούς επιβάλλουν να ακολουθήσουν τους ρυθμούς της δικής τους ζωής. Το ταξίδι με το τρένο είναι για τον Ευριπίδη μία δυσάρεστη κατάσταση η οποία τον ταλαιπωρεί.³⁶⁴

Οι άνθρωποι παρουσιάζονται να μην υπολογίζουν τη ζωή των ζώων. Συχνά τα σκοτώνουν ή τα τραυματίζουν, ενώ μερικά τα βαλσαμώνουν. Οι αρνητικές επιπτώσεις του κυνηγιού αποτυπώνονται στο κείμενο με την περιγραφή των τυφλών από τα σκάγια πουλιών.³⁶⁵ Όμως υπάρχει και η αντίθετη πλευρά των ανθρώπων. Είναι οι εθελοντές που έχουν δημιουργήσει ένα κέντρο περίθαλψης για τα τραυματισμένα ζώα.³⁶⁶

Ο πατέρας της Βίτως σώζει ένα σκυλί, όταν τραυματίζεται από ένα κάρο. Το σκυλί αυτό είναι ό,τι έχει απομείνει στο σπίτι που να θυμίζει τον πατέρα.³⁶⁷ Η ιστορία αυτή του Ριχάρδου δίνει μία εξήγηση για την επιθυμία του πατριού της Βίτως να σκοτώσει το σκυλί. Η γιαγιά Υπατία συμφωνεί να δοθεί ο Ριχάρδος στον μπόγια, επειδή τον είχε φέρει ο πατέρας της Βίτως.³⁶⁸

Οι άνθρωποι δεν αποδίδουν στα ζώα δικαιώματα, γι' αυτό και θεωρούν φυσικό να σκοτώνει ο μπόγιας τα αδέσποτα ζώα. Αλλά και τα σκυλιά του σπιτιού είναι δυνατό να έχουν την ίδια μοίρα, εάν οι έχοντες τη δύναμη μέσα στο σπίτι τα αντιπαθούν.³⁶⁹ Όταν βρίσκουν μία βολική για τις προθέσεις τους δικαιολογία, όπως η ύπαρξη λύσσας σε άλλα σκυλιά, δε διστάζουν να επιχειρήσουν να σκοτώσουν το σκυλί πυροβολώντας το με ένα πιστόλι. Ο Πάρης δεν έχει καμία αναστολή η

³⁶³ Άλκη Ζέη, «Ο Ευριπίδης», ό.π., σ. 755.

³⁶⁴ Ο.π., σ. 760

³⁶⁵ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 187.

³⁶⁶ Ο.π., σσ. 180-182.

³⁶⁷ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 17.

³⁶⁸ Ο.π., σ. 152-153.

³⁶⁹ Ο.π., σ. 153.

δολοφονία του σκυλιού να γίνει μπροστά στα παιδιά. Ο Ριχάρδος σώζεται για δεύτερη φορά, σε αυτή την περίπτωση από τον πατέρα της Λέτρως.³⁷⁰

Ορισμένα παιδιά εμφανίζονται να είναι ικανά για ιδιαίτερα σκληρές πράξεις απέναντι στα ζώα. Ο Σάκης παίρνει τη γάτα και την οδηγεί στο στόμα του λιονταριού με σκοπό να καταφέρει να παρακολουθήσει μία παράσταση του τσίρκου.³⁷¹

Οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τα ζητήματα της φύσης ως ζητήματα κατώτερης σημασίας. Προέχει η εξυπηρέτηση των διάφορων συμφερόντων τους. Το οικονομικό όφελος του ιδιοκτήτη του σπιτιού, τον υποχρεώνει να κόψει την κερασιά. Προτιμάει την καταστροφή του δέντρου από το να χρεωθεί με την διάνοιξη ενός καινούργιου βόθρου.³⁷²

Το πάρκο στο οποίο παίζουν τα παιδιά γίνεται ουρανοξύστης, παρόλο που κάνεις από τη γειτονιά δεν επιθυμεί κάτι τέτοιο.³⁷³ Η υπεράσπιση των ελεύθερων χώρων και των πάρκων στα οποία παίζουν τα παιδιά γίνεται με δυναμικό τρόπο. Τα ίδια τα παιδιά αναλαμβάνουν δράση για να εμποδίσουν την καταστροφή του πάρκου τους, ακλουθώντας την προτροπή του Στίκη πως «πρώτα πρέπει να δοκιμάσουμε να τα βγάλουμε μόνοι μας πέρα».³⁷⁴

Ο χαρακτήρας του Πάβουρα εκφράζει την αντίσταση στην απάνθρωπη μεταχείριση των ζώων. Από όλα τα καβούρια που πιάνει, κρατάει μονάχα αυτά που χρειάζεται και τα υπόλοιπα τα αφήνει ελεύθερα. Μάλιστα, μέχρι να τα απελευθερώσει, τα κρατάει σε ένα κουτί που το έχει διαμόρφωση με τέτοιο τρόπο, ώστε τα καβούρια να αισθάνονται σαν τις φωλιές τους.³⁷⁵ Η ευαισθησία του για τα ζώα τον φέρνει αντιμέτωπο με το αφεντικό του, όταν αυτός του ζητάει να ψήσουνε έναν πληγωμένο γλάρο.³⁷⁶

³⁷⁰ Ο.π., σ. 157.

³⁷¹ Άλκη Ζέη. «Τα λιοντάρια μας δεν τρώνε γάτες», ό.π., σ. 100.

³⁷² Άλκη Ζέη. *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 228-229.

³⁷³ Άλκη Ζέη. *Μια Κυριακή του Απριλίου*, ό.π., σ. 21.

³⁷⁴ Άλκη Ζέη. «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 56-57.

³⁷⁵ Άλκη Ζέη. *Νεανισκή φωνή*, ό.π., σ. 35.

³⁷⁶ Ο.π., σ. 39.

Κεφάλαιο 3

Κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές σχέσεις εξουσίας

3.1 Σχέσεις εξουσίας στην εκπαίδευση

3.1.1 Εξουσιαστικά χαρακτηριστικά του σχολείου

Τα παιδιά, στα έργα της Άλκης Ζέη, έχουν να αντιμετωπίσουν ένα αφιλόξενο σχολικό περιβάλλον. Η συγγραφέας περιγράφει ένα σχολείο που ασκεί προπαγάνδα στα παιδιά, υπηρετώντας την εκτελεστική εξουσία. Διαμορφώνει με τέτοιο τρόπο τη συνείδηση των αυριανών πολιτών, ώστε να μην αντιδρούν στις αυθαιρεσίες του καθεστώτος. Οι «φάλαγγες» της φασιστικής νεολαίας βρίσκουν ένα φιλόξενο περιβάλλον μέσα στο χώρο του σχολείου.¹

Οι μαθητές που εκθέτουν τις ιδέες τους για τα διάφορα ζητήματα, εξασκώντας την κριτική τους ικανότητα, δεν επιβραβεύονται. Η κατάλληλη και πρέπουσα συμπεριφορά για τους μαθητές θεωρείται ότι είναι η αναπαραγωγή των απόψεων των θεσμικών παραγόντων του σχολείου. Η Μυρτώ, αν και στην καθημερινή της ζωή επιδεικνύει σπάταλη διαχείριση των χρημάτων, βαθμολογείται με άριστα για την έκθεσή της περί της αποταμίευσης, επειδή τα γραφόμενά της ταιριάζουν επακριβώς με τις απόψεις του διευθυντή. Οι εκθέσεις της Μέλιας και του Αλέξη, αν και απηχούν τις δικές τους απόψεις, όπως αυτές έχουν μορφοποιηθεί μέσα από την εμπειρία και την κρίση τους, απορρίπτονται από τον κύριο Καρανάση. Οι «ανόητες σκέψεις» και η «άνευ περιεχομένου» έκθεση σημαίνουν την παρέκκλιση των ιδεών των παιδιών από το πρότυπο που το σχολείο στοχεύει να επιβάλλει. Ένα πρότυπο που συμπορεύεται με τις ιδεολογικές κατευθύνσεις του καθεστώτος.²

Η προπαγανδιστική λειτουργία του σχολείου και η εμφύσηση της φασιστικής ιδεολογίας στα παιδιά, υπερισχύει της παιδαγωγικής του αποστολής. Τα παιδιά που μετέχουν στην οργάνωση της νεολαίας, μπορούν και αποχωρούν από την τάξη κατά την ώρα των μαθημάτων, ώστε να προετοιμάσουν τη γιορτή για την επέτειο της δικτατορίας.³

¹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 113.

² Ο.π., σ. 129.

³ Ο.π., σ. 141.

Η αυταρχική εκπαίδευση συσχετίζεται με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα.⁴ Σε γενικές γραμμές πρόκειται για ένα αντιδραστικό, συντηρητικό και εχθρικό για τα παιδιά σχολικό περιβάλλον. Οι έννοιες της συνεργασίας και της αλληλεγγύης υπονομεύονται, κάνοντας το παιδί να αισθανθεί από νωρίς το σκληρό πρόσωπο της κοινωνίας.

Το περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών του σχολείου, κατά τη δεκαετία του '40, εμφορείται από τις ιδεολογικές επιλογές του καθεστώτος. Η Ρωσία, ως έχουσα ένα αντίπαλο πολιτικό σύστημα από αυτό που επικρατεί στην Ελλάδα, δεν αναφέρεται κατά τη διδασκαλία στο σχολείο, ούτε καν στο μάθημα της γεωγραφίας.⁵ Το σχολείο στη τσαρική Ρωσία απαγορεύει στους μαθητές να ομιλούν τη μητρική τους γλώσσα μεταξύ τους, ακόμα και στα διαλείμματα. Ζητείται από τα παιδιά να «ξεχάσουν στο σχολείο τη γλώσσα τους»,⁶ κάτι που σύμφωνα με τις σύγχρονες σχετικές έρευνες θεωρείται παιδαγωγικά αναποτελεσματικό.⁷

Αλλά και στη σημερινή εποχή, το περιεχόμενο της διδασκαλίας στο σχολείο γίνεται αντικείμενο κριτικής μέσα στα κείμενα της Άλκης Ζέη. Ο παππούς εξοργίζεται όταν αντιλαμβάνεται ότι βασικές για αυτόν έννοιες, όπως η εξέγερση, δεν αναπτύσσονται λεπτομερώς και σε βάθος στους μαθητές.⁸

Τα παιδιά υπόκεινται σε μορφές τιμωρίας που δε συνάδουν με τις παιδαγωγικές αρχές ενός σύγχρονου σχολείου. Η έξοδος του Μάνου από το σπίτι για να πάει στον κινηματογράφο ματαιώνεται, επειδή έχει να γράψει μία τιμωρία που του έχει επιβληθεί. Ο παππούς αντιλαμβάνεται το άσκοπο των τιμωριών του τύπου «να γράψεις χίλιες φορές ότι δε θα ξεχνώ...».⁹

Το γερμανικό σύστημα εκπαίδευσης αναφέρεται με δυσμενείς κρίσεις. Η καθοριστική σημασία, που έχει για το μέλλον του κάθε παιδιού, η επίδοση στο δημοτικό σχολείο, επικρίνεται ως αντιπαιδαγωγική. Στηλιτεύεται το γεγονός πως ο μαθητής κρίνεται για την υπόλοιπη ζωή του από την επιλογή των γυμνασιακών

⁴ Νικολέτα Γκλιάνου, *Οικογένεια και σχολείο στα έργα της Άλκης Ζέη*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1993, σ. 174.

⁵ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 182.

⁶ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 137.

⁷ Βλ. Colin Baker, *Εισαγωγή στη διγλωσσία και τη διγλωσση εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα 2001 και Jim Cummins, *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση*, Gutenberg, Αθήνα 2002.

⁸ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 45.

⁹ Άλκη Ζέη, *Μια Κυριακή του Απρίλη*, ό.π., σ. 31.

σπουδών που θα ακολουθήσει. Έτσι, αποκόπτεται από τις πανεπιστημιακές σπουδές από μικρή ηλικία.¹⁰

Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία αποτελεί ένα ζήτημα που προκαλεί διαφωνίες μεταξύ των ομογενών. Η μία άποψη επιθυμεί την ύπαρξη ανεξάρτητων ελληνικών σχολείων, ενώ η άλλη θέλει τα παιδιά να πηγαίνουν στο κανονικό γερμανικό σχολείο και να κάνουν μαθήματα ελληνικών το απόγευμα.¹¹ Αναγνωρίζεται πάντως πως οι υποδομές των γερμανικών σχολείων είναι αρκετά καλές.

Το ελληνικό σχολείο δε θυμίζει σε τίποτα τα χαρακτηριστικά του γερμανικού σχολείου. Η απουσία βλάστησης στην αυλή, η κυριαρχία του τσιμέντου, η μικρή τάξη, τα γρατσουνισμένα θρανία, ο ξεβαμμένος πίνακας, οι ξεθωριασμένες κουρτίνες, οι τουαλέτες, προκαλούν αλγεινή εντύπωση στην Κωνσταντίνα.¹² Ο Μπόμπρας παρομοιάζει το σχολείο του με φυλακή. Το βρίσκει βρόμικο, με μικρά παράθυρα και ελάχιστη αυλή.¹³

Το σχολείο που συναντάει η «Αρβελέρ» στην Πάτρα ξεχωρίζει από τα συνήθη ελληνικά σχολεία λόγω των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνει ο διευθυντής του. Οι τοίχοι, τα παράθυρα, οι κάδοι απορριμμάτων και οι πάγκοι είναι βαμμένοι με διάφορα χρώματα και δεν υπάρχει καμία μουτζούρα. Το γεγονός αυτό δεν είναι αποτέλεσμα κάποιας κρατικής πρωτοβουλίας, αλλά είναι συνέπεια της οργάνωσης των ίδιων των ανθρώπων που σχετίζονται με το σχολείο. Οι γονείς και οι δάσκαλοι αναλαμβάνουν έναν πιο ενεργό ρόλο, ύστερα από τις προτροπές του διευθυντή. Το αρχικό έναυσμα για την ενεργοποίηση των πολιτών το δίνει ένα ευαισθητοποιημένο άτομο το οποίο παρακινεί τους υπόλοιπους.¹⁴

Το σχολείο στη Μόσχα, στο οποίο μαθαίνει τη ρωσική γλώσσα η μητέρα της Ειρήνης, δεν παρουσιάζει μαθητοκεντρικά χαρακτηριστικά. Οι μαθητές υπόκεινται σε εξετάσεις που χρειάζονται εξοντωτική μελέτη για να ανταπεξέλθουν. Οι επισημάνσεις των λαθών με πλήθος, κόκκινου χρώματος, διορθώσεων, δε συμβάλλει στην τόνωση του αισθήματος για μάθηση.¹⁵ Είναι, όμως, σαφώς πιο ανθρώπινο από

¹⁰ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αρχές της*, ό.π., σ. 28.

¹¹ *Ο.π.*, σ. 41.

¹² *Ο.π.*, σ. 59.

¹³ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 39.

¹⁴ Άλκη Ζέη, «Ένα τασάκι και άλλα ασήμαντα», στο *Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα...*, ό.π., σ. 106.

¹⁵ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 23.

το σχολείο στην τσαρική Ρωσία όπου η συμπεριφορά των μαθητών μοιάζει με αυτή των στρατιωτών,¹⁶ με ένα πλήθος απαγορεύσεων που επιβάλλονται στα παιδιά.¹⁷

Η έννοια των «εφοδίων» που αποκτούν οι μαθητές με την εκμάθηση ξένων γλωσσών απαντάται στις απόψεις του πατέρα της Σάσας ο οποίος θεωρεί τη γνώση της γερμανικής γλώσσας σαν «όπλο» της κόρης του για το πανεπιστήμιο.¹⁸

3.1.2 Ταξικό σχολείο

Το σχολείο διακρίνει τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες της άρχουσας τάξης. Η Πιπίτσα παρουσιάζεται από τον διευθυντή ως εξέχουσα μαθήτρια και επιβάλλει στη δασκάλα να την αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη προσοχή.¹⁹ Η ιδιότητα που προκαλεί την ανωτερότητα της Πιπίτσας είναι η κοινωνική θέση της οικογένειάς της.

Αντίθετα με την αντιμετώπιση της Πιπίτσας, τα παιδιά με έκπτωση, δηλαδή τα παιδιά των φτωχότερων οικογενειών, υποτιμώνται από τις αρχές του σχολείου. Η σχολική επίδοση εξαρτάται από το κοινωνικό υπόβαθρο της οικογένειας του παιδιού. Τυχόν κακή σχολική παρουσία παραβλέπεται στα παιδιά των πλούσιων οικογενειών. Αντιθέτως, στα φτωχότερα παιδιά αντιμετωπίζεται με αυστηρότητα.²⁰ Η Ζώγια και η Ρίτα δεν ανησυχούν για τους βαθμούς τους, καθώς κάνουν ιδιαίτερα μαθήματα με δασκάλα του σχολείου.²¹ Γεγονός που αποδεικνύεται στις εξετάσεις. Τα παιδιά των πλούσιων και κοινωνικά ισχυρών οικογενειών εξετάζονται σε πιο εύκολα θέματα από ό,τι τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες των κατώτερων κοινωνικά τάξεων.²² Ο χωρισμός των τάξεων σε τμήματα γίνεται με ταξικά κριτήρια, ώστε να ξεχωρίσει η αριστοκρατία από τη μεσαία τάξη και τις αλλόθρησκες.²³ Η «αφρόκρεμα» προηγείται ακόμα και στο βεστιάριο στο οποίο πηγαίνουν να πάρουν οι μαθητές τα παλτά τους.²⁴

Οι διακρίσεις μεταξύ των παιδιών των οποίων οι οικογένειες ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις είναι εμφανείς σε πολλά σημεία μέσα στα κείμενα. Τα μεγάλα σε έκταση ποιήματα δίνονται στα παιδιά των πλούσιων οικογενειών, ενώ

¹⁶ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 134.

¹⁷ *Ο.π.*, σ. 136.

¹⁸ *Ο.π.*, σ. 39.

¹⁹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 111.

²⁰ *Ο.π.*, σ. 112.

²¹ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 122.

²² *Ο.π.*, σ. 124.

²³ *Ο.π.*, σσ. 131-132.

²⁴ *Ο.π.*, σ. 140.

τα υπόλοιπα παιδιά απαγγέλουν μικρά στιχάκια.²⁵ Το στοιχείο της όμορφης ή μη απαγγελίας δε λαμβάνεται υπόψη.

Οι αταξίες των πλουσίων παιδιών συνεχώς δικαιολογούνται. Οι ευθύνες για οποιαδήποτε παρεκτροπή από την σχολική τάξη και ευπρέπεια επιρρίπτονται στα παιδιά των πιο φτωχών οικογενειών.

Οι αρχές του σχολείου αντιμετωπίζουν την Αντιγόνη, την κόρη της καθαρίστριας που δουλεύει στο σπίτι του διευθυντή, ως ένα άτομο που δεν αρμόζει να βρίσκεται δίπλα στα υπόλοιπα παιδιά. Δεν επιτρέπεται στην Αντιγόνη να κάθεται μαζί με την κόρη του προξένου. Έτσι, αναγκάζεται να κάθεται μόνη της στο θρανίο. Συνεχώς, της υπενθυμίζεται ποια θα έπρεπε να είναι η θέση της, η οποία ταυτίζεται με την κοινωνική θέση της οικογένειάς της. Για αυτό το λόγο ο διευθυντής θεωρεί ότι έχει το δικαίωμα να διακόπτει το μάθημα και να την υποχρεώνει να καθαρίζει ό,τι λερώνουν τα άλλα παιδιά.²⁶ Της συμπεριφέρεται, δηλαδή, όπως και στη μητέρα της. Είναι εμφανής ο διαχωρισμός των παιδιών ανάλογα με την κοινωνική θέση των οικογενειών τους.

Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει η διεύθυνση του σχολείου τα παιδιά των μη προνομιούχων κοινωνικά οικογενειών φτάνει στα όρια της σκληρότητας. Αυτό φαίνεται από το περιστατικό των απειλών του κυρίου Καρανάση προς τον Αλέξη να μην ξανάρθει στο σχολείο, εφόσον αυτός συνεχίζει να φοράει τα φθαρμένα παπούτσια του.²⁷ Τα παπούτσια του Αλέξη χαρακτηρίζονται από το διευθυντή ως «ντροπή για το σχολείο».²⁸ Τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία χαρακτηρίζονται τα παιδιά από τις αρχές του σχολείου, σχετίζονται με την οικονομική και κοινωνική κατάσταση της οικογένειας του παιδιού και όχι με παιδαγωγικά και γνωστικά χαρακτηριστικά.

Οι πολιτικές αντιλήψεις της οικογένειας επηρεάζουν τη φοίτηση των παιδιών στο σχολείο. Ο Αλέξης εκδιώκεται από το σχολείο, επειδή ο πατέρας του συλλαμβάνεται και στέλνεται εξορία.²⁹

Παρόμοιο γεγονός, καταγράφεται και στη *Μωβ ομπρέλα*. Η συγγραφέας, μέσω της διακειμενικής αναφοράς στα *Παιδιά του καταδίκου*, προβάλλει την αδύναμη θέση που βρίσκονται τα παιδιά των οποίων ο πατέρας βρίσκεται στη φυλακή.³⁰

²⁵ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 114.

²⁶ *Ο.π.*, σ. 142.

²⁷ *Ο.π.*, σ. 119.

²⁸ *Ο.π.*, σ. 122.

²⁹ *Ο.π.*, σ. 156.

Η σχολική πρόοδος για τα παιδιά των φτωχών οικογενειών είναι δύσκολη. Ο Νώλης παραμελεί τα μαθήματά του, επειδή η ανάγκη για εργασία έχει πρωτεύουσα σημασία για αυτόν. Έτσι αναγκάζεται να επιλέξει τη δουλειά από το να παρακολουθεί τα μαθήματα με τον παππού.³¹ Εκτός από την οικονομική ανέχεια, οι πολιτικές ιδέες των μαθητών αποτελούν αιτία για τη σχολική καθυστέρηση και την αδυναμία συνέχισης των σπουδών τους. Ο Ευγένιος επιθυμεί να γίνει χειρουργός. Η πολιτική του τοποθέτηση και οι διωγμοί από το κράτος που συνεπάγονται από αυτήν, ευθύνονται για τη μη επίτευξη αυτού του στόχου.³²

Η διαφορετική αντιμετώπιση των μαθητών και των φοιτητών η οποία εξαρτάται από μη γνωστικούς και μαθησιακούς παράγοντες εντοπίζεται και στο εκπαιδευτικό σύστημα της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Αλεπούλης και ο Αργύρης βρίσκονται στο ίδιο γνωστικό επίπεδο, μόλις φτάνουν στην Τασκένδη. Παρόλα αυτά, ο Αλεπούλης, λόγω της εργασίας του στο κόμμα, επιλέγεται να σπουδάσει στο πανεπιστήμιο. Ο Αργύρης αποφασίζεται να δουλέψει σε εργοστάσιο, πράγμα που δυσκολεύει τη συνέχιση των σπουδών του.³³

3.1.3 Δημόσιο σχολείο vs. ιδιωτικό σχολείο

Τα κείμενα της Άλκης Ζέη περιγράφουν σχολεία που ανήκουν και στην δημόσια και στην ιδιωτική εκπαίδευση. Ένα αρνητικό χαρακτηριστικό του δημόσιου σχολείου είναι η ύπαρξη υπερβολικά μεγάλου αριθμού παιδιών μέσα σε κάθε τάξη. Το ιδιωτικό σχολείο προβάλλει ως εναλλακτική επιλογή για όσους θέλουν να αποφύγουν την υψηλή αναλογία μαθητών και δασκάλων του δημόσιου σχολείου. Όμως, η υποχρέωση καταβολής του υψηλού τιμήματος διδασκτρών στο ιδιωτικό σχολείο είναι το στοιχείο εκείνο για το οποίο αδυνατεί η οικογένεια της Μυρτώς και της Μέλιας να τις στείλουν στο σχολείο. Η αναγκαστική λύση που επιλέγει η οικογένεια είναι αυτή της κατ' οίκον διδασκαλίας των κοριτσιών από τον παππού.³⁴

Το «αληθινό σχολείο» στο οποίο λαχταρούν να πάνε τα δύο κορίτσια γίνεται πραγματικότητα, όταν ο διευθυντής του ιδιωτικού σχολείου δέχεται να τις δεχτεί, χορηγώντας τους έκπτωση στην τιμή των διδασκτρών. Το κόστος, ωστόσο, για τη

³⁰ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 166.

³¹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 170.

³² Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 19.

³³ *Ό.π.*, σ. 219.

³⁴ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 12.

φοίτηση των δύο αδερφών προβληματίζει την οικογένεια. Εκτός από τα δίδακτρα, υποχρεούνται να καταβάλουν τα εκπαιδευτικά τέλη, τα έξοδα για την αγορά ποδιών, τσαντών και πολλών άλλων ειδών που θα χρειαστούν για την παρακολούθηση των μαθημάτων.³⁵ Ακόμα και στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής, η οικογένεια κάνει θυσίες, ώστε να συνεχίσει η κόρη να πηγαίνει στο ιδιωτικό σχολείο. Το κόστος των διδασκτρων καλύπτεται από τις μπλούζες που πλέκει η μητέρα για τη διευθύντρια και τις κόρες της. Η αποφυγή όλων αυτών των πρόσθετων εξόδων για την οικογένεια, με τη λύση της φοίτησης της Αντιγόνης σε δημόσιο σχολείο, απορρίπτεται από τη μητέρα.³⁶

Οι κοινωνικές αντιλήψεις θέλουν τους απόφοιτους των ιδιωτικών σχολείων να προτιμώνται ως γαμπροί ή νύφες από τις οικογένειες. Η οικογένεια του Πέτρου στέλνει την Αντιγόνη σε ιδιωτικό σχολείο, πιστεύοντας ότι έτσι θα βρεθεί πιο εύκολα σύζυγος για αυτήν, από ότι εάν πήγαινε σε δημόσιο σχολείο.³⁷

Το μέλλον των παιδιών συσχετίζεται με το είδος του σχολείου από το οποίο αποφοιτούν. Τα παιδιά που φοιτούν σε ιδιωτικά σχολεία φέρουν περισσότερο κύρος από τα παιδιά των δημόσιων σχολείων. Η Αντιγόνη και οι φίλες της δε δέχονται να κάνουν παρέα με παιδιά από το δημόσιο σχολείο. Αλλά και μεταξύ των ιδιωτικών σχολείων, οι προτιμήσεις εναλλάσσονται, αναλόγως του τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς που επικρατεί, την εκάστοτε εποχή, στην κοινωνία. Έτσι, τη μία χρονιά αυξημένο κοινωνικό κύρος διαθέτουν οι μαθητές του Γερμανικού σχολείου, ενώ την επόμενη χρονιά, το κύρος αυτό χάνεται, λόγω της επεκτατικής πολιτικής της Γερμανίας. Από το γεγονός αυτό, επωφελούνται τα παιδιά από το Αμερικανικό κολέγιο, τα οποία προτιμώνται από την παρέα της Αντιγόνης.³⁸

Ένα από τα γνωρίσματα του ιδιωτικού σχολείου είναι η ανελευθερία που επικρατεί σε αυτό. Η απροκάλυπτη υποστήριξη που παρέχει στο δικτατορικό καθεστώς προκαλεί την απέχθεια της οικογένειας, αλλά και των παιδιών. Έτσι, προτιμάται το δημόσιο σχολείο με τα πολλά παιδιά από ότι το καταπιεστικό περιβάλλον του ιδιωτικού σχολείου.³⁹

³⁵ Ο.π., σ. 26.

³⁶ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 91.

³⁷ Ο.π., σ. 18.

³⁸ Ο.π., σσ. 17-18.

³⁹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 166.

Οι φοιτούντες στο ιδιωτικό σχολείο περιγράφονται ως έχοντες περισσότερη κοινωνική δύναμη από ότι όσοι πηγαίνουν στο δημόσιο σχολείο. Τα ιδιωτικά σχολεία αποσπούν την ελίτ των κοινωνικών στρωμάτων.

3.1.4 Διεύθυνση σχολείου vs. δάσκαλοι

Οι σχέσεις των διευθυντών και των δασκάλων του σχολείου αντανακλούν τη σχέση εργοδότη και εργαζόμενου. Αυτό είναι πιο εμφανές στο ιδιωτικό σχολείο. Οι διευθυντές έχουν την εξουσία/δύναμη να καθορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλουν να κινηθούν οι δάσκαλοι κατά την εκτέλεση των διδασκαλικών τους υποχρεώσεων.

Ἡ κυρία Ειρήνη, η δασκάλα της Μέλιας, προσπαθεί να μείνει πιστή στον παιδαγωγικό και μαθησιακό ρόλο της εντός του σχολείου. Αντιμετωπίζει τα παιδιά με αγάπη, χωρίς να κάνει διακρίσεις ανάλογα με την κοινωνική τάξη των οικογενειών τους. Ο διευθυντής και ιδιοκτήτης του σχολείου κύριος Καρανάσης αντιπροσωπεύει τον ιδεολογικό και κοινωνικοποιητικό ρόλο του σχολείου. Τα παιδιά για αυτόν αποτελούν πεδίο άσκησης ιδεολογικής προπαγάνδας. Δε διστάζει να χαρακτηρίζει με άσχημο τρόπο και εν τέλει να αποβάλλει από το σχολείο, τα παιδιά όσων οικογενειών δε συμμερίζονται τις δικές του απόψεις.⁴⁰

Οι εκθέσεις για την αποταμίευση διορθώνονται από τον ίδιο τον διευθυντή.⁴¹ Όταν οι λειτουργίες του σχολείου προσβλέπουν στην ιδεολογική κατήχηση των παιδιών, τότε αφαιρούνται οι αρμοδιότητες από τη δασκάλα και αναλαμβάνει ο διευθυντής. Η διεύθυνση του σχολείου δεν επιτρέπει την ανάληψη πρωτοβουλιών από τη δασκάλα. Οτιδήποτε συμβαίνει μέσα στους χώρους του σχολείου πρέπει να ελέγχονται από τη διεύθυνση.

Ως εργοδότης και προϊστάμενος της δασκάλας, τής επιβάλλει να ενστερνιστεί τις δικές του αρχές και να ακολουθήσει τις εντολές του. Η σχέση τους χαρακτηρίζεται από την άσκηση εξουσίας τού ισχυρού ιδιοκτήτη τού σχολείου στην αδύναμη να αντιδράσει δασκάλα.

Σε άλλα κείμενα, οι δάσκαλοι που δεν ενστερνίζονται την κυρίαρχη και επίσημη θρησκεία του κράτους δεν μπορούν να διδάξουν στα κρατικά σχολεία.⁴²

⁴⁰ Ο.π., 156.

⁴¹ Ο.π., 129.

⁴² Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 138.

Διαφορετική εικόνα παρουσιάζει ο διευθυντής στο γερμανικό σχολείο της Κωνσταντίνας. Ο χερ Χάινερ είναι γνώστης του παιδαγωγικού του ρόλου και των διαφόρων ψυχολογικών καταστάσεων στις οποίες ενδέχεται να βρεθούν τα παιδιά. Όταν η Κωνσταντίνα πηγαίνει πρώτη μέρα στο γερμανικό σχολείο, συναντάει έναν διευθυντή που την ενθαρρύνει και δείχνει πίστη στις δυνατότητές της, ώστε να αποκτήσει η Κωνσταντίνα τη ψυχική αντοχή που χρειάζεται για τις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσει στο άγνωστο για αυτήν περιβάλλον του καινούριου σχολείου.⁴³

3.1.5 Σχολείο/δάσκαλοι vs. παιδιά

Η επιθυμία της Μυρτώσ και της Μέλιας να πάνε σε «αληθινό» σχολείο μπορεί να πραγματοποιηθεί, εφόσον μάθουν σε άριστο βαθμό την προπαίδεια.⁴⁴ Η Άρτεμη, αν και δεν έχει πάει ποτέ σχολείο, γνωρίζει πολλά πράγματα για τη ζωή.⁴⁵ Το σχολείο δεν προβάλλεται ως ο μοναδικός πάροχος της γνώσης. Αποδομείται η αντίληψη περί της σύνδεσης της σχολικής προόδου με την ευφυΐα ή τις ικανότητες των παιδιών. Γίνεται αντιληπτό πως η φοίτηση και η πρόοδος στο σχολείο εξαρτάται από παράγοντες που δεν αφορούν άμεσα τα παιδιά. Η συνεπίδραση μιας σειράς κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων καθορίζουν την σχολική πορεία των παιδιών. Η ιστορία της Άρτεμης καταδεικνύει πως ένα παιδί, παρά τις ικανότητες που διαθέτει, μπορεί να μην έχει την ανάλογη προς τις ικανότητές της σχολική επιτυχία.

Το σχολείο αποτυγχάνει να προσδώσει στα παιδιά την αγάπη για τη μάθηση. Ένα ικανότατο κορίτσι, όπως φαίνεται από το πλήθος των πραγμάτων τα οποία η Άρτεμη έχει καταφέρει να μάθει, έχει απορριφθεί από το εκπαιδευτικό σύστημα. Τα δίδυμα πηγαίνουν στην Τρίτη δημοτικού και η ανάγνωσή τους είναι συλλαβιστή. Όταν όμως διαβάζουν το βιβλίο με το ρόλο του κυρίου Ριχάρδου, δεν αντιμετωπίζουν κανένα πρόβλημα. Η αιτιολόγηση τους είναι πως τα κείμενα του αναγνωστικού είναι βαρετά, ενώ το κείμενο του θεατρικού έργου μιλάει για «σπουδαία πράγματα».⁴⁶

Το σχολείο εκλαμβάνεται από τα δίδυμα ως ένας εξαναγκασμός. Νιώθουν να καταπιέζονται από το σχολείο ακόμα και στις καλοκαιρινές διακοπές τους. Τα παιδιά

⁴³ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 25.

⁴⁴ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 12.

⁴⁵ Ο.π., σ. 30.

⁴⁶ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 65.

αντιδρώντας, δε δέχονται να μελετήσουν τη «θερινή εργασία» τους, ακόμα κι αν απειλούνται να επαναλάβουν την ίδια τάξη.⁴⁷

Το περιβάλλον του σχολείου προκαλεί άγχος στη Μυρτώ. Το ύφος και η παρουσία του κυρίου Καρανάση αντιστοιχεί με τα χαρακτηριστικά που επιδιώκεται να επιβληθούν στα παιδιά κατά τη φοίτησή τους στο σχολείο: να είναι σοβαρά, αγέλαστα και με εμφάνιση που αρμόζει σε άτομα που βρίσκονται σε κηδεία.⁴⁸ Επομένως, είναι πιθανό το ενδεχόμενο να νιώσουν πλήξη στο σχολείο. Το μοναδικό κίνητρο για να εξακολουθήσουν να πηγαίνουν στο σχολείο, αναζητείται στην επιθυμία για συνέχιση των σπουδών στο πανεπιστήμιο.⁴⁹

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια εντάσσεται η ενδυμασία με τις ποδιές τις οποίες τα παιδιά είναι αναγκασμένα να φορούν.⁵⁰

Το σχολείο αποτελεί ένα μέρος που τα παιδιά προσπαθούν να αποφύγουν. Αιτία αποτελεί η βία που ασκείται σε αυτά από τους δασκάλους.⁵¹ Αποβολές, τιμωρία να στέκονται όρθιοι στη γωνία, κράτηση στο σχολείο παρά τη θέλησή τους και εκτός του ωραρίου, χαρακιές στο χέρι, είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά του σχολείου που προκαλούν την απέχθεια στα παιδιά. Η Σανιδά συνεχώς φωνάζει στα παιδιά και τα προσβάλλει για την «κακή αγωγή» τους.⁵² Τα παιδιά σαστίζουν και φοβούνται μπροστά στους δασκάλους. Για αυτό «δεν υπάρχει πιο γλυκιά μουσική από τον ήχο του κουδουνιού όταν χτυπάει για διάλειμμα».⁵³ Επομένως, μοιάζει φυσιολογικό το αίτημα των παιδιών να απαγορευτεί το σχολείο.⁵⁴

Η αρνητική εικόνα του σχολείου και, γενικότερα, της εκπαίδευσης αποτυπώνεται στις έντονες αντιδράσεις των μαθητών και στους αγώνες τους για τα ζητήματα της παιδείας. Οι μαθητές προχωρούν σε καταλήψεις των σχολείων τους για να υποστηρίξουν τα αιτήματά τους προς το υπουργείο.⁵⁵

Δεν λείπουν όμως και οι θετικές προβολές του σχολείου. Υπάρχουν καθηγητές του ελληνικού σχολείου που δείχνουν ενδιαφέρον για την Κωνσταντίνα και προσπαθούν να τη βοηθήσουν. Τα παιδιά αναγνωρίζουν σε αυτούς τους καθηγητές τη

⁴⁷ Ο.π., σ. 73.

⁴⁸ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 107.

⁴⁹ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 130.

⁵⁰ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 110 και Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 127.

⁵¹ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 102.

⁵² Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 136.

⁵³ Ο.π., σ. 136.

⁵⁴ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 111.

⁵⁵ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 100.

θετική διάσταση του σχολείου την οποία δεν αναγνωρίζουν στην υλικοτεχνική υποδομή.⁵⁶

Η συμπεριφορά του κυρίου Μπένου είναι προσαρμοσμένη στις σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις. Ο καθηγητής πιστεύει στις δυνατότητες όλων των παιδιών και προσπαθεί να βοηθήσει τους αδύναμους μαθητές. Επιμένει να εξηγεί πολλές φορές το μάθημα όταν κάποιος μαθητής δεν το έχει κατανοήσει.⁵⁷

Ο κύριος Μπένος ενδιαφέρεται για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Κωνσταντίνα. Προσπαθεί να συζητήσει μαζί της και να την βοηθήσει. Της δείχνει εμπιστοσύνη. Αντιθέτως, η διευθύντρια του σχολείου δεν ανοίγει διάλογο για να ερευνήσει τα αίτια της ανάρμοστης για τα σχολικά κλαίσια συμπεριφοράς της Κωνσταντίνας.⁵⁸

Τα παιδιά οδηγούνται στη διαπίστωση πως το σχολείο λειτουργεί σαν «μια μικρογραφία της κοινωνίας». Με σωστούς αλλά και άδικους δασκάλους όπως έχει η κοινωνία «τα καλά και τα κακά της».⁵⁹

3.1.6 Σχολείο vs. οικογένεια παιδιών

Η ιδεολογική προπαγάνδα που ασκεί το σχολείο στα παιδιά, βρίσκει αντίθετες ορισμένες οικογένειες των παιδιών. Οι πρακτικές του διευθυντή κυρίου Καρανάση απαξιώνονται και αποδομούνται από τις οικογένειες της Μέλιας και του Αλέξη. Ο πατέρας του Αλέξη και ο παππούς της Μέλιας αμφισβητούν ευθέως την κρίση του κυρίου Καρανάση. Οι εκθέσεις των δύο παιδιών που μηδενίστηκαν από τον διευθυντή, κατά την κρίση του πατέρα και του παππού, είναι άριστες.⁶⁰

Οι κώδικες συμπεριφοράς της οικογένειας έρχονται σε αντίθεση με τους κώδικες που το σχολείο προσπαθεί να επιβάλλει στα παιδιά. Η σύγκρουση αυτή μπορεί να επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στα παιδιά. Η διάσταση του σχολικού με το οικογενειακό περιβάλλον δυσκολεύει την ομαλή ένταξη των παιδιών στην κοινωνία των ενηλίκων. Στην περίπτωση όμως που το σχολικό περιβάλλον διαπερνάται από μία ολοκληρωτικού τύπου ιδεολογία, διαβλέπουμε πως η αντίδραση της οικογένειας

⁵⁶ Ο.π., σ. 60.

⁵⁷ Ο.π., σ. 154.

⁵⁸ Ο.π., σσ. 159-161.

⁵⁹ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 142.

⁶⁰ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 130.

συνιστά μία θεμιτή συμπεριφορά. Η αδυναμία κοινωνικοποίησης του παιδιού σε μία φασιστικού τύπου κοινωνία δεν αποτελεί μειονεξία.

3.2 Πολιτικές ιδεολογίες και σχέσεις εξουσίας

3.2.1 Σχέσεις ανάμεσα σε υποστηρικτές διαφορετικών πολιτικών ιδεολογιών

Οι ιδεολογίες, οι αξίες και οι αρχές των προσώπων συσχετίζονται με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν. Η μεγαλοαστική τάξη εκπροσωπείται από κομφορμιστές άτομα συντηρητικά. Η αστική και μικροαστική τάξη αποτελείται από ιδεολόγους και άτομα με δημοκρατικές και φιλελεύθερες αντιλήψεις.⁶¹ Οι υποστηρικτές του βασιλιά και της μεταξικής δικτατορίας έρχονται σε αντιπαράθεση με τους υποστηρικτές της δημοκρατίας, του Βενιζέλου και τους κομμουνιστές. Η θεία Δέσποινα επικρίνει το Νίκο και συγκρούεται λεκτικά με τον παππού.⁶² Ο Νίκος είναι κομμουνιστής, ο παππούς εμφανίζεται ως υποστηρικτής Βενιζέλου, ενώ η θεία Δέσποινα υπερασπίζεται το βασιλιά και τη δικτατορία του Μεταξά. Θαυμαστής του Βενιζέλου είναι και ο πατέρας της Λέτρως. Αυτός είναι και ο λόγος που βάφτισε την κόρη του Ελευθερία.⁶³

Οι αυταρχικές αποφάσεις των δικτατορικών αρχών τις οποίες επιβάλλουν στους πολίτες, προκαλούν την αντίδραση των ανθρώπων που διαπνέονται από δημοκρατικά ιδεώδη, όπως ο παππούς και ο Νίκος. Η πολιτική κατάσταση που επικρατεί στη χώρα, εντείνει τις αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε αυτούς που υποστηρίζουν το βασιλιά και τη δικτατορία και σε αυτούς που παραμένουν πιστοί στις δημοκρατικές αρχές.

Η επιβολή της δικτατορίας επιφέρει αλλαγές στις σχέσεις των προσώπων μέσα στην οικογένεια. Η πίεση που ασκείται στον πατέρα από τον διευθυντή του στην τράπεζα για να δεχτεί να πάει η Μυρτώ στην οργάνωση της νεολαίας, προκαλεί εντάσεις στην οικογένεια.⁶⁴ Η φασιστική οργάνωση της νεολαίας, ακολουθώντας τις πρακτικές του ναζισμού, αναγκάζει τα παιδιά να παρακολουθούν και να αναφέρουν στους αρχηγούς της φάλαγγας οτιδήποτε συμβαίνει μέσα στην οικογένειά τους.⁶⁵ Η

⁶¹ Νικολέτα Γκλιούου, *ό.π.*, σ. 173.

⁶² *Ο.π.*, σ. 71.

⁶³ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, *ό.π.*, σ. 21.

⁶⁴ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, *ό.π.*, σ. 127.

⁶⁵ *Ο.π.*, σ. 149.

Μυρτώ αντιμιλάει στον άλλοτε σεβαστό παππού της και απειλεί να τον καταγγείλει στον αρχηγό της για το γεγονός πως δεν την αφήνει να πάει στην Ε.Ο.Ν.⁶⁶

Η πολιτική δράση της γιαγιάς αποτελεί μία από τις αιτίες που ευθύνονται για τη συγκρουσιακή σχέση της με την εγγονή της. Οι δύσκολες στιγμές που έχει περάσει στον παρελθόν, κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, την έχουν κάνει να δείχνει υπέρμετρο ζήλο για οτιδήποτε αναφέρεται σε εκείνη την εποχή. Έτσι, χαρακτηρίζει ως βασανιστή τον Γερμανό καθηγητή που θαυμάζει η Κωνσταντίνα και αποτελεί πρότυπο για αυτήν.⁶⁷

Η κεντρικής ηρωίδα του διηγήματος Ένα τασάκι και άλλα ασήμαντα εκφράζει θετικά σχόλια για τα δημόσια έργα που πραγματοποιούνται επί των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ. Σχολιάζει τη θετική τους επίδραση στην καθημερινότητα των πολιτών. Διευκρινίζει, όμως, πως τα σχόλιά της δεν συνεπάγονται και υποστήριξη προς το συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα. Κάτι που θεωρεί ότι υποκρύπτουν, ο Νίκος.⁶⁸

Τα γεγονότα τυγχάνουν διαφορετικής ερμηνείας η οποία εξαρτάται από τις πολιτικές αντιλήψεις. Μέσα από τον διαφορετικό τρόπο παρουσίασης των ειδήσεων από τις τρεις εφημερίδες αναδεικνύονται οι πολιτικές διαφορές. Αναλόγως της πολιτικής τοποθέτησης της κάθε εφημερίδας, η παρουσίαση της ίδιας είδησης αλλάζει. Το γεγονός αυτό εκθέτεται με κωμικότητα, όπως συμβαίνει με την αλλαγή της σειράς των τριών διαστάσεων του ορίζοντα όπου έχει κηρυχτεί ο πόλεμος.⁶⁹

Η πρώτη εφημερίδα απηχεί τις απόψεις του στρατού, του βασιλιά και της κυβερνώσας παράταξης. Η δεύτερη προβαίνει σε μία καταγραφή των γεγονότων, χωρίς να αποδέχεται, αλλά ούτε και να αντιστέκεται στα τεκταινόμενα. Η τρίτη εφημερίδα ασκεί κριτική στις αποφάσεις και τις πράξεις της κυβερνητικής παράταξης και τονίζει τις επιπτώσεις των πράξεων της στο λαό.⁷⁰ Η έκβαση του πολέμου ερμηνεύεται με διαφορετικό τρόπο. Η πρώτη εφημερίδα γράφει για νικηφόρες επιθέσεις, η δεύτερη τονίζει την ηρωικότητα του στρατού, χωρίς να αναφέρει ποιος νικάει, ενώ η τρίτη εφημερίδα περιγράφει τον πόλεμο ως μακελειό και τονίζει την αντίθεση του λαού σε αυτόν.⁷¹ Έτσι, όταν ο πόλεμος τελειώνει, για τη μεν πρώτη εφημερίδα η λήξη του πολέμου παρουσιάζεται μέσα από το λόγο του βασιλιά, η

⁶⁶ Ο.π., σ. 150.

⁶⁷ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αρχές της*, ό.π., σ. 56.

⁶⁸ Άλκη Ζέη, «Ένα τασάκι και άλλα ασήμαντα», στο *Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα...*, ό.π., σ. 103.

⁶⁹ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 82.

⁷⁰ Ο.π., σ. 84.

⁷¹ Ο.π., σ. 96.

δεύτερη απλώς αναφέρει το γεγονός, η δε τρίτη εφημερίδα κρίνει πως ο τερματισμός του πολέμου έγινε ύστερα από την πίεση του λαού.⁷² Το σημείο στο οποίο και οι τρεις πολιτικές απόψεις συγκλίνουν είναι η ικανοποίηση του λαού για την ειρήνη.⁷³

Το κείμενο παρουσιάζει τους στρατιώτες που πολεμούν με μία διαφορετική οπτική από αυτήν της ηρωικής ιστοριογραφίας αλλά και από την οπτική άλλων λογοτεχνικών έργων.⁷⁴ Οι στρατιώτες ασκούν κριτική στο βασιλιά, που είναι και ο αρχηγός του στρατεύματος. Φαίνονται συνειδητοποιημένοι όσον αφορά τις αιτίες για την κήρυξη του πολέμου και τους μάταιους λόγους για τους οποίους πολλοί από τους στρατιώτες θα δώσουν τη ζωή τους.⁷⁵

Το ακμαίο ηθικό δεν αποτελεί μία δεδομένη κατάσταση για τους στρατιώτες που βρίσκονται στα μέτωπα του πολέμου. Για αυτό το λόγο οι αξιωματικοί του στρατού προσπαθούν να το επιβάλλουν με διαταγές. Βρίσκεται όμως κάποιος φαντάρος που διακωμωδεί την επιβαλλόμενη στους στρατιώτες ηρωικότητα. Αν και το γράψιμο της ιστορίας γίνεται κυρίως μέσω των πολέμων, αυτός προτιμάει να είναι κάποιο παιδί που να παίζει στην αυλή, παρά ηρωικός στρατιώτης στον πόλεμο.⁷⁶ Ένα τέτοιο κείμενο φαντάζει προκλητικό αν το συγκρίνουμε με άλλα κείμενα τα οποία ακολουθούν τις επιταγές για την επίσημη κατασκευή της εθνικής συνείδησης.

3.2.2 Κόμμα vs. μέλη κόμματος

Η εξουσία που ασκείται στα μέλη του κόμματος από τους κομματικούς μηχανισμούς εντοπίζεται σε νεότερα κείμενα της Ζέη και κυρίως στην *Αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*. Ο Ευγένιος διαγράφεται τρεις φορές από το κομμουνιστικό κόμμα. Ύστερα από αυτή την αντιμετώπιση απομακρύνεται από την ιδέα της επανάστασης και τελικά «αστικοποιείται».⁷⁷

Η «τυφλή» πίστη του Αχιλλέα στις εντολές του κόμματος έχει ως συνέπεια να τον οδηγήσει στην Ασφάλεια, αφού ο φίλος στον οποίο τον έστειλε το κόμμα για να

⁷² Ο.π., σ. 100.

⁷³ Ο.π., σ. 103.

⁷⁴ Ενδεικτικά βλ. Χάρης Αθανασιάδης, «Εθνικισμός και παιδική λογοτεχνία», *Παιδεία*, 4 (Ιούλιος 2005), σσ. 10-13, Μ. Μ. Παπαϊωάννου, «Η Πηνελόπη Δέλτα και η εθνικιστική Παιδική Λογοτεχνία», *Νεοελληνικός Λόγος*, 28 (1983) και Μ.Μ. Παπαϊωάννου, «Η Πηνελόπη Δέλτα και η εθνικιστική παιδική λογοτεχνία», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 3 (1988), Καστανιώτης, σσ. 319-323.

⁷⁵ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», *ό.π.*, σσ. 86-87.

⁷⁶ Ο.π., σ. 88.

⁷⁷ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, *ό.π.* 1987, σ. 19.

συναντήσει, τον πρόδωσε. Οι αλλαγές που έχουν επέλθει στην ελληνική κοινωνία, η υιοθέτηση μικροαστικής συμπεριφοράς από τον πληθυσμό προϋδεάζουν για την αποτυχία της αποστολής ενός πρώην αντάρτη σε μία χώρα που φαντάζει κουρασμένη από τις διαμάχες του παρελθόντος.⁷⁸ Η Ελένη κατηγορεί τους ανθρώπους του κόμματος πως καθοδηγούν τον Αχιλλέα σε επικίνδυνες πράξεις, χωρίς να ενδιαφέρονται για τις επιπτώσεις των πράξεων αυτών στη ζωή του Αχιλλέα.⁷⁹

Οι καθοδηγητές ελέγχουν σε μεγάλο βαθμό τη ζωή των μελών του κόμματος. Η Ντίνα ακολουθεί την εντολή από το κόμμα να ενσωματωθεί στις ομάδες των ανταρτών στο βουνό. Ο Αντρέας για να την ακολουθήσει οφείλει να παρουσιαστεί ως σύζυγός της. Η Ντίνα πρέπει να έρθει σε συνεννόηση με τον καθοδηγητή της, ώστε να γίνει δεκτός ο Αντρέας.

Η αμφισβήτηση μίας απόφασης του κόμματος θεωρείται αδιανόητη.⁸⁰ Τα μέλη οφείλουν να ακολουθούν τη «σωστή γραμμή» η οποία καθορίζεται από το κόμμα.⁸¹ Το κόμμα φαντάζει ως ιερό. Κανείς δεν τολμάει να διαφωνήσει με τις απόψεις που προβάλλει, ακόμα και αν αυτές είναι ολοφάνερα λανθασμένες. Τα μέλη του κόμματος οφείλουν να αποδέχονται άκριτα τις αποφάσεις του. Όταν για πρώτη φορά αμφισβητούν τα πράγματα, όπως αυτά παρουσιάζονται από το κόμμα, ομολογούν πως «για πρώτη φορά στη ζωή μας ανοίξαμε τα μάτια μας».⁸²

Οι κομματικές επιταγές δυσχεραίνουν την οικογενειακή ζωή των μελών του. Ο Αχιλλέας, μένοντας πιστός στο κόμμα, δε δέχεται να επιστρέψει στην Ελλάδα αν δεν γίνει νόμιμο το κόμμα.⁸³

Η αγάπη της δεκαεπενιάχρονης Βάγιας και του παντρεμένου Κυριάκου είναι καταδικασμένη από το κόμμα το οποίο δεν αποδέχεται τη σχέση τους.⁸⁴ Η εξουσία του κόμματος επιβάλλει συντηρητικές στάσεις ζωής στους ανθρώπους και καταπνίγει κάθε έκφραση πρωτοπόρας συμπεριφοράς η οποία να μην συσμπορεύεται με τα κοινωνικά ήθη.

⁷⁸ Ο.π., σ. 64.

⁷⁹ Ο.π., σ. 135.

⁸⁰ Ο.π., σ. 199.

⁸¹ Ο.π., σ. 323.

⁸² Ο.π., σ. 217.

⁸³ Ο.π., σ. 316.

⁸⁴ Ο.π., σ. 216.

3.2.3 Αντάρτες, πολιτικοί πρόσφυγες

Η επάνδρωση των αντάρτικων σωμάτων προκαλεί προβλήματα στον περίγυρο όσων επιλέγουν να καταφύγουν στο βουνό. Η φυγή και η ένταξη του Αχιλλέα στο Δημοκρατικό στρατό προκαλεί στην Ελένη στενοχώρια και την αίσθηση πως «χάνει τον εαυτό της».⁸⁵

Η ζωή των ανταρτών στα βουνά περιγράφεται με θετικά χαρακτηριστικά. Οι αντάρτες εξυμνούνται ως παλικάρια που τραγουδούν με «συγκλονιστικό» τρόπο.⁸⁶ Η πάλη του καλού και του κακού η οποία χαρακτηρίζει τα παραμύθια παραλληλίζεται με τον εμφύλιο πόλεμο στην Ελλάδα.⁸⁷

Το ζήτημα των πολιτικών προσφύγων απασχολεί σε μεγάλο βαθμό τη συγγραφέα και απαντάται στα περισσότερα έργα της. Η αίσθηση της ξενιτιάς είναι έντονη στην Ελένη.⁸⁸ Η νοσταλγία της Ελένης για την Ελλάδα σμίγει με τη νοσταλγία της Δαφνούλας για τη Μόσχα.⁸⁹ Η ζωή στη Μόσχα αντιμετωπίζεται από τους πρόσφυγες ως μία κατάσταση την οποία δεν επιδίωξαν, αλλά υποχρεώθηκαν να υποστούν. Δεν επιθυμούσαν να φύγουν από τον τόπο τους, όπως είναι εμφανές στην περίπτωση του Κώστα από το Μαρούσι.⁹⁰ Η μακρόχρονη όμως διαμονή στη Μόσχα διαφοροποιεί τα συναισθήματα των προσφύγων. Αρχίζουν να νιώθουν αγάπη για την καινούργια τους πατρίδα.⁹¹ Σε αυτό συντελεί και η αποδοχή που τυγχάνουν από τον ντόπιο πληθυσμό. Η Νατάσα βοηθάει το Νίκο να προσαρμοστεί και να επιτύχει στο νέο του τόπο.⁹²

Παρόλα αυτά, η συνειδητοποίηση της καινούργιας ταυτότητας δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή με ευκολία από τους πρόσφυγες. Η ελπίδα της επιστροφής και οι μνήμες από τη ζωή τους, πριν καταστούν πρόσφυγες, συγκρούονται με την επίγνωση πως η επιστροφή στην Ελλάδα δεν μπορεί να είναι πραγματοποιηθεί με τον τρόπο που οι πρόσφυγες την φαντάζονταν πως θα ήταν.⁹³ Οι στιγμές που περνάει ο Νίκος με τη Νατάσα τού θυμίζουν τις αντίστοιχες στιγμές με τη Σοφία. Η πίστη του Νίκου πως κάποτε θα γυρίσει στην Ελλάδα, αρχίζει να βαίνει μειούμενη, καθώς αρχίζει να

⁸⁵ Ο.π., σ. 66.

⁸⁶ Άλκη Ζέη, *Ο θεός Πλάτων*, ό.π., σ. 28.

⁸⁷ Ο.π., σ. 29.

⁸⁸ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 262.

⁸⁹ Ο.π., σ. 345.

⁹⁰ Άλκη Ζέη, «Στο Μαρούσι», στο *Αρβυλάκια και γόβες*, ό.π., σ. 61.

⁹¹ Ο.π., σ. 67.

⁹² Άλκη Ζέη, «Ένα σταμνί στο παράθυρο», στο *Αρβυλάκια και γόβες*, ό.π., σ. 18.

⁹³ Άλκη Ζέη, «Στο Μαρούσι», ό.π., σ. 70.

θεωρεί τη Νατάσα ως γυναίκα του.⁹⁴ Η βελτίωση των επαγγελματικών συνθηκών επέρχεται με την αλλαγή του Κώστα, από ανυπόληπτο υπάλληλο τράπεζας στην Ελλάδα, σε μηχανικό εργοστασίου στη Ρωσία του οποίου η γνώμη έχει σπουδαιότητα. Η Ρωσίδα γυναίκα του εκφράζει τις δυσκολίες που συναντά για να μπορέσει να προσαρμοστεί στην Ελλάδα. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποτελούν ισχυρισμούς για την οριστική απόρριψη της ιδέας της επιστροφής στο Μαρούσι.⁹⁵ Όμως, η θύμηση του γενέθλιου τόπου, παραμένει ισχυρή. Ο Κώστας, ακόμα και ύστερα από δεκαπέντε χρόνια στη Μόσχα και παρόλα τα λογικά επιχειρήματα που προσπαθεί να βρει, ώστε να συνειδητοποιήσει το μόνιμο χαρακτήρα της ζωής του στη Ρωσία, η επιθυμία να επιστρέψει στο Μαρούσι δεν καταλαγιάζει και δεν γίνεται να εξαφανιστεί.⁹⁶

Η προσφυγιά προβάλλεται ως συνέπεια του εμφύλιου πολέμου. Η απαγόρευση, από τους νικητές του πολέμου, της επιστροφής των ηττημένων στον τόπο καταγωγής και κατοικίας τους, ακόμα και αν έχουν περάσει πολλά χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου, συνιστούν τους λόγους που ο εμφύλιος πόλεμος χαρακτηρίζεται ως ο χειρότερος από όλα τα είδη του πολέμου.⁹⁷ Όμως, τα τρία σκοτωμένα παιδιά της Μπάμπουσκας στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, δείχνουν πως οι τραγικές συνέπειες του πολέμου δεν περιορίζονται στους εμφύλιους πολέμους.⁹⁸

Η απομυθοποίηση της ωραιοποιημένης εικόνας που έχουν τα παιδιά για τους αντάρτες και τον πόλεμο επέρχεται με την αποκάλυψη των δεινών και των απάνθρωπων, πολλές φορές, πρακτικών τις οποίες ήταν αναγκασμένοι να υφίστανται οι αντάρτες. Οι βασανισμοί, η πείνα, οι δολοφονίες, η σφαγή της Κατερίνας για να θρέψει τους πεινασμένους αντάρτες είναι μερικά από τα περιστατικά που συγκλονίζουν τα παιδιά.⁹⁹

Η γενιά που μεγάλωσε μέσα στον πόλεμο, τον εμφύλιο και τη δικτατορία δεν κατάφερε να πραγματοποιήσει τα όνειρα και τις επιθυμίες της. Ο Ευγένιος δεν κατάφερε να γίνει γιατρός εξαιτίας της κατάστασης που επικρατούσε στη χώρα.¹⁰⁰

Η πρώην αντάρτισσα Φάρμουρ δεν μπορεί να λησμονήσει τα γεγονότα του Β' Παγκόσμιου πολέμου. Εξακολουθεί, πολλά χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου, ο

⁹⁴ Άλκη Ζέη, «Ένα σταμνί στο παράθυρο», ό.π., σσ. 22-23.

⁹⁵ Άλκη Ζέη, «Στο Μαρούσι», ό.π., σ. 71.

⁹⁶ Ό.π., σσ. 73-64.

⁹⁷ Άλκη Ζέη, *Ο θεός Πλάτων*, ό.π., σ. 44.

⁹⁸ Ό.π., σ. 50.

⁹⁹ Άλκη Ζέη, *Ο θεός Πλάτων*, ό.π., σ. 89.

¹⁰⁰ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 347.

τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει τους λαούς να διαμορφώνεται ανάλογα με τη στάση τους κατά τον πόλεμο. Δεν συμπαθεί τους Γερμανούς για το ναζιστικό τους παρελθόν, τους Άγγλους για την συμμετοχή τους στον εμφύλιο πόλεμο και την εμπλοκή τους στη σύλληψη του παππού, και τους Αμερικανούς για τις επεμβάσεις τους στο εσωτερικό της Ελλάδας, αλλά και άλλων λαών του κόσμου. Η συμπάθεια της είναι οι Σοβιετικοί, τους οποίους διακρίνει από τους Ρώσους μετά την πτώση του σοβιετικού καθεστώτος.¹⁰¹

Η πολιτική ιδεολογία της Φάρμουρ και οι εμπειρίες της ευθύνονται για το γεγονός πως δεν συμπαθεί τη γυναίκα του γιου της. Η αιτία είναι πως ο πατέρας της Στέλλας ήταν αξιωματικός της χωροφυλακής και συνόδευσε τον άντρα της Φάρμουρ στην εξορία. Η Φάρμουρ διακρίνει στοιχεία της πολιτικής ιδεολογίας της σε κάθε έκφραση της ζωής. Όπως τονίζει η Κωνσταντίνα για τη γιαγιά της, με μία δόση υπερβολής, «ακόμα και την Κοκκινοσκουφίτσα να σου διηγηθεί, θα σου πει πως την έφαγε ο λύκος γιατί ήταν φασίστας».¹⁰²

Η Φάρμουρ ταυτίζει όλους τους Γερμανούς με το ναζιστικό καθεστώς. Όταν ακούει την Κωνσταντίνα να εκθειάζει τον Γερμανό καθηγητή της, και γνωρίζοντας πως θα την εκνευρίσει και θα την εξοργίσει, της λέει με δηκτικό τρόπο πως ο πατέρας του χερ Χάινερ θα συμμετείχε σε βασανιστήρια στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης.¹⁰³

Σε γενικές γραμμές, οι πρόσφυγες περιγράφονται με θετικά χαρακτηριστικά. Ο γιατρός Κυριάκος επιλέγει τη Ντίνα για νοσοκόμα και βοηθό του, όχι επειδή διατηρούν ερωτικό δεσμό, αλλά επειδή είναι ικανή για τη δουλειά.¹⁰⁴

Οι διαφωνίες και οι αντιπαραθέσεις των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στη Σοβιετική Ένωση αποτυπώνονται στα επεισόδια που καταγράφονται, ύστερα από την συνέλευση των προσφύγων στην Τασκένδη.¹⁰⁵

3.2.4 Καπιταλιστική Δύση vs. Ε.Σ.Σ.Δ.

Ως συνέχεια των παραστάσεων που αφορούν τη ζωή των πολιτικών προσφύγων, τα κείμενα της Άλκης Ζέη αποτυπώνουν τις διαφορές των δύο κυρίαρχων πολιτικών

¹⁰¹ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 17.

¹⁰² *Ο.π.*, σ. 27.

¹⁰³ *Ο.π.*, σ. 56.

¹⁰⁴ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 216.

¹⁰⁵ *Ο.π.*, σσ. 222-223.

συστημάτων της εποχής στην οποία εντάσσονται οι ιστορίες των μυθιστορημάτων της. Τα στοιχεία στα οποία αναφερόμαστε στην παρούσα εργασία καταδεικνύουν τη δύναμη των καθεστώτων με την οποία εξουσιάζουν τη ζωή των υπηκόων της χώρας.

Η αναγραφή συνθημάτων σε τοίχους της Ρώμης γίνεται ήρεμα, χωρίς το φόβο του κατατρεγμού ή πυροβολισμού, όπως συνέβαινε στην Κατοχή όπου σκοτώθηκε ο Γρηγόρης, καθώς έγραφε συνθήματα με το πινέλο.¹⁰⁶

Οι ποιητικές αναπαραστάσεις της στέπας έχουν δημιουργήσει στους Έλληνες αριστερούς μία εξιδανικευμένη εικόνα για τη Σοβιετική Ένωση. Η εικόνα αυτή διαλύεται, όταν ως πρόσφυγες πια, την αντικρίζουν από το βαγόνι του τρένου.¹⁰⁷ Η τουαλέτα στην Τασκένδη θυμίζει στην Ελένη την τουαλέτα στο τμήμα Μεταγωγών.¹⁰⁸

Η Ελένη υποχρεώνεται να παραδώσει το διαβατήριό της στις σοβιετικές αρχές. Τα ταξίδια σε άλλες χώρες δεν επιτρέπονται. Η πολιτική του κομμουνιστικού καθεστώτος όσον αφορά την επιστροφή των πολιτικών προσφύγων στην Ελλάδα, είναι πως αυτή θα γίνει ομαδικά, για όλους τους πρόσφυγες, «όταν έρθει η ώρα».¹⁰⁹ Η απαγόρευση των ταξιδιών δεν ισχύει μόνο για τις χώρες του εξωτερικού, αλλά και για περιοχές μέσα στην επικράτεια της Σοβιετικής Ένωσης. Η μετάβαση των προσφύγων από την Τασκένδη στη Μόσχα, για αναψυχή ή ακόμα και για την απόκτηση γνώσεων, όπως η επίσκεψη στα μουσεία την οποία επιθυμεί ο Αντρέας, είναι απαγορευμένη. Η πραγματοποίησή της έγκειται στην έγκριση των ανώτερων κυβερνητικών παραγόντων. Οι πρόσφυγες στην Τασκένδη είχαν άγνοια για το γεγονός αυτό, όταν αναφέρονταν για τη Σοβιετική Ένωση από την Ελλάδα. Η Ελένη ξαφνιάζεται μόλις μαθαίνει το απροσδόκητο για αυτήν δεδομένο πως δεν μπορούν να ταξιδέψουν ούτε μέχρι τη Μόσχα, χωρίς πρότερη άδεια από τις κυβερνητικές αρχές.¹¹⁰

Η κυκλοφορία στην Τασκένδη το βράδυ υπόκειται σε απαγορεύσεις. Η Ελένη βιάζεται να επιστρέψει στο σπίτι της, πριν λήξει η ώρα κατά την οποία επιτρέπεται η κυκλοφορία των ατομών.¹¹¹

Η κατάσταση στην Τασκένδη και ο τρόπος ζωής που απορρέει από αυτήν, έρχεται σε αντίθεση με τη ζωή του Αντρέα στο Παρίσι και της Ελένης στη Ρώμη.

¹⁰⁶ Ο.π., σσ. 110-111.

¹⁰⁷ Ο.π., σ. 159.

¹⁰⁸ Ο.π., σ. 168.

¹⁰⁹ Ο.π., σ. 175.

¹¹⁰ Ο.π., σ. 184.

¹¹¹ Ο.π., σ. 225.

Ζώντας στις δύο ευρωπαϊκές πρωτεύουσες δείχνουν να χαίρονται τη ζωή μέσα σε ένα κλίμα ελευθερίας, αλλά και απόστασης, από τα τραγικά περιστατικά του εμφυλίου που μπορούν να προσφέρουν οι πόλεις αυτές.¹¹²

Μερικοί από τους πρόσφυγες αρχίζουν να αναρωτιούνται και να αμφιβάλουν για την ορθότητα των πράξεών τους. Η απολυτότητα με την οποία αναφέρονταν σε πράξεις που τελούνταν σύμφωνα με τις ιδεολογικές τους κατευθύνσεις, αρχίζει σταδιακά να φθίνει. Η έλλειψη συντροφικότητας και οι διαφωνίες ανάμεσα στους πρόσφυγες προκαλούν τις αμφιβολίες πολλών προσφύγων για την όλη τους πορεία, η κατάληξη της οποίας αποτελεί η Τασκένδη. «Πώς το νομίσαμε όλοι πως δεν γινότανε αλλιώς;» αναρωτιέται η Ελένη, ύστερα από τον άγριο καβγά της με τη Ροδιά, η οποία κατηγορήσε την Ελένη πως διήγαγε «αστική» ζωή στο Παρίσι.¹¹³

Η έκτρωση στη Σοβιετική Ένωση είναι απαγορευμένη με αποτέλεσμα να ανθούν οι κρυφές και επικίνδυνες επεμβάσεις από διάφορες, μη ιατρούς, γυναίκες. Η κατακραυγή της κοινωνίας για μία ανύπαντρη έγκυο, καθώς και οι πιέσεις προς τον Κυριάκο, αναγκάζουν την Βάγια να προβεί στη σύναψη ενός κατ' ανάγκη γάμου με έναν συγχωριανό της.¹¹⁴ Οι συντηρητικές πρακτικές και οι μικροαστικές συμπεριφορές είναι εμφανείς στα κείμενα όπου η Ζέη περιγράφει την κοινωνία της Τασκένδης.

Φαινόμενα αναξιοκρατίας εντοπίζονται στο πανεπιστήμιο της Μόσχας. Πρόσωπα ευρισκόμενα σε υψηλή θέση στην ιεραρχία του σοβιετικού καθεστώτος επεμβαίνουν στο έργο του καθηγητή Μιχαήλ Γκρηγκόρεβιτς ζητώντας του να απορρίψει σπουδαστές οι οποίοι ήταν αριστούχοι. Η άρνηση αυτών των αιτημάτων επιφέρει το διωγμό του από το πανεπιστήμιο της Μόσχας.¹¹⁵

Οι διαφορές του οικονομικού συστήματος της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής οι οποίες μπορούν να εντοπιστούν στα κείμενα της Ζέη είναι πολλές. Η έλλειψη βασικών ειδών ένδυσης και διατροφής αποτελεί ένα χαρακτηριστικό πρόβλημα της σοβιετικής κοινωνίας. Η κούτα που στέλνει ο Σεριόζα από την Αμερική αντιμετωπίζεται σαν «θησαυρός».¹¹⁶ Η έλλειψη του βαμβακιού η οποία εμφανίζεται στην Τασκένδη, προκαλεί την απορία της Ελένης, αφού η περιοχή έχει μεγάλες καλλιέργειες με βαμβάκι. Η εξήγηση του Αχιλλέα πως άλλες περιοχές το

¹¹² Ο.π., σ. 184.

¹¹³ Ο.π., σ. 221.

¹¹⁴ Ο.π., σ. 266.

¹¹⁵ Ο.π., σ. 235.

¹¹⁶ Ο.π., σ. 238.

έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, δεν φαίνεται να πείθει την Ελένη, άλλα ούτε και τον Αντρέα ο οποίος με ειρωνικό τόνο μιλάει για «τα μυστήρια της σοβιετικής οικονομίας».

Η αποσταλινοποίηση της Σοβιετικής Ένωσης συγκλονίζει πολλούς πολιτικούς πρόσφυγες που είχαν απόλυτη πίστη στον πρώην ηγέτη της χώρας που θαύμαζαν. Τα νέα για τη διάπραξη εγκλημάτων από τον Στάλιν συγκλονίζουν τους υποστηρικτές του.¹¹⁷ Οι αναφορές για τα στρατόπεδα των εκτοπισμένων κατά τη σταλινική περίοδο της Σοβιετικής Ένωσης, αντιμετωπίζονται από τον Αχιλλέα με αδιαφορία. Προσπαθεί να αποφεύγει να είναι παρών σε παρόμοιες συζητήσεις.¹¹⁸

Η Άλκη Ζέη δεν παραλείπει να αναφέρει ορισμένα εγκλήματα του σταλινικού κράτους. Δολοφονίες αντιφρονούντων, εξορίες των γυναικών τους, αρπαγή και χωρισμός των παιδιών από τις οικογένειές τους. Όταν δολοφονείται ένας άνθρωπος που ήταν «δίκαιος και σωστός, και όπου έβρισκε το άδικο το ξεφώνιζε»,¹¹⁹ αντιλαμβάνεται ο αναγνώστης πως το άδικο εκπροσωπείται από το σοβιετικό κράτος. Ένα κράτος του οποίου οι πολίτες διακατέχονται από φόβο. Οι καταστάσεις που αναφέρονται μέσα στο κείμενο ομοιάζουν με κοινωνία ολοκληρωτικού καθεστώτος.

Οι υποστηρικτές του σοβιετικού καθεστώτος, όπως ο Αχιλλέας, βάζουν το συμφέρον του κράτους υπεράνω προσωπικών οφελών. Τα χρήματα της οικογένειας δεν επαρκούν για την αγορά βασικών ειδών. Η Ελένη δεν μπορεί να αγοράσει ενδύματα για να προστατευτεί από το κρύο. Τα επιπλέον χρήματα που θα μπορούσαν να εξοικονομήσουν από υποτροφία της Ελένης αν φοιτούσε στο πανεπιστήμιο, ο Αχιλλέας δεν τα δέχεται, επειδή θεωρεί πως μία δεύτερη υποτροφία, εκτός από τη δική του, αποτελεί εκμετάλλευση από μέρους τους του Σοβιετικού κράτους.¹²⁰

Ο Κώστας έχει περιέλθει σε δύσκολη οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα, λόγω των διωγμών που υφίσταται από το ελληνικό κράτος. Η εγκατάστασή του στη Σοβιετική Ένωση οδηγεί στη λύση του προβλήματός του.¹²¹

Οι άνθρωποι που ζουν στη Σοβιετική Ένωση σκιαγραφούνται ως ευαίσθητοι, καλλιεργημένοι και με ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο. Η συγκίνηση της

¹¹⁷ Ο.π., σ. 246.

¹¹⁸ Ο.π., σ. 278.

¹¹⁹ Ο.π., σ. 288.

¹²⁰ Ο.π., σ. 269.

¹²¹ Άλκη Ζέη, «Στο Μαρσούσι», ό.π., σ.71.

τηλεφωνήτριας, όταν μαθαίνει πως η Ελένη μιλάει με τη μητέρα της, ύστερα από πολλά χρόνια, θεωρείται πως δύσκολα θα συμβεί σε άλλη χώρα.¹²²

Η Ζέη ασκεί κριτική στη λογοτεχνική θεωρία του σοσιαλιστικού ρεαλισμού η οποία κυριαρχούσε στα λογοτεχνικά έργα των Σοβιετικών καλλιτεχνών. Το κομματικό καθήκον, η πίστη στο σοβιετικό καθεστώς και τα ηρωικά πρότυπα της κομμουνιστικής ιδεολογίας αντιπαραβάλλονται με την αναζήτηση και την απόλαυση απλών, καθημερινών στιγμών της ζωής.¹²³

Η εξουσία που ασκείται λόγω των χαρακτηριστικών του επικρατούντος πολιτικού καθεστώτος εκτείνεται και στα δύο κυρίαρχα συστήματα της εποχής στην οποία αναφέρονται τα έργα της Άλκης Ζέη. Οι διώξεις των αντιφρονούντων απαντώνται στα κράτη που εφαρμόζουν και τα δύο συστήματα. Η ζωή των πολιτών παρουσιάζεται να έχει μικρή αξία. Η καταπίεσή τους αποτελεί ένα συχνό φαινόμενο. Η καθημερινή ζωή των ανθρώπων δεν φαίνεται να έχει την προτεραιότητα για την άσκηση της πολιτικής.

Θεωρούμε πως επιβεβαιώνεται μία ηθική δυσφορία της συγγραφέως η οποία ανήκει σε αυτούς που πίστεψαν στο κομμουνιστικό ιδεώδες και ζώντας στη Σοβιετική Ένωση περνούν κρίση συνείδησης, εξαιτίας της πνιγερής ζωής τού ενταγμένου στο κόμμα και τον περιορισμένο χώρο για την προσωπική ζωή.¹²⁴

3.3 Κρατική εξουσία

3.3.1 Κρατικές αρχές/κρατικοί αξιωματούχοι vs. πολίτες του κράτους και πολιτικοί αντίπαλοι του καθεστώτος

Η πλειοψηφία των έργων της Άλκης Ζέη αναφέρονται σε εποχές όπου οι πολίτες της χώρας δεν μπορούν να εκφράσουν ελεύθερα τις πολιτικές τους απόψεις. Όσοι δε συμφωνούν με τις ιδέες της κυβέρνησης αντιμετωπίζουν κινδύνους διωγμών. Για αυτό το λόγο, ο πατέρας του Αλέξη συμβουλεύει τη Μέλια να μη μιλάει σε αγνώστους για τα πολιτικά πράγματα.¹²⁵ Παρόμοιες είναι οι συμβουλές από τον

¹²² Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 290.

¹²³ Ο.π., σ. 277.

¹²⁴ Mario Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα 2003, σ. 532.

¹²⁵ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 121.

πατέρα της, την ημέρα που επιβάλλεται η δικτατορία: να μη μιλούν για δημοκρατία και άλλα παρόμοια.¹²⁶

Αποκορύφωμα της καταπίεσης που ασκεί το κράτος στους πολίτες αποτελεί ο εξορισμός των αντιφρονούντων. Το κράτος εξορίζει τους πολιτικούς του αντιπάλους. Το Λαμαγάρι είναι ένα από τα μέρη στα οποία εξορίζονται οι κομμουνιστές. Οι άνθρωποι αυτοί, φτάνοντας στον τόπο της εξορίας τους, συνοδεύονται από μία σειρά διαδόσεων, όπως ότι μόλις δουν σταυρό, «πέφτουν ξεροί».¹²⁷ Οι διαδόσεις αυτές εξυπηρετούν την προσπάθεια για την απομόνωση των εξόριστων από το ντόπιο πληθυσμό, αφενός για να είναι πιο δυσάρεστη η διαμονή τους εκεί, αφετέρου να μην βρουν έδαφος για τη διάδοση των ιδεών τους.

Η συγγραφέας περιγράφει τον τόπο εξορίας ως κατάξερο και θλιβερό.¹²⁸ Οι χαρακτηρισμοί αυτοί συνδέονται με τη σκληρότητα των κυβερνητικών αρχών, καθώς και με την απάνθρωπη μεταχείριση των πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος από τα όργανα του κράτους.

Ο νομάρχης είναι ο εκπρόσωπος της εκτελεστικής εξουσίας στο νησί. Μαζί με τον πρόξενο, εκφράζουν τα φιλικά τους αισθήματα στη φασιστική ιδεολογία και το θαυμασμό τους για το Χίτλερ. Η εξουσία τους αποτελεί φόβητρο για τον κόσμο. Για αυτό το λόγο ο πατέρας δεν τους αντιτίθεται και καλεί τη γυναίκα του να κάνει το ίδιο. Οι κρατικοί αξιωματούχοι έχουν κυρίαρχο ρόλο μέσα στην κοινωνία. Εκφράσεις αντιρρήσεων πάνω στις απόψεις και τις πράξεις τους δεν γίνονται αποδεκτές. Συκοφαντούν τις απόψεις των πολιτικών τους αντιπάλων.¹²⁹ Ο λαός φοβάται τη δύναμη που έχουν να επεμβαίνουν στη ζωή τους, όπως να τους απολύσουν από τη δουλειά.

Ο νομάρχης είναι ο αντίμαχος του αγαπημένου χαρακτήρα των παιδιών, του Νίκου. Είναι αυτός που δίνει το σήμα για να συλλάβουν το Νίκο, μόλις κατέβει από το καράβι.¹³⁰ Η δικτατορία εκφράζει την εξουσία που απαγορεύει οποιαδήποτε αντίθετη προς αυτήν άποψη, καταδιώκει και εξοντώνει τους φυσικούς φορείς των ιδεών αυτών.

Η Μέλια αντιλαμβάνεται την ισχύ που διαθέτουν οι δικτατορικές αρχές και οι υποστηρικτές τους. Για αυτό και ανησυχεί μήπως ο πατέρας της απολυθεί από τη

¹²⁶ Ο.π., σ. 71.

¹²⁷ Ο.π., σ. 116.

¹²⁸ Άλκη Ζέη, «Εκείνο το καλοκαίρι στη Χίο», στο *Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα...*, ό.π., σ. 110.

¹²⁹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρινας*, ό.π., σσ. 21-22.

¹³⁰ Ο.π., σ. 81.

δουλειά του.¹³¹ Η καταδίωξη των πολιτικών αντιπάλων των κυβερνώντων συνεχίζεται και στο μετεμφυλιακό κράτος. Τα κοινωνικά φρονήματα του καθενός αποτελούν κριτήριο για την πρόοδο στο σχολείο ή την εργασία. Ο Χρίστος παραμένει άνεργος εξαιτίας της πολιτικής του τοποθέτησης. Η φυλάκιση και η κοινωνική απομόνωση μετά την αποφυλάκιση έχουν αποδιοργανώσει και καταστρέψει τη ζωή του.¹³²

Οι αρχές του κράτους εισβάλλουν στα σπίτια, κατάσχουν και καίνε βιβλία που θεωρούν πως επηρεάζουν τους ανθρώπους και τους απομακρύνουν από τα ιδεώδη της φασιστικής δικτατορίας του Μεταξά. Το ρόλο της υπεράσπισης των πράξεων του καθεστώτος, αναλαμβάνει ο διευθυντής του σχολείου.¹³³

Η κλιμάκωση των επιθετικών πράξεων των δικτατορικών αρχών οδηγεί στη σύλληψη, μέσα στη νύχτα, του πατέρα τού Αλέξη.¹³⁴ Παρόμοια περιστατικά συναντάμε από τις κρατικές αρχές ακόμα και μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου πολέμου. Η Ελένη συλλαμβάνεται από τις αστυνομικές αρχές ως αρραβωνιαστικιά αντάρτη. Μία άλλη αρραβωνιαστικιά ενός καπετάνιου τού αντάρτικου στρατού, δασκάλα, εκτελείται, επειδή δεν θέλει να τον αποκηρύξει.¹³⁵

Υπάρχουν περιπτώσεις όπου αυτή η εξουσία των κρατικών και στρατιωτικών αξιωματούχων φτάνει στα όρια ζωής ή θανάτου. Υπάρχουν διαμεσολαβητές οι οποίοι κανονίζουν με τους στρατοδίκες να μην παρθεί ομόφωνη απόφαση στο στρατοδικείο, έτσι ώστε να μην εκτελεστεί ο καταδικασθείς.¹³⁶ Κατά την περίοδο του εμφύλιου πολέμου, η υποψία και μόνο πως κάποιος είναι κομμουνιστής, αρκεί για να βρεθεί στη θέση του μελλοθάνατου.¹³⁷

Ο Πάβελ Γκρηγκόρεβιτς φυλακίζεται για την αντιστασιακή του δράση. Η απελευθέρωσή του μπορεί να επιτευχθεί αν σταματήσει να βοηθάει τους εργάτες και τα φτωχά παιδιά.¹³⁸ Η σκλήρυνση της στάσης των κρατικών αρχών, προβληματίζει τον Φεγγάρη Φεγγάροβιτς και συμβουλεύει τη Σάσα, αλλά και όλους τους

¹³¹ Ο.π., σ.121.

¹³² Άλκη Ζέη, «Στο Μαρούσι», ό.π., σ. 67.

¹³³ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., 980, σ.136.

¹³⁴ Ο.π., σ.155.

¹³⁵ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 32.

¹³⁶ Ο.π., σ. 49.

¹³⁷ Ο.π., σ. 96.

¹³⁸ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 114.

δουλειά του.¹³¹ Η καταδίωξη των πολιτικών αντιπάλων των κυβερνώντων συνεχίζεται και στο μετεμφυλιακό κράτος. Τα κοινωνικά φρονήματα του καθενός αποτελούν κριτήριο για την πρόοδο στο σχολείο ή την εργασία. Ο Χρίστος παραμένει άνεργος εξαιτίας της πολιτικής του τοποθέτησης. Η φυλάκιση και η κοινωνική απομόνωση μετά την αποφυλάκιση έχουν αποδιοργανώσει και καταστρέψει τη ζωή του.¹³²

Οι αρχές του κράτους εισβάλλουν στα σπίτια, κατάσχουν και καίνε βιβλία που θεωρούν πως επηρεάζουν τους ανθρώπους και τους απομακρύνουν από τα ιδεώδη της φασιστικής δικτατορίας του Μεταξά. Το ρόλο της υπεράσπισης των πράξεων του καθεστώτος, αναλαμβάνει ο διευθυντής του σχολείου.¹³³

Η κλιμάκωση των επιθετικών πράξεων των δικτατορικών αρχών οδηγεί στη σύλληψη, μέσα στη νύχτα, του πατέρα τού Αλέξη.¹³⁴ Παρόμοια περιστατικά συναντάμε από τις κρατικές αρχές ακόμα και μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου πολέμου. Η Ελένη συλλαμβάνεται από τις αστυνομικές αρχές ως αρραβωνιαστικιά αντάρτη. Μία άλλη αρραβωνιαστικιά ενός καπετάνιου τού αντάρτικου στρατού, δασκάλα, εκτελείται, επειδή δεν θέλει να τον αποκηρύξει.¹³⁵

Υπάρχουν περιπτώσεις όπου αυτή η εξουσία των κρατικών και στρατιωτικών αξιωματούχων φτάνει στα όρια ζωής ή θανάτου. Υπάρχουν διαμεσολαβητές οι οποίοι κανονίζουν με τους στρατοδίκες να μην παρθεί ομόφωνη απόφαση στο στρατοδικείο, έτσι ώστε να μην εκτελεστεί ο καταδικασθείς.¹³⁶ Κατά την περίοδο του εμφύλιου πολέμου, η υποψία και μόνο πως κάποιος είναι κομμουνιστής, αρκεί για να βρεθεί στη θέση του μελλοθάνατου.¹³⁷

Ο Πάβελ Γκρηγκόρεβιτς φυλακίζεται για την αντιστασιακή του δράση. Η απελευθέρωσή του μπορεί να επιτευχθεί αν σταματήσει να βοηθάει τους εργάτες και τα φτωχά παιδιά.¹³⁸ Η σκληρυνση της στάσης των κρατικών αρχών, προβληματίζει τον Φεγγάρη Φεγγάροβιτς και συμβουλεύει τη Σάσα, αλλά και όλους τους

¹³¹ Ο.π., σ. 121.

¹³² Άλκη Ζέη, «Στο Μαρούσι», ό.π., σ. 67.

¹³³ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., 980, σ. 136.

¹³⁴ Ο.π., σ. 155.

¹³⁵ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 32.

¹³⁶ Ο.π., σ. 49.

¹³⁷ Ο.π., σ. 96.

¹³⁸ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 114.

αντιφρονούντες, να είναι προσεκτικοί.¹³⁹ Στη Ρωσία, στο αυτοκρατορικό καθεστώς των Τσάρων, οι συναθροίσεις άνω των πέντε ατόμων είναι απαγορευμένες.¹⁴⁰

Στα έργα της Άλκης Ζέη καταγράφεται η αντιπαράθεση των πολιτικών δυνάμεων κατά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Από τη μία πλευρά βρίσκεται ο επίσημος στρατός του κράτους και οι κεντροδεξιές παρατάξεις που πιστεύουν στη συνέχιση του πολέμου στην Αίγυπτο. Από την άλλη πλευρά είναι οι αριστερές δυνάμεις που σχεδιάζουν την αντίσταση στις ορεινές περιοχές της χώρας με τη δημιουργία των αντάρτικων ομάδων. Ο θείος Άγγελος εκφράζει την πρώτη άποψη, ενώ ο Αχιλλέας δέχεται ότι ο πόλεμος θα κριθεί στο βουνό.¹⁴¹ Η αντιπαράθεση αυτή εκφράζεται σε επίπεδο κρατών με την αγγλοαμερικανική και τη ρωσική διαμάχη, που έχει αρχίσει να διαφαίνεται ήδη κατά τα τελευταία έτη του πολέμου.

Ο Πέτρος εκφράζει έναν ιδεατό τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να συμβεί η απελευθέρωση της χώρας: ο Αχιλλέας με τους αντάρτες από τα βουνά και ο θείος Άγγελος με τον αγγλικό ή τον αμερικανικό στόλο να καταφτάνουν στην Αθήνα και να προσφέρουν από κοινού τη βοήθειά τους στον εξαθλιωμένο πληθυσμό. Η δυσπιστία, όμως, του Γκαριμπάλντι προϋποθέτει για το ανέφικτο αυτής της εκδοχής και για την έναρξη των αντιπαραθέσεων που θα επακολουθήσουν.¹⁴²

Οι ευτυχισμένες στιγμές που φαντάζεται ο Πέτρος δεν έρχονται. Ο παππούς εξιστορεί στον εγγονό του πως ήδη από το Δεκέμβρη του 1944 «όλη η χαρά για την απελευθέρωση είχε χαθεί».¹⁴³ Αστυνομικοί με πολιτικά συλλαμβάνουν τον παππού και τον δέρνουν, καθώς θεωρούν πως είναι αντάρτης.¹⁴⁴ Η επόμενη περιπέτεια για τους αντιφρονούντες είναι η φυλάκιση σε ένα στρατόπεδο στην έρημο της Αιγύπτου. Οι συγγενείς των ανταρτών που έχουν μείνει στους τόπους κατοικίας τους, υπόκεινται σε διωγμούς.¹⁴⁵

Οι πέντε φίλοι, κομπάρσοι στην Γαλλία, είναι πολιτικοί πρόσφυγες, που έχουν υποστεί φυλάκιση και βασανιστήρια στη δικτατορική Ελλάδα, και αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα στη Γαλλία όπου έχουν καταφύγει, με την κάρτα διαμονής και

¹³⁹ Ο.π., σ. 177.

¹⁴⁰ Ο.π., σ. 205.

¹⁴¹ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 207.

¹⁴² Ο.π., σ. 245.

¹⁴³ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, Κέδρος, ό.π., σ. 65.

¹⁴⁴ Ο.π., σσ. 66-67.

¹⁴⁵ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 216.

εργασίας τους.¹⁴⁶ Την ίδια εποχή, εξορία περιμένει και τους συνδικαλιστές, επειδή στους δικτάτορες δεν «αρέσουν» οι αγώνες για τα δικαιώματα των εργαζομένων.¹⁴⁷

Οι άνθρωποι που επιθυμούν την άρση των διαχωρισμών μεταξύ των ατόμων και την κατάργηση του χάσματος ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς βρίσκονται «εναντίον της εξουσίας». «Ο Τσάρος, οι υπουργοί, η αστυνομία, οι χωροφύλακες» είναι αυτοί που ασκούν εξουσία στους παραπάνω, επειδή επιδιώκουν τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης στην κοινωνία.¹⁴⁸ Άρα, η καλύτερευση των συνθηκών της ζωής μπορεί να επέλθει με τον αγώνα των ανθρώπων ενάντια στην εξουσία.

3.3.2 Κρατικές αρχές vs. παιδιά

Τα παιδιά είναι αναγκασμένα να δέχονται την ιδεολογική προπαγάνδα των κυβερνητικών αρχών. Αυτή εκφράζεται μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης και των παραγόντων αυτής. Υποχρεώνονται να μαθαίνουν τα ονόματα όλων των βασιλιάδων. Η ίδρυση της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας, μίας παραστρατιωτικής οργάνωσης που αναγνωρίζεται επίσημα από το κράτος, αποσκοπεί στην εμφύσηση των φασιστικών ιδανικών και πρακτικών στα παιδιά.¹⁴⁹ Ο εξωσχολικός αυτός φορέας λειτουργεί παράλληλα με τα σχολικά πλαίσια.

Η εξουσία του κράτους εκφράζεται στα παιδιά μέσω της σχέσης τους με το δάσκαλο και τον αστυνόμο. Οι δύο αυτοί παράγοντες εξυπηρετούν το καθεστώς. Για αυτό επιτρέπεται στα παιδιά να άρουν ορισμένους κώδικες ηθικής, όπως είναι η αποφυγή του ψέματος, όταν αυτό γίνεται για να βοηθήσουν τους ανθρώπους στους οποίους ασκείται η εξουσία των κρατικών αρχών.¹⁵⁰

Η Μέλια βρίσκεται αντιμέτωπη με τη νέα κατάσταση που δημιουργείται ύστερα από την επιβολή της δικτατορίας. Αγωνίζεται απέναντι στις αρχές του δικτατορικού κράτους το οποίο εγκαθιδρύεται και ελέγχει ολοκληρωτικά την κοινωνική ζωή. Διαφαίνεται η σύγκρουση του ατόμου με την κοινωνία. Μέσω αυτής της σύγκρουσης τα παιδιά ξεχωρίζουν το φασισμό που εκφράζεται με το μεταξικό καθεστώς από τη δημοκρατία.¹⁵¹

¹⁴⁶ Ο.π., σ. 10-11.

¹⁴⁷ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 26.

¹⁴⁸ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 61.

¹⁴⁹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σσ. 107-108.

¹⁵⁰ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 153.

¹⁵¹ Μάρθα Καρπόζηλου, *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*, Καστανιώτης, Αθήνα 1994, σ. 179.

3.3.3 Αστυνομικές αρχές

Η αστυνομία αποτελεί το μέσο με το οποίο εφαρμόζεται η διωκτική πολιτική της δικτατορίας. Συμπαράστατες της είναι και ορισμένοι ομοϊδεάτες του καθεστώτος, όπως ο κύριος Περικλής.¹⁵² Ο κλοιός του κράτους πάνω στους πολίτες είναι ασφυκτικός. Η αστυνομία έχει την εξουσία να επιτρέπει ή να απαγορεύει τις μετακινήσεις των ανθρώπων έξω από την Αθήνα. Για την πραγματοποίηση μίας τέτοιας μετακίνησης χρειάζεται ειδική άδεια που χορηγεί η αστυνομία.¹⁵³

Οι αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές βασανίζουν τους κρατούμενους πολιτικούς αντιπάλους της κυβερνώσας παράταξης.¹⁵⁴ Τα στρατοδικεία της εποχής τούς καταδικάζουν για κατασκοπεία.¹⁵⁵

Η εξουσία της αστυνομίας πάνω στους πολίτες της χώρας απαντάται, σε καιρό δημοκρατίας πλέον, όταν επιτίθεται στους φοιτητές σε μία διαμαρτυρία τους έξω από το υπουργείο Παιδείας. Η αστυνομική εξουσία εμφανίζεται ως προέκταση της κυβερνητικής εξουσίας του υπουργείου. Η δύναμη που αντλεί από το θεσμικό ρόλο της, φτάνει στο σημείο να ασκήσει βία, εκτός από τους φοιτητές, και στον ίδιο τον παππού.¹⁵⁶

Όπως παρουσιάζονται τα γεγονότα του Μάη του 1968 στη Γαλλία, η αστυνομία είναι αυτή που έχει αναλάβει το ρόλο να ανακόψει τους αγώνες των φοιτητών. Τα σχέδια για την αλλαγή του πανεπιστημίου, της Γαλλίας και του κόσμου ολόκληρου, για την αναζήτηση τής μεγάλης γνώσης, για το ακατόρθωτο, βρίσκουν αντιμέτωπα την αστυνομία. Η αστυνομία, οπλισμένη και δυνατή, εκφράζει τη δύναμη της κρατικής εξουσίας που ο στόχος της είναι να ανακόψει τις διαμαρτυρίες και τις διεκδικήσεις των φοιτητών.¹⁵⁷

Μπορούμε να αναγνωρίσουμε πως το αστυνομικό σώμα στο μεταπολεμικό κράτος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας έχει ομοιότητες με την αστυνομία κατά τη δικτατορία. Παρόμοια χαρακτηριστικά εντοπίζονται και στην τσαρική αστυνομία. Ο Μπουνιάς αποτελεί τον τρόπο των πολιτών. Ασκή βία ακόμα και σε ανήμπορες

¹⁵² Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 94.

¹⁵³ Άλκη Ζέη, «Εκείνο το καλοκαίρι στη Χίο», στο *Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα...*, ό.π., σ. 108.

¹⁵⁴ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 40.

¹⁵⁵ *Ο.π.*, σ. 41.

¹⁵⁶ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 13.

¹⁵⁷ *Ο.π.*, σ. 46-47.

γερόντισσες. Ο κόσμος αδυνατεί να εκφράσει την οργή του και να αντισταθεί στη βία της αστυνομίας, καθώς αναγνωρίζει την ισχυρή δύναμη που διαθέτει.¹⁵⁸

Η αστυνομία εισβάλλει τρεις η ώρα τη νύχτα στα σπίτια, συλλαμβάνει φοιτητές με στοιχεία κατηγορίας μερικά ανάρμοστα στο καθεστώς βιβλία, φυλακίζει δεκαεξάχρονα παιδιά για εντελώς ασήμαντους λόγους. Ο Μήτια συλλαμβάνεται, επειδή μάζεψε από το έδαφος τις προκηρύξεις που είχε πετάξει ένα φοιτητής τον οποίο κυνηγούσε η αστυνομία. Τα δικαστήρια αποφασίζουν να τους στείλουν όλους στην εξορία. Οι εξόριστοι φοιτητές διαμαρτύρονται για τις συνθήκες μεταφοράς τους. Η απάντηση της αστυνομίας είναι η εκτέλεση όσων έστειλαν την αίτηση διαμαρτυρίας τους.¹⁵⁹

Οι απεργοί αντιμετωπίζονται από την αστυνομία με βία. Δεν διστάζουν να «χτυπήσουν στο ψαχνό» και να σκοτώσουν πολλούς από αυτούς.¹⁶⁰ Με τον ίδιο τρόπο επεμβαίνουν και διαλύουν τις διαμαρτυρίες των φοιτητών. Οι κλεισμένοι στο πανεπιστήμιο φοιτητές, το γκρέμισμα της καγκελόπορτας και οι νεκροί¹⁶¹ θυμίζουν τα αντίστοιχα γεγονότα του Πολυτεχνείου.

3.4 Εκκλησιαστικές αρχές

3.4.1 Εκκλησιαστικοί παράγοντες vs. παιδιά

Οι εκκλησιαστικοί παράγοντες εμφανίζονται ως υποστηρικτές του δικτατορικού καθεστώτος. Το πρόσωπο του δεσπότη σκιαγραφείται με αρνητικά χαρακτηριστικά. Παίζει χαρτιά μαζί με τρεις κυρίες, ενώ η Σταματίνα τον αποκαλεί, μπροστά στα παιδιά «τράγο».¹⁶² Άλλού οι παπάδες παρομοιάζονται σαν «μαύρες κουρούνες».¹⁶³

Η θρησκεία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή των παιδιών. Η Λέτρω και τα αδέρφια της κάθε βράδυ πριν κοιμηθούν λένε την προσευχή τους. Η σημασία που έχει για τα παιδιά η προσευχή είναι μεγάλη. Εκεί, εκφράζουν τις επιθυμίες, αλλά και τα παράπονά τους. Για αυτό η παράλειψη του ονόματος του πατέρα στην προσευχή αποτελεί σοβαρή τιμωρία με την οποία επιχειρούν να εκδικηθούν τον πατέρα.

¹⁵⁸ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σσ. 36-37.

¹⁵⁹ *Ο.π.*, σσ. 84-85.

¹⁶⁰ *Ο.π.*, σ. 102.

¹⁶¹ *Ο.π.*, σσ. 217-218.

¹⁶² Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 19.

¹⁶³ *Ο.π.*, σ. 48.

Ο διαχωρισμός των πιστών σε ορθόδοξους και καθολικούς, και η απαγόρευση από τον πατέρα να μνημονεύουν τα παιδιά στις προσευχές τους τον Μαρσέλ και τον Μπενουά,¹⁶⁴ εισάγει τα παιδιά στο κλίμα των θρησκευτικών διαμαχών. Τα απομακρύνει από τις πανανθρώπινες και τις οικουμενικές αξίες. Η προσευχή των παιδιών αποτελεί πεδίο αντιπαράθεσης για τους πιστούς των διαφορετικών θρησκευτικών δογμάτων. Η Ντούνια απαγορεύει στα παιδιά να λένε προσευχές «στο θεό της Τσιτσιλχεν».¹⁶⁵

Αποστάσεις από τα θρησκευτικά δόγματα διατηρεί ο πατέρας. Λέει στην κόρη του πως ο Θεός βρίσκεται μέσα στον κάθε άνθρωπο. Εκφράζει τις απόψεις της επιστήμης αντί να υιοθετεί τις θρησκευτικές εξηγήσεις τις οποίες αναφέρει η Τσιτσιλχεν.¹⁶⁶ Αντιλαμβανόμαστε πως η πίστη του πατέρα δεν έγκειται σε έναν Θεό που βρίσκεται μέσα στον άνθρωπο. Πιστεύει στο μάταιο της αναζήτησης του Θεού. Αντί της δύναμης του Θεού, πιστεύει στη δύναμη του ανθρώπου και κατ' επέκταση της επιστήμης την οποία ο άνθρωπος έχει αναπτύξει.

Παρόμοιες είναι οι απόψεις του κύριου Μαρσέλ για το Θεό. Η απαξίωση που επιδεικνύει για τις διαφορές των θρησκευτικών δογμάτων και η πίστη του για την αξία του κάθε ανθρώπου, λειτουργεί ως αντίβαρο του θρησκευτικού φανατισμού που προβάλλουν οι παραδοσιακοί θεσμικοί παράγοντες του κράτους, καθώς και οι ιδεολογικοί υποστηρικτές του.¹⁶⁷

Οι θρησκευτικές προκαταλήψεις και οι δεισιδαιμονίες που εκφράζονται από την Τσιτσιλχεν γίνονται η αιτία για την απόλυσή της από τον πατέρα.¹⁶⁸ Οι δεισιδαιμονίες συνιστούν ένα μέσο με το οποίο οι θρησκευτικοί παράγοντες εξουσιάζουν τους ανθρώπους. Η μητέρα της Γιούλια έχει ενστερνιστεί τις δοξασίες του ιερέα, με τις οποίες εκφοβίζει τους πιστούς. Τις αντιλήψεις πως η αρρώστια αποτελεί μία μορφή τιμωρίας από το Θεό. Παράλληλα εκθέτεται η επιστημονική εξήγηση σε βάρος της δογματικής θρησκευτικής άποψης.¹⁶⁹ Ο επιστήμονας γιατρός μιλάει ξεκάθαρα: θα γιατρεύει «ή η Παναγία ή εγώ».¹⁷⁰ Ο θρησκευτικός τρόπος ίασης δεν συμβιβάζεται με την επιστημονικά ιατρική μέθοδο. Οι γιατροί αντιδρούν στην αποδοχή του θανάτου

¹⁶⁴ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 151.

¹⁶⁵ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 16.

¹⁶⁶ *Ο.π.*, σ. 17.

¹⁶⁷ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 174.

¹⁶⁸ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 38.

¹⁶⁹ *Ο.π.*, σ. 51.

¹⁷⁰ *Ο.π.*, σ. 53.

της Γιούλια από τον ιερέα.¹⁷¹ Η στάση των γιατρών συνιστά μία μορφή αντίδρασης στην εξουσία των εκκλησιαστικών παραγόντων η οποία ασκείται πάνω στο αμόρφωτο συνήθως λαό. Μια περίπτωση θρησκευτικής απάτης συναντούμε στο διήγημα *ο Πάβουρας*.¹⁷² Εφόδια για την αντίσταση στις δεισδαιμονίες αποτελούν τα γνωστικά αντικείμενα, τα οποία είναι αναγκαία για την ύπαρξη της σκέψης. Όλα αυτά δημιουργούν τον ολοκληρωμένο άνθρωπο,¹⁷³ ο οποίος διαθέτει τη δύναμη να αντιδράσει στην εξουσία που ασκούν οι φορείς των δογματικών αντιλήψεων.

Με τις παραπάνω αναφορές μέσα στα κείμενα δύναται να επέλθει η αμφισβήτηση των παραδοσιακών θρησκευτικών συνηθειών και των εξουσιαστικών σχέσεων που αυτές εγκαθιδρύουν ανάμεσα στους ανθρώπους και τους θρησκευτικούς παράγοντες.

3.5 Οικονομικές σχέσεις εξουσίας

3.5.1 Οικονομική κατάσταση και οικογενειακές σχέσεις

Μπορούμε να διακρίνουμε την παρουσία της εξουσίας/δύναμης στις οικονομικές σχέσεις που αναπτύσσονται. Ο πατέρας εργάζεται σε έντονους ρυθμούς για να μπορέσει να ικανοποιήσει τις ανάγκες της οικογένειας. Εκτός από την κύρια εργασία του, αναλαμβάνει και άλλες δουλειές τα απογεύματα, ακόμα και τις Κυριακές. Το γεγονός αυτό δυσμενεί τη μητέρα, επειδή δεν έχουν χρόνο για να πηγαίνουν στον κινηματογράφο.

Τα κείμενα αναδεικνύουν την εκμετάλλευση του εργαζόμενου από τον εργοδότη του. Ο πατέρας αναγκάζεται να δουλεύει πολλές ώρες. Ο κύριος Κοντογιάννης δεν χορηγεί αύξηση στο μισθό του πατέρα. Η μητέρα δυσανασχετεί από αυτό το γεγονός.¹⁷⁴ Ο Ιβάνοβιτς θεωρεί αδιανόητη την απεργία των εργατών στο εργοστάσιό του, όπως και τα αιτήματά τους για αύξηση στους μισθούς, λιγότερες ώρες και καλύτερους όρους εργασίας.¹⁷⁵

Οι ισχυροί οικονομικοί παράγοντες της χώρας είναι συνοδοιπόροι του δικτατορικού καθεστώτος. Η οικονομία και η εκπαίδευση αποτελούν δύο πόλους εξουσίας που πιέζουν τους πολίτες για την αποδοχή των ιδεολογικών κατευθύνσεων

¹⁷¹ Ο.π., σ. 66.

¹⁷² Άλκη Ζέη, *Νεανική φωνή*, ό.π., σ. 37.

¹⁷³ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 120.

¹⁷⁴ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 15.

¹⁷⁵ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 100.

της κρατικής εξουσίας. Όσοι δε συμμορφώνονται με αυτές απειλούνται. Ο διευθυντής του σχολείου επικοινωνεί με τον εργοδότη του πατέρα με σκοπό να παραπονεθεί για την άρνηση του να γίνει η Μυρτώ φαλαγγίτισσα. Εκβιάζουν τη συγκατάθεσή του προς τις επιταγές της φασιστικής ιδεολογίας. Ο κύριος Περικλής υπόσχεται στον πατέρα προαγωγή, εάν συμφωνήσει με την παρουσία της Μυρτώ στην οργάνωση της νεολαίας, ενώ σε αντίθετη περίπτωση τον απειλεί με απόλυση.¹⁷⁶ Η οικονομική ανάγκη της οικογένειας αναγκάζει τον πατέρα να σκέφτεται την αποδοχή της πρότασης να γίνει η κόρη του φαλαγγίτισσα.

Ο πόλεμος και η κατοχή έχουν επιφέρει αλλαγές στην οικονομία της χώρας. Ένα ονομαστό ζαχαροπλαστείο έχει μετατραπεί σε αγορά σιδηρικών και νημάτων. Η ανέχεια του κόσμου έχει φτάσει σε τέτοιο επίπεδο που ψάχνει στα σκουπίδια για την εύρεση οποιουδήποτε πράγματος που θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί.¹⁷⁷

Κατά την περίοδο της Κατοχής πραγματοποιείται μία σημαντική αναδιανομή των οικονομικών μέσων. Η πώληση τιμαλφών και περιουσιακών στοιχείων για την απόκτηση των ειδών πρώτης ανάγκης επιφέρει αλλαγές στην οικονομική κατάσταση πολλών οικογενειών. Η μητέρα πουλάει δύο δαχτυλίδια και ζητάει από το αφεντικό του πατέρα, λάδι με πίστωση.¹⁷⁸

Η μητέρα δραστηριοποιείται και αναζητάει τρόπους για την εξεύρεση χρημάτων. Όλο το βράδυ πλέκει, όχι για να προσφέρει αυτά που φτιάχνει στους στρατιώτες που πολεμούν, αλλά για να τα πουλήσει. Σε αντίθεση με τη μητέρα, ο πατέρας, ύστερα από τον κήρυξη του πολέμου, μένει αδρανής και δεν συνεισφέρει όσα η οικογένειά του χρειάζεται.¹⁷⁹

Ο πατέρας του Πέτρου απολύεται από τη δουλειά του. Η απόλυση του σε συνδυασμό με τη γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στην κοινωνία, επηρεάζει τη συμπεριφορά του.¹⁸⁰ Η οικονομική κατάσταση οδηγεί τα μέλη της οικογένειας σε συνεχείς διαφωνίες για τον τρόπο αντιμετώπισης της κατάστασης. Η πείνα επιδρά στα άτομα και τροποποιεί τη συμπεριφορά τους. Ο πληθωρισμός, η ακρίβεια για τα είδη πρώτης ανάγκης έχει φέρει την οικογένεια του Πέτρου σε δεινή κατάσταση. Αποτέλεσμα της οικονομικής ανέχειας είναι οι συχνοί καβγάδες μεταξύ των μελών

¹⁷⁶ Άλκη Ζέη, *Το καπλάκι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 127.

¹⁷⁷ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σσ. 133-134.

¹⁷⁸ *Ο.π.*, σ. 35.

¹⁷⁹ *Ο.π.*, σ. 46.

¹⁸⁰ *Ο.π.*, σ. 32.

της οικογένειας.¹⁸¹ Όλοι μοιάζουν να στρέφονται εναντίον όλων. Ο Πέτρος εποφθαλμιά το πιάτο φαγητού της αδερφής του, όταν αυτή φεύγει από το τραπέζι νευριασμένη για τους συνεχείς καβγάδες. Ο παππούς ψέγει τη μητέρα για το άνισο κόψιμο των μερίδων του ψωμιού, προς όφελος των παιδιών¹⁸² και στη συνέχεια κλέβει ένα κομμάτι ψωμί από τις μερίδες των υπολοίπων.¹⁸³

Η έλλειψη των απαραίτητων πόρων που χρειάζονται για να ζήσουν, αναγκάζει τη μητέρα του Σωτήρη να παντρευτεί τον κύριο Κοντογιάννη, το πρώην αφεντικό τού πατέρα τού Πέτρου. Ένα πρόσωπο το οποίο σκιαγραφείται με αρνητικά χαρακτηριστικά, καθώς συνεργάζεται με τους Γερμανούς και πλουτίζει κατά τη διάρκεια της Κατοχής.¹⁸⁴

Παρόμοιο περιστατικό συναντάμε στη *Μωβ ομπρέλα*, ένα έργο που τοποθετείται χρονικά πριν τον πόλεμο. Η μητέρα της Βίτως εξαναγκάζεται από τη γιαγιά Υπατία να ξαναπαντρευτεί με επιχείρημα την πλούσια οικονομική κατάσταση του υποψήφιου γαμπρού.¹⁸⁵ Η αρνητική σκιαγράφιση του χαρακτήρα τού κυρίου Πάρη και η φιλοχρηματία του λειτουργούν με τέτοιο τρόπο μέσα στο κείμενο, ώστε να δοθεί έμφαση στην αξία και τη σημασία που προσδίδει η κοινωνία στην περιουσία. Η ύπαρξη πολλών χρημάτων αποτελεί το επιχείρημα για να γίνει ο γάμος του κυρίου Πάρη με τη μητέρα της Βίτως.¹⁸⁶

Η οικονομική κατάσταση μίας οικογένειας δεν είναι πάντα σταθερή και δεδομένη. Η πτώχευση της οικογένειας του θείου Μίλτου επιφέρει τραυματικές επιπτώσεις. Ο θείος Μίλτος μπαίνει στη φυλακή λόγω των χρεών από τα απλήρωτα γραμμάτια,¹⁸⁷ ενώ η άνεση και η πολυτέλεια που απολάμβανε η οικογένεια αποτελούν πια παρελθόν. Παρόλα αυτά, η διάθεση του θείου Μίλτου και της θείας Πουπέτας δεν αλλάζει.¹⁸⁸ Η στάση τους στη ζωή χαρακτηρίζεται από την αισιοδοξία και την ευχάριστη διάθεση.¹⁸⁹ Το γεγονός αυτό δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να αντιληφθεί πως η ύπαρξη ή μη των χρημάτων, δε φέρνει από μόνη της την ευτυχία

¹⁸¹ Ο.π., σ. 82.

¹⁸² Ο.π., σ. 100.

¹⁸³ Ο.π., σ. 116.

¹⁸⁴ Ο.π., σ. 223.

¹⁸⁵ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σσ. 21-22.

¹⁸⁶ Ο.π., σσ. 70-71.

¹⁸⁷ Ο.π., σ. 138.

¹⁸⁸ Ο.π., σσ. 104-105.

¹⁸⁹ Ο.π., σ. 108.

σε μία οικογένεια. Οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη μίας οικογένειας οικοδομούνται βάσει της συμπεριφοράς του κάθε προσώπου απέναντι στους άλλους.

Η έλλειψη των οικονομικών πόρων και των υλικών μέσων οδηγεί τους ανθρώπους σε συγκλονιστικά απάνθρωπες πράξεις, οι οποίες δεν διανοούνται σε μία σύγχρονη και οικονομικά εύρωστη κοινωνία. Η κυρα-Τασία θεωρεί πως είναι φρόνιμο να δοθεί ένα παιδί από τη μητέρα του, σε μία άλλη οικογένεια, όταν η οικονομική κατάσταση της μητέρας, δεν είναι ικανή να παρέχει στο παιδί τα αναγκαία μέσα για την επιβίωσή του. Έτσι κι αυτή έδωσε το παιδί της για υιοθεσία, λόγω της οικονομικής ανέχειας που αντιμετωπίζει. Ο ερχομός ενός τέταρτου παιδιού αντιμετωπίζεται με κατήφεια και θλίψη από την οικογένεια της Λέτρως.

Η οικονομική επιφάνεια ενός ατόμου δίνει τη δύναμη σε αυτόν να πράττει με τέτοιο τρόπο, χωρίς να διαπραγματεύεται με τους ανθρώπους που υφίστανται τις επιπτώσεις των πράξεών του. Αυτό συμβαίνει όταν η οικονομική θέση των υπόλοιπων ανθρώπων είναι κατώτερη, όπως για παράδειγμα είναι η θέση των χρεωστών. Ο οικονομικά εύρωστος ιδιοκτήτης έρχεται σε αντιπαράθεση με τους ενοικιαστές των σπιτιών του, όταν αυτός κόβει την κερασιά στην αυλή.¹⁹⁰

Τα δύσκολα, για την επιβίωση της οικογένειας, χρόνια που ακολουθούν μετά τη λήξη του πολέμου, αναγκάζουν τη Φάρμουρ να πουλήσει το πατρικό της σπίτι.¹⁹¹ Η οικονομική και κοινωνική κατάσταση στη χώρα αναγκάζει πολλούς Έλληνες να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Ο θείος Μίλτος εγκαθίσταται στην Αυστραλία, στην οποία αποδημούν και τα δίδυμα λόγω των «δύσκολων καιρών».¹⁹²

Οι ίδιοι λόγοι αναγκάζουν τον πατέρα, καθηγητή φυσικής, και τη φαρμακοποιό μητέρα της Ταμάρας να μεταναστεύσουν από τη Ρωσία στην Ελλάδα. Η οικονομική ανέχεια της οικογένειας της Ταμάρας ευθύνεται για την κοινωνική κάθοδο των γονιών της, όπως αυτή καθορίζεται από τις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις περί του κύρους της κάθε επαγγελματικής απασχόλησης.¹⁹³ Τα πιο πρόσφατα βιβλία της Ζέη αποτυπώνουν την αλλαγή που έχει επέλθει στην Ελλάδα. Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες αποτελεί χώρα υποδοχής και όχι αποστολής μεταναστών.

¹⁹⁰ Ο.π., σσ. 228-229.

¹⁹¹ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 75.

¹⁹² Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 243.

¹⁹³ Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, ό.π., σ. 60.

3.5.2 Οικονομικές σχέσεις και παιδιά

Οι συνθήκες εργασίας των γονιών του Αντώνη είναι πολύ δύσκολες. Οι πολλές ώρες παραμονής τους στη δουλειά, δημιουργούν προβλήματα στη σχέση τους με το παιδί. Δεν υπάρχει κάποιος από την οικογένεια για να παραλαμβάνει τον Αντώνη από το σχολείο.¹⁹⁴ Το πρόβλημα της πολύωρης απουσίας των γονιών από το σπίτι αντιμετωπίζει και ο Μπόμπρας. Ο πατέρας του αναγκάζεται να κάνει δύο δουλειές.¹⁹⁵ Οι υποχρεώσεις στη δουλειά και στο σπίτι απομακρύνει τους γονείς από τα παιδιά τους. Οι εκθέσεις των ενηλίκων αναδεικνύουν κάτι οξύμωρο: Οι οικονομικές ανάγκες της οικογένειας και των παιδιών ικανοποιούνται από την εργασία των μεγάλων, η όποια όμως τους αποσπά από τη συντροφιά με τα παιδιά τους.¹⁹⁶

Οι επιθυμίες του Μάνου δεν δύναται να ικανοποιηθούν, γιατί τα χρήματα που διαθέτει η οικογένεια δεν επαρκούν παρά για την κάλυψη μονάχα των βασικών αναγκών. Ο πατέρας χαρακτηρίζει «σαχλαμάρες» τις επιθυμίες του Μάνου, που δεν είναι τίποτα άλλο, παρά συνήθεις επιθυμίες των παιδιών, όπως ένα γλειφιτζούρι.¹⁹⁷

Τα οικονομικά συμφέροντα δεν υπολογίζουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες των παιδιών, αλλά και των μεγάλων. Κόβουν τα δέντρα από το παρκάκι με σκοπό να κατασκευάσουν ένα πάρκινγκ.¹⁹⁸ Τα παιδιά είναι ανίσχυρα να αντισταθούν σε αυτούς που καταστρέφουν το παρκάκι στο οποίο παίζουν, για να κατασκευάσουνε έναν ουρανοξύστη.¹⁹⁹

Η κακή οικονομική κατάσταση της ίδιας της συγγραφέως και των γονιών της, την αναγκάζουν να ταξιδέψει με βαπόρι από την Αθήνα ως τη Θεσσαλονίκη, χωρίς εισιτήριο, καθημένη πάνω σε μία βαλίτσα.²⁰⁰

3.5.3 Πλούσιοι vs. φτωχοί/κοινωνικά αποκλεισμένοι

¹⁹⁴ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 15.

¹⁹⁵ Άλκη Ζέη, «Ο Κεραμιδοτρέχαλος», ό.π., σ. 9.

¹⁹⁶ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 119.

¹⁹⁷ Άλκη Ζέη, *Μια Κυριακή του Απρίλη*, ό.π., σ. 26.

¹⁹⁸ Άλκη Ζέη, «Ματίας ο Πρώτος», ό.π., σ. 40.

¹⁹⁹ Άλκη Ζέη, *Μια Κυριακή του Απρίλη*, ό.π., σ. 21.

²⁰⁰ Άλκη Ζέη, «Γράμμα σε φίλη που δεν στάλθηκε ποτέ», στο *Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα...*, ό.π., σ. 59.

Η γυναίκα του κυρ Αντώνη είναι άρρωστη και χρειάζεται νοσηλεία. Για να νοσηλευτεί στο νοσοκομείο χρειάζονται χρήματα τα οποία η οικογένεια δεν διαθέτει. Η μόνη λύση είναι να πουληθεί η βάρκα. Όμως οι μοναδικοί οικονομικοί πόροι της οικογένειας προέρχονται από την εκμετάλλευση αυτής της βάρκας. Έτσι, η μητέρα της Άρτεμης αυτοκτονεί, ώστε να μη χρειαστεί να πουλήσουν τη μοναδική πηγή εισοδήματός τους.²⁰¹ Αδυναμία να πληρώσουν για την περίθαλψή τους εκφράζουν και οι ασθενείς του Ίγκορ Λβόβιτς²⁰² οι οποίοι αναγκάζονται να βάζουν ενέχυρο ό,τι μπορεί να διαθέτουν για να ξεπληρώσουν τα έξοδα της νοσηλείας τους.²⁰³

Τα παιδιά από το Λαμαγάρι εντυπωσιάζονται από την πολυτέλεια που αντικρίζουν στα σπίτια πλουσιότερων οικογενειών.²⁰⁴ Εντυπωσιασμένη είναι και η Λέτρω με τη φίλη της Βίτω η οποία χρησιμοποιεί για κάθε μετακίνησή της ταξί. Η Βίτω δεν υπερηφανεύεται για όσα αυτή διαθέτει και τα άλλα παιδιά δεν μπορούν να έχουν. Αναγνωρίζει στον τρόπο μετακίνησης της φίλης της, μεγαλύτερες συγκινήσεις, αφού στο τρένο μπορείς να συναντήσεις περισσότερο κόσμο.²⁰⁵

Αντίθετα με τη Βίτω, η Πιπίτσα φέρεται με αλαζονικό τρόπο. Η ζωή της δεν θυμίζει σε τίποτα τη ζωή της Άρτεμης. Ο πατέρας της Πιπίτσας είναι πλούσιος και της προσφέρει πράγματα τα οποία τα άλλα παιδιά δεν έχουν. Η Πιπίτσα, κατά μία έννοια, εκβιάζει τη φιλία των παιδιών με το να τους προσφέρει πράγματα που τους λείπουν και δεν μπορούν να αποκτήσουν, λόγω της οικονομικής ανέχειας των οικογενειών τους.²⁰⁶

Οι πλούσιες οικογένειες εκμεταλλεύονται τα φτωχά παιδιά. Η κυρία Λεβέντη κακομεταχειρίζονταν την υπηρέτρια που είχε πριν από τον πόλεμο. Συνεχώς την μάλωνε, την έβριζε και την υποχρέωνε να δουλεύει σκληρά και για πολλές ώρες, ενώ για να κοιμάται της είχε παραχωρήσει ένα μικρό χώρο στο πατάρι.²⁰⁷

Ο πλούσιος εργοστασιάρχης Σάμπανωφ πληρώνει με χαμηλούς μισθούς τους εργάτες του. Αν και ο ίδιος «κολυμπάει στο χρήμα», το μόνο δώρο που δίνει στους εργάτες για τα Χριστούγεννα είναι ένα παιχνίδι για τα παιδιά τους ευτελούς αξίας. Τα χρήματα που δίνονται για το γάλα της Ρίτας και της Ζώγιας είναι περισσότερα από το

²⁰¹ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 45.

²⁰² Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 13.

²⁰³ *Ο.π.*, σ. 15.

²⁰⁴ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 114.

²⁰⁵ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 84.

²⁰⁶ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σσ. 32-33.

²⁰⁷ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 233.

μεροκάματο ενός εργάτη του Ιβάνοβιτς.²⁰⁸ Σημαντική σημασία για την κατανόηση της σκέψης της συγγραφέως αποτελεί το γεγονός πως μέσα στο κείμενο επισημαίνεται η έκταση της εκμετάλλευσης των εργατών από τους εργοδότες. Διευκρινίζεται ότι η συμπεριφορά του Σαμπάνωφ δεν είναι δική του ιδιομορφία, αλλά είναι η συνήθης συμπεριφορά των πλουσίων απέναντι στους φτωχούς.²⁰⁹

Η ύπαρξη πλούσιων και φτωχών δυσαρεστεί και προβληματίζει τη Σάσα. Μέσα από το ερώτημά της και την περιγραφή του ενεχυροδανειστηρίου τονίζεται η αντίθεση που εκφράζεται μέσα στο κείμενο για το οικονομικό σύστημα που δίνει τη μέγιστη αξία στο χρήμα.²¹⁰ Η αύξηση του πλούτου οφείλεται εν πολλοίς στην κερδοσκοπία.²¹¹ Η δύναμη των οικονομικά ισχυρών ευθύνεται για τον εξουσιαστικό χαρακτήρα της σχέσης τους με τους οικονομικά αδύνατους.

Η διάκριση της κοινωνίας σε τάξεις αποδίδεται ξεκάθαρα μέσα στα κείμενα. Η κατώτερη και η μεσαία τάξη αποτελείται από τους εργάτες, τους διανοούμενους, τους γιατρούς, τους δικηγόρους. Ανώτερη τάξη είναι στρατιωτικοί, οι κυβερνήτες, οι μεγαλοβιομήχανοι και οι μεγαλέμποροι, οι οποίοι αποτελούν την αριστοκρατία.²¹²

Η καθολική εκκλησία, μέσω των Ουνιτών, προσπαθεί να διεισδύσει στην ελληνική επικράτεια. Οι εύποροι Ουνίτες μοιράζουν συσσίτιο στον κόσμο και έτσι επιδιώκουν να καταστούν κοινωνικά αποδεκτοί από τον πεινασμένο λαό.²¹³ Εδώ, αναγνωρίζουμε την οικονομική διάσταση του γεγονότος, που υποκρύπτεται πίσω από τη θρησκευτική διάσταση. Οι Ουνίτες χρησιμοποιούν την εξουσία τους που απορρέει από την οικονομική τους δύναμη με σκοπό να επηρεάσουν το λαό και να αποκτήσουν ερείσματα στον κόσμο.

3.6 Κοινωνική και ιστορική κατάσταση

3.6.1 Ιστορικά γεγονότα vs. ανθρώπινες σχέσεις

Τα έργα της Άλκης Ζέη βρίθουν αναφορών σε ιστορικά γεγονότα. Η ένταξη των ιστορικών και κοινωνικών στοιχείων στα έργα της παιδικής λογοτεχνίας αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ζέη. Η δημιουργός καταφέρνει να αναπλάθει με

²⁰⁸ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 23.

²⁰⁹ *Ο.π.*, σ. 30.

²¹⁰ *Ο.π.*, σσ. 44-45.

²¹¹ *Ο.π.*, σ. 42.

²¹² *Ο.π.*, σ. 142.

²¹³ Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, ό.π., σ. 157.

αυθεντικό τρόπο την κάθε ιστορική περίοδο.²¹⁴ Η πλοκή των μυθιστορημάτων της σφραγίζονται από το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετείται.

Στην παρούσα εργασία εντοπίζουμε την επίδραση που επιφέρουν στις σχέσεις των ανθρώπων τα ιστορικά γεγονότα που αναφέρονται μέσα στα κείμενα της συγγραφέως, μελετώντας την εξουσία/δύναμη που απορρέει από το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι χαρακτήρες.

Η κοινωνική αδικία, οι διαφορές των τάξεων, η υπερίσχυση του δυνατού, η σκληρότητα των μαυραγοριτών συνιστούν έναν «ολότελα σαπισμένο και διαβρωμένο ηθικά κόσμο».²¹⁵ Η κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου αποτελεί την αιτία που κλείνουν τα σχολεία, ο πατέρας δεν πηγαίνει στη δουλειά του και «η ζωή στο σπίτι έχει αλλάξει».²¹⁶

Η υποστολή της σημαίας από το βράχο της ακρόπολης περιγράφεται με γλαφυρότητα. Καταγράφονται οι αντιδράσεις του γερμανικού στρατού κατοχής και τα μέτρα των αντιποίνων που έλαβε.²¹⁷

Η συγγραφέας δεν αποσιωπά, την ύπαρξη Ελλήνων που συνεργάστηκαν με τις κατοχικές αρχές. Ο φούρναρης καταφέρνει να βρίσκει αλεύρι και να φτιάχνει ψωμί που είναι περιζήτητο. Η υψηλή τιμή πώλησης του ψωμιού, αποφέρει πλούτο στο φούρναρη ο οποίος αγοράζει ό,τι όλοι οι υπόλοιποι στη γειτονιά πουλούν για να αποκτήσουν βασικά είδη διαβίωσης.²¹⁸

Οι δύσκολες για την επιβίωση των ανθρώπων συνθήκες, αναγκάζουν πολλούς να καταφύγουν στην επαιτεία. Ανάμεσα στους επαίτες συμπεριλαμβάνονται ακόμα και μικρά παιδιά, όπως ο Σωτήρης,²¹⁹ αλλά και ο παππούς.

Ο Πέτρος συμμετέχει σε διαδηλώσεις, έχοντας αντιμέτωπους τους καραμπινιέρους, την αστυνομία και τους γερμανούς στρατιώτες.²²⁰ Η Ζέη συνδέει τις καθημερινές στιγμές των προσώπων με σημαντικά ιστορικά γεγονότα. Άλλωστε, οι καθημερινές πράξεις επιβίωσης χαρακτηρίζονται ως εξίσου ηρωικές με τις πράξεις

²¹⁴ Μαριάννα Δίτσα, «Τα βιβλία για παιδιά της Άλκης Ζέη», στο συλλογικό τόμο *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας-Το παιδικό νεανικό μυθιστόρημα-Αφιέρωμα Β'*, Βιβλιογονία, Αθήνα 1993, σ. 22.

²¹⁵ Ελένη Χωρεάνθη, «Το παιδικό κοινωνικό μυθιστόρημα σήμερα», *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1986, σ. 88.

²¹⁶ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 45.

²¹⁷ *Ο.π.*, σ. 78.

²¹⁸ *Ο.π.*, σ. 103.

²¹⁹ *Ο.π.*, σ. 108.

²²⁰ *Ο.π.*, σ. 185.

που τίθενται στις υπηρεσίες της πατρίδας.²²¹ Η εισβολή των Γερμανών στο Παρίσι πραγματοποιείται την ημέρα των δέκατων γενεθλίων της Λέτρως και χαλάει τη γιορτή που περίμενε με αγωνία.²²²

Οι διωγμοί των Εβραίων καταγράφονται μέσα από την ιστορία της Ρίτας. Οι γονείς της παίρνουν το δρόμο για ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης, ενώ η ίδια παραμένει κρυμμένη σε κάποιο σπίτι. Θα βγει έξω, μόνο όταν θα έχουν φύγει οι Γερμανοί.²²³

Η ύπαρξη Ελλήνων που συνεργάζονται με τις κατοχικές αρχές εκπλήσσει τον Πέτρο.²²⁴ Η συγγραφέας αναφέρεται στους Έλληνες φασίστες που συνεργάζονται με τους ομοϊδεάτες κατακτητές. Το κείμενο αποτελεί ένα σχόλιο για την παρασιώπηση παρόμοιων ζητημάτων, όπως η συνεργασία ορισμένων Ελλήνων με τις κατοχικές αρχές. Ζητήματα που θεωρείται ότι δεν συνάδουν με την ιδανική εικόνα της εθνικής ομοψυχίας.

Η περιγραφή ενός γερμανικού «μπλόκου» αποτυπώνει τον τρόπο των ευρισκόμενων εκεί προσώπων. Ο Έλληνας καταδότης που υποδεικνύει τα άτομα που θα συλληφθούν, παραλληλίζεται με τον Λάκη, το συμμαθητή του Πέτρου που φανέρωνε στο δάσκαλο ποια παιδιά είχαν κάνει κάποια αταξία.²²⁵ Ο Λάκης μαρτυράει, δείχνοντας με το δάχτυλο. Το δάχτυλο του γυαλίζει, όταν τρώει τα ψάρια που του φέρνει ο πατέρας του από το μαγειρείο. Η εντύπωση που σχηματίζεται είναι πως ο Λάκης προέρχεται από μία πιο πλούσια οικογένεια από ότι τα άλλα παιδιά.

Ο συσχετισμός τού μαρτυριάρικου παιδιού με τον καταδότη τού μπλόκου μπορεί να ερμηνευτεί ως μία προσπάθεια συσχέτισης τού φαινομένου τού δοσιλογισμού με την εξουσία/δύναμη. Τα άτομα που ασκούν εξουσία σε μία κοινωνία, εξουσία που μπορεί να προέρχεται, για παράδειγμα, από την ύπαρξη του πλούτου, επιθυμούν να διατηρήσουν τη θέση ισχύος τους σε οποιαδήποτε κοινωνική αλλαγή. Διαβλέπουν πως η αναδιανομή του πλούτου που επέρχεται στην περίοδο της Κατοχής, δεν επηρεάζει αυτούς που συνεργάζονται με τους νέους κυβερνήτες της χώρας. Εντοπίζεται, δηλαδή, μία διαχρονική ισχύς των ατόμων που ασκούν εξουσία, η οποία διαπερνά τις ιστορικές περιόδους και τις κοινωνικές αλλαγές που αυτές

²²¹ Βιολέτα Ράπη, «Τάσεις της παιδικής λογοτεχνίας στο μυθιστόρημα», στο συλλογικό τόμο *Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την παιδική λογοτεχνία: Εισηγήσεις στο Δ' Σεμινάριο του Κ.Ε.Π.Β (9-10 Δεκεμβρίου 1989)*, Ψυχογιός, Αθήνα 1991, σσ. 144-146.

²²² Άλκη Ζέη, *Η μοιβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 44.

²²³ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 240.

²²⁴ Ο.π., σ. 113.

²²⁵ Ο.π., σ. 248.

επιφέρουν. Η διατήρηση της δύναμης των ατόμων πραγματοποιείται με την τροποποίηση των σχέσεων εξουσίας η οποία γίνεται δυνατή με την προσαρμογή της συμπεριφοράς των ατόμων στις νέες σχέσεις εξουσίας που δημιουργούνται κάτω από τα νέα δεδομένα.

Οι Γερμανοί κατακτητές, έχουν συγκεντρώσει μέσα στο Πολυτεχνείο τους αιχμάλωτους Άγγλους στρατιώτες. Ο κόσμος που περνάει από το σημείο, τους δίνει τρόφιμα, τσιγάρα και ό,τι άλλο που μπορεί να φανεί χρήσιμο στους αιχμαλώτους.²²⁶

Ο Σωτήρης και ο Πέτρος τραγουδούν σε μία παράσταση του κουκλοθέατρου η οποία έχει σκοπό να συμβάλει στην τόνωση του εθνικού φρονήματος του κόσμου κατά την περίοδο του πολέμου. Ο Πέτρος πιστεύει πως με αυτό τον τρόπο συμβάλει στην τόνωση του πατριωτικού φρονήματος, εκπροσωπώντας την οικογένειά του, καθώς δι' υπόλοιποι δείχνουν να μην συμμερίζονται τον πολεμικό ενθουσιασμό που επικρατεί. Το τσουβάλι με τις σόλες που έχουν μαζί τους, το οποίο έχουν πάρει από τους Άγγλους οι οποίοι αναχωρούν από την Ελλάδα, το εμπιστεύονται σε έναν Έλληνα που στέκεται δίπλα τους και ο οποίος τους ενθαρρύνει να τραγουδήσουν. Αυτός όμως παίρνει τις δερμάτινες σόλες και εξαφανίζεται. Η πράξη αυτή δικαιολογείται από τον Σωτήρη. Κατανοεί πως οι λόγοι που τον ανάγκασαν τον ίδιο να πάρει τις σόλες, ισχύουν και για τον άνθρωπο που τους πήρε το τσουβάλι.²²⁷

Η τραγικότητα του πολέμου και η επίδρασή του στη συμπεριφορά των ανθρώπων γίνεται αντιληπτή κατά την επιστροφή των Ελλήνων στρατιωτών από το μέτωπο. Ο ηρωισμός που περιμένει να αντικρύσει ο Πέτρος είναι απών. Αντικαθίσταται από την πάλη για την επιβίωση και από τις απάνθρωπες συμπεριφορές που αναδύονται σε περιόδους πολεμικών συνθηκών. Οι έγνοιες του θείου Άγγελου είναι περισσότερες για την κατάσταση της υγείας του, παρά για τις πολεμικές περιπέτειες. Ένα καρβέλι ψωμί είναι πιο πολύτιμο από το χρυσό μενταγιόν της Ρίτας. Η μάχη για την επιβίωση υπερνικάει τα ιδανικά. Οι στρατιώτες που γυρνούν στα χωριά ψάχνοντας φαγητό, οι κάτοικοι των χωριών που κρύβουν τα τρόφιμα, η βία πάνω στους αιχμάλωτους στρατιώτες δείχνουν μία εικόνα του πολέμου που απέχει από τις ηρωικές στιγμές που φαντάζονταν ο Πέτρος.²²⁸ Τα έργα της Ζέη ξεπερνούν τις μυθιστορίες που προβάλλουν οι εθνικιστικοί προπαγανδιστικοί μηχανισμοί.

²²⁶ Ο.π., σ. 64.

²²⁷ Ο.π., σσ. 47-48.

²²⁸ Ο.π., σσ. 56-58.

3.6.2 Κοινωνικά ήθη vs άνθρωποι

Οι εθμικές συμπεριφορές που επικρατούν σε μία κοινωνία πολλές φορές οδηγούν στην υιοθέτηση εξουσιαστικής συμπεριφοράς από πρόσωπα που ευνοούνται από τη δύναμη του έθνους. Ο πατέρας της Κικής απαιτεί να γίνει ο αρραβώνας της κόρης του και του Αντώνη, του αδερφού του παππού, για να τους επιτρέψει να βλέπονται.²²⁹

Ο πατέρας της Λέτρωσ προβάλλει την παραδοσιακή κοινωνική αντίληψη περί του προορισμού των κοριτσιών για να γίνουν νοικοκυρές. Η συνέχιση των σπουδών για τα κορίτσια θεωρείται αδιανόητη. Είναι ένα ζήτημα που δεν τίθεται ούτε καν σε συζήτηση ή διαπραγμάτευση.²³⁰

Υπάρχουν πρόσωπα που παρουσιάζονται να είναι δεκτικά σε δεισιδαιμονίες. Συνήθως είναι χαρακτήρες που έχουν εμφανίσει αρνητική συμπεριφορά και λειτουργούν ως αντίμαχοι των παιδιών. Η γιαγιά Υπατία και η νταντά, πιστές στην παραδοσιακή και συντηρητική αντίληψη για τη ζωή, επιστρατεύουν δεισιδαιμονικές συμπεριφορές και εξηγούν τα γεγονότα με την επίκληση ενός άλογου σκεπτικού.²³¹

Η σύγκρουση και το ξεπέραςμα των ατομικών ή των εθνικών προκαταλήψεων επέρχεται με την γνωριμία των πανανθρώπινων μύθων που διηγείται ο παππούς. Έτσι προωθούνται οι ομοιότητες μεταξύ των ανθρώπων και όχι οι διαφορές.²³²

3.6.3 Έθνος

Έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενα σημεία για την αποδόμηση του κυρίαρχου ιδεολογήματος περί της εθνικής ανωτερότητας και υπεροχής που μπορεί ο αναγνώστης να αντιληφθεί μέσα στα έργα της Άλκης Ζέη. Εδώ, αναφερόμαστε στα σημεία των κειμένων τα οποία αναφέρονται στη σχέση των προσώπων με την έννοια του έθνους.²³³

Η Ελένη, πολιτική πρόσφυγας στη Σοβιετική Ένωση, μιλάει κάθε Σάββατο στο τηλέφωνο με τη μητέρα της και τους υπόλοιπους συγγενείς στην Ελλάδα. Η Ελένη

²²⁹ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 123.

²³⁰ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 33.

²³¹ Ό.π., σ. 223.

²³² Ιωάννης Βασιλαράκης, *Γλώσσα και πράξη της παιδικής λογοτεχνίας-Δοκίμια αναγνώσεις κειμένων*, Gutenberg, Αθήνα 1992, σ. 177.

²³³ Για την σχέση της ελληνικότητας και της εθνικής συνείδησης βλ. Μένη Κανατσούλη, *Αμφίσημα της παιδικής λογοτεχνίας*, Σύγχρονοι ορίζοντες, Αθήνα 2002.

και ο Αντρέας επιθυμούν να διατηρηθούν οι δεσμοί με την πατρίδα τους. Μαθαίνουν στη Δαφνούλα την ελληνική γλώσσα. Αντιθέτως, ο Αχιλλέας μιλάει στην κόρη του μόνο ρωσικά.²³⁴

Όταν η μητέρα μιλάει για το παρελθόν και τη ζωή τους πριν βρεθούν στη Σοβιετική Ένωση, αναφέρεται μονάχα στα πρόσωπα που βρίσκονταν στην Ελλάδα και όχι στην έννοια της πατρίδας. Σημείο αναφοράς αποτελεί ο θείος Πλάτωνας²³⁵ και όχι η Ελλάδα ως η αγαπημένη πατρώα γη.

Τα σύμβολα του ελληνικού κράτους έχουν συνδεθεί με τις καταπιεστικές πρακτικές του. Έτσι, η όψη της ελληνικής σημαίας, θυμίζει στον Αντρέα τη δικτατορία του Μεταξά, το αστυνομικό κράτος, την υποχρεωτική εθνοπροσύνη του ελληνικού κράτους.²³⁶

Ο Μπενουά μιλάει για τους σπουδαίους Γάλλους επιστήμονες χωρίς να υπονοεί κάποια εθνική ανωτερότητα. Δεν θεωρεί όλους του Γάλλους σπουδαίους, όπως του προσάπτει η Λέτρω. Αναγνωρίζει πως τα σπουδαία επιτεύγματα δεν έχουν μία εθνική καταγωγή, αλλά απαντώνται σε όλους τους λαούς.²³⁷ Σε αντίθετη κατεύθυνση εμφανίζεται ο εθνοκεντρισμός της Υπατίας, ο οποίος παρουσιάζεται με αρνητικό χαρακτήρα.

Οι εθνικοί διαχωρισμοί των ανθρώπων εξυπηρετούν την υποταγή τους στους κυρίαρχους εξουσιαστές. Οι διαμάχες των λαών συμβαίνουν, επειδή «η εξουσία τους βάζει και τσακώνονται μεταξύ τους γιατί αν είναι αγαπημένοι και ενωθούν όλοι μαζί οι λαοί, η εξουσία κινδυνεύει».²³⁸

3.7 Πολιτισμικές σχέσεις

3.7.1 Θέατρο vs. τηλεόραση

Το θέατρο παρουσιάζεται ως ένα μέσο με το οποίο κάποιος μαθαίνει πολλά για τη ζωή. Προσφέρει γνώση ισάξια ή ακόμα και υπέρτερη της σχολικής γνώσης. Οι μαθητές στα μαθήματα θεάτρου του παππού προσέχουν τα λόγια τού δασκάλου τους, ενώ οι μαθητές στο σχολείο του Αντώνη δεν εκτιμούν ιδιαίτερα τα λεγόμενα του

²³⁴ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σσ. 290-291.

²³⁵ Άλκη Ζέη, *Ο θείος Πλάτων*, ό.π., σ. 30.

²³⁶ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 328.

²³⁷ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 162.

²³⁸ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 69.

δασκάλου τους.²³⁹ Το θέατρο εμφανίζεται να υπερέχει από τον κινηματογράφο. Οι ηθοποιοί στο θέατρο χαρακτηρίζονται «αληθινοί και χρωματιστού», ενώ στον κινηματογράφο «ψεύτικοι και μαυρόασπρου».²⁴⁰

Το αληθινό θέατρο παρουσιάζεται σε αντιδιαστολή με τις σειρές και τα έργα των τηλεοπτικών καναλιών.²⁴¹ Ο παππούς και οι γονείς δεν αφήνουν τον Αντώνη να παρακολουθεί στην τηλεόραση εκπομπές τύπου «ριάλιτι σόου». Αυτό φέρνει σε δύσκολη θέση τον Αντώνη, όταν όλοι οι συμμαθητές του γνωρίζουν τα τεκταινόμενα σε τέτοιου είδους εκπομπές. Ο Αντώνης φαίνεται να αμφιταλαντεύεται ποιο από τα δύο είναι πιο σπουδαίο: η γνώση των θεατρικών χαρακτήρων ή των παικτών από τις εκπομπές στην τηλεόραση.²⁴² Αποτυπώνοντας την οπτική του Αντώνη μέσα στο κείμενο σατιρίζεται η άποψη του παππού που θεωρεί πως είναι πολύ σπουδαίο για τον Αντώνη να γνωρίζει τα θεατρικά έργα. Το γεγονός όμως πως ο Αντώνης δημιουργεί το δικό του θεατρικό έργο δείχνει πως η στάση του παππού και των γονέων έχει θετική επίδραση στη ζωή του Αντώνη. Αναδεικνύεται η σπουδαιότητα της θεατρικής αγωγής.

Τα παιδιά στη Σοβιετική Ένωση εμφανίζονται να προτιμούν τους θεατρικούς ήρωες. Η Σάσα ξοδεύει όλα τα χρήματά της για να αγοράσει τις φιγούρες από τον Ρωμαίο και την Ιουλιέτα.

Τα προγράμματα της τηλεόρασης σκιαγραφούνται με αρνητικά χαρακτηριστικά. Τα δελτία ειδήσεων κατακρίνονται ότι προβάλλουν σε υπερβολικό βαθμό τα βίαια γεγονότα.²⁴³

Οι σύγχρονες διασκευές των κλασικών θεατρικών έργων προκαλούν την αποστροφή του παππού. Η αμερικανική κουλτούρα των κόμικς και των μεγάλων θεματικών πάρκων θεωρείται από τον παππού ως ανοίκειο και ανάρμοστο είδος διασκέδασης για τα παιδιά. Για τον λόγο αυτό δεν επιτρέπει στον εγγονό του την επίσκεψη στην Ντίσνεϊλαντ.²⁴⁴

3.7.2 Πολιτισμός vs. επαγγελματικός αθλητισμός

²³⁹ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 19.

²⁴⁰ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 197.

²⁴¹ Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, ό.π., σ. 19.

²⁴² *Ο.π.*, σ. 29.

²⁴³ *Ο.π.*, σ. 32.

²⁴⁴ *Ο.π.*, σ. 39.

Τα αξιοθέατα και τα δρώμενα του πολιτισμού είναι λιγότερη δημοφιλή από τα αθλητικά γεγονότα. Το λεωφορείο με το οποίο ο Μάνος πηγαίνει για να επισκεφτεί την Ακρόπολη είναι γεμάτο με κόσμο που πηγαίνει σε ποδοσφαιρικό αγώνα και όχι σε ένα πολιτιστικό χώρο.²⁴⁵

Εδώ, ο αθλητισμός, χωρίς να υποτιμάται η αξία του, δεν θεωρείται πως έχει την ίδια βαρύτητα για την αγωγή των παιδιών, όση έχει η ώσμωση με τα έργα του πολιτισμού και της τέχνης. Παρόλα αυτά η πλειοψηφία του κόσμου προτιμάει τα αθλητικά γεγονότα. Διακρίνουμε μία κατάκριση για το χαμηλό πολιτιστικό επίπεδο που επικρατεί. Η απομάκρυνση των ατόμων από τα έργα του πολιτισμού θα μπορούσε να συνδυαστεί με την υιοθέτηση εξουσιαστικών συμπεριφορών στις σχέσεις των ανθρώπων.

3.7.3 Δράση vs. λόγος

Ο Κώστας Αγαρινός γράφει ποιήματα και προκηρύξεις για την αντίσταση, όμως δεν παίρνει μέρος στις διαδηλώσεις. Μέσα στο κείμενο τονίζεται η υπέρτερη σημασία της πράξης από τα λόγια.²⁴⁶ Η δυσκολία και οι κίνδυνοι των αγώνων φοβίζουν τον πατέρα της Σάσας. Περιορίζεται στην περιποίηση και τη φροντίδα των ασθενών, επειδή θεωρεί πως δεν έχει το κουράγιο για να υποστεί τις θυσίες, τις φυλακές και τις εξορίες που υπόκεινται οι επαναστάτες.²⁴⁷

Η ανάγνωση των λογοτεχνικών βιβλίων αναπληρώνουν την έλλειψη εμπειριών στη ζωή της Λέτρως. «Ταξιδεύει» με τα βιβλία, γιατί δεν μπορεί να ταξιδέψει και να οργανώσει τη ζωή της όπως αυτή θέλει στην πραγματικότητα.²⁴⁸ Η λογοτεχνία λειτουργεί ως αντίδοτο στην καταπίεση που βιώνει στον οικογενειακό και κοινωνικό περίγυρο.

Η οικογενειακή ζωή δυσκολεύει την καλλιτεχνική δημιουργία. Ο γάμος λειτούργησε αποτρεπτικά και εμπόδισε τον πατέρα της Λάουρας να γίνει μεγάλος ζωγράφος.²⁴⁹

Η παρουσία της δύναμης στο δίπολο πράξης και θεωρίας καθορίζει τη στάση των προσώπων. Το θάρρος απέναντι στη ισχύ του αντυάλου μπορεί να οδηγήσει

²⁴⁵ Άλκη Ζέη, *Μια Κυριακή του Απρίλη*, ό.π., σ. 18.

²⁴⁶ Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, ό.π., σ. 210.

²⁴⁷ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 117.

²⁴⁸ Άλκη Ζέη, *Η μωβ ομπρέλα*, ό.π., σ. 176.

²⁴⁹ Άλκη Ζέη, *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα*, ό.π., σ. 339.

στην ανάληψη πρωτοβουλιών. Σε αντίθετη περίπτωση, τα πρόσωπα περιορίζονται στο επίπεδο της θεωρητικής ανυπακοής στην εξουσία. Διακρίνεται όμως μία κατεύθυνση των κειμένων προς το πρόταγμα της άμεσης δράσης, ενστερνιζόμενα τη ρήση του Τίτου Πατρικίου πως «κανένας σίχος σήμερα δεν ανατρέπει, καθεστώτα κανένας σίχος δεν κινητοποιεί τις μάζες».

Επιλεγόμενα

Με την παρούσα εργασία μας προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε την παρουσία της εξουσίας/δύναμης στο σύνολο του λογοτεχνικού έργου της Άλκης Ζέη. Η παρουσία και η μορφή της εξουσίας νοείται μέσα από το πλέγμα των εξουσιαστικών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των λογοτεχνικών χαρακτήρων. Οι εξουσιαστικές σχέσεις διαμορφώνονται από την επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος, των ιστορικών συνθηκών καθώς και από τη δύναμη των υποκειμένων η οποία μορφοποιείται μέσα από μία μακροχρόνια και περίπλοκη διαδικασία αμφίδρομης διαλεκτικής μεταξύ των ατόμων και του περιβάλλοντός τους.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας διευκρινίστηκε το θεωρητικό πλαίσιο των εξουσιαστικών σχέσεων. Αναφερθήκαμε στη νοηματοδότηση της έννοιας της εξουσίας από μία πλειάδα στοχαστών και επικεντρωθήκαμε στην σημασία των σχέσεων εξουσίας. Η παρουσία της εξουσίας/δύναμης στην Παιδική Λογοτεχνία αποτελεί τη βάση της ανάλυσης που ακολουθήσαμε στην εργασία και εφαρμόσαμε στο έργο της Άλκης Ζέη.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας καλύπτει την έρευνα που πραγματοποιήσαμε στα λογοτεχνικά κείμενα της Ζέη υπό την οπτική των εξουσιαστικών σχέσεων οι οποίες μπορούν να ανιχνευτούν σε αυτά. Αντικείμενο της μελέτης μας υπήρξε η διαμόρφωση των διαπροσωπικών σχέσεων των προσώπων κάτω από την επίδραση της εξουσίας/δύναμης.

Ο πατέρας αποτελεί ένα ισχυρό πρόσωπο που ασκεί εξουσία στα υπόλοιπα. Η συγγραφέας αποτυπώνει τα κοινωνικά πρότυπα που θέλουν τον πατέρα να κυριαρχεί μέσα στην οικογένεια. Η καταπιεστική εξουσία του ασκείται προς το πρόσωπο της μητέρας, η οποία αδυνατεί να οδηγηθεί σε μία ελεύθερη έκφραση του εαυτού της. Η υποταγή της μητέρας στον πατέρα και η αδυναμία αντίδρασής της επιβεβαιώνει και ενισχύει την εξουσία του πατέρα.

Τομή στην προβολή του παραδοσιακού ρόλου του πατέρα και της μητέρας αποτελούν οι περιγραφές της συγγραφέως κατά τις οποίες επιχειρείται μία διαφοροποίηση από τα ισχύοντα κοινωνικά πρότυπα της εποχής. Η μητέρα εμφανίζεται να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και να πρωταγωνιστεί στις προσπάθειες της οικογένειας για την εξασφάλιση των απαραίτητων βιοποριστικών μέσων. Επίσης,

καταγράφονται κείμενα στα οποία η σύζυγος φτάνει στο σημείο να αποτελεί το ισχυρό πρόσωπο του ζευγαριού και να ασκεί εξουσία στον άντρα της.

Παρόλα αυτά, οι σχέσεις του πατέρα και της μητέρας κυριαρχούνται από την άσκηση της εξουσίας τού άνδρα. Ο παραδοσιακός ρόλος ισχύος τού πατέρα διακρίνεται στα περισσότερα έργα της Άλκης Ζέη.

Η περιγραφή των εξουσιαστικών συμπεριφορών του πατέρα ή της μητέρας, παρουσιάζονται από τη συγγραφέα με τέτοιο τρόπο, ώστε να προκαλούν στον αναγνώστη αμφιβολίες για την ορθότητα των ρόλων αυτών. Η παρουσία των εξουσιαστικών συμπεριφορών μέσα στα κείμενα της Ζέη οδηγεί στην κατάκριση των σχέσεων αυτών.

Ο πατέρας διαθέτει τη δύναμη να ελέγχει τη ζωή των παιδιών. Συχνά, εμφανίζεται να λειτουργεί ως δυνάστης. Η αυταρχική άσκηση της εξουσίας τού πατέρα πάνω στα παιδιά δεν επιφέρει τα αποτελέσματα που αυτός επιδιώκει. Τα παιδιά εμφανίζονται φαινομενικά να υπακούουν στην εξουσία του. Κατά βάθος όμως δεν συμμορφώνονται στις υποδείξεις τού πατέρα. Μέσα από αυτή την στάση των παιδιών διακρίνεται η ανώφελη και λανθασμένη φύση τής αυταρχικής αγωγής η οποία απλώς επιβεβαιώνει την ισχύ τού προσώπου που ασκεί εξουσία.

Η άσκηση βίας, η αυταρχική συμπεριφορά, η υποτίμηση των δυνατοτήτων του παιδιού από τον πατέρα, οι αντιλήψεις περί της ανικανότητας του παιδιού να διαθέτει δική του κρίση, η επακόλουθη υποτίμηση των επιθυμιών και των απόψεων των παιδιών από τους γονείς τους, και κυρίως από τον πατέρα, είναι στοιχεία που εντοπίσαμε στα κείμενα της συγγραφέως.

Στα σημεία των κειμένων όπου τα παραπάνω χαρακτηριστικά των σχέσεων του πατέρα και των παιδιών διαφοροποιούνται, καταγράφεται μία παρόμοια αλλαγή στην αντιμετώπιση του πατέρα από τα παιδιά. Ο πατέρας που προσπαθεί να κατανοήσει και να υλοποιήσει τις ανάγκες των παιδιών, γίνεται δέκτης των προβληματισμών τους. Τα παιδιά εμφανίζονται να είναι ειλικρινή απέναντι στους πατρικούς χαρακτήρες που σέβονται και αναγνωρίζουν την προσωπικότητά τους.

Η ενστάλαξη τέτοιων χαρακτηριστικών σε πρόσωπα που εκφράζουν την επιθυμία για μία διαφορετική κοινωνική οργάνωση μπορεί να εκληφθεί και ως επακόλουθη αποδοχή των γενικότερων ιδεολογικών κατευθύνσεων των προσώπων αυτών. Εντοπίζουμε, δηλαδή, τις ιδεολογικές επιρροές της συγγραφέως οι οποίες διαπερνούν τη σκιαγράφηση των λογοτεχνικών χαρακτήρων της.

Η αρνητική διάσταση με την οποία καταγράφονται οι εξουσιαστικές συμπεριφορές του πατέρα απέναντι στα παιδιά καταδεικνύεται από τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει η καταπιεστική συμπεριφορά του στη ζωή των παιδιών.

Η δύναμη που εμπεριέχεται στις μεταξύ τους σχέσεις λειτουργεί σε βάρος της ασφαλούς διαβίωσης των παιδιών. Η εξουσία που ασκείται στα παιδιά, τα οδηγεί σε αντιδράσεις οι οποίες εγκυμονούν διαφόρους κινδύνους για τη σωματική τους ακεραιότητα, αλλά και για την γενικότερη ψυχική τους κατάσταση.

Ο χαρακτήρας που ωφελείται από την παρουσία της δύναμης είναι ο πατέρας. Με την άσκηση της εξουσίας του, διατηρεί την ηγετική του θέση μέσα στην οικογένεια, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί μέσα από τις παραδοσιακές αντιλήψεις που κυριαρχούν στην κοινωνία και την εποχή στην οποία αναφέρονται τα έργα της Άλκης Ζέη.

Οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η μητέρα ασκεί εξουσία στα παιδιά αιτιολογούνται από τις προσπάθειες της μητέρας να εξασφαλίσει στα παιδιά την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών τους, καθώς και από την κάλυψη συναισθηματικών αναγκών των παιδιών. Καταγράφονται όμως και περιπτώσεις κατά τις οποίες διαφαίνεται η ανάγκη της μητέρας να αποστασιοποιηθεί από το ρόλο της μέσα στο σπίτι και την οικογένεια και να λειτουργήσει αυτόνομα από τη συζυγική και μητρική της θέση.

Η εκδήλωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς επηρεάζεται από τη δυνατότητα ή μη άσκησης εξουσίας που έχουν τα άτομα. Οι ενέργειες των λογοτεχνικών χαρακτήρων διαμορφώνονται και μεταβάλλονται από τη θέση εξουσίας στην οποία βρίσκονται οι χαρακτήρες αυτοί στις σχέσεις τους με τα υπόλοιπα πρόσωπα. Μία μορφή της εξουσίας αποτυπώνεται στη δύναμη των μεγαλύτερων σε ηλικία αδερφών στις σχέσεις τους με τα μικρότερα αδέρφια.

Το πρόσωπο του παππού αποτελεί μία σημαντική παρουσία στα κείμενα της Άλκης Ζέη. Η δύναμη του παππού υποδηλώνεται, εκτός των άλλων, μέσα από τον επηρεασμό που ασκεί στα παιδιά κατά τη διαδικασία της ωρίμασής τους. Η δύναμη αυτή διατηρείται στα μυθιστορήματα της Ζέη είτε αναφέρονται στην εποχή του μεσοπολέμου, είτε στην σύγχρονη εποχή. Το *Καπλάκι της βιτρίνας*, το πρώτο βιβλίο της συγγραφέως, και ο *Ψεύτης παππούς*, το τελευταίο της έργο, διαπερνώνται από την εξουσία του παππού η οποία εκτείνεται πέρα από τις οικογενειακές σχέσεις έως τις σχέσεις με τα πρόσωπα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Λιγότερο εμφανής παρουσιάζεται η δύναμη του παππού στο σύγχρονο μυθιστόρημα, ίσως λόγω της

αλλαγής των κοινωνικών συνθηκών. Όμως η δύναμή του συνεχίζει να υφίσταται και μπορεί να εντοπιστεί από τα αποτελέσματά της. Αυτά έγκεινται στην επιτυχή επιβολή των δικών του απόψεων και επιθυμιών.

Εξουσιαστική μορφή λαμβάνει η σχέση της γιαγιάς και των παιδιών σε αρκετά από τα έργα της Ζέη. Η γιαγιά στα περισσότερα κείμενα ασκεί εξουσία στα παιδιά, κάτι που είναι εμφανέστερο στη σχέση της με την εγγονή της. Μία δύναμη αντίστασης σε αυτή την εικόνα της καταπιεστικής γιαγιάς αποτελεί η μορφή της γιαγιάς Λέτρως η οποία ενσαρκώνει μία διαφορετική συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά. Η αντίθεση αυτών των δύο μορφών του προσώπου της γιαγιάς δίνει πιο αισθητά την ένταση της εξουσίας στην οποία υπόκεινται τα παιδιά από τους ενήλικους που υιοθετούν μία αυταρχική συμπεριφορά.

Η θέση αδυναμίας των παιδιών στους οργανωμένους κοινωνικούς θεσμούς, όπως είναι το σχολείο, καθώς και στις σχέσεις τους με τους ενήλικους χαρακτήρες, συνδέεται με τα αισθήματα ακηδίας από τα οποία συχνά εμφορούνται τα παιδιά. Η συγγραφέας προβάλλει μία παιδική ηλικία που είναι γεμάτη ανία. Η διαδικασία της ενηλικίωσης εμπεριέχει την αποδοχή από τα παιδιά των συμπεριφορών που επικροτούνται από το κοινωνικό σύνολο, μέσα από διαδικασίες υποταγής της ελεύθερης βούλησης στην εξουσία/δύναμη του άλλου. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την επιθυμία των ανθρώπων για νεότητα. Η ταλάντευση ανάμεσα στην ενήλικη ζωή και την παιδική ηλικία οδηγεί, εκτός των άλλων, στα αισθήματα ανίας που νιώθουν τα παιδιά.

Πολλά από τα στοιχεία του χαρακτήρα και των πράξεων των παιδιών αποτελούν συνέπεια της εξουσίας που υφίστανται κατά την διάρκεια του χρόνου που βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο των ενηλίκων, είτε αυτοί είναι οι γονείς τους είτε άλλα άτομα του ευρύτερου περιβάλλοντός τους.

Η οικογένεια και οι ενήλικοι γενικότερα αναλαμβάνουν να συνδράμουν τα παιδιά, ώστε αυτά να αφομοιώσουν τους κοινωνικούς κανόνες και τις πολιτισμικές αξίες για να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία. Η σχέση των ενηλίκων με τα παιδιά δομείται γύρω από το δίπολο κυριαρχίας και υποταγής. Ως απώτεροι στόχοι για την αιτιολόγηση του κώδικα κυριαρχίας των ενηλίκων αναφέρεται η ικανοποίηση των υλικών αναγκών και η υποχρέωση διαπαιδαγώγησης των παιδιών.

Η άσκηση εξουσίας των ενηλίκων στα παιδιά απαντάται σε πολλά από τα έργα της Άλκης Ζέη. Οι νόμοι των ενηλίκων αποτελούν αναντίρρητη υποχρέωση των παιδιών, ασχέτως του δικαίου ή άδικου χαρακτήρα αυτών. Η ηλικία και η δύναμη που

αυτή υποδηλώνει αποτελεί ένα κριτήριο το οποίο καθορίζει την απονομή δικαιοσύνης κατά τις καθημερινές διαπροσωπικές σχέσεις των χαρακτήρων.

Η εξουσία που ασκείται αυταρχικά από τους ενηλίκους στα ανήλικα μέλη της οικογένειας, κλονίζει την ομαλή ένταξη των παιδιών σε μία κοινωνία ισότητας και δικαιοσύνης. Μια σειρά συμπεριφορών των ενηλίκων καταδεικνύουν τον εξουσιαστικό χαρακτήρα των σχέσεών τους με τα παιδιά. Οι επιτακτικές συμβουλές των μεγάλων, οι συνεχείς απαγορεύσεις που επεκτείνονται σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων των παιδιών εκλαμβάνονται από τους ανήλικους ως καταδυνάστευσή τους. Η αδυναμία των παιδιών να αντιδράσουν καταδεικνύει τη θέση ισχύος των ενηλίκων σε σχέση με τα παιδιά. Γεγονός που γίνεται εμφανές όταν οι απαγορεύσεις τις οποίες θέτουν οι ενήλικοι για τα παιδιά, δεν ισχύουν για τους ίδιους.

Οι ενήλικοι έχουν τη δύναμη να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις πράξεις των παιδιών. Είναι τόσο συντριπτική η εξουσία των ενηλίκων, όπου οι ίδιοι μπορούν να προβαίνουν σε πράξεις τις οποίες έχουν απαγορεύσει στα παιδιά. Πιο εμφανή εξουσιαστική συμπεριφορά εντοπίζεται στα άτομα που εμφορούνται από συντηρητικές πολιτικές πεποιθήσεις, γεγονός που αντανακλά τις ιδεολογικές κατευθύνσεις της συγγραφέως.

Οι ενήλικοι παρουσιάζονται να επιδιώκουν τον πλήρη έλεγχο της ζωής των παιδιών. Η συνεχής επιτήρηση των ανήλικων ξεφεύγει από την δικαιολογημένη ανάγκη για προσοχή των παιδιών, ώστε να διασφαλιστεί η ασφάλειά τους. Η άσκηση της εξουσίας των ενηλίκων μπορεί να επιφέρει ισοπεδωτικά αποτελέσματα στη ζωή των παιδιών.

Η εξουσία που ασκείται στα παιδιά από τους ενηλίκους και εκθέτεται στα έργα της Ζέη καταπιέζει τα παιδιά και εμποδίζει την ομαλή πορεία τους προς μία υγιή ενήλικη ζωή. Επιπροσθέτως, ελλοχεύει ο κίνδυνος αυτή η συμπεριφορά να αναπαραχθεί από τα παιδιά όταν ενηλικιωθούν.

Η παρουσία της εξουσίας/δύναμης στα λογοτεχνικά κείμενα αποτελούν μία πρώτη γνωριμία του παιδιού-αναγνώστη με τις κοινωνικές δομές της εξουσίας και της δύναμης που ισχύουν στον κόσμο. Η αγανάκτηση των παιδικών λογοτεχνικών χαρακτήρων για τη συμπεριφορά των ενηλίκων απέναντί τους, μορφοποιείται μέσα από τα αιτήματα που προβάλλουν τα παιδιά για ένα διαφορετικό κόσμο. Αναγνωρίζουμε στις παραπάνω συνειδητές προσπάθειες των παιδιών μία δύναμη

αντίστασης η οποία μάλιστα εμφανίζεται εντονότερη, όσο αυταρχικότερη είναι η εξουσίας που ασκείται σε αυτά.

Γίνεται αντιληπτό πως ο περιορισμός του εξουσιαστικού χαρακτήρα αυτών των σχέσεων μπορεί να επιτευχθεί με μία διαφορετική αντιμετώπιση των παιδιών από τους μεγάλους. Σε αυτή την προοπτική εντάσσεται η ανάγκη για αιτιολόγηση των ελέγχων στους οποίους προβαίνουν οι ενήλικοι και η ανάγκη για υιοθέτηση μίας συμπεριφοράς σύμφωνα με την οποία οι ενήλικοι θα λειτουργούν περισσότερο ως σύμβουλοι και λιγότερο ως φορείς διαταγών.

Τα παιδιά επιθυμούν τη διάρρηξη της εξουσιαστικής σχέσης με τους ενηλίκους. Οι λογικές και εφαρμόσιμες απαιτήσεις τους σχετίζονται με την οικοδόμηση μίας σχέσης βασισμένης στην ισοτιμία και όχι στη δύναμη και την ισχύ.

Στο έργο της Ζέη παρουσιάζονται ενήλικοι χαρακτήρες με συμπεριφορά προς τα παιδιά, διαφορετική από την κυρίαρχη. Μέσα από την παράθεση διαπροσωπικών σχέσεων με μειωμένη την ένταση της ασκούμενης εξουσίας, επιδιώκεται να καταδειχτεί πως είναι εφικτές σχέσεις χωρίς την ανάγκη επίκλησης της δύναμης των προσώπων.

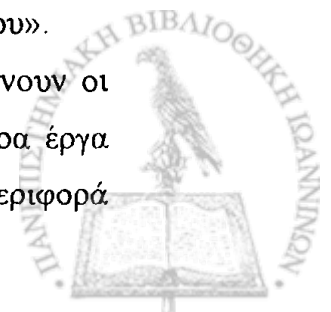
Αυτές τις σχέσεις ο αναγνώστης των έργων της Άλκης Ζέη, τις εκλαμβάνει και ως μία πρόταση για το ξεπέρασμα των εξουσιαστικών συμπεριφορών. Οι ανήλικοι χαρακτήρες εμφανίζονται να τις επικροτούν. Τα παιδιά είναι ειλικρινή απέναντι στους ενηλίκους που υιοθετούν τις παραπάνω αντιλήψεις.

Η αλλαγή της στάσης των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά είναι ικανή να αποτελέσει την απαρχή για την οικοδόμηση σχέσεων ανάμεσα στα παιδιά και τους μεγάλους με την αποφυγή εκδήλωσης των εξουσιαστικών πρακτικών. Σχέσεις οι οποίες δε θα κυριαρχούνται από την άσκηση της εξουσίας των ενηλίκων και την προβολή της δύναμής τους πάνω στα παιδιά.

Η υπόθεση πως τα παιδιά στα οποία ασκείται εξουσία ενδέχεται να συμπεριφερθούν με παρόμοιο τρόπο όταν μεγαλώσουν, ή ακόμα και στις σχέσεις τους με τα άλλα παιδιά, αποτυπώνεται σε αρκετά σημεία των κειμένων της Ζέη.

Παιδιά εμφανίζονται να ασκούν εξουσία σε άλλα παιδιά. Εξουσία η οποία προέρχεται από διάφορες μορφές δύναμης: από την οικονομική δύναμη της οικογένειάς τους, από την ηλικία, από την αίσθηση υπεροχής έναντι του «άλλου».

Οι αναφορές, στα κείμενα της Ζέη, για την αντιμετώπιση που τυγχάνουν οι αλλοδαποί μετανάστες και τα παιδιά τους εμφανίζονται, κυρίως, στα νεότερα έργα της συγγραφέως. Σαφής εξουσιαστική σχέση αποτελεί η ρατσιστική συμπεριφορά

των παιδιών απέναντι στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Ως υπεύθυνοι για αυτή τη συμπεριφορά αναφέρονται οι γονείς των παιδιών οι οποίοι ασκούν πίεση στα παιδιά τους, ώστε να μην κάνουν παρέα με τα παιδιά που προέρχονται από άλλες χώρες.

Η δύναμη των γηγενών παιδιών προέρχεται από το γεγονός ότι ανήκουν στην κυρίαρχη εθνοτική ομάδα του κράτους. Η άσκηση εξουσίας ελληνόπουλων προς τα ξένα παιδιά σχετίζεται με την προηγηθείσα εξουσία που έχει ασκηθεί στα γηγενή παιδιά από τους γονείς τους.

Η Άλκη Ζέη καταγράφει τη δύναμη των ρατσιστικών στερεοτύπων η οποία επηρεάζει τις σχέσεις ενηλίκων και ανηλίκων, καθώς και τις σχέσεις των παιδιών μεταξύ τους, και διαμορφώνει το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι πράξεις των προσώπων.

Μία άλλη μορφή της δύναμης αναγνωρίζεται στις σχέσεις ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα. Η εξουσία του άντρα παραλληλίζεται με την εξουσία του κυβερνήτη.

Η μη αποδοχή της ανδρικής εξουσίας επέρχεται από τα νεαρά κορίτσια κατά την επανάσταση των παιδιών. Δεν αποδέχονται το ρόλο που τα θέλει στο περιθώριο των γεγονότων ως άτομα όντα, χωρίς σοβαρότητα και περιεχόμενο. Εξανίστανται για την αδικία με την οποία αντιμετωπίζεται το γυναικείο φύλο και επιζητούν τα ίδια δικαιώματα με τα αγόρια.

Η ενστάλαξη των εξουσιαστικών συμπεριφορών επικεντρώνεται κυρίως σε πρόσωπα τα οποία εκφράζουν μία συντηρητική και παραδοσιακή στάση ζωής. Στα άτομα με μία πιο σύγχρονη και προοδευτική θεώρηση ελαττώνονται οι εκφράσεις άσκησης εξουσίας. Όμως, δεν αποδομούνται εντελώς, καθώς οι φορείς προοδευτικότερων ιδεών δεν φτάνουν σε μία δομική σύγκρουση με τα παραδοσιακά κοινωνικά πρότυπα. Αυτό ερμηνεύεται από το γεγονός πως ίσως η συγγραφέας να θεώρησε πως τέτοια κείμενα είναι πρόωρα για την ελληνική λογοτεχνία για παιδιά.

Η εξουσία που απορρέει από τις εκφράσεις των παραδοσιακών αντιλήψεων που συγκροτούν μία συντηρητική ελληνική κοινωνία συναντά μία είδους έμμεση αντίσταση από τους φορείς μίας προοδευτικής και κοσμοπολίτικης κουλτούρας. Τα άτομα που προέρχονται από μία διαφορετική κοινωνία, όπως είναι η γαλλική, προβάλλουν συμπεριφορές σύμφωνα με τις οποίες δύναται να οικοδομηθούν μη εξουσιαστικές διαπροσωπικές σχέσεις. Τα πολιτισμικά στοιχεία που φέρουν τα παραπάνω πρόσωπα διαφοροποιούνται από τα χαρακτηριστικά της κυρίαρχης παράδοσης της ελληνικής κοινωνίας.

Από τη σύγκριση των δύο αντιτιθέμενων αντιλήψεων και τη δόμηση των αντίστοιχων λογοτεχνικών χαρακτήρων μπορούν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα όσον αφορά τις ιδεολογικές προεκτάσεις που δύναται να αναγνωριστούν μέσα από αυτά. Καταρχάς, η παρουσία της δύναμης, κυρίως στις σχέσεις τους με τα παιδιά, αναγνωρίζεται και στις δύο πλευρές των αντιτιθέμενων αντιλήψεων. Η συμπεριφορά των παιδιών απέναντί τους υποδηλώνει πως αναγνωρίζεται ο καταπιεστικός χαρακτήρας στα άτομα τα οποία υιοθετούν τις παραδοσιακές και αυταρχικές αντιλήψεις. Επιπροσθέτως, σημειώνεται το ανεπαρκές πλαίσιο των συντηρητικών παραδόσεων μέσα στο οποίο έχει οικοδομηθεί η ελληνική κοινωνία. Η δύναμη της αντίστασης των παιδιών δηλώνει την καταπιεστική εξουσία η οποία τους ασκείται. Το θεωρητικό πλαίσιο που προβάλλεται μέσα από τις σύγχρονες, προοδευτικές απόψεις αποτελεί τη βάση χάρη στην οποία η δύναμη της αντίστασης δεν είναι αντιδραστική, αλλά συνειδητή και προγραμματισμένη. Η γιαγιά Λέτρω επιβεβαιώνει την παραπάνω υπόθεσή μας από το γεγονός πως εμφανίζεται να ενστερνίζεται ένα πλαίσιο δράσης, ως ενήλικη πια η ίδια, το οποίο κινείται σε αντιδιαστολή από το αυταρχικό παραδοσιακό πλαίσιο που εξέφραζε ο πατέρας της.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις εξουσίας των λογοτεχνικών χαρακτήρων δεν αποτελούν τη μοναδική μορφή της δύναμης στο έργο της Άλκης Ζέη. Το ιστορικό, το κοινωνικό και το πολιτικό σκηνικό των μυθιστορημάτων μορφοποιεί σχέσεις εξουσίας που χαρακτηρίζουν τα υποκείμενα της δράσης.

Το σχολείο και κατ' επέκταση το εκπαιδευτικό σύστημα εκφράζει την κατεξοχήν άσκηση εξουσίας πάνω στα παιδιά. Η συγγραφέας παρουσιάζει ένα αντιδραστικό, συντηρητικό και εχθρικό για τα παιδιά σχολικό περιβάλλον. Οι έννοιες της συνεργασίας και της αλληλεγγύης απουσιάζουν από τις σχολικές δραστηριότητες. Τα παιδιά αισθάνονται από νωρίς το σκληρό πρόσωπο της κοινωνίας.

Τα παιδιά εμφανίζονται να διαχωρίζονται αναλόγως της κοινωνικής θέσης των οικογενειών τους. Η διεύθυνση του σχολείου αντιμετωπίζει τα παιδιά των μη προνομιούχων κοινωνικά οικογενειών με σκληρότητα. Η αδύναμη θέση της οικογένειας των παιδιών αυτών δυσκολεύει τη σχολική τους πρόοδο. Αρνητικό ρόλο στην αντιμετώπιση των παιδιών διαδραματίζουν, επίσης, οι πολιτικές αντιλήψεις της οικογένειας στις περιπτώσεις όπου αυτές είναι αντίθετες από τις κρατούσες.

Η ελίτ των κοινωνικών στρωμάτων επιλέγει τη φοίτηση σε ιδιωτικά σχολεία. Η δύναμη των φοιτούντων σε αυτά εμφανίζεται να υπερέχει από την αντίστοιχη των φοιτώντων στα δημόσια σχολεία.

Μια άλλη σχέση εξουσίας που προκύπτει μέσα στο χώρο του σχολείου είναι η σχέση του δασκάλου και του διευθυντή του ιδιωτικού σχολείου. Οι διευθυντές έχουν την εξουσία να καθορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλουν να κινούνται οι δάσκαλοι κατά την εκτέλεση των διδακτικών τους υποχρεώσεων.

Όταν οι λειτουργίες του σχολείου προσβλέπουν στην ιδεολογική κατάρτιση των παιδιών, τότε αφαιρούνται οι αρμοδιότητες από το δάσκαλο και αναλαμβάνει δράση ο διευθυντής. Η διεύθυνση του σχολείου δεν επιτρέπει την ανάληψη πρωτοβουλιών από το δάσκαλο. Οτιδήποτε συμβαίνει μέσα στους χώρους του σχολείου πρέπει να ελέγχεται από τη διεύθυνση.

Ο διευθυντής λειτουργεί ως εργοδότης και προϊστάμενος του δασκάλου. Η σχέση τους χαρακτηρίζεται από την άσκηση εξουσίας του ισχυρού ιδιοκτήτη του σχολείου στον αδύναμο να αντιδράσει δάσκαλο. Ο διευθυντής επιβάλλει τις δικές του αρχές και όλοι οι παράγοντες του σχολείου οφείλουν να ακολουθούν τις εντολές του.

Ο θεσμός του σχολείου παρουσιάζεται στην πολυδιάστατη μορφή του. Προβάλλεται ως κάτι θετικό για τα παιδιά, αλλά δεν αποτελεί το μοναδικό φορέα από τον οποίο τα παιδιά μπορούν να κατακτήσουν τη γνώση. Η ευφυΐα και οι ικανότητες των παιδιών δεν συνδέονται αναγκαστικά με τη σχολική πρόοδο. Η εξέταση των κειμένων της Ζέη μας οδήγησε στην παρατήρηση πως μέσα από αυτά αναγνωρίζεται ότι η φοίτηση και η πρόοδος στο σχολείο εξαρτώνται από παράγοντες που δεν αφορούν άμεσα τα παιδιά. Η συνεπίδραση μιας σειράς κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων καθορίζουν την σχολική πορεία των παιδιών.

Το σχολείο αποτυγχάνει να προσδώσει στα παιδιά την αγάπη για τη μάθηση. Η φοίτηση σε αυτό εκλαμβάνεται ως ένας εξαναγκασμός. Τα παιδιά νιώθουν να καταπιέζονται, αισθάνονται άγχος και πλήξη στο περιβάλλον του σχολείου.

Οι δάσκαλοι εμφανίζονται άλλοτε σύμμαχοι και άλλοτε αντίμαχοι των παιδιών. Η άσκηση εξουσίας του δασκάλου στους μαθητές περιλαμβάνει ακόμα και σωματική βία. Αυτός είναι ένας λόγος για τον οποίο τα παιδιά προσπαθούν να αποφύγουν το σχολείο.

Τα παιδιά οδηγούνται στη διαπίστωση πως το σχολείο λειτουργεί σαν «μια μικρογραφία της κοινωνίας». Με σωστούς αλλά και άδικους δασκάλους όπως έχει η κοινωνία «τα καλά και τα κακά της».

Οι κώδικες συμπεριφοράς της οικογένειας έρχονται σε αντίθεση με τους κώδικες που το σχολείο προσπαθεί να επιβάλλει στα παιδιά. Η σύγκρουση αυτή επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στα παιδιά. Η διάσταση του σχολικού με το

οικογενειακό περιβάλλον δυσκολεύει την ομαλή ένταξη των παιδιών στην κοινωνία των ενηλίκων. Στην περίπτωση όμως που το σχολικό περιβάλλον διαπερνάται από μία ολοκληρωτικού τύπου ιδεολογία, διαβλέπουμε πως η αντίδραση της οικογένειας συνιστά μία θεμιτή συμπεριφορά. Η αδυναμία κοινωνικοποίησης του παιδιού σε μία φασιστικού τύπου κοινωνία δεν αποτελεί μειονεξία.

Το πολιτικό σκηνικό που επικρατεί στη χώρα, εντείνει τις αντιπαραθέσεις ανάμεσα στα άτομα με διαφορετικές πεποιθήσεις. Οι συγκρούσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας εντείνονται, όταν η πολιτική κατάσταση γίνεται κρίσιμη, όπως στην περίπτωση ενός πραξικοπήματος και στην επιβολή δικτατορικού καθεστώτος ή στην περίπτωση μίας εμφύλιας σύγκρουσης.

Εξουσία εντοπίζεται να ασκείται από τους επίσημους κομματικούς μηχανισμούς στα μέλη του κομμουνιστικού κόμματος. Οι κομματικές επιταγές δυσχεραίνουν την οικογενειακή ζωή των μελών του. Τα κείμενα καταδεικνύουν πως η κομματική εξουσία επιβάλλει συντηρητικές στάσεις ζωής στους ανθρώπους και καταπνίγει κάθε έκφραση πρωτοπόρας συμπεριφοράς η οποία δεν συμπορεύεται με τα κοινωνικά ήθη.

Η Άλκη Ζέη προβαίνει σε εκτεταμένες αναφορές για τη ζωή των πολιτικών προσφύγων. Καταγράφονται τα λογικά επιχειρήματα που δηλώνουν τα πλεονεκτήματα της ζωής στη Σοβιετική Ένωση. Παρόλα αυτά τονίζεται πως η επιθυμία για επιστροφή στην Ελλάδα δεν έχει πάψει να υπάρχει.

Αν και τα παλαιότερα έργα της συγγραφέως δεν επεκτείνονται σε μία αναλυτική περιγραφή των συνθηκών ζωής στα κομμουνιστικά κράτη, στα έργα της τελευταίας εικοσαετίας γίνονται εκτεταμένες αναφορές σε λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής οι οποίες αποδομούν την ωραιοποιημένη εικόνα παλαιότερων έργων.

Μερικοί από τους πολιτικούς πρόσφυγες διακρίνονται να αναρωτιούνται και να αμφιβάλλουν για την ορθότητα των πράξεών τους οι οποίες τους οδήγησαν στην Τασκένδη. Η απολυτότητα με την οποία αναφέρονταν σε πράξεις που τελούνταν σύμφωνα με τις ιδεολογικές πεποιθήσεις τους, αρχίζει σταδιακά να φθίνει. Εντοπίζεται έλλειψη συντροφικότητας και όξυνση των διαφωνιών ανάμεσα στους πρόσφυγες.

Οι συντηρητικές πρακτικές και οι μικροαστικές συμπεριφορές είναι εμφανείς στα κείμενα όπου η Ζέη περιγράφει την κοινωνία της Τασκένδης. Δεν παραλείπονται οι αναφορές στα εγκλήματα του σταλινικού κράτους. Ένα κράτος του οποίου οι

πολίτες διακατέχονται από φόβο. Οι καταστάσεις που παρατίθενται μέσα στο κείμενο ομοιάζουν σε ολοκληρωτικό καθεστώς.

Ο τρόπος ζωής και η κατάσταση στην Τασκένδη δεν φαίνεται να προσφέρει το κλίμα ελευθερίας του Παρισιού ή της Ρώμης. Όμως, εξουσία στους πολίτες ασκείται από τα καθεστώτα και των δύο κυρίαρχων πολιτικών συστημάτων της εποχής. Οι δώξεις των αντιφρονούντων απαντώνται και στη κομμουνιστική Σοβιετική Ένωση, αλλά και στο εθνικόφρων καθεστώς του ελληνικού κράτους. Η ζωή των πολιτών εμφανίζεται να έχει μικρή αξία. Η καταπίεσή τους αποτελεί ένα συχνό φαινόμενο. Η καθημερινή ζωή των ανθρώπων δεν φαίνεται να έχει την προτεραιότητα στην άσκηση της πολιτικής.

Με την παρούσα εργασία μας για το έργο της Άλκης Ζέη οδηγηθήκαμε στη διαπίστωση της δύναμης που διαθέτουν τα καθεστώτα να εξουσιάζουν τη ζωή των υπηκόων μίας χώρας. Διαπίστωση η οποία διαφαίνεται μέσα από αρκετά σημεία των κειμένων.

Το κράτος αποτελεί ένα θεσμό ο οποίος κρίνεται ως κατεξοχήν εξουσιαστικός. Τα κείμενα αναφέρονται σε μία κρατική εξουσία η οποία εξορίζει τους αντιφρονούντες, τους απομονώνει από την τοπική κοινωνία, τους μεταχειρίζεται με σκληρότητα και με απάνθρωπο τρόπο.

Οι κρατικοί αξιωματούχοι διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο μέσα στην κοινωνία. Οι απόψεις και οι πράξεις τους θεωρούνται αναντίρρητα αποδεκτές από το λαό. Οι πολιτικοί αντίπαλοι συκοφαντούνται. Ο λαός φοβάται τη δύναμη που έχουν να επεμβαίνουν στη ζωή τους.

Η δικτατορία σημειώνεται ως η εξουσία που απαγορεύει οποιαδήποτε αντίθετη προς αυτήν άποψη. Καταδιώκει και εξοντώνει τους φυσικούς φορείς των ιδεών αυτών.

Οι άνθρωποι που επιθυμούν την άρση των διαχωρισμών μεταξύ των ατόμων και την κατάργηση του χάσματος ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς βρίσκονται «εναντίον της εξουσίας». Εξουσία ασκούν όσοι επιδιώκουν τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης στην κοινωνία. Άρα, η καλύτερευση των συνθηκών ζωής μπορεί να επέλθει με τον αγώνα των ανθρώπων ενάντια στην εξουσία.

Στην πλέον αδύναμη θέση βρίσκονται τα παιδιά. Η προπαγάνδα των κυβερνητικών αρχών γίνεται αναγκαστικά αποδεκτή από τα παιδιά. Αυτή ασκείται κυρίως μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται την εξουσία του κράτους μέσω της σχέσης τους με το δάσκαλο και τον αστυνόμο. Οι δύο αυτοί

παράγοντες εξυπηρετούν το ισχύον καθεστώς. Η αντίσταση στην εξουσία προβλέπει την άρση ορισμένων κωδίκων ηθικής, όπως είναι η αποφυγή του ψέματος. Αυτό μπορεί να επιτραπεί, όταν γίνεται για να βοηθήσουν τους ανθρώπους στους οποίους ασκείται η εξουσία των κρατικών αρχών.

Η εξουσία της αστυνομίας πάνω στους πολίτες της χώρας δεν περιορίζεται στα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Απαντάται και σε καιρό δημοκρατίας, όταν τα αστυνομικά όργανα επιτίθενται στους φοιτητές σε μία διαμαρτυρία τους έξω από το υπουργείο Παιδείας. Η αστυνομική εξουσία εμφανίζεται ως προέκταση της κυβερνητικής εξουσίας του υπουργείου. Η δύναμη που αντλεί από το θεσμικό ρόλο της, φτάνει στο σημείο να ασκήσει βία, εκτός από τους, συνήθεις ύποπτους, φοιτητές, και σε άτομα της τρίτης ηλικίας. Με βία αντιμετωπίζονται και οι απεργοί, πολλοί από τους οποίους σκοτώνονται.

Η αστυνομία, οπλισμένη και δυνατή, εκφράζει τη δύναμη της κρατικής εξουσίας που έχει ως στόχο να ανακόψει τις διαμαρτυρίες και τις διεκδικήσεις των αντιφρονούντων πολιτών. Ο λαός αδυνατεί να εκφράσει την οργή του και να αντισταθεί στη βία της αστυνομίας, καθώς αναγνωρίζει την ισχυρή δύναμη που διαθέτει.

Μορφές εξουσίας καταγράφονται στις σχέσεις των εκκλησιαστικών παραγόντων. Οι επίσημοι φορείς της εκκλησίας εμφανίζονται ως υποστηρικτές του δικτατορικού καθεστώτος. Η θρησκεία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή των παιδιών. Πολλές φορές επηρεάζει με καταπιεστικούς μηχανισμούς τη ζωή τους. Οι διαμάχες των διαφόρων θρησκειών και δογμάτων απομακρύνει τα παιδιά από τις πανανθρώπινες και τις οικουμενικές αξίες. Ο θρησκευτικός φανατισμός που προβάλλεται από τους εκκλησιαστικούς παράγοντες, τους θεσμικούς παράγοντες του κράτους και τους πιστούς των θρησκειών, απαξιώνεται με την προβολή των αντιλήψεων που δίνουν αξία στον κάθε άνθρωπο, ανεξαρτήτως των θρησκευτικών πιστεύω του κάθε ατόμου.

Οι δεισιδαιμονίες συνιστούν ένα μέσο με το οποίο οι θρησκευτικοί παράγοντες εξουσιάζουν τους ανθρώπους. Η Ζέη εκθέτει την επιστημονική εξήγηση σε βάρος της δογματικής θρησκευτικής άποψης. Η εξουσία των εκκλησιαστικών παραγόντων, η οποία ασκείται πάνω στον αμόρφωτο συνήθως λαό, συναντά την αντίδραση των μορφωμένων ανθρώπων, όπως για παράδειγμα των γιατρών. Η γνώση των επιστημονικών αντικειμένων και η καλλιέργεια της σκέψης αποτελούν τα εφόδια για την αντίσταση στις δεισιδαιμονίες. Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται ο

ολοκληρωμένος άνθρωπος ο οποίος διαθέτει τη δύναμη να αντιδράσει στην εξουσία που ασκούν οι φορείς των δογματικών αντιλήψεων. Η προβολή μέσα στα κείμενα των παραδοσιακών θρησκευτικών συνηθειών και των εξουσιαστικών σχέσεων που αυτές εγκαθιδρύουν ανάμεσα στους ανθρώπους και τους θρησκευτικούς παράγοντες μπορεί να οδηγήσει τον αναγνώστη στην αμφισβήτησή τους.

Στο έργο της Άλκης Ζέη μπορούμε να διακρίνουμε την παρουσία της εξουσίας/δύναμης στις οικονομικές σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτό. Η διάκριση των κοινωνικών τάξεων αποδίδεται με ξεκάθαρο τρόπο μέσα στα κείμενα. Αναδεικνύεται η εκμετάλλευση του εργαζόμενου από τον εργοδότη του. Οι ισχυροί οικονομικοί παράγοντες της χώρας εμφανίζονται ως συνοδοιπόροι του δικτατορικού καθεστώτος. Οι οικονομικές σχέσεις αποτελούν ένα μέσο με το οποίο οι έχοντες δύναμη εξουσιάζουν τους υπολοίπους. Η απειλή της απόλυσης από την εργασία χρησιμοποιείται ως εκφοβισμός για την αποδοχή των ιδεολογικών κατευθύνσεων της κρατικής εξουσίας.

Η αναδιανομή των οικονομικών μέσων επιτυγχάνεται υπέρ των εξουσιαστών. Σε όσους ασκείται εξουσία με βάση την οικονομική δύναμη επηρεάζεται αρνητικά η συμπεριφορά τους. Η έλλειψη των οικονομικών μέσων και πόρων, οδηγεί τους ανθρώπους σε απάνθρωπες πράξεις. Η οικονομική αδυναμία εξαναγκάζει τα άτομα να δέχονται ανεπιθύμητες καταστάσεις. Η ανάγκη για εργασία υποχρεώνει τους ενήλικους να απομακρύνονται από τα παιδιά τους. Πολλές φορές δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες των παιδιών, λόγω της οικονομικής ανέχειάς τους. Οι οικονομικά ισχυροί παράγοντες δεν λαμβάνουν υπόψη τους το γενικότερο καλό του κοινωνικού συνόλου, όπως αποτελεί για παράδειγμα η διατήρηση ενός χώρου πρασίνου.

Μέσα στα κείμενα επισημαίνεται η έκταση της εκμετάλλευσης των εργατών από τους εργοδότες. Άξια προσοχής είναι η διευκρίνιση πως η συμπεριφορά των πλουσίων απέναντι στους φτωχούς δεν προκύπτει από την προσωπικότητα του προσώπου που ασκεί εξουσία, αλλά αποτελεί μία συνήθη συμπεριφορά των ισχυρών η οποία οφείλεται ακριβώς στην κατοχή της οικονομικής δύναμης.

Η αύξηση του πλούτου οφείλεται εν πολλοίς στην κερδοσκοπία. Η δύναμη των οικονομικά ισχυρών ευθύνεται για τον εξουσιαστικό χαρακτήρα της σχέσης τους με τους οικονομικά αδύνατους. Η εξουσία τους που απορρέει από την οικονομική δύναμη χρησιμοποιείται, εκτός των άλλων, για τον ιδεολογικό ή θρησκευτικό επηρεασμό των οικονομικά αδύναμων ατόμων.

Όμως, η συγγραφέας καταγράφει περιπτώσεις από τις οποίες μπορούμε να συμπεράνουμε πως η ύπαρξη ή μη οικονομικής δύναμης, δε φέρνει από μόνη της την ευτυχία σε μία οικογένεια.

Με την παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε την επίδραση που επιφέρουν τα ιστορικά γεγονότα στις σχέσεις των ανθρώπων. Η μελέτη μας επικεντρώθηκε στην εξουσία που απορρέει από το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι χαρακτήρες.

Το φαινόμενο του δοσιλογισμού συνδέεται με τη δύναμη. Τα άτομα που ασκούν εξουσία επιθυμούν να διατηρήσουν τη θέση ισχύος τους σε οποιαδήποτε κοινωνική αλλαγή. Εντοπίζεται μία διαχρονική ισχύς των ατόμων που ασκούν εξουσία, η οποία διαπερνά τις ιστορικές περιόδους και τις κοινωνικές αλλαγές που αυτές επιφέρουν. Η διατήρηση της δύναμης των ατόμων επιτυγχάνεται με την τροποποίηση των σχέσεων εξουσίας η οποία γίνεται δυνατή με την προσαρμογή της συμπεριφοράς των ατόμων στις νέες σχέσεις εξουσίας που δημιουργούνται σύμφωνα με τα νέα δεδομένα.

Η δύναμη που απορρέει από μία εθνοκεντρική ιστοριογραφία δεν ακολουθείται από τη Ζέη. Οι ηρωικές περιγραφές απουσιάζουν από τα περισσότερα κείμενα. Οι επικές μυθιστορίες αντικαθίσταται από την πάλη για την επιβίωση και από τις απάνθρωπες συμπεριφορές που αναδύονται σε περιόδους πολεμικών συνθηκών. Η μάχη για την επιβίωση υπερνικάει τα ιδανικά. Τα έργα της Ζέη ξεπερνούν τις μυθιστορίες που προβάλλουν οι εθνικιστικοί προπαγανδιστικοί μηχανισμοί.

Τα κυρίαρχα ιδεολογήματα περί της εθνικής ανωτερότητας και υπεροχής αποδομούνται μέσα στα έργα της Άλκης Ζέη. Οι διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων εμφανίζονται να υπερισχύουν της γενικότερης έννοιας της πατρίδας. Τα σύμβολα του ελληνικού κράτους συνδέονται με τις καταπιεστικές πρακτικές που αυτό χρησιμοποιεί.

Καθίσταται σαφές πως οι εθνικοί διαχωρισμοί των ανθρώπων εξυπηρετούν την υποταγή τους στους κυρίαρχους εξουσιαστές. Οι διαμάχες των λαών συμβαίνουν, επειδή «η εξουσία τους βάζει και τσακώνονται μεταξύ τους γιατί αν είναι αγαπημένοι και ενωθούν όλοι μαζί οι λαοί, η εξουσία κινδυνεύει».¹

¹ Άλκη Ζέη, *Κοντά στις ράγες*, ό.π., σ. 69.

Οι εθμικές συμπεριφορές που επικρατούν σε μία κοινωνία πολλές φορές οδηγούν στην υιοθέτηση εξουσιαστικής συμπεριφοράς από πρόσωπα που ευνοούνται από τη δύναμη του έθνους.

Η παρουσία της δύναμης στο δίπολο δράση ή θεωρία καθορίζει και τη στάση των προσώπων. Το θάρρος απέναντι στην ισχύ του αντιπάλου μπορεί να οδηγήσει στην ανάληψη πρωτοβουλιών. Σε αντίθετη περίπτωση, τα πρόσωπα περιορίζονται στο επίπεδο μίας θεωρητικής ανυπακοής στην εξουσία. Διακρίνεται μία κατεύθυνση των κειμένων προς το πρόταγμα της δράσης όπου τα δρώντα υποκείμενα εμφανίζονται ικανά να τροποποιούν τις καταστάσεις που τους περιβάλλουν, θυμίζοντας τη ρήση του Τίτου Πατρίκιου πως «κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώτα / κανένας στίχος σήμερα δεν κινητοποιεί τις μάζες».

Η Άλκη Ζέη γράφει για μία πτήση με μία μοβ ομπρέλα. Ένα πέταγμα με οδηγό τη φαντασία και τη δημιουργικότητα των παιδιών. Ένα ταξίδι στην παιδική απορία για το μυστήριο της ζωής. Και είναι μοβ η ομπρέλα, «επειδή το μωβ περιλαμβάνει όλα τα χρώματα πλην ενός, που καλείσαι να το βρεις και δεν το βρίσκεις ποτέ σου».² Όπως καλούνται τα παιδιά να αναζητήσουν την έκφραση και τη δημιουργία. Κι όπως θα συνεχίζουμε να αναζητούμε την τέχνη του λόγου που συνεχώς μας ξεφεύγει. Μα εμείς συνεχώς πορευόμαστε προς αυτήν.

---

² Οδυσσέας Ελύτης, *Ποίηση*, Γκαρως, 2005, σ. 603.

Βιβλιογραφία

Λογοτεχνικά έργα της Άλκης Ζέη

Αρβυλάκια και γόβες, Κέδρος, Αθήνα ²⁹2008.

Γατοκουβέντες, Καστανιώτης, Αθήνα 2006.

Η Αλίκη στη χώρα των μαρμάρων, Κέδρος, Αθήνα 2007.

Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα, Κέδρος, Αθήνα ¹⁹1987.

Η δωδεκάτη γιαγιά και άλλα..., Κέδρος, Αθήνα ²2001.

Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της, Κέδρος, Αθήνα ¹⁷2008.

Η μωβ ομπρέλα, Κέδρος, Αθήνα ⁵1995.

Θέατρο για παιδιά, Κέδρος, Αθήνα ⁶1992.

Κοντά στις ράγες, Κέδρος, Αθήνα ¹⁶1986.

«Λεωνη», στο συλλογικό τόμο *17 ιστορίες που ξεχωρίζουν*, Γνώση, Αθήνα ³1990.

Μια Κυριακή του Απριλίου, Κέδρος, Αθήνα ⁹1986 (2007).

Νεανική φωνή, Καστανιώτης, Αθήνα 1996.

«Ο Ευρυπίδης», *Η λέξη* (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 2003), 177-178, σσ. 755-761.

Ο θεός Πλάτων, Κέδρος, Αθήνα 1975.

Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου, Κέδρος, Αθήνα ²⁹³2004.

Ο ψεύτης παππούς, Κέδρος, Αθήνα ¹⁸2007.

Τα παπούτσια του Αννίβα, Κέδρος, Αθήνα ⁸1986 (2005).

Το καπλάνι της βιτρίνας, Κέδρος, Αθήνα ¹⁰1980.

(Σε συνεργασία με τη Ζώρα Σαρρή), *Άλλοι καιροί-άλλα παιδιά*, Ε.Ψ.Υ.Π.Ε., Αθήνα ²2007.

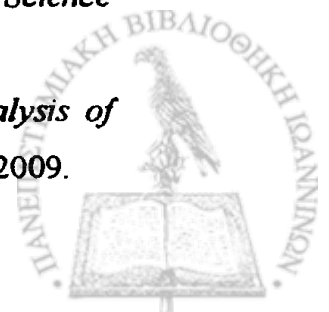
Ξενόγλωσση

Alston Ann, «Your room or mine? Spatial politics in children's literature», *New Review of Children's Literature and Librarianship* (2005), 11, 1, σσ. 15-31.

Arendt Hannah, *On Violence*, Harcourt Brace, New York 1970.

Bachrach Peter-Baratz S. Morton, «Two Faces of Power», *American Political Science Review* (1962), 56, σσ. 947-952.

Botelho Maria Jose-Rudman Masha Kabakow, *A critical multicultural analysis of children's literature: Mirrors, windows and doors*, Routledge, New York 2009.

Botelho Maria Jose-Rudman Masha Kabakow, «Shock of hair: Hair as a cultural theme in children's literature», *The Dragon Lode* (2005), 24, 1, σσ. 11-19.

Botelho Maria Jose., *Reading class: Disrupting power in children's literature*, Dissertation, University of Massachusetts 2004.

Cairns Sue Ann, «Power, Language, and Literacy in The Great Gilly Hopkins», *Children's Literature in Education* (2008), 39, σσ. 9-19.

Dahl A. Robert, «The Concept of Power», *Behavioral Science* (1957), 2, σσ. 201-215.

Digeser Peter, «The Fourth Face of Power», *The Journal of Politics*, (Νοέμβριος 1992), 54, 4, σσ. 977-1007, <http://www.jstor.org/stable/2132105> [προσπ. 16/07/2009].

Flynn Richard, «Children's Literature and the Authority that "Lurks Within"», *Children's Literature Association Quarterly* (Καλοκαίρι 2009), 34, 2, σσ. 97-98

Foucault Michel. *Discipline and punish: The birth of the prison*, Penguin, London 1991.

Foucault Michel, *The history of sexuality*, Vintage Books, New York 1980.

Foucault Michel, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Pantheon, New York 1980.

Hobbes Thomas, *Leviathan*, Penguin, New York 1985 [1641].

Hollindale Peter, *Ideology and the Children's Book*, Thimble Press 1988.

Jacqueline Rose, *The Case of Peter Pan, or, the impossibility of children's fiction*, Macmillan, London 1984.

Jones Elizabeth, *Teaching Adults An Active Learning Approach*, National Association for Education of Young Children, 1986.

Kelley E. Jane, «Power Relationships in Rumpelstiltskin: A Textual Comparison of a Traditional and a Reconstructed Fairy Tale», *Children's Literature in Education* (2008), 39, σσ. 31-41.

Knowles Murray and Malmkjær Kristen, *Language and Control in Children's Literature*, Routledge, London-New York 1996.

Kohl Herbert, *Should we burn Babar?*, The New Press, New York 1995.

Leighton Joy M., «Eyal Peretz - Literature, Disaster, and the Enigma of Power: A Reading of 'Moby-Dick.'», *Studies in the Novel* (Ανοιξη 2006), 38, 1, σσ. 129-131.

Lukens Rebecca J., *A Critical Handbook of Children's Literature*, Harper Collins College Publishers, New York ⁵1995.

Lukes Steven, *Power: A Radical View*, Macmillan, London 1974.

MacLeod Anne Scott., «Children's literature in America: From the Puritan beginnings to 1870», στο Hunt P.-Butts D.-Heins E.-Kinnell M.-Watkins T., *Children's literature: An illustrated history*, Oxford University Press, New York 1995, σσ. 102-129.

Markus Thomas A.,-Cameron Deborah, *The words between the spaces: Buildings and language*, London and New York, Routledge 2002.

Mohanram Radhika, *Black body: Women, colonialism and space*, University of Minnesota Press, Minneapolis and London 1999.

Morgan Wendy, *Critical literacy in the classroom: The art of possibility*, Routledge, London 1997.

Nodelman Perry, *The pleasures of children's literature*, Longman, New York 1992.

Nodelman Perry, *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*, Johns Hopkins UP, Baltimore 2008.

Norton Donna E.-Norton Sandra. E., *Through the eyes of a child: An introduction to children's literature*, Pearson Merrill Prentice Hall, Upper Saddle River NJ ⁷2007.

Paterson Katherine, *"Words" Gates of excellence: On reading and writing books for children*, Elsevier/Nelson Books, New York 1981.

Powell Jason L., «Power», *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Blackwell Publishing, 2007, Blackwell Reference Online [προσπ. 23-07-2009].

Richards Jeffrey, «The School Story», στο Butts Dennis (επιμ.), *Stories and Society: Children's Literature in its Social Context*, Macmillan, London 1992.

Rose Jacqueline, *The case of Peter Pan or the impossibility of children's fiction*, Macmillan, Basingstoke 1994.

Shannon Patrick, «Unconscious censorship of social and political ideas in children's books», *Children's Literature Association Quarterly* (Καλοκαίρι 1987), 12, 2, σσ. 103-105.

Stacey Margaret-Price Marion., *Women, Power and Politics*, Tavistock, London 1983.

Stephens John, *Language and Ideology in children's Fiction*, Longman, London and New York 1992.

Sutherland Robert, «Hidden Persuaders: Political Ideologies in Literature for Children», *Children's Literature in Education* (1985), 16, 3, σσ. 143-157.

Taylor Charles, «Foucault on Freedom and Truth», στο *Foucault: A Critical Reader*, Basil Blackwell, Oxford 1986.

Thiele Leslie Paul, «The Agony of Politics: The Nietzschean Roots of Foucault's Thought», *American Political Science Review* (1990), 84, σσ. 907-926.

Tosh John, *Masculinity and the middle-class home in Victorian England*, Yale University Press, New Haven and London 1999.

Townsend Rowe John, *Written for children*, Penguin book, 1987.

Trites Roberta Sellinger., *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, University of Iowa P., USA 2000.

Weber Max, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, University of California Press, Berkeley CA 1978.

Zipes Jack, *Fairy tale as myth/myth as fairy tale*, University Press of Kentucky, Lexington 1994.

Ελληνόγλωσση

Αγγελοπούλου Βίτω, «Τα ζώα στη λογοτεχνία για παιδιά», *Διαβάζω* (1982), 51, σσ. 95-99.

Αθανασιάδης Χάρης, «Εθνικισμός και παιδική λογοτεχνία», *Παιδεία* (Ιούλιος 2005), 4, σσ. 10-13.

Αλτουσέρ Λουί, *Θέσεις*, Θεμέλιο, 1977.

Αμπαζής Γεώργιος-Νομικός Δημήτριος, «Ηρώες και πρότυπα συμπεριφοράς στην Παιδική Λογοτεχνία», *Γλώσσα και λογοτεχνία*, σσ. 113-130, <http://www.cpe.gr/kapsalis/ampazis.pdf> [προσπ. 12-07-2009].

Αναγνωστόπουλος Β.Δ, *Ιδεολογία και παιδική λογοτεχνία (έρευνα και θεωρητικές προσεγγίσεις)*, Α' τόμος, Καστανιώτης, Αθήνα, 2001.

Αναγνωστοπούλου Διαμάντη, *Λογοτεχνική πρόσληψη στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, Πατάκης, Αθήνα 2002.

Ανθογαλίδου Θεοπούλα, «Η “λογοτεχνία” ως ιδεολογικό και πολιτικό διακύβευμα», *Virtual School, The sciences of Education Online*, 2, 1, <http://www.auth.gr/virtualschool/2.1/TheoryResearch/AnthogalidouEnjeu>, [προσπ. 01-09-2009].

Αποστολίδου Βενετία-Χοντολίδου Ελένη (επιμ.), *Λογοτεχνία και εκπαίδευση*, Τυπωθήτω 1999.

Αριές Φιλίπ, *Αιώνες παιδικής ηλικίας*, Γλάρος, Αθήνα 1990.

Βασιλαράκης Ιωάννης, *Γλώσσα και πράξη της παιδικής λογοτεχνίας-Δοκίμια αναγνώσεις κειμένων*, Gutenberg, Αθήνα 1992.

Beaton Robert, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα 1996.

Butler Judith, *Η ψυχική ζωή της εξουσίας*, Πλέθρον, Αθήνα 2009.

Γκλιάου Νικολέτα, *Οικογένεια και σχολείο στα έργα της Άλκης Ζέη*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1993.

Deleuze Gilles, *Φουκώ*, Πλέθρον, Αθήνα 2005.

Δεληβογιατζής Σωκράτης, *Προς μια ερμηνευτική κριτική: Η περίπτωση Foucault*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989.

Δίτσα Μαριάννα, «Τα βιβλία για παιδιά της Άλκης Ζέη», στο συλλογικό τόμο *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας-Το παιδικό νεανικό μυθιστόρημα-Αφιέρωμα Β΄*, Βιβλιογονία, Αθήνα 1993.

Ζερβού Αλεξάνδρα, *Λογοκρισία και αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων*, Οδυσσέας, Αθήνα 1992.

Καλλέργης Ηρακλής, *Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995.

Κανατσούλη Μένη, «Διδακτική προσέγγιση παιδικού μυθιστορήματος. Απόπειρα ανάγνωσης του Μεγάλου περιπάτου του Πέτρου της Α. Ζέη», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας* (1994), 9, σσ. 95-103.

Κανατσούλη Μένη, *Ιδεολογικές διαστάσεις της παιδικής λογοτεχνίας*, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2004.

Καρπόζηλου Μάρθα, *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*, Καστανιώτης, Αθήνα 1994.

Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα (επιμ.), *Παιδική λογοτεχνία. Θεωρία και πράξη*, τόμος Α΄ και Β΄, Καστανιώτης 1994.

Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα, *Το θαυμαστό ταξίδι-Μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*, Πατάκης, Αθήνα 1995.

Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα, «Το παιδί και ο έφηβος στη λογοτεχνία για παιδιά του 20^{ου} αιώνα», *Διαβάζω* (07-02-1990), 232, σσ. 67-71.

Μαρωνίτης Δ. Ν., *Μέτρια και μικρά. Περιοδικά και εφημέρα*, Κέδρος, Αθήνα 1987.

Mapp Michael, *Οι πηγές της κοινωνικής εξουσίας-Τόμος Α΄ Μια ιστορία της εξουσίας από τις αρχές ως το 1760 μ.Χ.*, Πόλις, Αθήνα 2008.

Mapp Michael, *Οι πηγές της κοινωνικής εξουσίας-Τόμος Β΄ Η ανάπτυξη των τάξεων και των εθνών-κρατών 1760-1914*, Πόλις, Αθήνα 2009.

Μπενέκος Αντώνης, *Τομές στην εξέλιξη της παιδικής μας λογοτεχνίας-Η περίπτωση του Ζαχαρία Παπαντωνίου*, Καστανιώτης, 2000.

Νάτσης Κωνσταντίνος, «(1980-2000) - 20 χρόνια ελληνικό παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Μεταμοντέρνες εκφάνσεις σ' ένα περιβάλλον νεοτερικότητας», εισήγηση στο συνέδριο *Το ελληνικό παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα από το 1980*

έως σήμερα, ΚΕΠΒ, (9-11 Μαΐου 2003),

<http://dipe.thesp.sch.gr/neanikomithistorima.pdf> [προσπ. 05-10-2009].

Ντεμώζ Λούντ (επιμ.), *Ιστορία της παιδικής ηλικίας*, Θυμάρι, Αθήνα 1999.

Οικονομίδου Σούλα, *Χίλιες και μία ανατροπές. Η νεωτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000.

Παπαδάτος Γιάννης, «Η θεματολογία του σύγχρονου μυθιστορήματος για παιδιά και εφήβους», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας* (1992), 7, σσ. 15-38.

Παπαντωνάκης Γεώργιος, «Ελληνική παιδική λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας. Από την αποικιοκρατία και την απολυταρχία στη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση των παιδιών», *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο* (Οκτώβριος 2005), 1, σσ. 19-29, <http://www.rhodes.aegean.gr/ptde/revmata/issue-1.html> [προσπ. 14-07-2009].

Παπαντωνάκης Γεώργιος, *Θεωρίες λογοτεχνίας και ερμηνευτικές προσεγγίσεις κειμένων για παιδιά και για νέους*, Πατάκης, Αθήνα 2009.

Παπαντωνάκης Γεώργιος, *Κώδικες και αφηγηματικά προγράμματα σε κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας*, Πατάκης, Αθήνα 2000.

Παπαντωνάκης Γεώργιος (επιμ.), *Τα εξουσιαστικά πρότυπα και η ανατροπή τους σε σύγχρονα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά*, Πατάκης, Υπό έκδοση.

Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου Λότη, «Ο ρεαλισμός στην Παιδική Λογοτεχνία», *Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους* (Άνοιξη 1993), 29, σσ.

Renault Alain, *Το τέλος της αθηντίας*, Πόλις, Αθήνα 2007.

Svendsen Lars, *Η φιλοσοφία της βαρεμάρας*, Σαββάλας, Αθήνα 2006.

Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την παιδική λογοτεχνία: Εισηγήσεις στο Δ' Σεμινάριο του Κ.Ε.Π.Β (9-10 Δεκεμβρίου 1989), Ψυχογιός, Αθήνα 1991.

Τσιλιμένη Τασούλα (επιμ.), *Το σύγχρονο ελληνικό παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα. Σύγχρονοι ορίζοντες*, Αθήνα 2004.

Vitti Mario, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Οδυσσέας*, Αθήνα 2003.

Φουκό Μισέλ, *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Ψυλόν, Αθήνα 1987.

Φουκό Μισέλ, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, 1991.

Χαντ Πίτερ, *Κριτική, Θεωρία και παιδική λογοτεχνία*, Πατάκης, Αθήνα 2001.

Χωρεάνθη Ελένη, «Το παιδικό κοινωνικό μυθιστόρημα σήμερα», *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1986.

